

Jog és Állam

41. szám

XXII. Jogász Doktoranduszok

Konferenciája

Jog és Állam

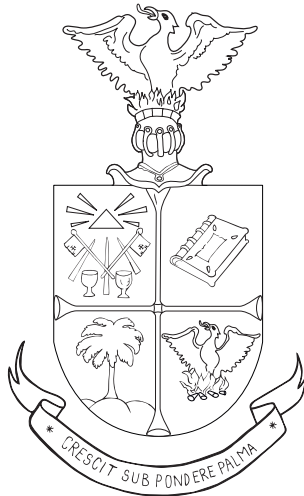
41. szám

XXII. Jogász Doktoranduszok Konferenciája

2022

Szerkesztette:

PROF. DR. MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER

Budapest, 2022

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2022

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Dr. habil. Szuchy Róbert

A tanulmányokat lektorálták:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám – Prof. Dr. Tóth J. Zoltán

Sorozatszerkesztő:

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Olvasószerkesztő:

Nagy Lenke

ISBN 978-615-5961-85-4

ISSN 1787-0607

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

Miskolczy-Bodnár Péter

Előszó7

Ádám Miklós Balássy

Uncertainties about the 'systemic' nature of the legal system9

Bicskei Tamás

Algoritmusok felhasználhatósága a büntető igazságszolgáltatásban21

Horváth László

*A szerb választási rendszer változásainak hatása a magyar közosság
köztársasági szintű parlamenti érdekképviseletének alakulására
az 1990-2022 közötti időszakban*31

Kántor Ákos

Ízelítő az EU formálódó mesterséges intelligencia szabályozásáról45

Keskeny Dávid

Versenyhivatali piacelemzés63

Kovács Viktória

Nemzeti kisebbségek Ukrajnában – definíciós kísérletek71

Molnár Péter

Digital Government in Hungary in the light of international reports91

Eszter Papp

*Quality of Civil Justice in ASEAN Member States in the Context of
Trade and Investment*99

Papp Petra

Sommás gondolatok a háború jogáról és a háborús bűncselekményekről129

Rátkai Tímea	
<i>Calas-ügy, avagy paradigmaváltás a büntetőjogban</i>	143
Rideg Gergely	
<i>A mesterséges intelligencia és a FinTech, a pénzügyi szektor európai szabályozási kihívásai</i>	153
Sáska Márton	
<i>Kis- és Közepes vállalkozások versenyjogi megfelelése</i>	165
Schlachta Boglárka Lilla	
<i>A bírák személyi táblázatainak szabályozása 1872 és 1900 között</i>	171
Sőre Zoltán	
<i>Jogorvoslat: Alapjog, vagy kiváltság? A jogorvoslat, mint a végrehajtási eljárás Janus-arcú felügyeleti eszköze</i>	185
Székely Botond	
<i>A hivatásos sportolók (szabad) véleménynyilvánításának határai és lehetséges munkajogi következményei</i>	201
Tahin Szabolcs	
<i>A jog kommunikatív tartalmáról</i>	217
Takács Lili Vivien	
<i>A helyi és a nemzetiségi önkormányzatok kapcsolata</i>	227
Tóth Kristóf	
<i>A munkavégzéshez szükséges feltételek munkavállaló általi biztosítása</i>	237
Varga Norbert	
<i>A tiltott piacbefolyásolás jogtörténeti előzményei a hazai büntetőjogban</i>	259
Zámbó Károly	
<i>A normák keletkezésének kérdése, az új normák megjelenésére vonatkozó társadalmi igény összefüggésében</i>	275

ELŐSZÓ

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara 2022. március 18-án szervezte meg a XXII. doktorandusz konferenciát, amelyen a KRE ÁJK PhD hallgatói vettek részt. A konferenciára ez alkalommal is online került sor.

Prof. Dr. Jakab Éva, az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola vezetője nyitotta meg a konferenciát, üdvözölte az ÁJK DI lelkes PhD hallgatóit, akik online módon is vállalták a részvételt. A dékáni köszöntőben hangsúlyt kapott a tehetséggondozás jelentősége, amelynek a karon való megjelenését jól tükrözik a doktorandusz konferenciák is. Igazán nagy öröm, hogy a végzett PhD hallgatók közül, számosan a karunkon kezdik meg oktatói munkájukat. Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér dékánhelyettes köszöntő szavaiban kiemelte annak fontosságát, hogy a KRE ÁJK DI immár XXII. alkalommal szervezte meg a doktorandusz konferenciát. Igaz ugyan, hogy erre online kerül sor, de annál nagyobb figyelemmel és várakozással.

A konferencián, rendhagyó módon, több szekcióban hangzottak el előadások: Államtudományok és angol nyelvű, Civilisztika, Bűnügyi tudományok, Munkajog és szociális jog, Jogtörténet, jogelmélet. Ez alkalommal szekcióvezetők voltak: Prof. Dr. Rixer Ádám, Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter, Prof. Dr. Domokos Andrea, Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér és Prof. Dr. Tóth J. Zoltán. Ez úton is köszönöm áldozatos munkájukat.

Nem különben, köszönet a lektorok rendkívül alapos munkájáért is, név szerint: Prof. Dr. Rixer Ádám, Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter, Prof. Dr. Domokos Andrea, Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér és Prof. Dr. Tóth J. Zoltán.

Összesen 20 PhD hallgató adott le tanulmányt megjelenésre – amelyeket ebben a kötetben olvashatják a tisztelt Olvasók – a jog legszélesebb területein, mint pl.: az EU formálódó mesterséges intellegincia szabályozása, Nemzeti kisebbségek Ukrajnában, A szerb választási rendszer változásainak hatása, háborús bűncselekmények, Versenyhivatali piacelemzés, a hivatásos sportolók véleménynyilvánítása, tiltott piacbefolyásolás stb.

A kötet megjelenését az Igazságügyi Minisztérium IX-SZ/601/2021.

számú pályázati támogatás tette lehetővé. Ez úton is hálásan köszönjük az Igazságügyi Minisztérium támogatását, amely immár évek óta lehetővé teszi PhD hallgatóink számára a tudományos kutatás, a rendszeres publikálás lehetőségét.

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter
dékán

Ádám Miklós Balássy¹

UNCERTAINTIES ABOUT THE ‘SYSTEMIC’ NATURE OF THE LEGAL SYSTEM

„The pound of flesh, which I demand of him,
Is dearly bought; 'tis mine and I will have it.
If you deny me, fie upon your law!
[...]
I crave the law,
The penalty and forfeit of my bond.”²

General thoughts

Our legal norms are constantly changing (*panta rhei*), because law is only one of the infinite set of rules of social behaviour. In Heraclitus’s formulation, different waters are always flowing over those who step into the river,³ similarly, legal norms can be understood as people who are

1 LL. M., J.D., A.P., and PhD student at the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Postgraduate Doctoral School of Law and Political Sciences; supervisor: Prof. Dr. Zoltán J. Tóth professor, Department of Universal History, Theory, and Religious History Law.

2 Shakespeare: *In his drama The Merchant of Venice, we find a textbook example of the need for legal certainty and the constant change of law itself as a social norm. Shakespeare’s work also shows that the very fact that a legal norm is created and promulgated by individuals empowered by society – by virtue of the fact that all the requirements necessary for the validity of the legal norm have been met at the time of its creation – does not make it just.* in William SHAKESPEARE: *The Merchant of Venice*, IV. act 1. scene, also According to Plato, justice itself cannot consist in following the law.

3 Hermann DIELS: *Doxographi graeci*, Georg Andreas Reimer, Berlin (Berolini), 1879, 471. pp. 4. §. “βουλόμενος γὰρ ἐμφανίσει, ὅτι αἱ φυχαὶ ἀναθυμῶμεναι νοεραὶ αἰεὶ γίνονται, εἴκασεν αὐτὰς τοῖς ποταμοῖς λέγων οὕτως, ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνουσιν ἕτερα καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιρρεῖ. καίφυχαὶ δὲ ἀπὸ τῶν ὑγρῶν ἀναθυμῶντα.” CF: Walther KRANZ:

stepping into the river, and the changing social medium is nothing other than the moving water itself.⁴ What that means that we have static norms whose material content does not change – i.e., the right to life, principle of *nullum crimen sine lege*⁵ but whose formality, – in the perspective of the syntactic and semantic relationship – does, as the social medium are changes. At the same time, we can also conclude that in contrast to our static norms, whose material content does not change, we have dynamic norms, whose material content dose change (by the interpretation of the law), even though their formality, – in the terms of the syntactic and semantic relationship does not change.

Nevertheless, this means that the legal system must be composed of a set of *s t a t i c* and *d y n a m i c* legal norms. On the one hand, it must have a set of norms that are static in order to be of value to the legal system – and, on the other hand, it must necessarily have a set of dynamic norms reflecting social, historical, economic and technological changes. The specificity of static legal norms is that they cannot contradict other norms and cannot be subject to legal interpretation – *verba clara non admittunt interpretationem, neque voluntas coniectura*.

To further expand on Heraclitus' thought, if water does not continue to flow, we can conceive of it as a single, static, and unchanging entity. For, if the river loses its dynamism, either it becomes stagnant water or it dries up, that is to say 'dies'.⁶ This means that law must first be understood first as a system of values which reflecting a social expectations (as a mast

Die Fragmente der Vorsokratiker, Weidmannsohe Buchhandlung, Berlin, 1912,80. pp. "Wer in dieselben Fluten hinabsteigt, dem strömt stets anderes Wasser zu. Auch die Seelen dünnen aus dem Feuchten hervor."

4 CF: J. R. R. TOLKIEN: *Lord of the Rings*, Book II. Chapter 9. The Great River, 388. pp. *For the Elves the world moves, and it moves both very swift and very slow. Swift, because they themselves change little, and all else fleets by it is a grief to them. Slow, because they need not count the running years, not for themselves. The passing seasons are but ripples ever repeated in the long-long stream. Yet beneath the Sun all things must wear to an end at last.*

5 Charter of Fundamental Rights of the European Union. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>)

6 CF: (edit:) Andrew SZUDEK: *How Philosophy works*, Dorling Kindersley, UK., 2019., 21. pp.

standing firm in a storm) and second as a set of conventions that change organically in the course of a continuous struggle – which only becomes *living law* if it is interpreted by the judge, so that the dynamic and static nature of the legal system can be seen as nothing more than a fundamental criterion of a complex society and the rule of law. The *rule of law*, however, does not mean the *rule of words* – in the grammatical sense of the word –, but the rule of the original nature and maker of law, which can be revealed by (legal) analogy – *analogia iuris est regula iuris non ex verbis, sed ex ratione legis deucta*.

On this basis, we can consistently expect law, as a concept, to have both a static and a dynamic function, – just like legal norms. And its static function⁷ derives from the procedural obstacles that the law regulates, while its dynamic function derives from its continuous evolution – i.e., from the conflicts. It is an essential element of law that it defines for individuals, in general terms, some – prohibitive, permissive, or prescriptive – conduct.⁸

The legal norms can be understood as a subjective act (*facultas agendi*) in the meaning of the word of ‘law’ on the other hand as well as an objective act (*norma agenda*) in the meaning of the word of ‘right’. The ‘right’ in the substantive sense (*droit, ius, Recht*) can be a diversity of sources of law, including the Acts that we have. ‘Law’ (*loi, lex, Gesetz*), on the other hand, is one type of source of law – but also the most important – and the most prominent source of law among *other regulators* (like *de facto* kind of source of norms).

This abstract principle can be formulated as the general applicability of a set of legal norms to the whole terrain of society, which can be (*pre*) judged in terms of its predictability, figuratively speaking, as the justice itself. And by justice – *not considering the exegesis of philosophy as a separate discipline*– we can also intuitively interpret legal predictability, as the legal certainty, because indirectly, in the 1993’s, the Hungarian Constitutional

7 Note: It is of course only arbitrary to take a static view of an ever-changing legal system, because we pick a moment that suits us and analyse it.

8 JEROME Frank: *Law and the modern mind* in Steves & Sons Limited, London 1949, 52. pp. „An essential characteristic of law is its generality; since justice requires equality of treatment for all persons, and this means generality. Another necessary characteristic of law is continuity”.

Court, in the name of justice, named justice itself as the basis of the law.⁹ Withal, in furtherance to talk about *material* justice, we also demand the unity of the law, because this is what initiate *formal* predictability – which is a straightforward way to the legal certainty. The Constitutional Court has already stated that “*Legal certainty requires not only the clarity of individual acts, but also the predictability of the operation of individual legal institutions. Therefore, procedural guarantees are fundamental to legal certainty. Only by following the rules of a formalised procedure can a valid law be created, and only by complying with procedural norms can legal institutions function constitutionally.*”¹⁰ In other words, legal norms are fundamentally based on fuzzy concepts such as *justice, equity* or *fides*. These fundamental legal principles, in sequence to generate further – unspecified – legal principles, such as *legal predictability* or *legal certainty*. Legal principles, delimited by an appropriate linguistic system, which can, legitimise themselves by simply with the passage of time – like theories that have already been scientifically disproved. The first phase of legitimation begins with the (*pseudo*) scientific justification of a legal principle and continues with the second phase, in which it is followed by the construction of an ‘anti-law’ that can only be justified in the model defined, which is based on hypothetical propositions based on *specific axioms*. However, this justification can also be used to refute ‘real’ scientific principles outside the closed system. Which means nothing more than (arbitrary) extending the internal anti-system, thereby verifying the defined fundamental principles of law.

9 15/1993. (III. 12.) CC. decision: *The Constitution does not require the state to return to the original owners property that was unconstitutionally taken away under the previous systems, by the standards of the new rule of law. Similarly, the Constitution does not require the State to provide full compensation or reparation for these injuries. Nor, does the Constitution impose an obligation on the State to retroactively alter or derogate from general rules of civil law, administrative law or procedural law in order to restore property to its former owners or to provide them with full compensation.* CF: László SÓLYOM: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon* in Osiris Kiadó, Budapest, 2001/2. 619. pp.

10 11/1992. (III. 5.) CC. decision: „*Vagyis a jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is. Ezért alapvetőek a jogbiztonság szempontjából az eljárási garanciák. Csak formalizált eljárás szabályainak.*”

Notwithstanding with the previous observation, the predictability of the application of law must be stand like a fundamental social requirement (which also denotes the validity and practical applicability of the various social norm systems), because in the lack of knowledge of the system of the norm, we cannot speak about legitimate enforceability. If we cannot speak of legitimate enforceability, we cannot speak of legal (*norm*) application – “*Justice without power is inefficient; power without justice is tyranny. Justice without power is opposed, because there are always wicked men. Power without justice is soon questioned. Justice and power must therefore be brought together, so that whatever is just may be powerful, and whatever is powerful may be just.*”¹¹ Therefore, it can be concluded that the unity of law – in our intern model – is a fundamental requirement for the society, because if we did not define a general set of rules to be followed – prescribing a behaviour for everyone – we could not require an obligation of enforcement (*nullum crimen sine lege*).

Thoughts from the norms

The creation (because it's not a formal law which we 'made') of internal legal (*intern*) norms is the performance of a task which is outsourced by the public authorities when the internal state apparatus does not wish – or is unable – to regulate a subject matter by means of external normative (*extern normative*) acts. It also means that the outsourced body must create the internal norms that are capable of operating the body in accordance with the institutional framework. The application of these acts – directly and indirectly – to all those who come into contact with the body must apply, i.e. it is not merely a guideline but a binding procedural obligation for the body and individuals alike (*normative act*). “[*T*he acceptance of the recommendations of such legislation by the recipients concerned, or more precisely by the interested parties, is not binding, but is binding on the public bodies and their employees. Even if the recommendation itself does not contain sanctions, they are nevertheless to be considered as norms sanctioned by means of disciplinary and other legal liability of the public bodies obliged to promote them by way of referral.”

11 Blaise PASCAL: *Thoughts of Blaise Pascal* (translated by Allen, Morrill & Wardwell,) M. H. Newman, New York 1846, 131. pp.

The interference is self-evident; if internal legislation is not made by that is called ‘normal’ legislation – in a way that fits into the hierarchy of legal sources and meets the requirements of the rule of law – it cannot be a source of law.¹² On the contrary, these internal regulations exist, and it means that the use of undefined regulations are even recognised by specific laws. In the practice of international bodies, we refer to this using the term *soft law*. “Nevertheless, by following the basic rules of logic, we can conclude that the correctness of premises does not lead to the absoluteness of the conclusion”¹³ – that is, the correct application of logical operations does not guarantee a correct conclusion. For just as two quite false premises can give rise to a true conclusion – if both premises are universal and the conclusion is assertive – so the inverse can also be true.

To justify the applicability of the norms, it is necessary to refer to Kelsen’s *Pure Theory of Law* (here in after: PTL). According to Kelsen’s *pyramid of norms*, a norm can only continually derive its binding force from the norm above it in the pyramid.¹⁴ My hypothesis is that, like the pyramid of norms, when a normative power is based on another norm, it does not imply that it carries with it the authority of that norm. On the other hand, from the point of view of applicability, it is necessary to enhance the (PTL) theory that if a norm – a defined norm – is empowered

12 CF: Fábio Perin SHECAIRA: *Sources of Law Are not Legal Norms* in Ratio juris an international journal of jurisprudence and philosophy of law, 2014 3. pp. Thus, when one speaks of ‘sources of law’ with the intention of referring to sources as they are identified in the rule of recognition operating in a given legal system, one will normally be speaking of sources at an intermediate level of generality [...] Source of law is not law (in the sense of legal norm); a source of law is something, most commonly a piece of text approved by law-making officials, from which legal norms can be derived. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r38580.pdf> (download: 30.03.2022).

13 Adam M. BALÁSSY: *Logikai “légyár” természetete* in XVIII. Jogász Doktoranduszok Szakmai Találkozója, Jog és Állam 31. szám, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (edit:) Péter MISKOLCZI-BODNÁR, Budapest, 2021, 14. pp.

14 Hans KELSEN: *General theory of law and state*. Harvard University Press, Cambridge 1949. 131. pp [...] any ‘superior’ legal norm is the ‘source’ of the ‘inferior’ legal norm... a ‘superior’ legal norm in relation to an ‘inferior’ legal norm, or the method of creating an (inferior) norm determined by a (superior) norm, and that means a specific content of law.

by another norm to regulate a matter, then, under the *procedural law theory*, it is considered to be “empowered”. Henceforth, if we imply the intern norms automatically to the extern norms, then according to the rules of logic, the ‘Kelsen norm pyramid’ is transformed into a *closed-procedural staircase*. Which means nothing else but that the consistency of one norm is reduced to the consistency of another, also problematic norm (*regressus ad infinitum*). In order to avoid this ‘gap’, the legal system must be understood as an *axiomatic* system. The word axiom itself is derived from the Greek *ἀξίωμα* word, which is translated as: something that proves itself, i.e. a kind of fundamental truth. *Axiomatic* systems are basically constructed by reducing the elements of the system to other elements and proving each *theorem* by another theorem – *regressus ad infinitum*. However, in the process of regression, in contemplation to avoid inconsistency of the system, we must stop, and accept a (basic) theorem as an axiom. In our case, it should be understood as a premise whose truth we do not doubt. Undeniably, we can interpret the *mapping* of axiomatic models through *Euclidean* geometry, i.e. an axiomatic system is composed of a set of axioms and theorems. This means that the axioms must be logically trained general statements – these form the basis of the system. Thus, the basis of a legal system is an axiom (*hypothetical basic norm*), from which the possible proposition of the system necessarily follows. As a result of *inductive* reasoning from the *axiom*, we obtain the *theorems*, from which we can return to the axiomatic (hypothetical) basis of the model by subsumptive (*deductive*) logical backtracking. That is, in the case of the mapping, we must think in terms of a closed model, since for a closed and infallible system, human intervention is unnecessary.

The extern general norms can be distorted by (usually clarifying or implementing) intern sources of law – and the application procedures that go with them – and their purpose can even disrupt the systemic nature of (closed) law, in addition to the concrete misapplication, thus subverting the essential element of the Kelsen legal system, i.e., *the absence of contradictions* [law of non-contradiction (here in after: LNC)]. This is problematic because, the LNC guarantees that the model constructed by the theory ‘should be’ (*Sollen*), which means nothing else than that consistency itself ensures the (*Kelsenian*) interpretability, truth and applicability of the

theory, i.e., that it 'is' (*Sein*). The Kelsenian legal order¹⁵ is a formal unity which constitutes a closed system of procedures, i.e. axioms and rules of inference, written in a precisely defined language – *intuitively evident, not provable by ordinary logical procedure*. In the current case, it can be compared to a closed system made from the legal order established under the Fundamental Law and Legislative Decree.

The basis of this assumption, which goes against the *Kelsenian* principles, is Kurt Gödel's first incompleteness theorem, according to which in an ... *there are statements of the language of which can neither be proved nor disproved*, in other words, Gödel proved that (a system that includes a part of arithmetic) *any consistent formal system within which a certain amount of elementary arithmetic can be carried out is incomplete*. According to Gödel, there exists – and must exist even if the system is based on the fact that there is no such system – a proposition in the Kelsen (*inconsistent*) system of laws that can neither be proved nor disproved. Such claims, in turn, can thus be regarded as formulas which are *independent of the axiom system*. And formulas which are independent of the axiom system will nothing more than typical 'counter-rule', which urge us to act counter-inductively against the thesis being developed. This also means that if we believe a system is consistent, we must be prepared to modify our claim in accordance with the falsifiability principle if new actors, arguments or data arise that show *that our consistent system is inconsistent*. So, the antisystem in our case is – following *Paul Feyerabend's* thought – the data that could disprove even a consistent theory. Actors, arguments or data, can often only be revealed by means of some alternative that contradicts the theory, because they can only emerge not through analysis but through so-called contrasts. That is, when we examine a system and cannot be certain of its infallibility, we must doubt it by means of a contrast statement and the

15 Hans Kelsen: *Concept of legal order* translated by Stanley L. Paulson in *American Journal of Jurisprudence* 64. pp. "A legal order is an aggregate or a plurality of general and individual norms that govern human behaviour, that prescribe, in other words, how one ought to behave. That behaviour is prescribed in a norm or, what amounts to the same thing, is the content of a norm means that one ought to behave in a certain way. The concept of the norm and the concept of the 'ought' coincide. To prescribe in a norm how one ought to behave is understood here not only as a command but also as a positive permission or an authorization."

principle of scepticism. So if after such an examination there is not sufficient certainty that the system is consistent then the sceptical thinker can say that such a system is improbable, uncertain or false – ergo it does not exist.

Feyerabend argues, however, that conducive to secure *empirical content*, one must match theories with other theories, not with experience, and try to apply ‘competitively defeated conceptions’ (i.e., so-called *pluralistic methodology*). Therefore, if the extern norm only provides the theoretical framework (authority) for the *intern* (concretised) norm, then the purpose of the legal order will only be reflected in the norms governing organisational procedures directly affecting individuals. It follows that it is not the entire legal order that is available to society as a whole, but only the *authorised*, concrete norms –intern norm, in this case.

If the elements of one system are assigned to the elements of another system, the second system becomes the equivalent of the first system. In our case, we can define the mapping from the point of view of the legal system as the interpretation itself, i.e. *the method and process of interpreting the law*. And the process of attribution in the field of logic can be seen as a mapping or transformation. By mapping or transformation, we mean the process of interpreting elements of one (*primary*) system in terms of elements of another (*secondary*) system – according to some arbitrary but purposefully chosen mapping rule. Accordingly, a *myriad of mapping systems (models of interpretation)* can be constructed. Among these, the so-called reversible interpretation methods are the most important ones, where the relation between two systems can be reconstructed in each case and the interpretation itself can be unambiguously verified backwards.

The purpose of legal interpretation is to store information about the original (*primary*) system – and the legal norms it contains as well – and to convey the extracted content of the interpreted norms to the legal practitioner. With a properly and appropriately chosen interpretation system, the mapped context (*interpreted norm*) can be better understood than the original one, and its examination can reveal the context of the original system. In addition, the analysis of the system can be taped and transported for communication purposes – the mapping can therefore be chained when the original is used. However, a system is constructed not only from elements, but also from the system of relationships between elements, i.e. if both elements and system of relationships are mapped so

that both elements and system of relationships in the new system conform to some *mapping rule*, then the mapping of the original system of elements and system of relationships must also *conform*. Which means nothing more than that the mapping can be done in both directions, and when transformed back to the original system, the mapping is *reversible*, and if not, it is *irreversible*. Which means that, in the case of an unambiguous transformation, a first system element may have only one second system element, and in the case of an ambiguous transformation, one system element may have several equivalents in the other system. Ergo, in the case of a complete mapping, every element – and element relation – in the first system has an element – and element relation – in the second system.

With these difficulties, Leibniz discovers the difference that the connection between logic and linguistics can be adequately analysed, so that the mapping can perform a propositional task for the system. Although *Legislative Decree* specifically mentions these externalised (*secunder*) norms (*false*), which are indispensable for the functioning of society, the consistency of our legal system shows that the legislator's (*primary*) intention is to create a single normative system, which is poor in inconsistency, and that we cannot therefore assume that norms (*primary*) and internal normative acts (*secnuder*) are equivalent. The requirement of consistency is therefore nothing other than the absence of inconsistencies between the elements of a given (*legal*) system – i.e. there are no laws, internal normative acts (*regulations, instructions*) which are inconsistent. “*The requirement of the logical inconsistency of a legal system is therefore not a mere logical requirement, but a specific social necessity, namely a necessary expression of the political unity of state power.*”¹⁶

Final thoughts

The legislative system is like the story of Cinderella. For the interpretation of the law works like a magic wand; it is individual and arbitrary, i.e. it bends in any direction the ‘magician’ (the interpreter) wants by means of semantic, logical, historical and taxonomic manipulation.¹⁷ In the field

16 György ANTALFFY – Mihály SAMU – Imre SZABÓ – Mihály SZOTÁ CZKY: *Állam-és jogelmélet*, Tankönyvkiadó, Budapest 1970. 327 and 328. pp.

17 Cf: Takyoshi KAWASHIMA: *Japanese Way of legal thinking in Comparative Legal*

of legal interpretation, it is left to the discretion of the legal practitioner to decide which method of interpretation to use, since there is no explicit rule as to which method of interpretation should be used in a given case and which should not. A further problem is that the different methods are not hierarchically related to each other and can therefore lead to conflicting results. Given that our palette of legal interpretations can be considered unlimited, we can conclude that unlimited results can be created.

'The proof of the pudding is in the eating'. Just as in the field of classical physics we are aware that the very act of measurement is an intervention, so in the field of law we can say the same about the interpretation of law.

For when the legal practitioner begins to interpret and examine the content of the law, the result of the examination can only be subjective. In fact, the examination itself changes the objective content of the object under examination, and it is the process of interpretation itself that shifts the content of the object under examination from the objective to the subjective realm.

Our European legal system is based on the logic established by Aristotle, whereas the normative system established by other (Eastern) states is based on an intuitive philosophy of life on a non-rational basis. *Nevertheless, for society, law is a tool, not a solution.* The rules of the game established by the legal system are finite (*ultima ratio*), which means that the norms are impersonal, general, and abstract. Therefore, manipulative social regulation by means of intern legal norms must be avoided, because – in the meaning of the formal source of law – it cannot affect all members of society. In view of all this, we can conclude that 'justness' is therefore not associated with rights and duties, but with justice itself. *The logic applied in the field of law does not always lead to a just result, because individual circumstances cannot be taken into account and, in their absence, because they may distort the consistency of the legal system, and because they are too far removed from the real state of affairs.*¹⁸

Culture, Dartmouth 1992. "Our legal system is just like the Cinderella story. Interpretation is the magic wand witch which everything needed can be accomplished through some kind of semantic manipulation."

18 CF: Chin KIM and Craig M. LAWSON: *The Law of the Subtle Mind: The Traditional Japanese Conception of Law* in *International and Comparative Law Quarterly*, 1979/28, 3-act 496, 502. pp.

References:

- György ANTALFFY – Mihály SAMU – Imre SZABÓ – Mihály SZOTÁ CZKY: *Állam- és jogelmélet*, Tankönyvkiadó, Budapest 1970.
- Blaise PASCAL: *Thoughts of Blaise Pascal* (translated by Allen, Morrill & Wardwell,) M. H. Newman, New York 1846.
- Chin KIM and Craig M. LAWSON: *The Law of the Subtle Mind: The Traditional Japanese Conception of Law* in *International and Comparative Law Quarterly*, 1979.
- Hans Kelsen: *Concept of legal order* translated by Stanley L. Paulson in *American Journal of Jurisprudence*.
- Hans Kelsen: *General theory of law and state*. Harvard University Press, Cambridge 1949.
- JEROME Frank: *Law and the modern mind* in Steves & Sons Limited, London 1949.
- Takyoshi KAWASHIMA: *Japanese Way of legal thinking in Comparative Legal Culture*, Dartmouth 1992.

Keywords:

legal interpretation, uncertainties, intern and extern norms, jurisprudence, law of non-contradiction, consistency

ALGORITMUSOK FELHASZNÁLHATÓSÁGA A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

A modern technológiai vívmányok egyik legjelentősebbike a mesterséges intelligencia úttörése, mely az élet számos területén készül forradalmi változásokat hozni: komoly fejlesztések zajlanak az önvezető autók, az orvosi diagnosztikai eszközök, a pénzügyi piacok, és a kommunikáció terén, hogy csak a legismertebbeket említsük. Az információs technológiai fejlődés jelentette trendekből a hirtelen változásokat hagyományosan némi távolságtartással és szkepticizmussal szemlélő igazságszolgáltatás sem maradhat ki: túlzás nélkül globális jelenségnek nevezhetjük a több kontinensen jelen lévő, az egyes államok bíróságait és büntető hatóságait más-más módon érintő mesterséges intelligencia rendszerek szerepét a büntető igazságszolgáltatásban.

A közelmúltban több jogrendszerben megjelentek olyan algoritmusok, melyeket kifejezetten igazságszolgáltatásbéli felhasználásra terveztek. Ezen mesterséges intelligencia rendszerek a büntető igazságszolgáltatás több aspektusát érintik: bizonyos szoftverek a bűnelkövetők azonosítását teszik lehetővé arc- és gépjárműfelismerő kamerák használatával, vagy az adott elkövetők bűnisméltésre való hajlandóságát, a visszaesés esélyét képesek megjósolni. Más rendszerek képesek előrejelzéseket adni arról, hogy egy adott területen milyen időpontban, és a város mely részein várható bűncselekmények elkövetése, mely összeköttetésben állva a büntető hatóságokkal, információt szolgáltat nekik arról, hogy mikor és

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezetők: Prof. Dr. Domokos Andrea egyetemi tanár, a KRE Bűnügyi Tudományok Intézetének intézetvezetője; és Prof. Dr. Boóc Ádám egyetemi tanár, a KRE Polgári Jogi és Római Jogi Tanszékének tanszékvezetője; mindketten a Károli Gáspár Református Egyetem Doktori Iskolájának tagjai

hol érdemes járőrözni, bűnmegelőzési tevékenységet folytatni. Bizonyos büntetőeljárások nagy mennyiségű, elektronikus úton rendelkezésre álló adat vizsgálatát teszik szükségessé: a mesterséges intelligencia képes ilyen adatok gyors és hatékony szortírozására, a bizonyítás szempontjából releváns iratok elkülönítésére.

Az igazságszolgáltatás során használt mesterséges intelligencia rendszereket alapvetően két csoportra oszthatjuk: az emberi döntéshozatalt helyettesítő, és az emberi döntéshozatalt segítő eszközök. Az igazságszolgáltatás területén rendszerint az utóbbi technológiákkal találkozhatunk – ennek okait természetesen a tisztességes eljáráshoz való jog, a törvényes bíróhoz való jog, és a jogállamiság követelményében találhatjuk meg, mely garanciák a bírászkodás minden területén, de a büntető ítékezésben különös fontossággal jelennek meg.

Az alábbiakban a büntető igazságszolgáltatásban néhány már megjelenő technológiát kívánok ismertetni, bemutatva azok előnyeit és hátrányait, végül kitérve a felmerülő alapjogi aggályokra is. Ezen eszközöket elsősorban az angolszász országokban alkalmazzák jelenleg:

A COMPAS rendszer

A COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) rendszer az Egyesült Államokban használt mesterséges intelligencia szoftver, mely egy komplex, automatikus döntéshozatali folyamat során kockázatelemzést folytat le arra vonatkozóan, hogy adott elkövetők tekintetében mekkora eséllyel kell számítani az elkövető visszaesésére, mely elemzésnek megfelelően az algoritmus javaslatot tesz a büntetés formájára és mértékére is az eljáró bírónak.²

A rendszer különböző, a bűnözés okaira magyarázatot adó elméletet használ fel, pl. alacsony önuralom, kitaszítotttság, szubkultúrához tartozás stb. A vizsgálódás során az algoritmus figyelembe vesz különböző kriminogén tényezőket, így az elkövető szakmai tapasztalatait, iskolai végzettségét, lakhatási és vagyoni körülményeit, társadalmi és családi hátterét. Ezeket az

2 OSZTOVITS András: Láthatja-e a mesterséges intelligencia, hogy kiből lesz bűnöző? <https://arsboni.hu/lathatja-e-a-mesterseges-intelligencia-hogy-kibol-lesz-bunozo/> Utolsó letöltés ideje: 2022. 04. 02.

információkat a bűnügyi adatbázisokból nyerte ki az algoritmus, melyet utána összevetett a múltban hozott ítéletek adataival. Az így összeálló adatbázisból a szoftver később képessé vált arra, hogy – a múltbeli ügyekben hozott határozatok eredményeit felhasználva – prognózisokat állítson fel arra vonatkozóan, hogy mekkora eséllyel lehet a terhelt későbbi bűnismétlésére számítani, és ennek megfelelően milyen büntetés lenne adekvát az adott ügyben.³

A COMPAS rendszer nagy mértékben tudja növelni a bírói döntéshozatal hatékonyságát és gyorsaságát is, valamint az egységesebb ítélkezés megvalósítására is növelni tudja az esélyeket. Hátrányaként elsősorban – ahogyan azt a wisconsini legfőbb bíróság eseti ügyben hozott döntése is megmutatta – a szoftver diszkriminatív működését, valamint a döntés pontos háttérének megismerhetetlenségét kell megemlíteni.

Egy wisconsini elkövető sérelmesnek találta a COMPAS használatát az ügyében: állítása szerint ez sértette az alkotmányos jogait, elsősorban a tisztességes eljáráshoz való jogát. Az elkövető kifogásolta, hogy a rendszer által hozott döntés háttérét, a döntési folyamatot nem ismerheti meg, így annak megállapításai ellen védekezésre sincs lehetőség. A szoftver használata nem szolgálja a büntetés egyéniesítésének célját, továbbá az algoritmus elfogult döntést hoz, nemi alapú diszkriminációt alkalmazva a férfi elkövetővel szemben az adott büntetőügyben.⁴

A bíróság végül nem látta megalapozottnak a terhelt által előadottakat. Az ítélet indokolása szerint a COMPAS és más hasonló, kockázatelemző szoftveres megoldások használata megengedett abból a célból, hogy a szabadságvesztés helyett alternatív szankció kiszabásának megengedhetőségéről, és az ilyen szankciók során irányadó magatartási szabályokról döntsön a bíróság. Ezen rendszerek a bírói döntést megelőző mérlegelés alatti alkalmazása megengedett, de az nem tehető kötelezővé, a bírói döntést nem helyettesítheti az algoritmus.⁵

3 BEDNER, W. Adriaan et al: Paths to Digital Justice: Judicial Robots, Algorithmic Decision-Making, and Due Process. In: Asian Journal of Law and Society, Volume 7, 455.

4 BEDNER, W. Adriaan et al: Paths to Digital Justice: Judicial Robots, Algorithmic Decision-Making, and Due Process. In: Asian Journal of Law and Society, Volume 7, 458.

5 State v. Loomis - 2016 WI 68, 371 Wis. 2d 235, 881 N.W.2d 749

Megjegyzendő, hogy a modern, öntanuláson alapuló mesterséges intelligenciák döntési mechanizmusait – a technológia sajátossága folytán – sem laikus személyek, sem a szoftverfejlesztők nem ismerhetik meg pontosan. Az ún. „black box” hatás miatt az intelligens gépek ezen típusai részbeni autonómiával rendelkeznek a működésük során, nem a fejlesztő által korábban megadott utasítást követnek: ebből következőleg az ilyen neurális hálózatokban a döntések pontos kimenetele nem jósolható meg előre. Másrészről, mivel a programok forráskódja alapvetően a szerzői jogi törvények által védett tartalomnak minősül, annak mások általi megismerése korlátozható.⁶ Mivel azonban a bíróság döntése szerint a COMPAS rendszer felhasználásra vonatkozó kötelezettséggel nem járó, kiegészítő használata nem sérti az elkövető tisztességes eljáráshoz való jogát, könnyen eljuthatunk ahhoz az érveléshez, hogy a kizárólag „útmutatásul” szolgáló szoftverek esetén a gépi „döntés” nem hasonlítható össze a bíróság döntésével, és kizárólag utóbbi esetben értelmezhetőek a tárgyalat alapjogi megfontolások.

A COMPAS rendszer tehát a bírói döntést segítette az elkövetők visszaesésre vonatkozó esélyeinek vizsgálatával, mely később bizonyos társadalmi csoportokra, így például az afroamerikai lakosságra nézve diszkriminatívnak bizonyult. Az algoritmus működésének megismerése érdekében indított keresetet végül a wisconsin-i legfelsőbb bíróság elutasította, üzleti titok védelmére való hivatkozással. Látható, hogy a helytelen adatok felhasználásával, vagy a döntési pontok nem megfelelő súlyozásával diszkriminatív eredményre juthat a szoftver, a jogsértés mibenléte azonban pontosan csak akkor ismerhető meg, ha az érdekelteknek lehetőségük van a működés teljes megismerésére.

A PredPol rendszer

Az automatizált döntéshozatal, és a mesterséges intelligencia segítségével történő adatfeldolgozás érvényesül a prediktív rendszertként ismert technológia működése során is. A prediktív rendszert egyik legelterjedtebb példája a PredPol rendszer.⁷

6 BEDNER, W. Adriaan et al: Paths to Digital Justice: Judicial Robots, Algorithmic Decision-Making, and Due Process. In: Asian Journal of Law and Society, Volume 7, 461.

7 DOMOKOS Andrea: Digitalizáció a bűnüldözés, a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás szolgálatában. In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.):

A rendszer lényege az, hogy az algoritmus megismeri a felhasználási területen keletkezett bűnügyi statisztikai adatokat. Ezen adatokat aztán a gép öntanuláson alapuló mesterséges intelligenciája összegzi, és felhasználva őket kialakít egy elképzelést arról, hogy a korábbi elkövetések alapján pontosan mikor és mely városrészen, mely utcában várható bűncselekmény elkövetése. A rendszer ezeket az adatokat úgy állítja össze, hogy a megrendelőjének – általában egy rendvédelmi szervnek – a szolgálatot teljesítő tagjai az adott tárgynapra vonatkozóan kapnak egy térképes ábrázolást a program által előrejelzett, várható elkövetések helyszínéről (úgynevezett „hotspotok”). A rendőrség ezen adatok birtokában – a szoftvert készítő vállalat elképzelései alapján – hatékonyabban tud fellépni az általa felügyelt területen a bűnelkövetések ellen. A rendvédelmi szervek számára így racionálisabb lesz a „proaktív” bűnüldözés, valamint a járőrözések hatékonyságának növelésével csökkenthetőek az ezzel járó költségek, hatékonyabb módon lehet felhasználni a rendvédelemre fordított közpénzeket.⁸

A szoftver egy webes alkalmazáson keresztül működik, és három adatot használ fel elsősorban az előrejelzések elkészítéséhez: a bűncselekmény típusa, az elkövetés helye, és az elkövetés ideje. A tervezők előfeltevése az, hogy bizonyos bűncselekménytípusok (pl. a betöréses jellegű lopások) a „földrengésekhez” hasonló mintázatban szoktak előfordulni, hasonlóan a földrengéseket követő utórengésekhez. A feltevés lényege, hogy amennyiben egy adott helyen már előfordult egy bizonyos típusú bűncselekmény, akkor rövid időn belül az epicentrumtól röviden távolodva újabb ilyen jellegű bűncselekmények bekövetkeztére lehet alappal számítani. Egy időben több, mint hatvan rendőrségi szerv használta az Egyesült Államokban a PredPol rendszert.⁹

A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken., Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. 79-81.

- 8 RUBEL, Alan; CASTRO, Clinton; PHAM, Adam: *Democratic Obligations and Technological Threats to Legitimacy*. In: Algorithms and Autonomy, The Ethics of Automated Decision Systems. Cambridge University Press, 2021. 163-183.
- 9 LYNKEY, Orla: Criminal justice profiling and EU data protection law: precarious protection from predictive policing. In: *International Journal of Law in Context* (2019), 15, Cambridge University Press. 166-168.

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés

A mesterséges intelligencia legfontosabb előnye a költségek és a munkaterhek csökkentése. Ezen előnyökhöz azonban kapcsolódnak bizonyos téves feltevések, melyeknek helytelensége miatt jogos aggályok merülhetnek fel a technológia alkalmazásával szemben.

Az ismert kihívások miatt a jelenlegi fejlesztések nem képesek „erős” mesterséges intelligenciát alkotni, így az emberiségnek be kell érnie a mélytanulás elvén működő, kifinomult algoritmusokkal, a tárgyalótermekben is ilyen gépek helyettesíthetik az emberi bírókat. Az algoritmikus, öntanuláson alapuló működéssel kapcsolatban azonban felmerül a kérdés: ha a gépnek szüksége van emberi közbeavatkozásra ahhoz, hogy döntéseket tudjon hozni, akkor ki programozhasson robotbírókat az Egyesült Államokban úgy, hogy azzal ne merüljenek fel óhatatlanul alkotmányossági és jogi aggályok?

A legfontosabb probléma, ami a robotbírók kapcsán felmerül, az a jogállamiság kérdése. Az USA Legfelsőbb Bíróságának bírójá, Kennedy szerint a jog uralma érdekében meg kell alkotni és működtetni kell azokat a rendszereket, amelyek megkülönböztetés nélkül biztosítják mindenkinek a jogai érvényesíthetőségének a lehetőségét. A robotbírók kapcsán a jogállamisági kérdés mellett a tisztességes eljáráshoz való jognak és a hatalommegosztás elvének sérelme merülhet fel.

Bár a mesterséges intelligencia olcsóbb, mint a hagyományos bírók alkalmazása, mivel nem szükséges illetménnyel díjazni a működését, valamint a döntését is nyomban meghozza, tovább csökkentve a képvisellel és egyébként a pereskedéssel járó költségeket. A mesterséges intelligencia azonban ugyanúgy nem lesz mentes az emberi hibáktól, ahogyan egy emberi bíró sem az: a gép magában hordozza az alkotó előítéleteit és tévedéseit, ahogyan azt több közismert példán keresztül láthattuk. Másrészt a programot készítő alkotók nem tartoznak felelősséggel a gép által hozott döntésekért – a mesterséges intelligencia önálló jogalanyiségének elfogadása esetén.

A mesterséges intelligencia, mint az emberi bíró helyettesítőjével kapcsolatos legkomolyabb aggály azonban az, hogy a mesterséges intelligencia nem tudja az emberi értékeket, elsősorban az erkölcsi érzéket és az igazságérzetet megfelelően közvetíteni a működése során. A programozó által készített gép nem csak elvonja a bíróságnak vagy az esküdtszéknek a hatáskörét a jogvita elbírálására vonatkozóan, de a tervezés természetéből adódóan az emberi

értékek és erkölcsök nem lesznek olyan fontosak a programozók számára: a programozó nem érintkezik személyesen az ügyfelekkel, az empátia és az együttérzés nem lesz elsődleges szempont számára. A gépi harcászati eszközök felhasználása során végzett kutatások is azt bizonyítják, hogy a tervező és a felhasználó is el tud távolodni érzelmileg az adott helyzettől, ha a feladatokat a gépek teljesítik. Ha a gép ily módon nem alkalmazza megfelelően az empátia és az együttérzés képességét, akkor olyan igazságtalan ítéletek lesznek, amelyek rontják a gépi ítélkezés hatékonyságát.

A másik feltételezés szerint sokkal gyorsabban lehet elbírálni az ügyeket algoritmusokkal, mint minden egyedi ügyben egyedi döntést hozni a felsorakoztatott tények alapján. Természetesen az adott ügyben gyorsabban fog döntésre jutni egy gép, mint az emberi bíró: az állítás megfogalmazója azonban nem veszi figyelembe az algoritmus megalkotására fordított idő mennyiségét. Az algoritmusnak ismernie kellene az összes lehetséges tény egy adott tényállás megfelelő elbírálásához, mely adatok betáplálása, ha nem is lehetetlen, de vélhetően meghaladja azt az időkeretet, amely alatt az emberi bíró a tapasztalatait és emberi értékeit felhasználva el tudja dönteni a jogvitát.

Alkotmányossági aggályok is felmerülnek, hiszen a hatalmi ágak elválasztásának elvét szinte szükségszerűen meg kell szegni a robotbíró alkalmazása érdekében. A robotbíró a természetéből adódóan vagy a jogalkotói, vagy a jogalkalmazói feladatkört látná el a működésével. Mivel a gépet alkotó programozót egyiknek sem lehet tekinteni, ezen elvnek megfelelni szinte lehetetlen.

A törvényhozás működése sem elsődlegesen a hatékonyságnak céljának van alárendelve: a hatalom gyakorlásának ellenőrzésével a zsarnokság kialakulásának megelőzését szolgálja, a funkciói nem véletlenül működnek ilyen lassan. Ehhez hasonlóan az USA Legfelsőbb Bírósága is a jog uralmát tartja a legfontosabb működési elvnek az igazságszolgáltatással kapcsolatosan, melynek fontos eleme a tisztességes eljáráshoz való jog garantálása. A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülésének egyik legalapvetőbb feltétele az, hogy az ügyfél a tárgyalásán megjelenhet, kérheti saját meghallgatását és azt, hogy az ügyét egy pártatlan bíróság bírálja el: ezen körülmények mindegyikét sértené a mesterséges intelligencia alkalmazása.¹⁰

10 MORRISON, Analisa: Artificial Intelligence in the Courtroom. Increasing or

Az automatizált döntéshozatal adatvédelmi aspektusai

Az Unió joga elsősorban adatvédelmi kérdésként tekint az automatizált döntéshozatalra, a GDPR 22. cikke – bizonyos feltételek fennállása kivételével – tiltja, hogy az érintettet automatizált döntéshozatalnak tegyék ki. Felmerülhet, hogy a kérdést nem kizárólag adatvédelmi oldalról érdemes vizsgálni: az Unióban fontos alapelv az átláthatóság követelménye, mely a demokratikusan működő társadalmaknak is feltétele, mely az EU egyik alapértéke. A másik érv amellet szól, hogy az esetleges jogsértés nem ismerhető fel az automatizált döntéshozatal mechanizmusának megismerése nélkül. Ha ezek az adatok megismerhetőek, akkor lehetővé válna a demokratikus ellenőrzés gyakorlása a közhatalmat gyakorló, automatizált döntéshozatalt alkalmazó intézmények felett.¹¹

Az uniós jogban két fontos aspektusa vizsgálható ennek a kérdésnek. Az EU dokumentumaihoz való nyilvános hozzáférésről szóló rendelet egyrésztől csak a „dokumentumok megismeréséhez fűződő jogot” ismeri, az információ megismeréséhez fűződő jogot nem. A terminológiai különbségtétel fontosnak bizonyulhat az automatizált döntéshozatal szempontjából: az EUB gyakorlatában egyrésztől egy technológiásemleges megközelítés rajzolódik ki a dokumentum definíciójára vonatkozóan, de az információ, és az információhoz való hozzáférés már nem állapítható meg, az információ csupán része a dokumentumnak.

Másrészt problémát jelent annak eldöntése, hogy mely szervekre vonatkoztatható a dokumentumok megismeréséhez fűződő jog: a vonatkozó rendelet kizárólag az EU intézményei tekintetében teszi lehetővé a dokumentumok megismerhetőségét, a tagállami szervekre vonatkozóan például nem.

Az EJEB gyakorlatát vizsgálva azonban eltérő megközelítés figyelhető meg. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 10. cikkéből levezethető az információk megismerésének joga, az elutasítás lehetőségét csak szűk esetben ismeri el az EJEB.

Az EUB főtanácsnoki indítványokból és az ítéletek indokolásából is

Decreasing Access to Justice? In: *International Journal of Online Dispute Resolution*, Vol. 08/18., 76-89.

11 SHAPIRO, Aaron: Predictive Policing for Reform? Indeterminacy and Intervention in Big Data Policing. In: *Surveillance & Society* 17(3/42019) 2019, 456-472.

kiolvasható azonban, hogy az EUB ódzkodik az EJEB ellentétes gyakorlatának elfogadásától, elsősorban azért, mert az aláásná a rendelet fentebb ismertetett szabályozását. Az EUB ezen gyakorlata szelektív analízist tükröz: következetesen elutasítja az EJEB vonatkozó gyakorlatának recipiálását az uniós jog autonómiájának megőrzésére hivatkozva, miközben elmulasztja az EU Alapjogi Charta 11. cikkének vizsgálatát, mely hasonló szabályozást, és vélhetően hasonló értelmezést tehetne lehetővé az „információk megismerésének szabadságára” történő hivatkozással. A cikkben megfogalmazott vád szerint az EUB ezzel a gyakorlatával az automatizált döntéshozatal tekintetében akadályozza az emberi jogok védelmét, és lehetetlenné teszi az állami tevékenységek demokratikus ellenőrzését a digitális környezetben.¹²

Összegzés

Csupán a fenti két technológiát vizsgálva is szembeötlően látható bizonyos alapvető jogok, alkotmányos értékeknek a sérelme.

Egyrészt, ha a COMPAS vagy PredPol rendszerekhez hasonló, a bírói munkát segítő mesterséges intelligenciát alkalmazunk, felmerül a már említett black-box hatás, a döntést támogató rendszer működésének bizonytalansága és megismerhetetlensége folytán a védelemhez való jog sérelme. A terhelt az ellene büntetőeljárásban emelt váddal szemben csak akkor tud hatékonyan védekezni, ha ismeri azokat a szempontokat, melyek alapján a döntés előkészítése során az egyes szoftveres eszközök eljárnak, és tisztában van a rendszerekhez felhasznált adattömegnek a természetével. Ezek hiányában a védekezés csak abban a formában adható elő, hogy a döntéshozatalnál – az említett tapasztalatok alapján akár kulcsfontosságú szerepet játszó – segítséget nyújtó eszköz működését nem veszi figyelembe a terhelt, hanem kizárólag a jogszabályok által adott keretek között vitatja az algoritmus válaszait. Ez azonban lehetetlenné teszi a hibásan működő algoritmus problémáinak azonosítását, és az annak megfelelő ellenérvek előadását, mely a védekezést is kiüresítheti.

12 MAZUR, Joanna: Can public access to documents support the transparency of automated decision-making? The European Union law perspective. In? International Journal of Law and Information Technology, Volume 29, Issue 1, 2021, 1–23.

Feltéve, hogy megismerhetővé válik valamilyen módon az algoritmus működése, újabb problémával állhatunk szemben. Az algoritmikus döntéshozatali mechanizmusának megismerése bizonyosan különleges szakértelmet igénylő, több tudományág diszciplínáit ötvöző tudást feltételez. Elfogadva azt, hogy a büntetőeljárásjogi garanciák keretében a jogalkotó feltehetően megkísérli ezen különbségek lebontását, alappal tarthatunk attól, hogy a bírósághoz való egyenlő hozzáférés joga csorbát szenvedne.

Horváth László¹

A SZERB VÁLASZTÁSI RENDSZER VÁLTOZÁSAINAK HATÁSA A MAGYAR KÖZÖSSÉG KÖZTÁRSASÁGI SZINTŰ PARLAMENTI ÉRDEKKÉPVISELETÉNEK ALAKULÁSÁRA AZ 1990-2022 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

I. A politikai kontextus

A nemzeti közösségek közötti konfliktusok és a gazdasági nehézségek a kilencvenes évek elejére szétfeszítették az egykori szövetségi délszláv államot. A tagállamok, köztük Szerbia, számos tekintetben eltérő utat jártak be az elmúlt több mint harminc esztendőben. Jugoszlávia megszűnése után, Slobodan Milošević köztársasági és szocialista párti elnök politikai manőverezésének és közjogi machinációinak (népszavazáson 97%-os támogatás mellett módosított szerb alkotmánnyal tkp. kiiktatta a parlamentet, a kormányt és az alkotmánybíróságot is, aránytalanul megnövelve a köztársasági elnök hatalmát, amelyet az egész államapparátus, az állami média propagandagépezete és eleinte a körülményesen kialakított többségi választási rendszer is támogatott) köszönhetően² Szerbiában a kilencvenes évek elején létrejött pártok csupán 2000. október 5-e után, a 90-es évek előtti politikai elitet tömörítő Szerb Szocialista Párt és a Szerb Radikális Párt hatalmi koalíciójának bukását és az egypárt által elfogadott alkotmány

1 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, I. évfolyam; Témavezető: Dr. habil. Szabó Zsolt, egyetemi docens, KRE ÁJK, Alkotmányjogi Tanszék.

2 SLOBODAN ANTONIĆ: Slobodan Milošević 1987-1997 közötti uralkodása: kísérlet a tipológia meghatározására. In.: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Visszobgás a várostól: A szerb társadalomtudomány Milošević Szerbiájáról*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002. (88, 89)

módosítását követően tölthették be valós társadalmi szerepüket. Egyesült Demokratikus Ellenzékbe szerveződve megdöntötték a szocialisták és radikálisok hatalmi szövetségét és valódi versengő többpártrendszert hoztak létre. Az újonnan kialakult demokratikus hatalmi szerkezet az ország jövőjét illetően éles, Nyugat-orientált szemléletváltást hozott. Az Egyesült Demokratikus Ellenzék fragmentálódása, továbbá a szerb miniszterelnök 2003-ban történt meggyilkolása azonban visszavetették a kezdeti lendületes reformtörekvéseket. A valódi rendszerváltás meghatározó pártjának, a bal-közép irányultságú Demokrata Pártnak (DP) és szövetségeseinek fokozatos térnyerése, majd kormányzása nem váltotta valóra a hozzá fűzött reményeket. A háborús örökség következtében kialakult társadalmi anómiák, gazdasági nehézségek és az egyre fokozódó elvándorlás terheivel küzdő Szerbia nem lett sem jobb, sem élhetőbb hely a DP³ vezetésével megvalósult kormányzás alatt. A demokraták és szövetségeseik a modernizáció eszméjét kiürítve és korrupciós botrányokba keveredve a 2012-es köztársasági szintű parlamenti választásokra tulajdonképpen elidegenítették maguktól a szavazók többségét. Egykori támogatóik bizalmának hiányában napjainkra a politikai képviselti rendszer minden szintjén csekély befolyással rendelkező erővé lettek, teret engedve ezáltal a kilencvenes évekből jól ismert radikális és szocialista politikusoknak az ország ismételt irányítására.

Egykor a bezárkózást és oroszbarát politikát szorgalmazó gyakran a kisebbségellenes retorikától sem tartózkodó 1991. januárjában⁴ alakult nacionalista erő, a Szerb Radikális Párt (SZRP) tagjainak egy része 2008-ban kihasználva a közhangulatot és a politikai palettán meglévő hiátust, valamint felismerve a jelenben és jövőben rejlő lehetőségeket megalapította a jobbközép irányultságú Szerb Haladó Pártot (SZHP).⁵ Az SZHP jobbra a demokraták és a köréjük tömörülők sorozatos hibáinak köszönhetően gyorsan emelkedő és napjainkig tartó népszerűsége és támogatottságra tett szert.

A hatalmi konstellációt tekintve jelen pillanatban a kilencvenes évek meghatározó radikális és szocialista politikai szereplői vezetik Szerbiát. A

3 A párt a 2000 és 2004, valamint a 2007 és 2012 közötti időszakban volt Szerbiában köztársasági szinten kormányzati tényező.

4 ÖRDÖGH Tibor: *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszereinek összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest, Dialog Campus Kiadó, 2018. (83).

5 A párt 2012 óta a dolgozat lezárásáig kormányzati pozíciót tölt be Szerbiában.

képviselt politikai irányvonalat részben kényszerpályának, részben pedig annak a felismerésének tulajdonítom – az ország demográfiai, gazdasági mutatóinak ismeretében –, hogy az elszigeteltségből való kitöréshez egyetlen forgatókönyv áll rendelkezésre. Akkor, amikor a Szerbiával szomszédos államok részéről kivétel nélkül nyitottság tapasztalható a nemzetközi politikai és gazdasági együttműködésre, továbbá modernizációs törekvések és az EU-hoz való közeledés jellemzi őket, Szerbia sem tehet másképp. Ha valamilyen oknál fogva mégis más utat választana a jelenlegi szerb vezetés – amire egyre kevesebb esélyt látok –, az minden tekintetben jelentős visszaesést eredményezne az ország számára.⁶

II. Szerbia köztársasági szintű választási rendszerének alakulása az 1990-2022 közötti időszakban

A szerbiai többpártrendszer 1990-es bevezetése óta 2022-ig tizenhárom köztársasági szintű⁷ parlamenti választást tartottak az országban.⁸

1990-ben az első demokratikus többpárti választások során a 250 képviselő számával megegyező egyéni választókerületben, kétfordulós többségi rendszerben választották meg a szerb parlament képviselőit. Az első fordulóban egy adott egyéni választókerületben az a képviselőjelölt kapott mandátumot, aki megszerezte a szavazatok abszolút többségét, azzal a feltétellel, hogy a parlamenti választásokon részt vett az összes szavazásra jogosult (nem egy egyéni választókerület) választópolgár legalább 50%-a. Amennyiben az első fordulóban nem született mandátum, úgy a választások második fordulójában, egyéni választókerületenként az a két jelölt

6 HORVÁTH László: Parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választások Szerbiában – Megőrizte befolyását a vajdasági magyarság. *Kisebbségi Szemle*, 2016/2. (54).

7 Az elemzés a választási rendszer köztársasági, központi szintjén történt változásokat ismerteti. Vajdaság Autonóm Tartomány parlamentje – amely közjogilag a köztársasági és a helyi önkormányzati szint között foglal helyet – választási rendszerének változásaira, amelyek egyébként jobbra követték a központi szint változásait, nem áll módjában kitérni.

8 1990, 1992 (előrehozott: e.h), 1993 (e.h), 1997, 2000 (e.h), 2003 (e.h), 2007, 2008 (e.h), 2012, 2014 (e.h), 2016 (e.h), 2020, 2022 (e.h) (a szerző egyéni gyűjtése).

vehetett részt, aki az első fordulóban a legtöbb szavazatot szerezte meg. Parlamenti képviselő végül abból a jelöltre lett, aki a legtöbb szavazatot kapta, függetlenül a választáson résztvevők számától.⁹

A 1992-ben megtartott előrehozott parlamenti választásokat megelőzően a korábbi választási szabályokhoz képest számos módosítás történt. A többségi, arányos választási rendszerre módosult, az ország területét pedig kilenc többmandátumos választókerületre¹⁰ osztották fel. A parlamenti bejutási küszöb egységesen 5%-ban került meghatározásra, a parlamenti mandátumokat pedig a d'Hondt formula¹¹ segítségével osztották ki.

E szabályozás az 1997-es parlamenti választásokat megelőzően annyiban módosult, hogy a kilenc helyett ekkor 29 többmandátumos választókerületben¹² választották meg a szerb parlament tagjait.¹³

A 2000-ben megtartott előrehozott parlamenti választások alkalmával, – mely szabályozás néhány módosítást leszámítva napjainkig érvényben van – arányos (listás) választási rendszerben, egy fordulóban választották meg a 250 parlamenti képviselőt négy évre úgy, hogy ezentúl az egész ország területét egy választókerületnek tekintették.¹⁴ Minden párt (szövetség) egyetlen zárt listát indíthatott, a mandátumok elosztásánál továbbra is a d'Hondt-formulát használták. A bejutáshoz, úgy mint korábban, az 5%-os küszöb elérése volt szükséges. A listaindításhoz a többségi és a nemzeti kisebbségi pártoknak egyaránt tízezer érvényes aláírást kellett összegyűjteni.

9 KOVÁCS Teréz: A szerbiai parlamenti választások eredményei. *Tér és Társadalom* 1991/5. (96). (2022. 03. 12).

10 1. Beograd 46; 2. Zrenjanin (Nagybecskerek) 28; 3. Kragujevac 29; 4. Leskovac 25; 5. Niš 24; 6. Novi Sad (Újvidék) 28; 7. Priština 24; 8. Smederevo 22; 9. Užice 24 kiosztható mandátummal.

11 REJHAN Kurtović: Izbori i izborni sistemi u Republici Srbiji. *Univerzitetaska misao*, 2013/12. (122). (2022. 03. 10).

12 1. Palilula 10; 2. Voždovac 11; 3. Novi Beograd 12; 4. Čukarica 12; 5. Subotica (Szabadka) 6; 6. Zrenjanin 11; 7. Pančevo 9; 8. Sombor 6; 9. Novi Sad 9; 10. Vrbas 6; 11. Sremska Mitrovica 8; 12. Valjevo 7; 13. Šabac 8; 14. Smederevo 6; 15. Požarevac 7; 16. Kragujevac 8; 17. Jagodina 7; 18. Zaječar 9; 19. Užice 9; 20. Čačak 7; 21. Kraljevo 8; 22. Kruševac 8; 23. Niš 11; 24. Prokuplje 6; 25. Leskovac 7; 26. Vranje 10; 27. Kosovska Mitrovica 7; 28. Priština 11; 29. Peć 14 kiosztható mandátummal.

13 REJHAN Kurtović 2013. (122)

14 SZABÓ Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamenti jeji*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016. (57).

Egy a 2003-as előrehozott parlamenti választásokat követő törvénymódosításnak köszönhetően, a Képviselők megválasztásáról szóló törvény (35/2000-es) nyolcvanegyedik szakasza három bekezdéssel bővült, mely módosításnak köszönhetően 2004 óta Szerbiában a nemzeti kisebbségek számára a parlamentbe jutáshoz nem szükséges a többségi pártok számára előírt parlamenti küszöb elérése. Helyette úgynevezett természetes küszöb (ennek értelmében az egy kisebbségi mandátumhoz szükséges szavazatszámot úgy kapjuk meg, hogy az összes érvényes parlamenti mandátumot eredményező szavazatszámot elosztjuk a kiosztható mandátumok számával, majd az így kapott számmal elosztjuk az adott nemzeti kisebbségi pártra leadott érvényes szavazatok számát) biztosítja a nemzeti kisebbségek parlamentbe jutását.¹⁵

Közvetlenül a 2020-as parlamenti választásokat megelőzően a választási rendszer tekintetében lényeges változtatás volt az 5%-os parlamenti küszöb 3%-ra csökkentése, mellyel összhangban a nemzeti kisebbségek mandátumszerzésére vonatkozó korábbi szabályozás is az országos szintű előírások szerint módosult.¹⁶ A jövőben köztársasági parlament esetében a nemzeti kisebbségek bejutásához szükséges természetes küszöböt úgy számítják ki, hogy egy nemzeti kisebbségi lista által kapott szavazatszámhoz hozzáadják a rá leadott összes érvényes szavazat 35%-át, vagyis a nemzeti kisebbségi listákra leadott szavazatok számát megszorozzák 1,35-el.¹⁷ További változás a nemzeti kisebbségek vonatkozásában – elsősorban a korábban tapasztalt visszaélések miatt –, hogy kibővült a politikai pártjaikra vonatkozó meghatározás. Ezentúl a nemzeti kisebbségi politikai párt olyan párt, amellyel kapcsolatban a Köztársasági Választási Bizottság (KVB) megállapította, hogy elsődleges célja egy nemzeti kisebbség érdekeinek képviselete és pártfogása, valamint a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogainak védelme és javítása a nemzetközi jogi normákkal összhangban. Arról, hogy a választási lista benyújtója jogosult-e a nemzeti kisebbségi párt vagy koalíció meghatározásra, a KVB külön határozattal dönt a lista kihirdetése előtt.

15 HORVÁTH László 2016. (58)

16 A Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) képviselői módosító indítványának köszönhetően került sor a természetes küszöb korrekciójára.

17 HORVÁTH László: A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – Harminc éve a demokrácia árnyékában? *Kisebbségi Szemle*, 2020/2. (21).

A döntést, a kisebbségként elismerést megelőzően a testület kikérheti az illetékes nemzeti kisebbség nemzeti tanácsának véleményét arról, hogy a választási lista előterjesztője valóban egy nemzeti kisebbség politikai párta vagy a nemzeti kisebbségek politikai pártjainak koalíciója.¹⁸

A 2022-es áprilisi előrehozott parlamenti választásokat megelőzően a választási törvény módosítása következtében a jövőben nemzeti kisebbségek számára a parlamenti választásokon a listaállításához a korábbi tízezer helyett ötezer érvényes aláírás összegyűjtésére lesz szükség.

Szerbiában a köztársasági szintű parlamenti választásokat az államfő írja ki.¹⁹ A kiírást követően legkorábban 45 nappal, legkésőbb pedig 60 nappal meg kell tartani a népképviselői választásokat.²⁰

<i>Választás éve</i>	<i>Parlament létszáma</i>	<i>Választási rendszer és lista típusa</i>	<i>Választókerületek száma</i>	<i>Kiosztható mandátum dátum szám</i>	<i>Bejutási küszöb</i>	<i>Nemzeti kisebbségek parlamenti képviselőtét biztosító mechanizmus</i>	<i>Választási formula</i>
1990	250	többségi	250	1	–	–	–
1992	250	arányos, zárt listás	9	22-46	5%	–	d'Hondt
1993	250	arányos, zárt listás	9	22-46	5%	–	d'Hondt
1997	250	arányos, zárt listás	29	6-14	5%	–	d'Hondt
2000	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	–	d'Hondt
2003	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	–	d'Hondt
2007	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2008	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt

18 A népképviselők megválasztásáról szóló törvény 137. szakasz (14/2022)

19 A népképviselők megválasztásáról szóló törvény 59. szakasz (14/2022)

20 A népképviselők megválasztásáról szóló törvény 60. szakasz (14/2022)

2012	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2014	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2016	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2020	250	arányos, zárt listás	1	250	3%	természetes küszöb, de a nemzeti ki- sebbségi lista szavazatszámát megszo- rozzák 1.35-el	d'Hondt
2022	250	arányos, zárt listás	1	250	3%	természetes küszöb, de a nemzeti ki- sebbségi lista szavazatszámát megszo- rozzák 1.35-el	d'Hondt

Szerbia választási rendszerének alakulása a 1990-2022 közötti időszakban²¹

III. A szerbia magyar nemzeti közösség önszerveződésének rövid története és köztársasági szintű parlamenti mandátumainak alakulása a szerb választási rendszer tükrében az 1990-2022 közötti időszakban

A kilencvenes évek elejére kialakult politikai miliőben, – amely nem támogatta, de konkrét, nyílt intézkedésekkel nem is tiltotta a nemzeti kisebbségek pártalapítási törekvéseit, – a többségi nemzet pártalapításai mellett a magyar nemzeti közösség gyors helyzetfelismerésének és önszerveződésének lehettünk szemtanúi. A közösség első – azóta csak történelmiként emlegetett – érdekvédelmi szervezete a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) 1990. márciusi dorozslói megalakulásakor olyan programcélokat fogalmazott meg, mint a többpártrendszer bevezetése, a piacgazdaságra való áttérés és a nemzetközi dokumentumokban rögzített kisebbségi jogok biztosítása. Általa került először felvetésre a személyi el-

²¹ A szerző egyéni gyűjtése.

ven alapuló kisebbségi önkormányzat koncepciója és az ártatlan vajdasági magyarok ellen a második világháború utolsó hónapjaiban, 1944 végén és 1945 elején elkövetett atrocitások tudományos kivizsgálása is.

A VMDK az 1990. december 9-én megrendezett köztársasági parlamenti választások első fordulójában a 250 választási körzetből 32-ben állított jelöltet, amelyből öt szerzett mandátumot. Az 1990. december 23-án megrendezett második fordulóra a VMDK hét jelöltje jutott tovább, amelyből három induló mandátumot is nyert. A 250 köztársasági parlamenti mandátumból ekkor a VMDK jelöltjei összesen nyolc mandátumra tettek szert 132 ezer szavazat mellett.²²

Az 1992. december 20-án megrendezett előrehozott parlamenti választásokat megelőzően, a korábban már jelzettek szerint, Szerbia területét kilenc választókerületre osztották fel. A szerbiai magyarság által lakott Vajdaság területét e megoldás két olyan választókerületre bontotta, amelyek közül a magyarság lakosságára alapján az egyikben, a Nagybecskerekiben nem jelentett kihívást a mandátumszerzés, a másikban, az Újvidékiben a választókerületet kijelölő határvonal miatt viszont igen.²³ A VMDK ekkor a nagybecskereki körzetben leadott 104 570 leadott szavazat mellett hét, az újvidéki körzetben leadott 36 255 szavazat mellett pedig két, összesen kilenc mandátumot szerzett.

Az 1993. december 19-én megrendezett előrehozott parlamenti választásokon a párt nem tudta megismételni a korábban elért eredményeit. A nagybecskereki választókerületben ezúttal a 85 994 leadott szavazat mellett csupán öt parlamenti helyet sikerült elnyernie, az újvidékiben viszont a 26 462 szavazat egy mandátumot megszerzéséhez sem volt elegendő.²⁴

A VMDK-n belüli eltérő elképzelések mentén létrejött platformok és a személyes ambíciók túlzott térnyerése következtében a vajdasági magyar politikum rövid idő alatt széttöredezetté, megosztottá vált. A VMDK-t elhagyók egy csoportja 1994-ben Zentán létrehozta a Vajdasági Magyar Szövetséget (VMSZ), amely annak ellenére, hogy polgárok egyesületeként, független szervezetként jött létre, 1995. június 17-én Szabadkán párttá alakult, azzal az a kiemelt céllal, hogy nagyobb részt vállaljon a vajdasági

22 VÉKÁS János: Vajdasági magyar eseménynaptár 1988-1997. *Régió. Kisebbség, politika, társadalom*, 1998/9. (3).

23 LÉPHAFT Áron: Választási mérnököszködés és magyar érdekképviselet Szerbiában (1990–2000). *Kisebbségi Szemle*, 2021/3. (103).

24 VÉKÁS János: 1998. (11)

magyarság politikai érdekképviseletében. 1995-ben alakult meg a Vajdasági Magyar Polgári Mozgalom (VMPM)²⁵ elnevezésű szervezet is. A VMDK-ból 1997-ben kiválók egy újabb csoportja megalapította a Vajdasági Magyar Demokrata Pártot (VMDP), egy további csoport pedig a Vajdasági Magyar Kereszténydemokrata Mozgalmat (VMKDM). A VMSZ-t sem kerülte el a széttöredézési folyamat, mivel a pártból szintén 1997-ben kiválók egy köre megalapította a Kereszténydemokrata Tömörülést (KDT).

A korábbiaktól eltérően a 1997. október 21-én megrendezett köztársasági parlamenti választásokon az immáron 29 választási körzettel²⁶ tagolt politikai térben a vajdasági magyar nemzeti közösség egy teljesen szétforgácsolódott politikai érdekképviselettel vett részt. Ekkor a VMDP hat, a VMDK öt, a VMKDM három, a VMSZ és a KDT kettő-kettő, a VMPM pedig egy választókerületben indult. 50 960 leadott szavazat mellett azonban csak a VMSZ-nek sikerült négy mandátumot²⁷ szereznie (26 122 szavazattal három mandátum a szabadkai és 24 838 szavazattal egy mandátum a nagybecskereki választókerületben).²⁸

Az 1997-es köztársasági parlamenti választások utáni időszakot követően egy ideig szünetelt a szerbiai magyar politikai tér további fragmentálódása, a 2000-es évek második felétől azonban ismét felerősödött. 2007-ben egy a VMSZ-ből kiváló csoport létrehozta a Magyar Polgári Szövetséget (MPSZ). 2009-ben pedig létrejött a Magyar Remény Mozgalom – amely 2014-ben felfüggesztette tevékenységét – a VMDP egyetlen tartományi képviselőjének hathatós támogatása mellett. A VMDK-ból kiválók egy újabb csoportja 2012-ben létrehozta a Magyar Egység Pártot (MEP).

A vajdasági magyar politikai élet legfiatalabb szereplője a 2015. augusztus 20-án a Palicsi Vigadóban megalakult Magyar Mozgalom, amely civil szervezetként jött létre, de politikai tevékenységet is folytat.

A vajdasági magyar politikai érdekképviseleti szervek közül az 1997-es köztársasági parlamenti választásokat követően napjainkig a VMSZ lett az

25 ÖRDÖGH Tibor: Vajdaság politikatörténete. In.: Ördögh Tibor (szerk.): *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*. Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, 2017. (27)

26 Vajdaság területét hat választókerületre osztották fel: szabadkai, zombori, verbászi, újvidéki, pancsovai és nagybecskereki választókerületekre.

27 VÉKÁS János: 1998. (21)

28 LÉPHAFT Áron: 2021. (111)

az egyetlen magyar párt, amely egyedülként képes – a 2003 és 2007 közötti időszakot leszámítva²⁹ – helyeket szerezni a belgrádi Népképviselőházban. A 2004-ben választási rendszerben a korábban már ismertetett módosítások, a természetes küszöb bevezetése következtében a vajdasági magyarság 2007 óta folyamatosan jelen van a köztársasági parlamentben, hol ellenzéki, hol pedig kormányzati szerepkörben.

<i>Választás éve</i>	<i>VMDK</i>		<i>VMSZ</i>		<i>Magyar Koalíció</i> ³⁰	
1990	132 728	8	–	–	–	–
1992	140 825	9	–	–	–	–
1993	112 342	5	–	–	–	–
1997	16 802	–	50 960	4	–	–
2000	–	–	57 600	6 ³¹	–	–
2003	–	–	ET ³²	–	–	–
2007	–	–	46 990	3	–	–
2008	–	–		4	74 874	4
2012	–	–	68 323	5	–	–
2014	–	–	75 248	6	–	–
2016	–	–	56 620	4	–	–
2020	–	–	71 893	9	–	–
2022	–	–	60 313	5	–	–

*A szerbiai magyar közösség parlamenti mandátumainak alakulása az 1990-2022 közötti időszakban*³³

- 29 A 2003 és 2007 közötti köztársasági parlamenti ciklusban a nemzeti kisebbségek nem rendelkeztek önálló parlamenti képvisellel. Ezen jelenség megismétlődésének elkerülése véget került bevezetésre a természetes küszöb.
- 30 Három vajdasági magyar párt (VMSZ, VMDK, VMDP) által létrehozott választási szövetség. Az elnyert parlamenti mandátumokat a VMSZ tisztségviselői töltötték be.
- 31 A Szerbiai Demokratikus Ellenzékkal (DOS) együtt indult. A DOS összesen 176 mandátumot nyert, amelyből hatot a VMSZ kapott.
- 32 A VMSZ az Együtt a Toleranciáért (ET) választási szövetségben indult, amely a rá leadott 161 765 szavazat alapján (4,22%) nem lépte át az 5%-os bejutási küszöböt és nem részesült parlamenti mandátumban.
- 33 A szerző egyéni gyűjtése.

IV. Összegzés

A magyar nemzeti közösség már az első, többségi rendszerben megtartott köztársasági parlamenti választásokon jól szerepelt, mindennemű a nemzeti kisebbségek részvételét elősegítő mechanizmus hiányában. Az eredményesség, a köztársasági szintű magyar érdekképviselő – a választási rendszernek a nemzeti közösségek inkluzivitását mellőző „hirtelen” átszabása, a történeti-gazdasági szempontok, valamint az etnikai terek figyelembevételének mellőzése,³⁴ a választókerületek hatalmi érdeket szolgáló kialakítása, valamint az arányos rendszer és az 5%-os parlamenti küszöb bevezetését követően – változó mandátumszámmal ugyan, de napjainkig megmaradt.

Az 1990-2003 közötti időszakban a parlamenti mandátumok számában fokozatos visszaesés volt tapasztalható, ami első sorban a VMDK szétforgácsolódásával és a délszláv háború következtében kialakult társadalmi-gazdasági helyzettel volt magyarázható. A köztársasági szintű parlamenti képviselő vonatkozásában a mélypontot a 2003 és 2007 közötti periódus jelentette, mivel ekkor a magyar nemzeti közösség nem rendelkezett helyekkel a képviselői rendszernek ezen a szintjén. A jelzett időszakot követően azonban a kedvezőtlen demográfiai trendek³⁵ és a vajdasági magyar politikai tér széttagoltsága ellenére, a természetes küszöb bevezetésének és a VMSZ jó politikai érzékének köszönhetően sikerült megfordítani a magyar parlamenti mandátumszerzésre jellemző negatív tendenciákat. Ezt jól érzékelteti, hogy a 2020-as parlamenti választásokon egy magyar pártnak, nevezetesen a VMSZ-nek ismét sikerült kilenc mandátumot szerezni, amire eddig csupán egyszer, a második szabad többpárti köztársasági parlamenti választások alkalmával, 1992-ben volt példa.

A felsorolt magyar pártok között kialakult versenyben napjainkra a VMSZ lett az az erő, amely a vajdasági magyar nemzeti közösség legnagyobb, legbefolyásosabb szereplőjévé nőtte ki magát. Felkarolta, politikai programjába beépítette és eredményesen képviseli az elmúlt harminc év meghatározó és megoldásra váró magyar ügyeit. Köszönhető ez annak, hogy a politikum

34 LÉPHAFT Áron: 2021. (92)

35 Amíg 1991-ben 343 800 főt tett ki a szerbiai magyar nemzeti közösség, addig a 2011-es népszámlálási adatok szerint ez a szám 251 136 főre csökkent.

minden szintjén képviselettel rendelkezik,³⁶ – amit a kiváló szövetségkötési és fenntartási képességével ügyesen kamatoztat – míg a többi magyar párt tevékenysége csupán néhány településre, illetve regionális szintre korlátozódik.

Egyaránt a VMSZ érdekérvényesítő képességének köszönhetően teremtdtek meg a magyar kisebbség szülőföldön való megmaradásának és boldogulásának jogi (A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló törvény, 2002; Nemzeti tanácsokról szóló törvény, 2009)³⁷ és gazdasági (A vajdasági magyar közösségek térség- és gazdaságfejlesztési programjának napjainkig több, mint milliárd 60 forintos támogatása) feltételei, amelyhez nélkülözhetetlen volt a magyar és a szerb kormány nyitottsága és támogató hozzáállása.

Felhasznált irodalom:

HORVÁTH László: Parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választások Szerbiában – Megőrizte befolyását a vajdasági magyarság. *Kisebbségi Szemle*, 2016/2.

HORVÁTH László: A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – Harminc éve a demokrácia árnyékában? *Kisebbségi Szemle*, 2020/2.

KOVÁCS Teréz: A szerbiai parlamenti választások eredményei. *Tér és Társadalom* 1991/5.

36 A párt nemzetközi szinten is jelen van. Egyrészt Deli Andor Európai Parlamenti (EP) képviselő személyében, aki a Fidesz-KDNP listáján másodsor szerzett mandátumot a 2019. május 26-i választások alkalmával. Másrészt az Európai Néppárt (ENP) Politikai Közgyűlésének 2015. szeptember 2-i döntése értelmében a VMSZ az ENP megfigyelői státusából a Néppárt társult tagjává lépett elő. A párt ezáltal elérte a legmagasabb szintet, ami EU-n kívüli ország pártja számára biztosított. Társult tagként a VMSZ részt vehet és szavazati joggal rendelkezik az ENP kongresszusain.

37 A szerb parlament 2018. június 20-án fogadta el a két legjelentősebb kisebbségvédelmi törvény módosítását. A módosítási folyamatba bekapcsolódtak nemzeti kisebbségek érdekvédelmi szervezetei is. Észrevételeik jó része beépült a végleges jogszabályokba. A módosítások a szerb alkotmány 20. szakaszával összhangban nem tartalmazznak visszalépést a szerzett jogok vonatkozásában, sőt a nemzeti tanácsok jogkörei egyes esetekben bővültek is.

- LÉPHAFT Áron: Választási mérnökösködés és magyar érdekképviselés Szerbiában (1990–2000). *Kisebbségi Szemle*, 2021/3.
- ÖRDÖGH Tibor: Vajdaság politikatörténete. In.: Ördögh Tibor (szerk.): *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*. Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, 2017.
- ÖRDÖGH Tibor: *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszereinek összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest, Dialog Campus Kiadó, 2018.
- REJHAN Kurtović: Izbori i izborni sistemi u Republici Srbiji. *Univerzitetska misao*, 2013/12.
- SLOBODAN AntoniĆ: Slobodan Milošević 1987-1997 közötti uralkodása: kísérlet a tipológia meghatározására. In.: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Viszolygás a várostól: A szerb társadalomtudomány Milošević Szerbiájáról*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.
- SZABÓ Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016.
- VÉKÁS János: Vajdasági magyar eseménynaptár 1988-1997. *Régió. Kisebbség, politika, társadalom*, 1998/9.

Tárgyszavak:

parlament, választás, szerbiai magyar közösség, természetes küszöb, képviselő

Kántor Ákos¹

ÍZELÍTŐ AZ EU FORMÁLÓDÓ MESTERSÉGES INTELLIGENCIA SZABÁLYOZÁSÁRÓL

Absztrakt

A tanulmány célja az Európai Unió mesterséges intelligencia jogi szabályozás kialakulásának áttekintő bemutatása, mivel a részletes bemutatás ezen írás kereteit erősen meghaladná. A mesterséges intelligencia szabályozása korunk egyik legaktuálisabb kérdése, mint a szűkösen rendelkezésre álló emberi erőforrás kiváltásának eszköze. Emellett nagy a verseny, az Európai Unió meghatározó szerepet kíván vállalni a mesterséges intelligencia fejlesztésében és használatában, azonban már az Egyesült Államok és Ázsia is komoly eredményeket ért el ezen a téren, amelyek között európai szemmel nézve vannak jó- és rosszgyakorlatok egyaránt. A jogi szabályozás általában utólagos, reaktív,² azonban az ilyen komoly technológiai fejlesztés mellett a szabályozás is csak párhuzamosan tud zajlani. Ez persze felettébb kockázatos, mivel a fejlesztés és a jogi szabályozás kialakítása más rugalmasságú: amíg egy informatikai probléma a rendszer áttervezésével, átkalibrálásával megoldható, addig a jogi megoldások módosításához jogalkotási eljárás szükséges, ami igen időigényes folyamat. Ez a technológiai és jogi elemekből álló rendszert

1 A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola doktorandusza; Témavezető: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, KRE ÁJDI; Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék.

2 vö. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság *Véleménye a proaktív jogalkotásra irányuló megközelítés – újabb lépés a jobb közösségi szintű szabályozás felé*, INT/415 2008., 2. old.: Elérkezett az idő, hogy feladjuk a jog több évszázados reaktív megközelítését, és egy *proaktív megközelítésmódot* alkalmazzunk. Itt az idő, hogy a jogra másképp tekintsünk: *előre* nézzünk és ne visszafelé, arra összpontosítsunk, hogy a jogszabályokat *hogyan használják, és hogyan működnek* a mindennapi életben, illetve hogyan fogadja őket az a közösség, amelynek szabályozására törekszenek.

rugalmatlanná teheti, ami hátrányosan hat a versenyképességre. Külön ki kell emelni, hogy a mesterséges intelligencia használata kockázatos, az üzemszerű használat is magában rejt a károkozás lehetőségét, valamint az Európai Unió számos alapvető értékére kockázatot jelent.

Kutatási témám a jogalkotás elméleti, dogmatikai és jogszabály-szerkesztési kérdései, különös tekintettel a jogalkotás elektronizációs törekvéseire és lehetőségeire. Ehhez kapcsolódóan vizsgálom a jogalkotás digitalizált rendszerének összekapcsolási lehetőségeit a mesterséges intelligencia alapú alkalmazásokkal, mint továbbfejlesztési lehetőséget.

Az Európai Unió állásfoglalása szerint „A mesterséges intelligencia (MI) lehetőséget teremt arra, hogy jobbá tegyük világunkat”, de álláspontom szerint kérdéses, hogy szigorú, esetleg nem kellően rugalmas szabályozással nem lehetetlenítjük-e el a mesterséges intelligencia európai fejlődését?

A mesterséges intelligencia napjaink slágertémája, számos tudományos konferenciát szerveznek a mesterséges intelligencia szabályozása, illetve egyes mesterséges intelligenciával működő alkalmazások³ népszerűsítése érdekében. Prószéky Gábor, a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója jegyezte⁴ meg, hogy a mesterséges intelligencia olyan, mint egy lufi: minél több levegőt fújunk bele, annál nagyobb felületen találkozik az ismeretlennel.

I. Alapvetés

A mesterséges intelligencia napjainkra életünk szinte minden területén megjelenik, mobil applikációink zöme mögött működik, mégis nagyon keveset tudunk róla, azonban ő nagyon sokat tud rólunk, felhasználása a szakértők szerint is kockázatos, jogi szabályozása az EU-ban éppen kialakulóban van.⁵ A mesterséges intelligenciával kapcsolatosan a komoly jogi kockázatok egyike az, hogy fejlesztése és szabályozása egymás mellett,

3 Pl. a European Language Research Coordination (ELRC) amelynek célja az eTranslation NMT adat feltöltésének koordinációja, rendszeres konferenciákat és workshopokat rendez, Európa szerte

4 ELRC 3. Hungarian Workshop, 2022. február 7.

5 A 2021. április 21-én publikált „Az Európai Parlament és Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról – Javaslat”, COM(2021) 206 final

párhuzamosan halad. A jogi szabályozás általában utólagos, reaktív, azonban az ilyen komoly technológiai fejlesztés mellett a szabályozás is csak párhuzamosan tud zajlani. Ez persze felettébb kockázatos, mivel a fejlesztés és a jogi szabályozás kialakítása más rugalmasságú: amíg egy informatikai probléma a rendszer áttervezésével, átkalibrálásával megoldható, addig a jogi megoldások módosításához jogalkotási eljárás szükséges, ami igen időigényes folyamat. Emiatt a jogalkotónak döntenie kell: vagy olyan rugalmas szabályokat alkot, amelyek technológiászemlegesen tudnak maradni, viszont így a szabályozás kevésbé lehet szigorú, illetve precíz, vagy szigorú szabályokat alkot, az viszont visszahat a fejlődésre, veszélyeztetve ezzel az Unió versenypozícióját a mesterséges intelligencia formálódó piacán az Egyesült Államokkal, illetve Ázsiával szemben.

A mesterséges intelligencia szabályozást az Unió alapos előkészületek után kezdte meg, jelentősebb mérföldkövei az alábbi ábrán láthatók:

1. ábra Mesterséges intelligencia szabályozás jelentősebb előkészítő dokumentumai, a szerző szerkesztése

II. Szabályozási előkészületek

A szabályozás előkészítése 2018-ban kezdődött egy olyan, *mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoport*⁶ felállításával, amely inkluzív és széles körű összetételű, 52 jól ismert szakértőjének az volt a feladata, hogy tanáccsal lássa el a Bizottságot a mesterséges intelligenciára vonatkozó bizottsági stratégia végrehajtásával kapcsolatban.⁷

A mesterséges intelligencia technológiai és társadalmi következményeinek megvitatása céljából mintegy 4000 érdekelt fél fórumaként 2018-ban létrejött a mesterséges intelligenciával foglalkozó szövetség.

1. Mesterséges Intelligencia Európa számára⁸

Mesterséges Intelligencia Európa számára című közlemény lényegében az Európai Unió mesterséges intelligencia stratégiája. Ez az irat határozta meg az EU viszonyát a mesterséges intelligenciához és jelölte ki az irányokat mesterséges intelligencián alapuló fejlesztések meghonosítására és a szabályozás számára. A Bizottság mesterséges intelligenciára vonatkozó jövőképe az „etikus, biztonságos, korszerű és Európában készült AI”⁹

A közlemény kifejti, hogy „a mesterséges intelligencia a 21. század stratégiaiul egyik legfontosabb technológiájává vált.”¹⁰ Emellett megállapítja, hogy kevés ismerettel rendelkezünk a tárgyban, manapság sok mesterséges intelligenciával kapcsolatos vita véleményeken, feltételezéseken és szóbeszéden, és nem mindig a tényeken és a tudományon alapszik.” Emiatt fontos az ismeretek széles körben való elterjesztése.

6 A mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoportra vonatkozóan további tájékoztatás érhető el online (<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/high-level-expert-group-artificial-intelligence>)

7 Az Európai Parlament és Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról – *Javaslat*, COM(2021) 206 final 9. old.

8 Mesterséges Intelligencia Európa számára COM(2018) 237 Final/2

9 COM(2018)237 és COM(2018)795.

10 Mesterséges Intelligencia Európa számára, 2. old.

A dokumentum konklúziója, hogy közösen az emberi fejlődés szolgálatába tudjuk állítani a mesterséges intelligencia erejét.

2. Mesterséges Intelligenciáról szóló összehangolt terv¹¹

A Bizottság olyan megközelítést javasolt, amely az embereket helyezi a mesterséges intelligencia fejlesztésének középpontjába (*emberközpontú mesterséges intelligencia*) és ösztönzi e rendkívüli erejű technológia használatát a világ legsúlyosabb kihívásainak megoldására.¹²

Az Európában készült mesterséges intelligencia szempontjából kulcsfontosságú elv „a beépített etika”, amely révén az általános adatvédelmi rendeleten, a versenyjogi megfelelésen és az adattorzítás¹³ hiányán alapuló etikai és jogi elveket a tervezési folyamat kezdetétől érvényesítik.

Kiemelendő fontosságú az etika becsatornázása a szabályozásba, mivel az etika és a jog kapcsolódása általában nem valósul meg ennyire direkt módon: Az erkölcs és a jog nem fedik egymást teljesen. A jogszabályoknak és az etikai normáknak létezik egy közös magja. A jogi normák azonban az általánosításnak magasabb fokán állnak, hatókörük szélesebb. Az igazán lényeges különbségek nem a normák tartalmában, nem a hatókörükben, hanem a normák kikényszeríthetőségében, illetőleg a normakövető magatartás biztosításának módjában van.¹⁴ Ezért is fontos, hogy már a szabályozási cél meghatározásakor deklarálja a jogalkotó, hogy a szabályozásnak lényeges eleme az etika. Azonban ebben az esetben nem az igazságosság vagy az elfogadottság motiválja a jogalkotót, hanem az a cél, hogy az Európai Unió alapértékeit részesítse védelemben az új jogintézménytől.

A közlemény konklúziója, hogy ahhoz, hogy Európa vezető szereplő

11 Mesterséges Intelligenciáról szóló összehangolt terv COM(2018) 795 final

12 Mesterséges Intelligenciáról szóló összehangolt terv, 1. old.

13 Az MI torzítása egy számítógépes program módszeres és ismétlődő hibázása, amelynek következtében a program által gyártott eredmény diszkriminatív lesz. Lásd: VADÁSZ Pál *Elkerülhető, hogy a robotok diszkrimináljanak bennünket?* in: TÖRÖK Bernát, ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai, Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről* Ludovika Egyetemi Kiadó 2021. pp. 89-107.

14 MISKOLCZI BODNÁR Péter: *Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata*, in: Polgári Szemle 11. évfolyam 4–6. szám, 2015. 27. old.

legyen a mesterséges intelligencia területén, az erősségeire kell építeni és támogatnia kell az etikus, biztonságos korszerű és Európában készült mesterséges intelligenciát.¹⁵

3. Az emberközpontú mesterséges intelligencia iránti bizalom növelése¹⁶

A bizottság 2019-ben kiadott közleménye szerint a jog és etika egymás mellett kell hasson: „a mesterséges intelligencián alapuló alkalmazásoknak nemcsak a jogszabályokkal kell összhangban lenniük, hanem az etikai elveknek is meg kell felelniük, és biztosítaniuk kell, hogy az alkalmazásuk ne okozzon nemkívánt károkat.¹⁷

A közlemény arra a következtetésre jut, hogy a mesterséges intelligencia csak akkor tekinthető megbízhatónak, ha azt a széles körben elfogadott etikai értékeket tiszteletben tartva fejlesztik ki és használják.¹⁸

4. Megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatás¹⁹

Mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoport első alkalommal 2018 decemberében, majd széleskörű konzultációt követően 2019 áprilisában tette közzé megállapításait az etikai iránymutatásban.

A dokumentum kifejti, hogy a jövőképünk arra irányul, hogy az etikát központi pilléerként alkalmazzuk a megbízható mesterséges intelligencia biztosítása és mérése céljából.²⁰

A megbízható mesterséges intelligencia elérésére tett erőfeszítés nem kizárólag magának a mesterséges intelligencia rendszernek a megbízható-

15 Mesterséges Intelligenciáról szóló összehangolt terv, 10. old.

16 Az emberközpontú mesterséges intelligencia iránti bizalom növelése COM(2019) 168 final

17 Az emberközpontú mesterséges intelligencia iránti bizalom növelése, 3. old.

18 Az emberközpontú mesterséges intelligencia iránti bizalom növelése, 10. old.

19 Mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoport: Etikai iránymutatás a mesterséges intelligenciára vonatkozóan, Európai Bizottság, 2019.

20 Etikai iránymutatás a mesterséges intelligenciára vonatkozóan, 6. old.

ságára vonatkozik, hanem olyan átfogó és rendszerszintű megközelítést igényel, amely magában foglalja a rendszer teljes életciklusa során a rendszer társadalmi és műszaki kontextusának részét képező valamennyi szereplő és folyamat megbízhatóságát is.

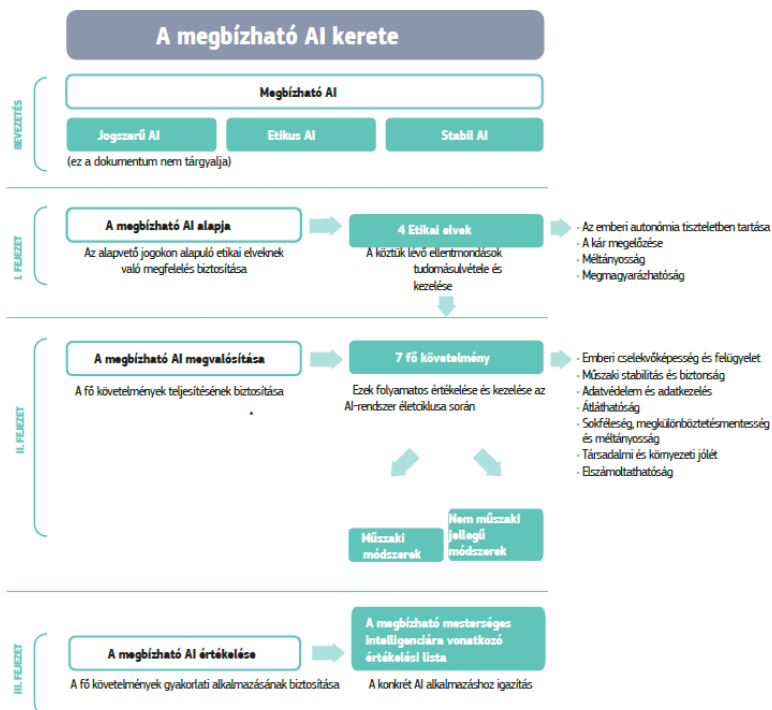
A szakértői csoport álláspontja szerint a *megbízható mesterséges intelligencia* három olyan elemből áll, amelyeknek a rendszer életciklusának egésze során teljesülnie kell:

- *jogszerűnek* kell lennie, vagyis meg kell felelnie a hatályos törvényeknek és rendelkezéseknek,
- *etikusnak* kell lennie, vagyis biztosítania kell az etikai elveknek és értékeknek való megfelelést, valamint
- műszaki és társadalmi szempontból is *stabilnak* kell lennie, mivel a mesterséges intelligencia-rendszerek még jó szándék esetén, akaratlanul is okozhatnak kárt.²¹

Az iránymutatás rögzíti a megbízható mesterséges intelligencia megvalósítását szolgáló keretet.

A szakértői csoport a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó keretet az alábbi szemléletes ábrán foglalta össze:

21 Etikai iránymutatás a mesterséges intelligenciára vonatkozóan, 2. old.

2. ábra az iránymutatás, mint a mesterséges intelligenciára vonatkozó keret²²

Az ábra bal oldalán láthatjuk az iránymutatás szerkezeti egységeit, jobbra haladva bomlanak ki az adott elváráshoz tartozó egyes követelmények. A megbízható mesterséges intelligencia alapja az iránymutatás szerint négy etikai elv kell legyen, az *emberi autonómia tiszteletben tartása*, a *kár megelőzése*, a *méltányosság*, és a *megmagyarázhatóság*.

²² Etikai iránymutatás a mesterséges intelligenciára vonatkozóan, 10. old.

5. Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról²³

A *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról* alcíme a kiválóság és a bizalom európai megközelítése. Olyan szakpolitikai lehetőségeket mutat be, amelyek lehetővé teszik Európában a *megbízható és biztonságos* mesterséges intelligencia fejlesztést, miközben teljes mértékben tiszteletben tartják az uniós polgárok értékeit és jogait.

Bár a mesterséges intelligencia rendkívül hasznos lehet (többek között termékek és folyamatok biztonságosabbá tételével), *kárt is okozhat*. Ez a kár lehet materiális (az emberek biztonságát és egészségét érintő kár, ideértve a haláleseteket és a vagyoni károkat is) és lehet nem vagyoni jellegű (a magánélethez való jog sérelme, a véleménynyilvánítás szabadságának és az emberi méltóságnak a korlátozása, megkülönböztetés, például a munkavállalás terén), és a kockázatok széles köréhez kapcsolódhat. A szabályozási keretnek arra kell összpontosítania, hogy miként lehet minimalizálni az esetleges károsodások különféle kockázatait, különösen a legjelentősebbeket.²⁴

A Fehér könyv megállapítja, hogy mesterséges intelligencia használata hatással lehet az EU alapértékeire, és olyan alapvető jogok megsértéséhez vezethet, mint például a szabad véleménynyilvánítás joga, a gyülekezés szabadsága, az *emberi méltóság*, a nem, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló *megkülönböztetés tilalma*, a *személyes adatok és a magánélet védelme*, a *hatékony bírósági jogorvoslat*hoz és a *tisztességes eljáráshoz való jog*, vagy a *fogyasztóvédelem*. Ezt kockázatként kell azonosítani és kezelni.

A mesterséges intelligencia számos olyan funkciót tölthet be, amelyeket korábban csak emberek tudtak ellátni. Ennek eredményeként a polgárok és a jogi személyek egyre gyakrabban fognak azzal szembesülni, hogy a rájuk vonatkozó intézkedések és döntések meghozatala a mesterséges intelligencia rendszerek által, vagy azok segítségével történt, és azokat néha nehéz megérteni, illetve szükség esetén hatékonyan megtámadni.

A Fehér könyv amellet foglal állást, hogy *a mesterséges intelligencia fogalmát* a szabályozásban egyértelműen meg kell határozni, mint a sza-

23 Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése COM(2020) 65 final

24 Fehér könyv 13. old.

bályozás hatályának kulcselemét.²⁵

A Fehér Könyv meghatározza a magas kockázatú mesterséges intelligencia²⁶ közérthető fogalmát²⁷: A mesterséges intelligenciával kapcsolatos alkalmazást magas kockázatúnak kell tekinteni, amennyiben jelentős kockázatú ágazatban használják, és olyan módon használják, ami jelentős kockázatot okoz. A két feltétel együttes alkalmazása biztosítaná, hogy a szabályozási keret hatálya célhoz kötött legyen és jobbiztonságot adjon.²⁸

25 A Bizottság a mesterséges intelligencia fogalmát először a „*Mesterséges intelligencia Európa számára*” című közleményében definiálta (COM(2018) 237 final, 1. old.: „A mesterséges intelligencia intelligens viselkedésre utaló rendszereket takar, amelyek konkrét célok eléréséhez elemzik a környezetüket és – bizonyos mértékű autonómiával – intézkedéseket hajtanak végre. A mesterséges intelligencián alapuló rendszerek lehetnek kizárólag szoftver-alapú rendszerek, amelyek a virtuális világban működnek (pl. hangasszisztensek, képelemző szoftverek, keresőprogramok, hang- és arcfelismerő rendszerek), illetve a mesterséges intelligencia beépíthető hardvereszközökbe is (pl. fejlett robotok, autonóm járművek, drónok és a tárgyak internetéhez kapcsolódó alkalmazások).

Ezt a meghatározást a magas szintű szakértői csoport tovább finomította: Magas szintű szakértői csoport, *A mesterséges intelligencia fogalmának meghatározása*, 8. o.: „A mesterséges intelligencián (Artificial intelligence – AI) alapuló rendszerek olyan, emberek által megtervezett szoftverrendszerek (és lehetőség szerint hardverrendszerek), amelyek összetett céljukra tekintettel a fizikai vagy a digitális dimenzióban úgy működnek, hogy a környezetüket adatszerzés révén észlelik, értelmezik a gyűjtött strukturált és nem strukturált adatokat, ismereteik alapján érvelnek vagy ezekből az adatokból származó információkat dolgoznak fel, valamint eldöntik, hogy az adott cél eléréséhez melyek a leghatékonyabb intézkedések. Az MI-rendszerek használhatnak szimbolikus szabályokat vagy numerikus modellt is betanulhatnak, és a magatartásukat is megváltoztathatják annak elemzése révén, hogy a korábbi intézkedések hogyan hatottak a környezetre.”

26 A Fehér könyv magyar nyelvű hivatalos szövege „*magas kockázatú*” mesterséges intelligenciát említ, ezzel szemben a Javaslat a „*nagy kockázatú*” jelzőt használja. Angol eredetiben mindkét szöveg a „*high-risk*” jelzőt használja, valószínű a magyar fordítás pontatlan.

27 Fehér Könyv 21.old.

28 Fehér könyv 22. old.

III. Formálódó szabályozás

Az Európai parlament és Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról – *Javaslat*²⁹

A javaslat 2021. április 21-i dátummal lett közzé téve, tekintélyes 118 oldalas terjedelemben, 17 oldalnyi melléklettel.

A szabályozás jogi eszköze rendelet, ennek választását az indokolja, hogy az új szabályokat – például a mesterséges intelligencia fogalom meghatározását, a mesterséges intelligencián alapuló egyes káros gyakorlatok tilalmát és az egyes mesterséges intelligencia rendszerek osztályozását – egységesen kell alkalmazni, ezt leghatékonyabban rendeleti formában lehet elérni. A javaslat a meglévő jogi keretekre épül, arányos és szükséges a célkitűzései eléréséhez, mivel *kockázatalapú megközelítést* követ, és csak akkor jelent szabályozási terhet, ha a mesterséges intelligencia rendszerek valószínűleg nagy kockázatot jelentenek az alapvető jogok vagy a biztonság szempontjából.

A rendelet meghatározza a mesterséges intelligencia rendszer definícióját:

„*A mesterségesintelligencia-rendszer (MI-rendszer)*”: olyan szoftver, amelyet a rendelet I. mellékletben felsorolt technikák és megközelítések közül egy vagy több alkalmazásával fejlesztettek, és amely az ember által meghatározott célkitűzések adott csoportja tekintetében olyan kimeneteket, például tartalmat, előrejelzéseket, ajánlásokat vagy döntéseket képes generálni, amelyek befolyásolják azt a környezetet, amellyel kölcsönhatásba lépnek.³⁰

A definíció utal a rendelet I. mellékletére, amely a mesterséges intelligenciával kapcsolatos technikákat és megközelítéseket sorolja fel. A tervezet 4. cikke felhatalmazást ad a Bizottságnak, hogy jogi aktusokkal módosítsa az I. mellékletet, aktualizálva a piaci és technológiai fejlemények függvényében. Ez a fogalom meghatározásba egyfajta rugalmasságot visz bele.³¹

A rendelet a kockázatalapú megközelítést alkalmazza, amely nem vezet

29 COM(2021) 206 final

30 Javaslat, 3. cikk 1. pont

31 A Javaslatban több helyen is található felhatalmazások a Bizottságnak a mellékletek módosítására (a 4. cikk, 7. cikk (1) bekezdés, 11. cikk (3) bekezdés, 43. cikk (5) és (6) bekezdés és a 48. cikk (5) bekezdés)

szükségtelen kereskedelmi korlátozásokhoz, és így a jogi beavatkozás azokra a konkrét helyzetekre, korlátozódik, amikor indokoltan aggodalomra okot adó eset áll fenn, vagy ha ez az aggodalom a közeljövőben észszerűen előre látható. Különbséget tesz a mesterséges intelligencia azon felhasználásai között, amelyek *elfogadhatatlan* kockázattal, *nagy kockázattal*, illetve *alacsony vagy minimális* kockázattal járnak.^{32 33}

A Javaslat a mesterséges intelligencia rendszerek Unión belüli forgalomba hozatalára, üzembe helyezésére és használatára vonatkozó harmonizált szabályokat tartalmaz. A Javaslat tartalmaz továbbá harmonizált szabványokat³⁴, valamint a támogató iránymutatási és megfelelési eszközöket, amelyek az elvárások szerint segíteni fogják a szolgáltatókat és a felhasználókat a Javaslatban meghatározott követelményeknek való megfelelésben, és minimálisra csökkentik a költségeiket.

A kockázati besorolás alapján határozza meg a Javaslat az egyes mesterséges intelligencia-gyakorlatokra vonatkozó tilalmakat. A tiltott gyakorlatok II. Címben szereplő jegyzéke magában foglalja mindazokat az MI-rendszereket, amelyek használata elfogadhatatlannak minősül, mert ellentmond az uniós értékeknek.

Tiltott mesterséges intelligencia gyakorlatok közé sorolja a rendelet azon rendszereket, amelyek

- szubliminális³⁵ technikákat alkalmaznak az adott személy tudatán kívül annak érdekében, hogy *lényegesen torzítsák egy személy magatartását* oly módon, amely e személynek vagy más személynek *testi vagy lelki károsodást okoz* vagy okozhat,
- a személyek egy meghatározott csoportjának életkor, testi vagy szellemi fogyatékoság miatt fennálló valamilyen *sebezhetőségét kihasználják* annak érdekében, hogy *torzítsák* az adott csoporthoz tartozó *személy magatartását*,

32 Javaslat 14. oldal,

33 A kockázati kategóriák angol eredetiben „unacceptable risk, high risk, and low or minimal risk, Javaslat EN változat 12. old.

34 Javaslat 40. cikk

35 A küszöb alatti észlelés (szubliminális percepció) azt a lehetőséget jelenti, hogy egyes ingerek, amelyek túl gyengék ahhoz, hogy tudatosan észlelhetők legyenek, mégis befolyást gyakorolhatnak a perceptuális és kognitív folyamatokra, valamint a viselkedésre. *Pszichológiai alapismeretek*, Bölcsész Konzorcium, 2006. 409. old

- természetes személyek megbízhatóságának értékelésére vagy osztályozására egy bizonyos időszakon keresztül, közösségi magatartásuk, illetve ismert vagy előre jelzett személyes vagy személyiségi tulajdonságok alapján, oly módon, hogy a *közösségi pontszám* alapján természetes személyek vagy ezek csoportját más kontextusban *hátrányosan megkülönböztessék*,
- „valós idejű” távoli biometrikus azonosító rendszerek használata a nyilvánosság számára hozzáférhető helyeken bűnüldözési célokból.³⁶

A rendelet III. Címe a kockázati besorolás logikája alapján csökkenő kockázati sorrendnek megfelelően a *nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszerekre* állapít meg szabályokat, különös követelményeket és az ilyen rendszerek üzemeltetőire vonatkozó kötelezettségeket. Nagy kockázatúnak³⁷ tekintendő egy mesterséges intelligencia rendszer, ha azt jelentős kockázatú ágazatban használják, olyan módon, ami jelentős kockázatot okoz. A rendelet a II. és III. mellékletben foglalt követelmények alapján határozza meg a nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszereket, és ismételten a szabályozás rugalmasságát szolgálja, hogy a Bizottság felhatalmazást kap a mellékletek módosítására,³⁸ ezzel elősegítve, hogy a nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszer definíció naprakész maradjon a folyamatos technológiai fejlődés ellenére is.

Mivel a mesterséges intelligencia helyes működésének az algoritmus mellett záloga a betanítás,³⁹ a tanító adatok helyes meghatározása, erre nézve is tartalmaz rendelkezéseket a tervezet a nagy kockázatú mesterséges intelligencia vonatkozásában.⁴⁰

A rendelet harmonizált átláthatósági szabályokat állapít meg a természetes személyekkel való interakcióra szánt mesterséges intelligencia rendszerek, az érzelemfelismerő rendszerek és a biometrikus kategorizálási rendszerek, valamint a kép-, audio- vagy videotartalom előállítására, vagy manipulálására használt mesterséges intelligencia rendszerek tekintetében.

36 Javaslat, 5. cikk

37 A Javaslat „*nagy kockázatú*” besorolása egybeesik a Fehér könyv „*magas kockázatú*” kategóriájával, lásd a 26. lábjegyzetet.

38 Javaslat, 7. cikk (1) bekezdés a III. melléklet vonatkozásában

39 „A mesterséges intelligencia fő alkotóelemei az „adatok”, valamint az „algoritmusok”, Fehér könyv 20. oldal

40 Javaslat, 10. cikk

A tervezet kritikus eleme az *emberi felügyelet előírása*: a nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszereket úgy kell megtervezni és fejleszteni, – többek között megfelelő ember – gép interfész eszközökkel, hogy működésük kellően átlátható legyen ahhoz, hogy a felhasználók értelmezhessék a rendszer kimenetét és megfelelően használhassák azt.⁴¹ Ez azt is jelenti, hogy a használat teljes időtartama alatt természetes személyek számára a rendszer hatékony felügyeletét biztosítani kell. Ennek a követelménynek való megfelelés különösen az úgynevezett mélytanuló rendszereknél válhat nehézkessé, mivel ezek a tanuló adatok biztosítását követően az algoritmusuk alapján emberi beavatkozás nélkül, maguktól tanulnak, így az emberi beavatkozás lehetősége erősen leszűkülhet, szinte csak a lekapcsolásra.

6. Intézményrendszer kialakítása

A rendelet a mesterséges intelligencia szabályozásának betartására intézményrendszer létrehozásáról is rendelkezik, ezek a bejelentő hatóságok. Minden tagállam kijelöl vagy létrehoz egy *bejelentő hatóságot*, amely a megfelelőségértékelő szervezetek értékeléséhez, kijelöléséhez és bejelentéséhez, valamint nyomon követéséhez szükséges eljárások kialakításáért és végrehajtásáért felel.⁴²

A VI. Cím Irányítás alatt a rendelet megalapítja *Mesterséges Intelligenciával Foglalkozó Európai Testületet*, amely a Bizottság tanácsadó és segítségnyújtó testülete.

Tagállami szinten pedig a rendelet alkalmazásának és végrehajtásának biztosítása céljából *nemzeti illetékes hatóságokat* hoznak létre vagy jelölnek ki. A nemzeti illetékes hatóságok közül minden tagállam kijelöl egy *nemzeti felügyeleti hatóságot*. A nemzeti felügyeleti hatóság bejelentő hatóságként és piacfelügyeleti hatóságként jár el.

41 Javaslat, 13. cikk

42 Javaslat, 30. cikk (1) bekezdés

7. Etika a szabályozásban

Az etika egyik kézzelfogható megjelenése a Javaslatban a magatartási kódexek⁴³ készítésének előírása. A IX. Cím meghatározza a magatartási kódexek létrehozásának keretét, ami arra kívánja ösztönözni a nem nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszerek szolgáltatóit, hogy *önkéntes alapon alkalmazzák* a nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszerekre vonatkozó kötelező követelményeket. A nem nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszerek szolgáltatói maguk dolgozhatják ki és alkalmazhatják a magatartási kódexeket. Ez a kockázati besorolás legalacsonyabb szintjén levő, alacsony kockázatú rendszerekkel kapcsolatosan arra ösztönzi a szolgáltatókat, hogy önként *vevő alá* magukat bizonyos, akár maguk által megállapított magatartási szabályoknak a rendszerük működtetésével kapcsolatosan, akárcsak egyes hivatásrendek képviselői teszik ezt saját etikai szabályzatukkal.

Bizonyítva, hogy a javaslat által megállapított szabályok végrehajtáshoz komoly érdek fűződik, a rendelet *nem lex imperfecta*, a 71. és 72. cikk komoly *pénzügyi szankciókat* állapít meg a rendeletben foglaltakat megsértő jogalanyokra.

A rendelet hatálybalépésére vonatkozó dátumot még nem tartalmaz a tervezet, azonban viszonylag hosszú, *24 hónapos vacatio legis* állapít meg a 85. cikk 2. bekezdése. Ennek oka az, hogy a rendeletben foglalt intézményrendszer létrehozása, jogintézmények kialakítása várhatóan jelentős időt és költséget fog igényelni, a jogalkotók elvárása a megfelelő felkészülési idő biztosításával pedig az lehet, hogy a rendelet alkalmazási időpontjának kezdetétől a teljes intézményrendszer működőképes legyen.

IV. Összegzés

Jelen tanulmányban az Európai Unió formálódó mesterséges intelligencia szabályozása átfogó bemutatására tettem kísérletet. A rendkívül nagymennyiségű irodalmat persze nagyon nehéz a tanulmány terjedelmében összefoglalni, ezért is nem kerülhetett sor egyes jogintézmények részletes

43 lásd: MISKOLCZI BODNÁR Péter: A jog és erkölcs változó kapcsolata in Tanulmánykötet „Jog, erkölcs, etika” Konferencia 2017. június 22. Szakály Zsuzsa (szerk.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2017., 37-58. o. ISBN 978-615-5710-31-5

bemutatására. Az európai mesterséges intelligencia fejlesztés világviszonylatban domináns szerepre predestinált, azonban már most lemaradásban van az Egyesült Államok vagy Ázsia fejlesztéseihez képest.

Az előkészítő tanulmányok határozták meg azt a szabályozási keretrendszert, amelyben a kialakuló szabályozásnak létre kell jönnie, olyan rugalmasan, hogy ne hátráltassa a mesterséges intelligencia fejlesztést, de az Uniós alapértékeket mégis tartsa tiszteletben.

A szabályozás az emberközpontú mesterséges intelligencia elvéből indult ki, amely a rendszer feletti állandó emberi felügyeletet feltételezi; beépített etikát tartalmaz, és olyan magatartási kódexek létrehozását támogatja, amelyeknek a szolgáltatók önkéntesen alávetik magukat, amennyiben nem tartoznak a kógens szabályozási esetek alá.

A kockázatalapú megközelítés alapján a rendelet először meghatározza a tiltott gyakorlatokat, majd kógens szabályokat állapít meg a nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszerekre, végül az alacsony kockázatú rendszerek üzemeltetői számára tesz ajánlást magatartási kódexek kialakításra és azok hatálya alá történő alávetésre.

A rendeleti forma a közvetlen alkalmazási előnyével szemben hátrányként megjelenik az esetleg szükségessé váló módosítások jogalkotási eljárás lefolytatása miatti nagyobb időigénye. A tervezet érdekes jogtechnikai megoldása, hogy a fontosabb definíciókhoz tartalmazó ismérveket a rendelet mellékletében szabályozza, amely mellékletek módosítására felhatalmazást ad a Bizottságnak, vagyis ezzel kiutalja egy egyszerűbb, és gyorsabb eljárásra. Ezzel szolgálva a jogi aktus rugalmasságát, és csökkentve annak kockázatát, hogy a fejlesztés és a szabályozás egymás mellett történik.

A mesterséges intelligencia szabályozási koncepciója a jogtudósok körében is sok vitát vet fel, amely felpeszdtí a témával foglalkozó tudományos életet, mivel az alapos és körültekintő előkészítés ellenére is sok további kérdés merül fel azzal kapcsolatban, hogy a szabályozás be tudja-e váltani a hozzá fűzött elvárásokat.⁴⁴

44 Lásd: TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai, Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről* Ludovika Egyetemi Kiadó 2021. című tanulmánykötete, amelyben a szerzők az egyes szabályozási területeket külön-külön is értékelik.

Felhasznált irodalom:

- Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság Véleménye a proaktív jogalkotásra irányuló megközelítés – újabb lépés a jobb közösségi szintű szabályozás felé, INT/415 2008
- Az Európai Parlament és Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról – *Javaslat*, COM(2021) 206 final
- Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése COM(2020) 65 final
- Mesterséges Intelligencia Európa számára COM(2018) 237 Final/2
- Mesterséges Intelligenciáról szóló összehangolt terv COM(2018) 795 final
- Mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoport: Etikai iránymutatás a mesterséges intelligenciára vonatkozóan, Európai Bizottság, 2019
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, in: Polgári Szemle 11. évfolyam 4–6. szám,
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: A jog és erkölcs változó kapcsolata in Tanulmánykötet „Jog, erkölcs, etika” Konferencia 2017. június 22. Szakály Zsuzsa (szerk.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2017., 37-58. o. ISBN 978-615-5710-31-5
- Pszichológiai alapismeretek, Bölcsész Konzorcium, 2006.
- TÖRÖK Bernát – ZÖDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai, Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021.

Tárgyszavak:

mesterséges intelligencia, emberközpontú mesterséges intelligencia, megbízható mesterséges intelligencia, beépített etika, kockázatalapú megközelítés, tiltott gyakorlatok, magas kockázatú rendszer

VERSENYHIVATALI PIACELEMZÉS

1. Bevezető

1.1. Általános gondolatok

A Gazdasági Versenyhivatal (továbbiakban: GVH) célul tűzte ki azt, hogy egy adott piac működéséről, az ahhoz kapcsolódó fogyasztói magatartásról megfelelő képet alkosson. Ennek érdekében a GVH piacelemzés keretében vizsgálja meg az egyes piachoz szorosan kapcsolódó – versenyjogi szempontból aktuális – kérdésköröket.

Tanulmányom célja, a GVH által, az adatvagyon keletkezésére és felhasználásának versenyben betöltött szerepére, fogyasztóvédelmi vonatkozásaira irányuló lefolytatott piacelemzésének, annak központi témakörének feltárása és megismerése.

A Versenyhatóság fontosnak tartja az online kereskedelem működésének és az ehhez kapcsolódó fogyasztói magatartásnak a mélyebb megértését, azért is, hogy megfelelő hatósági válaszokat tudjon adni a feladatkörébe tartozó kihívásokra.²

1.2. Aktualitás

A téma aktualitását az online kiskereskedelemnek a COVID-19 járvány következtében bekövetkezett felértékelődése, valamint adatvagyonnak a digitális

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán, tanszékvezető, egyetemi tanár, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék.

2 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Hirdetmény a „Digitális piacok – Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kereskedelemben” tárgyú piacelemzés megindításáról. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/hirdetmeny-digitalis-piacok--az-adatvagyon-keletkezese-es-szerepe-az-online-kereskedelemben-targyu-piacelemzes-meginditasarol

gazdaságban játszott, versenypolitikai, fogyasztóvédelmi szempontból jelentős szerepe iránt az utóbbi években megnyilvánuló nemzetközi érdeklődés adja.³

2. A Gazdasági Versenyhivatal AL/93/2021. számú, a „Digitális piacok – Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kereskedelemben” tárgyú piacelemzése

2.1. A piacelemzés tárgya

A piacelemzést az Antitröszt Iroda, a Fogyasztóvédelmi Iroda és a Verseny-
közgazdasági és Piackutatási Iroda közösen folytatta le.

A digitális piacokon belül lévő témakörök és termékkategóriák képezik a piacelemzés tárgyát.

A piacelemzés központi témaköre annak feltárása és megismerése, hogy az online kiskereskedelem területén aktív jelentősebb szereplők

- milyen adatokat és hogyan gyűjtenek a fogyasztókról,
- hogyan viszonyulnak a fogyasztók az általuk végzett adatgyűjtéshez,
- pontosan mire használják fel ezeket az adatokat és erről a fogyasztók mit tudnak,
- ténylegesen milyen mértékű versenyelőnyt jelenthet a felhalmozott adattömeg az egyes piacokon,
- és mennyiben gátolhatja a piacon lévők által birtokolt és célzottan felhasznált adattömeg új szereplők belépését a digitális piacokra?⁴

3 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Hirdetmény a „Digitális piacok – Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kereskedelemben” tárgyú piacelemzés megindításáról. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/hirdetmeny-digitalis-piacok--az-adatvagyon-keletkezese-es-szerepe-az-online-kereskedelemben-targyu-piacelemzes-meginditasarol

4 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Hirdetmény a „Digitális piacok – Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kereskedelemben” tárgyú piacelemzés megindításáról. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/hirdetmeny-digitalis-piacok--az-adatvagyon-keletkezese-es-szerepe-az-online-kereskedelemben-targyu-piacelemzes-meginditasarol

2.2. Piacelemzés jogszabályi háttere

A *Tpvt. 43/C. §⁵* rendelkezései értelmében a GVH törvényben meghatározott feladatai hatékonyabb és eredményesebb ellátása érdekében piacelemzést végezhet. Ennek keretében nyilvános információk, önkéntes válaszadáson alapuló adatgyűjtés útján felméri és elemzi

- az egyes piacok működését,
- a piaci folyamatokat és a piaci trendek alakulását,
- illetve egyes piaci gyakorlatokat,
- továbbá ezeknek a versenyre és az üzletfelekre, így különösen a végső üzletfelekre gyakorolt hatásait.

A GVH honlapján nyilvánosságra hozza a piacelemzés megindításának hirdetésnyét⁶ és hogy a piacelemzés mely piacokra, illetve mely piaci gyakorlatokra vonatkozik, milyen kérdésekre terjed ki, továbbá a piacelemzés tervezett ütemezését. A piacelemzés eredményeként a GVH a vizsgált kérdéseket, a piacelemzés során feltárt tényeket és megállapításokat, az esetlegesen szükségesnek mutató további intézkedéseket, valamint az

5 „43/C. § (1) A Gazdasági Versenyhivatal törvényben meghatározott feladatai hatékonyabb és eredményesebb ellátása érdekében piacelemzést végezhet, amelynek keretében nyilvános információk, valamint önkéntes válaszadáson alapuló adatgyűjtés útján, szükség esetén külső szakértő vagy tanácsadó bevonásával felméri és elemzi az egyes piacok működését, a piaci folyamatokat és a piaci trendek alakulását, illetve egyes – több ágazatban vagy valamely ágazat meghatározott részében alkalmazott – piaci gyakorlatokat, továbbá ezeknek a versenyre és az üzletfelekre, így különösen a végső üzletfelekre gyakorolt hatását. (2) A Gazdasági Versenyhivatal honlapján nyilvánosságra hozza a piacelemzés megindításának tényét és azt, hogy a piacelemzés mely piacokra, illetve mely piaci gyakorlatokra vonatkozik, milyen kérdésekre terjed ki, továbbá a piacelemzés tervezett ütemezését.

(3) A piacelemzés eredményeként a Gazdasági Versenyhivatal a vizsgált kérdéseket, a piacelemzés során feltárt tényeket és megállapításokat, az esetlegesen szükségesnek mutató további intézkedéseket, valamint az alkalmazott módszertant bemutató tanulmányt készít, amelyet honlapján közzétesz.”

6 www.gvh.hu. (2019.). Hirdetésnyek. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: <https://www.gvh.hu/hirdetmenyek>

alkalmazott módszertant bemutató tanulmány⁷ készít, amelyet a közléshez.

A T/pt. 43/F. §⁸ szerint, ha a piacelemzés eredménye alapján olyan piaci zavar áll fenn, ami versenyfelügyeleti eljárás révén nem/nem teljeskörűen orvosolható, a GVH a) erről tájékoztatja az Országgyűlés feladatkörrel rendelkező bizottságát, a feladat- és hatáskörrel rendelkező minisztert vagy hatóságot, b) ajánlást adhat ki, c) szükség esetén jogszabály megalkotását vagy módosítását kezdeményezheti.⁹

2.3. Tervezett ütemezés

Feladat	Határidő
Piacelemzés megindítása	2020. december közepe
Piaci szereplőktől adatkérések	2020. december 15–2021. január 31.
Ajánlatkérések a piackutatásokra	2021. február 1–25.
Piackutatásokra tett ajánlatok feldolgozása, értékelése, a legjobb ajánlattevő értesítése; szerződések megkötése	2021. március 5–10.
Tanulmánytervezet	2021 ősze

10

7 www.gvh.hu. (2022.). Piacelemzések. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek

8 43/F. § Ha a piacelemzés, illetve az ágazati vizsgálat eredménye alapján olyan piaci zavar áll fenn, amely versenyfelügyeleti eljárás révén nem vagy nem teljeskörűen orvosolható, a Gazdasági Versenyhivatal

a) erről tájékoztatja az Országgyűlés feladatkörrel rendelkező bizottságát, illetve a feladat- és hatáskörrel rendelkező minisztert vagy hatóságot,

b) kötelező erővel nem rendelkező nyilvános ajánlást adhat ki a piaci szereplők számára a tisztességes és hatékony verseny fenntartását és előmozdítását, az üzletfelek megfelelő tájékoztatását elősegítő legjobb gyakorlatokra, követendőként ajánlott piaci magatartásra vonatkozóan, vagy

c) szükség esetén jogszabály megalkotását vagy módosítását kezdeményezheti az arra jogosult szervnél.”

9 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Hirdetmény a „Digitális piacok – Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kereskedelemben” tárgyú piacelemzés megindításáról. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/hirdetmeny-digitalis-piacok--az-adatvagyon-keletkezese-es-szerepe-az-online-kereskedelemben-targyu-piacelemzes-meginditasarol

10 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Hirdetmény a „Digitális piacok – Az

2.4. A piacelemzés módszertana

A piacelemzés fő forrását a külön erre a célra végzett piackutatások jelentették. A piacelemzés során a GVH alapvetően három célcsoportot (fogyasztók, online kiskereskedők, kapcsolódó szolgáltatásokat nyújtók) keresett meg. Kiemelt fontosságú a fogyasztók viselkedésének, preferenciáinak/tapasztalatainak megértése, felmérése. A fogyasztói kutatás három fő részből állt, amelyet a GVH megbízásából a Reacty Digital Kft.¹¹ végzett el.

A következő kérdésekre tértek ki a piacelemzésről szóló tanulmányban elsőként:

- milyen fogyasztói adatokra tartanak igényt különféle webáruházak,
- milyen adatokat gyűjtenek a vásárlóik aktivitásáról és hogyan kezelik,
- illetve használják fel ezeket, tapasztalható-e esetleg bármilyen adat-szivárgás.

Ehhez fiktív profilokat hozott létre a Reacty Digital Kft., amelyek előre meghatározott aktivitásokat végeztek el. A fiktív profilok kialakításának alapját a Reacty Digital Kft. korábbi online vásárlási kutatásainak eredményei képezték.

Ezek alapján 8 vásárlói típust képeztek:

- Tájékozott gyakori vásárló
- Kevésbé tájékozott gyakori vásárló
- Tájékozott rendszeres vásárló
- Tájékozott adhoc vásárló
- Tájékozatlan adhoc vásárló
- Árérzékeny vásárló
- Tájékozatlan ritkán vásárló
- Nagyon ritkán vásárló

adatvagyon keletkezése és szerepe az online kereskedelemben” tárgyú piacelemzés megindításáról. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/hirdetmeny-digitalis-piacok--az-adatvagyon-keletkezese-es-szerepe-az-online-kereskedelemben-targyu-piacelemzes-meginditasarol

11 reacty.digital (2022.). Ask. Analyze. Activate. React. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: <https://reacty.digital/>

A vásárlói típusokhoz összesen 8 aktivitási módot fogalmaztak meg:

- Passzív vásárló: nem reagál semmilyen marketing célú megkeresésre (például e-mailekre);
- Linkre kattintó vásárló: rákattint a marketing célú megkeresésekben lévő linkekre, esetleges Facebook hirdetésekre;
- Nézelődő vásárló: körülnéz a webáruházban, de nem tesz kosárba és nem vásárol semmit;
- Kosárelhagyó vásárló: végigmegy a vásárlási folyamaton, de fizetés előtt otthagyja a kosarát;
- Jó vásárló: vásárol egy vagy több terméket és azt átveszi;
- Visszajelző jó vásárló: vásárlás után kitölt ügyfélelégedettséget mérő kérdőíve(ke)t (ha van), értékelést ír;
- Visszaküldő vásárló: a leadott megrendelést lemondja vagy a terméket nem veszi át, esetleg visszaküldi;
- Adatvédő vásárló: nézelődést és kosárelhagyást követően kikéri a webáruházról a róla tárolt személyes adatokat.¹²

A vásárló típusokat regisztrálták a kiválasztott 12 webáruházakba, majd egy-egy választott aktivitási módot végeztek el velük. A piacelemzéssel érintett három termék kategória négyen négy üzlete került kiválasztásra, így összesen 96 regisztráció történt a piacelemzés során. Az aktivitások elvégzését követően, egészen a teljes piackutatási folyamat lezárásáig elemezte a Reacty Digital Kft. a vásárlók e-mail-címeit, az oda érkező e-maileket.¹³

12 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kiskereskedelemben fogyasztóvédelmi és versenypolitikai szempontból. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/piacelemzesitanulmany&inline=true

13 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kiskereskedelemben fogyasztóvédelmi és versenypolitikai szempontból. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/piacelemzesitanulmany&inline=true

3. A piacelemzés eredményei, főbb megállapításai

A piacelemzés következtetései alapján megfogalmazott javaslatok az élénk versenyből, valamint az informált és tudatos fogyasztói döntésekből származó előnyök realizálását célozzák. Ezáltal az ágazat hatékony működésén és a fogyasztói bizalom erősítésén keresztül fokozzák a nemzetgazdaság és a társadalom ellenállóképességét is.¹⁴

3.1. Fogyasztóvédelmi megállapítások és javaslatok

A piackutatás eredményei alapján alacsony a fogyasztók tájékozottsága és tudatossága a webáruházak őket érintő adatgyűjtési és adatkezelési gyakorlatáról.

A GVH javasolta a fogyasztók eredményesebb és hatékonyabb tájékoztatását annak érdekében, hogy a fogyasztók az adataikról tudatosan rendelkezhessenek. Az egyszerűbb nyelvezettel megfogalmazott tájékoztatás érthetőbb a fogyasztók számára. Áttekinthetőbbé válhat olyan kreatív eszközök alkalmazásával, amelyek lehetővé teszik a szabályzatok többszintű és/vagy vizualizációs eszközökkel támogatott bemutatását.

Ehhez kapcsolódóan a GVH vállalta, hogy felveszi a kapcsolatot a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósággal, és tájékoztató anyagot készít, mely az online kiskereskedők számára bemutatja a korszerű fogyasztói tájékoztatóval szembeni követelményeket, ezzel közvetett módon segítve a fogyasztók megfelelő tájékozódását is.¹⁵

14 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kiskereskedelemben fogyasztóvédelmi és versenypolitikai szempontból. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/piacelemzesitanulmany&inline=true

15 Gazdasági Versenyhivatal (2022.). Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kiskereskedelemben fogyasztóvédelmi és versenypolitikai szempontból. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/piacelemzesitanulmany&inline=true

3.2. Versenypolitikai megállapítások és javaslatok

A vállalati piackutatás eredményei alapján a legtöbb webáruház jelenleg nem él a rendelkezésére álló vagy potenciálisan rendelkezésére álló adatvagyonban rejlő lehetőségekkel. Az eredmények alapján ez az ismeretek, a képességek, az erőforrások és a motiváció hiányára vezethető vissza, illetve egyes vállalkozások egyáltalán nem is ismerik ezeket az eszközöket.

Olyan, a kis- és középvállalkozások digitális és adatelemzési kompetenciáinak fejlesztését célzó állami/vállalati programok kialakítása, ezek megvalósításának támogatása, melyek az online térben való sikeres jelenléthez szükséges eszközökre, módszerekre és a cégek számára rendelkezésre álló, ehhez kapcsolódó lehetőségekre is kiterjednek.

Irodalomjegyzék:

- Gazdasági Versenyhivatal. (2022.). *Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kiskereskedelemben fogyasztóvédelmi és versenypolitikai szempontból*. Letöltés dátuma:2022.03.14.,forrás: https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/piacelemzesi-tanulmany&inline=true
- Gazdasági Versenyhivatal. (2022.). *Hirdetmény a „Digitális piacok – Az adatvagyon keletkezése és szerepe az online kereskedelemben” tárgyú piacelemzés megindításáról*. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/hirdetmeny-digitalis-piacok--az-adatvagyon-keletkezese-es-szerepe-az-online-kereskedelemben-targyu-piacelemzes-meginditasarol
- reacty.digital. (2022.). *Ask. Analyze. Activate. React*. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: <https://reacty.digital/>
- www.gvh.hu. (2019.). *Hirdetmények*. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: <https://www.gvh.hu/hirdetmenyek>
- www.gvh.hu. (2022.). *Piacelemzések*. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek
- www.net.jogtar.hu. (1996.). *1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról*. Letöltés dátuma: 2022. 03. 14., forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600057.tv>

Kovács Viktória¹

NEMZETI KISEBBSÉGEK UKRAJNÁBAN – DEFINÍCIÓS KÍSÉRLETEK

A jelen tanulmányban megkíséreljük körüljárni, megragadni a nemzetiség, nemzeti kisebbség² definícióját a nemzetközi dokumentumokban, illetve az ukrán törvényi szabályozásban. A nemzetközi jogi eszközrendszer kötelező jellegének hiánya és az érintett országokban a politikai akarat visszafogottsága nemzetközileg olykor kevésnek bizonyul a nemzetiségek védelmét tekintve. Abban a kérdésben, hogy szükség van-e a nemzetiségek nemzetközi jogi védelmére, szinte teljes a konszenzus, de a konkrét részletekben már nehezebb egyezségekre jutni, mert nehéz egységes és általános nemzetiségvédelmi egyezmény létrehozása az egyes országok nemzetfelfogásának, történelmi-kulturális hagyományainak és a nemzetiségek számának és létszámának különbözősége miatt. Bizakodásra ad okot az a folyamat, amely során egyes államok készek lemondani szuverenitásuk egy részéről a nemzetközi szervezetek javára és belső jogrendszerük részévé tenni a nemzetiségvédelmi rendelkezéseket.³

1. A nemzeti kisebbségek védelme a nemzetközi dokumentumokban

A két világháború alaposan átszabta Európa térképét, a megváltoztatott határok pedig nem estek egybe a nemzetiségi határokkal. Sem a keleti, sem a nyugati hatalmaknak nem állt érdekében a területükön élő nemzeti

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Dr. habil. Móré Sándor tanszékvezető-helyettes, egyetemi docens, KRE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék

2 Magyarországon a 'nemzetiségek' kifejezés használatos, de az ukrán jogszabályok a 'nemzeti kisebbségek' terminust használják, ezért ennek megfelelően többnyire ezt használjuk majd a szövegben.

3 MÓRÉ Sándor: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. 17.

kisebbségek jogait komolyan figyelembe venni. Mindkét oldalon arra is törekedtek, hogy – akár békés, akár erőszakos úton – asszimilálják ezeket a nemzeti közösségeket. A legtöbb államban nyíltan vagy burkoltan, de egészen a 90-es évekig folyt a lakosság tudatos ’összekeverése’, a nyelvhasználat korlátozása. Tekintsük át, milyen nemzetközi szerződések alapozták meg a kisebbségek jogait, illetve próbáltak keretet adni azoknak.

A második világháborút követően sürgetővé vált az emberi jogok védelmében nemzetközi szinten is fellépni. Az *ENSZ alapokmányában* még csak az alapvető egyéni emberi jogok szintjén fogalmazódtak meg elvárások, de ezeken kívül már tartalmazta azt, hogy az egyén megkülönböztetés nélkül gyakorolhassa részvételét országa közügyeiben.⁴

A résztvevő államok egy része – de még a kelet-közép-európai rendszerváltások következtében megjelenő új entitások (például Szlovákia) is – homogén nemzetállamként képelték el a jövőjüket, így igyekeztek nem tudomást venni a területükön élő nemzeti kisebbségekről. Úgy értékelték, a nemzeti kisebbségek számára biztosított jogok magukban hordozzák az adott ország destabilizációjának veszélyét. Például Franciaország ma is minden állampolgárát egyenlőnek tekinti, és nem kíván különjogokat biztosítani a területén élő nemzetiségek számára sem.

1966-ban került elfogadásra a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya*, amelynek 27. cikke a mai napig a nemzetközi kisebbségvédelem alapját képezi. A kötelező erővel bíró dokumentum kimondja: „...olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják”, azaz a kisebbségek védelme az identitásuk lényegét alkotó szokásrendszerhez kötődik.⁵ A 27. cikk nem tekinti jogalannak a nemzetiséget, mint cso-

4 Emberi jogok egyetemes nyilatkozata (1948) 2. cikk. 21. cikk 1). <http://www.humanrights.com/hu/what-are-human-rights/universal-declaration-of-human-rights.html>.

5 Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet hirdette ki). 27. cikk. In BÍRÓ Anna-Mária (összeáll.): *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek: dokumentumok a Minority Rights Group kisebbségjogi publikációiból és a nemzetközi szervezetek*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.

portot, azonban az egyes jogok lényegét értelemszerűen annak csoportként való gyakorlásában lehet megragadni.

Nehézkessé tette a nemzeti kisebbség definiálását az a megfontolás, hogy az csak olyan nemzeti minoritásra vonatkozhasson, amely valamilyen történelmi kontinuitással rendelkezik az adott területen. Így nem vonatkozhatnak a nemzeti kisebbségi jogok a menekültekre, bevándorlókra, a letelepedett külföldiekre. Ezen csoportok nemzeti kisebbségi jogoktól való elkülönülésében szerepet játszott, hogy tagjaik önként, tudatosan döntöttek országuk elhagyásáról. Másik országba költözésükkel vállalták az adott állam meglévő szabályrendszerébe való beilleszkedést. Sokan úgynevezett 'kettős mércé' alkalmazását róják fel a jogalkotóknak. Napjainkban azonban ezen csoportok megnövekedett létszáma, illetve másod-, harmadgenerációs leszármazottaik beilleszkedési és identitásproblémái miatt foglalkozni kell majd nemzetközi jogi szinten is a kérdéssel.⁶

A nemzetközi jogi helyzet feltérképezése során említést kell tennünk az *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ, 1992-től EBESZ)* 1975. évi helsinki tanácskozásáról, amelynek Záróokmányában a résztvevők megállapodtak az 1947-es párizsi béke során kialakult, az európai határokra vonatkozó *status quo* kölcsönös elfogadásában. A két nagyhatalom (USA, Szovjetunió) és szövetségeseik deklarálták az európai államok egyenjogúságát és szuverenitását, ígéretet tettek a felmerülő problémás ügyek békés rendezésére, valamint a területükön élő kisebbségek alapvető emberi jogainak tiszteletben tartására.

A Szovjetunió felbomlását követő nemzeti 'ébredési hullám' felbolygatta egész Európát. A nemzeti mozgalmak jellemzően nemcsak Kelet-Európában lángoltak fel, hanem a nyugati régióban is. A gyakori zavargások miatt fokozott érdeklődés övezte a nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos kérdést nemzetközi politikai szinten. A nemzetközi szervezetek által kidolgozott dokumentumok, nemzeti kisebbségek helyzetének megoldására tett kísérletek Európa biztonságát, illetve stabilitását hivatottak biztosítani.

Az *EBEÉ 1990. évi Koppenhágai Dokumentuma*⁷ az identitás megőrzésére és a kisebbségi jogok széles körű gyakorlására biztosít lehetőséget,

6 NAGY Andrea: Bevándorlás, migráció, kisebbségi jogok. In: *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság.* (2016) 168.

7 Az EBEÉ emberi dimenzióval foglalkozó koppenhágai találkozójának dokumentuma (Koppenhágai Dokumentum, 1990). In BÍRÓ 33.

például egyik lehetőségként az autonómiát is megemlíti, ám magát a nemzeti kisebbség fogalmát nem tudja definiálni. Fontos megjegyezni, hogy a dokumentum a nemzeti kisebbséghez való tartozást egyéni döntés kérdésévé tette, így nem az adott ország jóindulatára van bízva a nemzeti-ségi hovatartozás megállapítása. Az 1992. évi Helsinki Dokumentum kiter arra, hogy a kisebbségek identitásuk megőrzése érdekében egyesületeket, szervezeteket hozhatnak létre és tarthatnak fenn. Továbbá felhívja a részt vevő országokat, hogy támogassák a területükön élő kisebbségek identitásuk megőrzésére tett törekvéseit és teremtsék meg ezek feltételeit is: „... országának politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életében tevékenyen részt vehessen, ideértve a döntéshozatali és konzultatív testületekben való részvételt a nemzeti, a regionális és a helyi szinten, többek között politikai pártokon és szervezeteken keresztül.”⁸ Ekkor alakul meg a nemzeti kisebbségi főbiztos intézménye: a főbiztos feladata, hogy felhívja a figyelmet a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos konfliktusokra.

A 'nemzeti kisebbség' kifejezés hivatalosan 1992-ben jelenik meg először a Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól⁹ szóló, az ENSZ Közgyűlése által elfogadott dokumentumban. A Nyilatkozat kimondja, hogy „joguk van – a nemzeti jogszabályokkal nem összeegyeztethetetlen módon – hatékonyan részt venni a nemzeti és – megfelelő esetben – a regionális szintű döntésekben, amelyek arra a kisebbségre vonatkoznak, amelyekhez tartoznak, illetve azokra a területekre, amelyen élnek”.¹⁰ Emellett „lehetőséget biztosít arra, hogy kapcsolatot létesíthessenek a határokon túl más államok polgáraival, akikhez nemzeti vagy etnikai, vallási vagy nyelvi kötelekék fűzik őket”,¹¹ illetve, hogy „vállalhassák megkülönböztető jegyeiket, és fejleszthessék kultúrájukat, nyelvüket, vallásukat és szokásaikat”.¹² A nemzeti vagy etnikai kisebbség fogalmának definíciós nehézségei ellenére elérték, hogy bár a védelem nem csoportra vonatkozik,

8 EBEÉ Az 1992. évi Helsinki Dokumentum. „A változás kihívásai” II. Helsinki Döntés (1992). Emberi dimenzió. In BÍRÓ 24.

9 ENSZ Közgyűlés 47/135 sz. határozata: Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól, 1992. <http://www.hunsor.se/dosszie/kissebbségiKK.pdf>.

10 2. cikk

11 2.5. cikk

12 4.2. cikk

hanem a csoportot alkotó egyénekre, akik közösségben is gyakorolhatják jogaikat. Ilyen például a saját anyanyelven történő oktatáshoz való jog, az egyesület létrehozására való jog, amelyek egyénileg nyilvánvalóan kivitelezhetetlenek. A Nyilatkozat záradéka arra biztatja az államokat, hogy tegyék lehetővé a kisebbséghez tartozó személyek számára, hogy anyanyelvükön tanulhassanak.¹³ Az ENSZ dokumentumai ma sem tartalmaznak kitéltelt a nemzeti kisebbség fogalmának pontos meghatározására vonatkozóan.

Az *Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201/1993-as ajánlása*¹⁴ tartalmazza az úgynevezett kisebbségek „európai koncepcióját”. Bár a dokumentum eredetileg kiegészítő jegyzőkönyv lett volna az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, mégsem került beillesztésre, mivel több ország részéről ellenállásba ütközött. A komoly vitát kiváltó 11. és 12. cikkben megfogalmazták, hogy a nemzeti kisebbségeket különleges státus, illetve autonómia illeti meg, valamint a kisebbségi jogot kollektív jogként említik.

Az eltérő megközelítések miatt az Emberi Jogi Bizottság felkérte a Velencei Bizottságot az említett cikkek értelmezésére. Ennek alapján az államoknak be kell vonniuk az érintett kisebbségeket a róluk szóló döntésekbe, illetve a „*speciális státus, természetesen, sokkal tovább is mehet, lehetővé téve egy régió számára, amelyikben a kisebbség többséget képez, a saját törvénykezési és végrehajtó hatalmat a regionális kérdéseket illetően*”.¹⁵ Ez az értelmezés azért is nagyon fontos, mert több szomszédos országgal kötött magyar államközi szerződésben utalást találunk erre az ajánlásra, amely így kötelező érvényűvé válik.

A dokumentum a nemzeti kisebbségek definiálására is kísérletet tesz: „*személyek csoportja egy államban, amely az adott állam területén lakik és az állam polgára, régi, szilárd, tartós kapcsolatot tart fenn az állammal, etnikai, kulturális vagy nyelvi jellemzőket mutat fel, kielégítően jelentős számú, mindazonáltal kisebb, mint az adott állam, illetve annak egy régiójának népessége, valamint meg kívánja őrizni azok összességét, melyen közös azonosságuk alapszik – nevezetesen kultúráját, vallását vagy nyelvét.*”¹⁶

13 4.3. cikk

14 Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201/1993-as ajánlása <http://adattar.adatbank.transindex.ro/nemzetkozi/rec1201h.htm>

15 A Kisebbségi Nyelvi Karta a gyakorlatban: A szakértői bizottság munkája. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-2-11-Kardos.pdf>

16 A Velencei Bizottság véleményezése az 1201/1993-as Ajánlásról, 1996. márc. 1–2., Doc. 7572. <http://adattar.adatbank.transindex.ro/nemzetkozi/rec1201h.htm>;

A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját* 1992-ben fogadta el az Európai Tanács Miniszteri Bizottsága, és 1998-ban lépett hatályba. Fő célja a kisebbségi nyelvek és kultúrák megóvása, illetve annak kimondása, hogy a nyelvi sokszínűség értéket képvisel. Hatása elsősorban a kisebbségi nyelven történő oktatásban és a médiában jelentkezik.¹⁷ 2003-ban Ukrajna is ratifikálta a Kartát, így hivatkozási alapként nagyszerűen alkalmazható. A Karta kollektív jogként utal a nyelvhasználati jogokra, amely utat nyithat más kollektív jogok elismerésének irányába.¹⁸

*Nemzeti Kisebbségek Védelmének Európai Keretegyezményét*¹⁹ 1995-ben fogadták el. A Nyelvi Kartához hasonlóan ez a dokumentum is a *soft law* kategóriájába tartozik, így nem bír kötelező erővel, és elsősorban program-szinten fogalmazza meg a kisebbségekkel kapcsolatos jogokat. Fontos, hogy a kisebbségek jogait az alapvető emberi jogokkal egy szinten említi, illetve más kötelező érvényű dokumentumokat és egyezményeket vesz figyelembe a megalkotása során. Tartalmazza és komplex módon dolgozza fel mindazokat a területeket, ahol a kisebbségvédelemmel kapcsolatos követelmények felmerülhetnek. Foglalkozik a közhasznú információk és földrajzi megjelölések kisebbségi nyelven történő kiírásával, kötelezi az aláíró államokat, hogy segítsék elő az egyenlő esélyek megteremtését az oktatás minden szintjén. A 13-as cikk alapján a kisebbségeknek jogukban áll, hogy „saját privát oktatási és képzési intézményeket” hozzanak létre és működtessenek, amelyekkel nem rónak terhet a kormányzatra. A dokumentum védelmezi a kisebbségi nyelv elsajátításához való jogot, és tiltja a népességarányok megváltoztatását. A Keretegyezmény egyik nagy hátránya azonban, hogy a legtöbb nemzetközi dokumentumhoz hasonlóan nem adja meg a kisebbségek pontos definícióját, ezért az adott állam jogkörébe utalja, kik kerülhetnek az egyezmény hatálya alá. Másrészt, mivel kollektív jogként említi az identitás megőrzéséhez való jogot, több állam máig nem ratifikálta az Egyezményt.²⁰

17 A Kisebbségi Nyelvi Karta a gyakorlatban: A szakértői bizottság munkája <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-2-11-Kardos.pdf>

18 MÓRÉ (2020) 22.

19 BÍRÓ Anna-Mária (szerk.): *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek: dokumentumok a Minority Rights Group kisebbségjogi publikációiból és a nemzetközi szervezetek.* Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.

20 Ukrajna 1997-ben ratifikálta a Keretegyezményt: Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних

Az *Európai Unió* – szupranacionális szervezetként – tevékenységével igyekszik egy általános érvényű jogbiztonságot képviselni. A kisebbségi kérdésben ez az alapvető emberi jogok felőli megközelítésben érvényesül. Az *Alkotmányos Szerződésben*²¹ megfogalmazott alapelvek a kisebbségekre is vonatkoztathatók: „Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok, ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait, tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közősek a tagállamokban, a pluralizmus, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás és a megkülönböztetésmentesség társadalmában.”

Azonban az EU részéről is érzékelhetünk egyfajta kettős mércét: a kelet-európai államok csatlakozása során megfogalmazott elvárások olyan kisebbségeket érintő általános konvenciókat tartalmaznak, amelyeket az unió 'belső körét' alkotó államoktól nem kérnek számon (lásd: Franciaország).²² A határon túli magyar kisebbségek számára azonban pont ezek a kritériumok adtak lehetőséget arra, hogy nyitabban, szervezettebben élhessék meg identitásukat, kultúrájukat, hiszen az EU felé közeledő országok többnyire igyekeztek megfelelni ezeknek a követelményeknek.²³ További lehetőségeket hordoztak a különféle határokon átívelő kulturális és regionális projekteket támogató kezdeményezések, mint például a PHARE-programok.²⁴

МЕПРИНД» № 703/97-БП ВІА 09.12.1997 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/703/97-%D0%B2%D1%80>

- 21 Franciaországban az Alkotmányos Szerződés elfogadását népszavazásra bocsátották és ha kevéssel is, de a nemek aránya győzött. AZ EURÓPAI UNIÓRÓL SZÓLÓ SZERZŐDÉS 2. cikk. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0007.02/DOC_1&format=PDF
- 22 DE WITTE, Bruno: *Az etnikai kisebbségek kérdésének megközelítése az EU-ban: politika a jog ellenében* http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2003_2-3_31.pdf
- 23 Lásd Ballardur-terv: A francia miniszterelnökről elnevezett terv alapja, hogy a kelet-európai országok politikai stabilitását a területükön élő kisebbségekkel való rendezett viszony adja, ezért az Európai Stabilitási Egyezmény (ESE) keretében az adott ország európai integrációjához jószomszédi viszonyokat kell kialakítani, illetve megfelelő kisebbségvédelmet kell biztosítani. <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/9604/m960403.html>;
- 24 Előcsatlakozási alapok: https://www.palyazat.gov.hu/elocsatlakozasi_alapok;

A másik lehetőség a kisebbségek bizonyos fokú védelmére az EU eszköztárában az *Európai Unióról szóló szerződésben (Maastrichti Szerződés)* meghatározott *szubszidiaritás* elve.²⁵ A szubszidiaritás elve szerint a döntéseket mindig ott kell meghozni, ahol a problémák felmerültek, hiszen az adott ügyben a legjobban érintettek tudhatják a legmegfelelőbb megoldást a körülmények, tények ismeretében.²⁶ Jó példa erre a 2018 februárjában az Európai Parlament által elfogadott „A kisebbségek védelme és hátrányos megkülönböztetésük tiltása az EU tagállamaiban” c. állásfoglalás, amely kitér az őshonos, nemzeti és nyelvi kisebbségekre is. A dokumentum egyértelműen kimondja, hogy az európai őshonos kisebbségek védelme nemzeti és uniós felelősség.²⁷

Az Európai Unióban gyakorlatilag a diszkrimináció tilalma jelenti a nemzetiségvédelmet, ezért konkrét kisebbségi jogi szabályozás híján vitás ügyekben főként az Európa Tanács, az (EBEÉ)EBESZ és az ENSZ fentebb tárgyalt (és egyéb, ebben a témában kidolgozott) dokumentumaira hagyatkozik. Az EBESZ keretein belül működik a Kisebbségi Főbiztos intézménye, amely hatékonyabbá teszi a párbeszédet és a vitás helyzetek megoldását a nemzetiségi jogok érvényesülésének érdekében.²⁸

Az egyes államok különböző nemzetfelfogása, a nemzeti kisebbség fogalmával kapcsolatos értelmezési problémák, az egységes definíciók hiánya mind a mai napig nem teszik lehetővé, hogy egy egyetemes, kötelező érvényű, mindenki által elfogadható jogszabályrendszer alakuljon ki.²⁹

A nemzetiségi joggal foglalkozó szakemberek leggyakrabban az ún. Capotorti-definíció³⁰ objektív és szubjektív szempontjait veszik alapul a

25 Európai Unió: http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_hu.pdf;

26 Lásd bővebben az 1995/1255. sz. ajánlást.

27 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2018-0032+0+DOC+XML+V0//HU>

28 MÓRÉ (2020) 23.

29 GIRASOLI, Nicola: *A nemzeti kisebbségek fogalmáról*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995.

30 A definíció szerint a nemzetiségek meghatározásának szempontjai: tagjai az adott állam állampolgárai, számbelileg kisebbséget alkotnak, különböznek a lakosság többi részétől etnikai, vallási vagy nyelvi jegyek alapján, illetve tagjaik kifejezik szándékukat az adott nemzetiség identitásának, önazonosságának megőrzésére. CAPOTORTI, Francesco: Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. UN-Doc. E/CN.4/Sub.2./384/Rev.1., 1979.96.

nemzetiségvédelmi jogi aktusok során.

A nemzetiségek védelme különböző szinteken³¹ zajlik az európai országokban, ezek keverékét vagy bizonyos elemeit érhetjük tetten az ukrajnai nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos jogalkotási folyamatokban.

A francia *égalité*-ből eredeztethető diszkrimináció³² elutasításának gondolatisága kerül megfogalmazásra az Alkotmány 24. cikkében, mely szerint a polgárokat egyenlő alkotmányos- és szabadságjogok illetnek meg és nem vonatkozhatnak rájuk sem kiváltságok, sem korlátozások többek között etnikai, nyelvi vagy társadalmi jellemzők alapján. Ugyanakkor az Ukrajna nemzeti kisebbségeiről szóló 1992. évi törvény 6. cikke elviekben biztosítja a nemzeti kisebbségek számára akár a nemzeti és kulturális autonómiához való jogot,³³ illetve az Ukrajna őslakosairól szóló 2021-es törvény különleges önrendelkezési joggal ruházza fel a címzett népeket.

2. A nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos gondolkodásmód és szabályozás a Szovjetunióban

A szovjet jogrendszer nem foglalkozott a nemzetiségek fogalmának meghatározásával. Az 1960–70-es évektől kezdődően létüket evidenciaként kezelve egy nagyobb halmaz, a *szovjet nép* kifejezéssel jogilag egyenlővé tette a különböző fajú és nemzetiségű állampolgárokat a Szovjetunióban. A hatalom számára egyúttal az is fontos volt, hogy az állami propaganda anyagai a nemzetiségek nyelvén is elérhetőek legyenek. „A kommunizmus építésének folyamatában minden szovjet nemzet és nemzetiség egy új történelmi kategóriában egyesül, létrehozva a szovjet népet.” – mondta Nyikita Hruscsov az SZKP 1961. évi XXII. Kongresszusán, amelyen az egységesítő program részletei megerősítésre kerültek. A nyelvhasználat szabályozása a nemzetiségi kérdésekkel együttesen működött.³⁴ Az Ukrán

31 MÓRÉ (2020) 33–36.

32 SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században. (Kisebbségi monográfiák III., sorozatszerkesztő: Szarka László). Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2003. 185.

33 Ukrajna nemzeti kisebbségeiről szóló törvény (1992): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>

34 TÓTH Mihály – CSERNICKÓ István: Az ukrajnai kisebbségi jogalkotás fejlődése

Szovjet Szocialista Köztársaság 1959. évi *Az élet és az iskola kapcsolatainak megerősítéséről és a népi oktatás további fejlődéséről* szóló törvény 9. cikkében meghatározásra került, hogy az oktatás a tanulók anyanyelvén történik, és a szülők döntése, hogy milyen tannyelvű iskolába íratják be gyermekeiket, valamint döntést hoznak arról is, hogy a tananyag keretein belül a Szovjetunió népeinek melyik nyelvét szeretnék tanulni.³⁵

Bár a szovjet hatalom engedte a köztársaságok és nemzetiségek nyelveinek alkalmazását, alapvető célja volt az orosz nyelv primátusának megvalósítása és széles körű elterjesztése. Az állami ideológia szerint *a népek közötti érintkezés nyelve az orosz*, ismerete elégséges a társadalmi életben való boldoguláshoz.³⁶

Az 1978-as szovjet–ukrán Alkotmány³⁷ több módosítást követően 1996-ig volt érvényben. A 34. cikk foglalkozik a nyelv használatának kérdéseivel: „Az Ukrán SZSZK különböző fajú és nemzetiségű állampolgárai egyenlő jogokat élveznek. Ezen jogok érvényesítését biztosítja [...] az anyanyelv és a Szovjetunió többi népei nyelvének használata.” Az 1980-as évek végén a szovjet köztársaságok Legfelsőbb Tanácsai sorra fogadják el nyelvtörvényeiket, ennek megfelelően rendelkezett az 1989-es ukrán nyelvtörvény is³⁸, amely az ukránt már államnyelvként határozta meg, bővítette alkalmazásának területeit, ugyanakkor elismerte az orosz nyelv és más nyelveknek a hivatalos nyelvvel való egyenrangúságot azokban a régiókban, ahol az adott nemzetiség többséget alkotott.

1988-ban megalakul *A hazafias és internacionalista nevelés bizottsága*, valamint a *Nemzetiségek közötti viszonyokkal foglalkozó bizottság*, majd az 1990-től megkezdte működését az *Állami Szuverenitás, Köztársaságok és*

és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. In: *Regio*. 20. évf. (2009). 2.sz. 74-76.

35 Відомості Верховної Ради УРСР. 1959. №14. 101.

36 Тóth Mihály: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Unió kívül: az ukrán példán. In: *Acta Humana*. (2016/3.) 19.

37 Az USZSZK Alkotmánya: Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. No. 888-09, 20.04.1978. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420>

38 Az Ukrán Szovjet Szocialista köztársaság nyelveiről szóló törvény: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки Про мови в Українській РСР. No.8312-XI, 28.10.1989. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>

Nemzetiségek Közötti Kapcsolatok Kérdéseinek Bizottsága, illetve a *Nemzetiségi Ügyek Állami Bizottsága*.³⁹

1989-ben – még az 1991-es ukrainai függetlenség kikiáltása előtt – a nyelv használatával kapcsolatosan alkotmánymódosításra is sor került: „Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságban az állam nyelve az ukrán. [...] Az Ukrán SZSZK biztosítja az orosz nyelvnek mint a Szovjetunióban a népek közötti érintkezés nyelvének szabad használatát. Az egyéb nemzetiségek egybefüggő lakóterületein működő állami, párt-, társadalmi szervek, vállalatok, intézmények es szervezetek munkájában az államnyelv mellett e nemzetiségi nyelveket is használhatják.” (73. cikk)⁴⁰

Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa 1990 júliusában fogadja el a Szuverenitási Deklarációt. A Nyilatkozat saját hatáskörbe vonva a nemzetiségekkel kapcsolatos kérdések kezelését garantálja a köztársaság területén élő nemzetiségek jogát a szabad nemzeti-kulturális fejlődésre, valamint lehetőséget biztosít nemzeti jogi egységek létrehozására.⁴¹ Ezek a rendelkezések nem kerülnek be az 1996-os Alkotmány szövegébe, így jogkövetkezményei gyakorlatilag nincsenek. 1991 novemberében a Legfelsőbb Tanács elfogadta Ukrajna nemzeti jogainak Nyilatkozatát. A dokumentum egyedülálló módon deklarálja a nemzetiségek jogait: szavatolja az általuk hagyományosan lakott területeken a nemzetiségi-közigazgatási egységek létrehozását; az anyanyelv szabad használatát a közélet minden területén (oktatás, hírközlés, gazdaság); engedélyezi a nemzeti szimbólumok használatát; biztosítja kulturális központok, egyesülések létrehozásának jogát; tágan értelmezi a nyelvtörvény normáját, miszerint a tömbben élő nemzetiség nyelve az államnyelv mellett akkor is használható, ha nem alkot többséget az adott régióban, valamint, ahol több nemzetiség él együtt, és egyik sem alkot többséget, a helyi közösség akarata szerint bármilyen nyelv alkalmazása megengedett.⁴²

39 TÓTH – CSERNICKÓ. 2009. 77.

40 Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР. No. 8303-XI, 27.10.1989. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8303-11>

41 FEDINEC Csilla – HALÁSZ Iván – TÓTH Mihály: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – KALLIGRAM Kiadó, Budapest, 2016. 167.

42 TÓTH Mihály: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Unió kívül: az ukrainai példa. In: *Acta Humana*. 2016/3. 23.

Ukrajna megkötötte első kétoldalú egyezményét 1991 májusában, amely Ukrajna és Magyarország között jött létre a nemzeti kisebbségek jogainak védelmében. A Közös Nyilatkozat⁴³ egyrészt deklaratív módon fogalmazta meg a nemzetközi jog által addig elismert kisebbségi jogokat, másrészt elfogadásával az ukrán jogrend részévé váltak a kisebbségvédelmi rendelkezések. A Nyilatkozat tartalma teljes egészében a két ország közötti alapszerződés részét képezi. Az említett három dokumentum rendelkezései biztosították többek között a magyar nyelvű intézményrendszer intenzív fejlődésének alapját és a nyelvhasználat széles körű alkalmazásának lehetőségét Kárpátalján.

Ukrajna az 1991. május 25-én kiáltotta ki függetlenségét, amelyet ugyanazon év decemberében megtartott referendum is megerősített.

3. Nemzetiségekkel kapcsolatos definíciós kísérletek és jogi aktusok a modern Ukrajnában

Egyértelmű és konkrét definíciók híján sokszor csak az ukrán Alkotmány⁴⁴ vonatkozó passzusaiban, illetve az egyes nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos törvények szövegezésében lehet tetten érni, mit értenek az adott fogalom alatt a törvényalkotók.

1992-ben került elfogadásra és máig hatályban van *Ukrajna nemzeti kisebbségeiről szóló törvénye*,⁴⁵ amely a korábbi nyitott nemzetiségi politikához képest jelentős visszalépést jelentett. A normaszöveg már nem tartalmazza a nemzetiségi-közigazgatási egységek létrehozásának lehetőségét, az ukrán nyelv mellett a nemzetiségi nyelv hivatalos használata ismét ahhoz a kitételhez kötődik, hogy az adott közigazgatási egységen belül a nemzetiség többséget alkosson.

A nemzeti kisebbségek tágan értelmezhető definícióját a törvény 3.

43 Közös nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. Budapest, 1991. május 31. In: *Magyar Külpolitikai Évkönyv*. 1991. 212-218.

44 Ukrajna Alkotmánya 53., 92. és 119. cikkei

45 Ukrajna nemzeti kisebbségekről szóló törvénye: Закон України Про національні меншини в Україні. No. 2494-XII, 25.06.1992. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

cikkében találjuk: „A nemzeti kisebbségekhez Ukrajna állampolgárainak azon csoportjai tartoznak, akik nemzetiségük szerint nem ukránok, kinyilvánítják nemzeti öntudatukat és az egymással való közösség érzésüket.” A törvény biztosítja:

- a) az emberi és nemzetiségi jogok egységét,
- b) a nemzetiségi hovatartozástól függetlenül a törvény előtti egyenlőséget,
- c) garantálja a nemzeti kisebbségek jogát a kulturális autonómiára,
- d) a történelmi és hagyományos élettér megőrzésének jogát,
- e) biztosítja az identitásválasztás és a kapcsolattartás szabadságát,
- f) a nemzetközi szerződések elsőségét a nemzeti jogszabályokkal szemben
- g) nemzeti kisebbségi szervezetek alapításának lehetőségét.

Tartalmazza továbbá a nemzeti identitás kinyilvánításának, fejlesztésének jogát, a nemzeti kisebbség nyelvén való tanulás vagy a nemzeti kisebbség nyelvének tanulásának jogát. Nagyon fontos, hogy a normaszöveg tartalmazza: a nemzeti kisebbségi közösségek *kollektív módon, illetve a közösséghez tartozó személyek egyénileg* is gyakorolhatják e jogokat. A törvényben nem szerepel a nemzeti kisebbségek tételes felsorolása.

1996-ban fogadták el Ukrajna máig hatályban lévő Alkotmányát. Az Alaptörvény preambulumban az alkotmány alanya az 'ukrán nép', melynek része Ukrajna minden nemzetiségű polgára. Az 'ukrán népen' belül külön kategóriát alkot az 'ukrán nemzet'.⁴⁶

Az Alkotmány 11. cikkében megfogalmazásra kerül, hogy Ukrajna „elősegíti minden őshonos nép és nemzeti kisebbség etnikai, kulturális, nyelvi és felekezeti önazonosságának a megőrzését”. A szöveg tehát említi az 'őshonos népeket' és a 'nemzeti kisebbségeket', ám a közöttük levő különbségek definiálására nem tér ki. A 92. cikk 3. bekezdése alapján az őshonos népek és nemzeti kisebbségek jogainak meghatározásakor kizárólag a törvényi szintű szabályozás a mérvadó. A 4. bekezdés ugyanezt mondja ki a nyelvek használatának szabályozásáról.

Ukrajna Alkotmánya tehát megkülönbözteti az 'ukrán nemzetet', valamint a 11., 53., 92. és 119. cikkek⁴⁷ az országban élő nemzetiségek-

46 FEDINEC Csilla: Az őslakos státusz Ukrajnában. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*. 2018/2. 76.

47 Ukrajna Alkotmánya. <https://zakon.rada.gov.ua/laws>; Angolul: Constitution

kel kapcsolatosan – az *őslakos népek és a nemzeti kisebbségek* kifejezéseket használják. Az 'őslakos nép' kifejezés kizárólag az Alkotmány szövegében jelent meg az *Ukrajna őshonos népeiről szóló törvény* 2021-es elfogadásáig.

A jogszabály őshonosként kizárólag azokat a népeket ismeri el, amelyeknek nincs anyaországuk. Jelen esetben a törvény a krími tatárokat, a karaimokat és a krimcsakokat ismeri el őshonosként, pedig romák is szép számmal élnek az országban.⁴⁸ Az oroszokat, magyarokat, románokat stb. pedig nemzeti kisebbségként aposztrofálják.

Ukrajna Alkotmányának 53. cikke garantálja *a nemzeti kisebbségek számára, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják az anyanyelvüket az állami és az önkormányzati oktatási intézményekben, vagy nemzeti-kulturális szervezetek közreműködésével.*⁴⁹

Tekintsük át néhány újabb jogszabályt, amelyekben tetten érhető a nemzeti kisebbségekről alkotott jogi-politikai gondolkodásmód.

*2017 – Oktatási kerettörvény*⁵⁰

A 2017 -ben elfogadott új oktatási törvény rendkívül hátrányos és visszalépést jelent az eddig biztosított jogokhoz képest. Szembe megy az ukrán-magyar alapszerződéssel és Ukrajna nemzetközi vállalásaival. Például a 7. cikk 4. pontjából kiderül, hogy a nemzeti kisebbségek számára „egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható – államnyelven, angol nyelven, az Európai Unió más hivatalos nyelvein.” Az Európai Unió valamely hivatalos nyelvét anyanyelvként használó nemzeti kisebbségek képviselői (magyarok, románok, lengyelek, bolgárok) az alsó tagozaton (1–4. osztály) saját nyelvükön tanulhatnak, ám az 5. osztályban az éves óraszám minimum 20%-át államnyelven tanulják, és a 9. osztályra ennek

of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine, 28 June 1996. <https://rm.coe.int/constitution-of-ukraine/168071f58b>

48 Ukrajna törvénye az őshonos (gyökér) népekről: Закон України «Про корінні народи України».

49 Стаття 53. „... гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.” (1996)

50 Ukrajna törvénye az oktatásról. Закон України «Про освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

az aráynak el kell érnie a 40%-ot; a 10–12. osztályban az éves óraszám legalább 60%-át ukránul kell tanulniuk. A 2017-es új oktatási törvény elfogadásáig minden ukrán állampolgárnak joga volt ahhoz, hogy az oktatás minden szintjén anyanyelvén folytassa tanulmányait.

Az oktatási kerettörvény az első, amelyben a jogalkotó *de facto* és *de jure* megkülönbözteti a nemzeti kisebbségeket és az őshonos népeket. A törvény négy kategóriába sorolja Ukrajna állampolgárait:

- a) a tituláris nemzet, azaz az ukránok;
- b) az őshonos népek – a krími tatárok, karaimok, krimcsakok;
- c) a nemzeti kisebbségek – minden kisebbség, az oroszok kivételével;
- d) az oroszok.

2017 decemberében a Velencei Bizottság kritikát fogalmazott meg az oktatási kerettörvénnyel kapcsolatosan. A Bizottság véleményében rámutatott, hogy az oktatási kerettörvény nyelvi cikkelye merőben *eltér* a kisebbségekkel egyeztetett tervezettől, aránytalan *beavatkozást* jelent a kisebbségekhez tartozó személyek meglévő jogaiba, *diszkriminatív*.⁵¹

2019 – Államnyelvi törvény⁵²

A nyelvtörvény szigorú rendelkezéseitől az ukrán jogalkotók a nemzet egységét és szuverenitását látják biztosítotttnak.

Az államnyelvi törvény kötelezővé teszi az államnyelv használatát az államigazgatás, a társadalmi és közélet, az igazságszolgáltatás, a gazdaság, az oktatás, a kultúra, a sport minden területén, megsértéséért szabálysértési eljárás, pénzbírság jár; számos tisztség, poszt és állás (például: polgármester, iskolaigazgató) betöltéséhez előfeltétel az ukrán nyelvvizsga, amit a törvény által létrehozott állami ügynökség előtt kell letenni; az ukrán helyesírási szabályoknak a hivatalos dokumentumokban való megsértéséért bírság szabható ki, stb.

51 A Velencei Bizottság következtetései és ajánlásai az ukrán oktatási törvénnyel kapcsolatban <https://kijev.mfa.gov.hu/news/velencei-bizottsag-szakvelemenye-az-ukran-oktatasi-toerverny-kapcsan>.

52 Az ukrán, mint államnyelv működésének biztosításáról szóló törvény. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>

Az Államnyelvi törvény a kultúra és a szolgáltatások területén is szabályozza a nyelvhasználatot. A törvény 30. cikke⁵³ a szolgáltatóiparban szabályozza a nyelv használatát. Az ukrán nyelvi ombudsman felügyelete alatt zajlik a törvény betartatása. Akkor lehet eltérni az államnyelv használatától, ha azt az ügyfél kéri, ennek elmulasztása büntetést/bírságot von maga után. Minden állampolgár köteles ismerni az államnyelvet. A nemzetiségi nyelven megjelenő sajtótermékeknek ugyanolyan számban ukrán nyelven is meg kell jelennie. A nemzetiségi nyelven megjelenő online portálok nyitóoldala csak az ukrán lehet.

2019 decemberében újabb kritika érte az ukrán jogalkotókat a Velencei Bizottság részéről az Államnyelvi törvénnyel kapcsolatban.⁵⁴

A Velencei Bizottság véleményében határozottan elítélte a nemzeti kisebbségek *megkülönböztetését* azon az alapon, hogy anyanyelvük hivatalos nyelv-e az EU-ban, vagy sem. Ezt az álláspontját a nemzetközi jogász testület nemcsak az oktatási törvény kapcsán hangsúlyozta, hanem a 2019-es államnyelvi törvény kapcsán is.

Közigazgatási reform

2016 és 2020 között zajlott Ukrajnában a közigazgatási reform.⁵⁵ Az új közigazgatási egységek létrehozásakor nem vették figyelembe a lakosság nemzetiségi-nyelvi összetételét, jellemzőit.

*2021 – Ukrajna őshonos népeiről szóló törvény*⁵⁶

53 Módosítva 2021-ben

54 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Ukraine. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language. CDL-AD(2019)032. Opinion No. 960/2019. Strasbourg, 9 December 2019. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e). Para. 139.

55 Ukrajna törvénye a területi egységek önkéntes létrehozásáról. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»

56 Ukrajna törvénye az őshonos (gyökér) népekről: Закон України «Про корінні народи України». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>

Az *Ukrajna őshonos népeiről szóló törvényt* 2021. július 1-én fogadták el Ukrajna Legfelső Tanácsának soron kívüli ülésén. A jogszabály szövege szerint „Ukrajna őslakos népe egy őshonos etnikai közösség, amely Ukrajna területén alakult ki, eredeti nyelv és kultúra hordozója, hagyományos, társadalmi, kulturális vagy képviseleti szervekkel rendelkezik, önmagát Ukrajna őslakos népeként azonosítja”. Célja, hogy ezek a közösségek minden olyan emberi joggal és alapvető szabadsággal rendelkezzenek, amelyet a nemzetközi jog normái meghatároznak, valamint Ukrajna alkotmányában és törvényeiben előírnak. A törvény az ’őshonos nép’ fogalmát oly módon határozza meg, hogy más ukrainai nemzetiség, közte az oroszok, magyarok, lengyelek, románok, fehéroroszkok, görögök, zsidók nem minősülhetnek őshonosoknak. A törvény az Oroszország által 2014-ben Ukrajnától önkényesen elcsatolt Krím félszigeten élő három népcsoportot ismeri el az ország területén őshonosnak, mégpedig a *krími tatárokat, a karaimokat és a krimcsakokat*.

2022 – Nemzeti közösségekről szóló törvénytervezet

Ukrajna elnöke Volodimir Zelenskij az Ukrajna 30 fórumon beszélt az új nemzeti kisebbségekről szóló törvénytervezetről.⁵⁷ A törvénytervezet a nemzeti kisebbségek kifejezés helyett a nemzeti közösség kifejezést használja. Az elnök szerint a megnevezés célja, hogy egyetlen nemzetiség se érezze magát kisebbségnek vagy kevésbé fontosnak, kevésbé védettnek.

Összefoglalás

Egy adott állam nemzetről alkotott koncepciója teljesen világossá válik a nemzeti kisebbségeivel kapcsolatos törvényekből, a nyelvvél, oktatással kapcsolatos jogszabályokból.

Ukrajna nem biztosít egyenlőséget sem az érdekképviselő terén, sem a nyelvi jogok terén a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárainak, szinte másodrangú állampolgárokként kezeli a nemzeti kisebbségeket. Az

57 „Ukrajna 30. Humanitárius politika” című fórum. 2021. július 13-14. <https://ukraine30.com/humanitarian/>; <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/07/13/7300375/>

ukrán hatalom oly módon alakította a nyelvi-oktatási jogokat, hogy azok az ukrán–magyar, illetve az ukrán–román alapszerződésekkel is szembe mennek, holott Ukrajna Alkotmányának 9. cikke, illetve Ukrajna nemzetközi szerződéseiről szóló törvényének 19. cikke értelmében az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által ratifikált nemzetközi egyezmények az ország nemzeti jogszabályainak részét képezik. Az ukrán alkotmány 22. cikkelye kimondja: „Új törvények elfogadásakor vagy a hatályos törvények módosítása során nem szabad szűkíteni a meglévő jogok és szabadságjogok tartalmát és hatályát.”

Az új törvények vizsgálata során kiderül, hogy Ukrajna elvi síkon kezeli és a gyakorlatban nem veszi komolyan a nemzetközi kötelezettségvállalásait, sem a Keretegyezményt, sem a Kartát nem alkalmazza következetesen, így ezek a nemzetközi normák egyelőre, jelen formájukban nem alkalmasak arra, hogy visszatartsák a többségi politikai elitet az asszimilációs politikától.

Irodalomjegyzék:

- BÍRÓ Anna-Mária (szerk.): *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek: dokumentumok a Minority Rights Group kisebbségjogi publikációiból és a nemzetközi szervezetek.* Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.
- CAPOTORTI, Francesco: Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. UN-Doc. E/CN. 4./Sub. 2./384/Rev.1., 1979.
- DE WITTE, Bruno: *Az etnikai kisebbségek kérdésének megközelítése az EU-ban: politika a jog ellenében* http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2003_2-3_31.pdf
- FEDINEC Csilla: Az őslakos státusz Ukrajnában. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle.* 2018/2.
- FEDINEC Csilla – HALÁSZ Iván – TÓTH Mihály: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – KALLIGRAM Kiadó, Budapest, 2016.
- GIRASOLI, Nicola: *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995.
- MÓRÉ Sándor: *Nemzetiségek a mai Magyarországon.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2020.
- NAGY Andrea: Bevándorlás, migráció, kisebbségi jogok. In: *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság.* (2016)

Szalayné Sándor Erzsébet: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században. (Kisebbségi monográfiák III., sorozatszerkesztő: Szarka László). Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2003.

TÓTH Mihály – CSERNICSKÓ István: Az ukrainai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. In: *Regio*. 20. évf. (2009). 2.sz.

TÓTH Mihály: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Unió kívül: az ukrainai példa. In: *Acta Humana*. (2016/3.)

Tárgyszavak:

nemzeti kisebbségek, nemzetiség, Ukrajna

Molnár Péter¹

DIGITAL GOVERNMENT IN HUNGARY IN THE LIGHT OF INTERNATIONAL REPORTS

Foreword

In this paper I examine the performance of electronic government (or digital government) in Hungary. In the course of the study, I compare the performance of Hungary with the other member states of the European Union.

In the course of my research – primarily on the basis of the analysis of the literature – I try to determine exactly what we mean by digital administration and on the basis of which frameworks we can measure the digital development of a country.

I will then review the most significant legislative and strategic developments in recent years that may have had an impact on the post-2019 period. I focus on this period because the municipal ASP system was completed that year and, in principle, the results of strategies such as the DJP (Digital Welfare Programme) had to be reached by then.

Finally, I'll investigate the most recent results of Hungary to identify the impact of the latest legislation and programmes.

1. The meaning of digital government

Anyone who follows recent publications on electronic government will notice that the term “e-government” has been almost completely replaced by digital or d-government. Examining the relevant literature, it can be stated that the term digital governance is understood by many authors as

1 PhD student at the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Postgraduate Doctoral School of Law and Political Sciences. Supervisor: Dr. Gyula Balázs Csáki-Hatalovics associate professor, Department of Public Administration.

a synonym e-government.² However, digital government may have a more nuanced meaning. Some authors accordingly identified d-government by the digitization of bureaucratic organizations.³ According to others, in the last few decades governments found themselves under the dual strain of becoming both a partner and de facto competitor with businesses in an online environment, while also needing to understand the complex and profound implications of new technologies and their impacts on public interest issues. As a result, digital government refers to an IT-led reconfiguration of public sector governance – and how knowledge, power and purpose are redistributed in light of new technological realities.⁴ The OECD seems to separate the two concepts when, compared to the classical concept of e-government (the use by governments of information and communication technologies (ICTs) and, in particular, the Internet, as a tool to achieve better government⁵), defines d-government as follows: the use of digital technologies, as an integrated part of governments' modernisation strategies, to create public value. It relies on a digital government ecosystem comprised of government actors, non-governmental organisations, businesses, citizens' associations and individuals which supports the production of and access to data, services and content through interactions with the government.⁶ However, the emphasis in both definitions is on the governmental use of digital or infocommunication technologies. Studying the professional literature, we witness that electronic (in short: "e-") government, digital (or „d-„) government, e-governance, or digital governance concepts are used by some authors to grasp the same phenomenon. Although the two

2 Hsinchun CHEN et al. (eds): *Digital Government – E-Government Research, Case studies and Implementation*. Springer, 2008. USA. xvi.

3 CSEH, Gergely – PAULOVICS, Anita: *A közigazgatási bürokrácia digitalizálása. Infokommunikáció és Jog*. 2018. december. 62.

4 Barbara Ann ALLEN et al.: *E-Governance & government on-line in Canada: Partnerships, people & prospects*. *Government Information Quarterly* – Volume 18. Issue 2, Summer 2001 – 93-104.

5 OECD (2003). *The e-Government Imperative*. OECD e-Government Studies, OECD Publications, Paris, France. DOI:<https://dx.doi.org/10.1787/9789264101197-en>

6 OECD Public Governance and Territorial Development Directorate: *Recommendation of the Council on Digital Government Strategies*, 6.

definitions differ, we can state that they stem from a common basic idea: The use of emerging technologies by the government to achieve better performance or efficiency.

As Csáki-Hatalovics pointed out earlier this is mostly the result of the fact that the meanings of the relevant terms are undergoing constant change with the development of technology.⁷

Based on the above, I use the two concepts as synonymous ones in my study, also given that the reports examined originally apostrophized the phenomenon we now call digital administration as e-government.

2. Choosing the right frameworks

As I've showed in many of my previous studies, we can find a great number of suitable frameworks: for example, the E-Government Survey of the United Nations or the rankings of the Waseda University or Rutgers University. From the large number of frameworks available, I have selected those that focus on EU Member States. Finally, I selected two reports for further examination: the European Union's e-Government Benchmark and the Digital Economy and Society Index.

The EU publicates its E-government Benchmark mostly annually. The E-Government Benchmark of the European Commission has been examining digital administrative services in the former 28 EU countries as well as in Iceland, Montenegro, Norway, Serbia, Switzerland and Turkey since 2001.⁸

Its main indicators are:

- a) User centricity (with secondary indicators like Online availability. Usability. Ease and speed of use, etc.)
- b) Transparency (of service delivery, public organisations, etc.)
- c) Cross-border mobility
- d) Key enablers (eID, eDocuments).

7 CSÁKI-HATALOVICS, Gy. (2015). Új trendek Európában az elektronikus közigazgatás területén. GLOSSA IURIDICA JOGI SZAKMAI FOLYÓIRAT 4: (3-4), 71-103.

8 European Commission: eEurope Benchmarking Report. COM(2002) 62.

The Digital Economy and Society Index (DESI) is a composite index published annually by the European Commission since 2014.⁹ It measures the progress made by EU Member States towards a digital economy and society, bringing together a set of relevant indicators.

- a) Connectivity (Fixed broadband take-up, fixed broadband coverage, mobile broadband and broadband prices),
- b) Human capital (Internet user skills and advanced skills),
- c) Use of internet (Citizens' use of internet services and online transactions),
- d) Integration of digital technology (Business digitisation and e-commerce),
- e) Digital public services.

3. The performance of Hungary

According to the 2015 E-Government Benchmark Report,¹⁰ Hungary was the second worst performing state in the European Union. In 2017, Hungary already left Croatia behind, and until 2019 it further improved its position, but our country was still in the worst third of the EU-member states.

For the DESI, we see almost the same: in 2017 Hungary ranked the 21st place.¹¹ The country performed well on Connectivity, thanks to the wide availability of fast fixed broadband and 4G technology, but in digital skills, Hungary stood below the average.

In 2018,¹² Hungary slipped back to 23rd place and remained there in 2019 too.¹³ With the exception of the connectivity indicator, Hungary still did not have an outstanding grade in any of the indicators.

In summary, we can state that Hungary was one of the worst performing members of the Union in terms of digital development.

9

10 The data are based on the following statements: <https://digital-agenda-data.eu/datasets/e-gov/visualizations>

11 DESI country profile of Hungary, 2017. Retrieved from: http://ec.europa.eu/newsroom/document.cfm?doc_id=43016 (29 March 2022)

12 DESI country profile of Hungary, 2018. Retrieved from: http://ec.europa.eu/newsroom/dac/document.cfm?doc_id=52227 (29 March 2022)

13 DESI country profile of Hungary, 2019. Retrieved from: https://ec.europa.eu/newsroom/dac/document.cfm?doc_id=59898 (29 March 2022)

4. Digitalisation in Hungary by 2019

As I've mentioned above 2019 was a very important year. By 2019, most legal barriers have been removed from the path of digital administration. Act on the general rules of electronic administration and trust services¹⁴ was a large step. The law strengthened the system based on regulated electronic administration services (or in Hungarian: the SZEÜSZs), and also made electronic administration mandatory in a wide range of state bodies (state administration bodies, local government officials and bodies, courts, prosecutor's offices, major public utility service providers, etc.).

The third Hungarian Administrative Procedure Act¹⁵ classified an application submitted electronically as defined in accordance with the E-Administration Act as an application submitted in writing. The combined application of those Acts has finally completely excluded the possibility for authorities to refrain from e-administration.

A significant change was the nationwide extension of the use of municipal ASP. The most important achievement of ASP in terms of my topic is that it has created a general, user-friendly municipal digital administration interface, which has replaced the complicated previous software, the general form filler.

In addition to the legislation, a number of action plans have been published. Perhaps the most significant of these was the Digital Welfare Programme,¹⁶ which was specifically designed to improve DESI performance.

It is generally expected that the above developments have greatly improved the situation of digital public administration in Hungary.

5. Hungary's performance after 2019

As a result of the appropriate legal environment and targeted interventions, we were able to predict a large improvement in both indicators. However, it should not be forgotten that digitization government developments are

14 Act CCXXII of 2015 on the general rules on electronic administration and trust services

15 Act CL of 2016 on the Code of General Administrative Procedure.

16 Government Decree No. 2012/2015 (XII.29.).

not only taking place in Hungary. Nowadays, the level of digitalisation in a particular country has become an important indicator of the performance of that country's governments.

Perhaps this is the reason why Hungary was still one of the worst performing EU member states in 2021.

According to the latest e-government benchmark's country factsheets, Hungary is characterised by a medium level of Penetration and a medium-low level of Digitalisation. Therefore, Hungary is part of the Unexploited eGov scenario, a scenario that includes countries that might still be in an ongoing digitalisation process, but with a high number of citizens using eGovernment services.¹⁷

According to the 2021 DESI report,¹⁸ Hungary still ranks 23rd among the 27 EU member states. The country's performance has improved over the past few years, but only in line with the EU average. The report underlines that the most challenging DESI dimensions for Hungary remained the Integration of digital technology and the Digital public services.

Summary

Although Hungary has created the conditions for digitalisation to take place in public administration as quickly as possible and has also adopted strategies specifically targeting problem areas, its international rankings were not really improved in any of the indicators.

In the autumn of 2021, Hungary adopted a new strategic framework for the next 10 years, the National Digitization Strategy (NDS) for the period 2021–2030. The strategy is built around four main pillars corresponding to the dimensions of DESI.

Hungary aims to be above the EU average in digital development by the middle of the decade and to be one of the 10 leading EU economies in digitization by 2030.

17 European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, eGovernment benchmark 2021: entering a new digital government era: country factsheets, Publications Office, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2759/485079>.

18 DESI country profile of Hungary, 2021. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/80488> (29 March 2022)

It is questionable how realistic this goal is, but it is definitely worth monitoring the annual development of the indicators.

Sources

- Barbara Ann ALLEN – Luc JUILLET – Gilles PAQUET – Jeffrey ROY: E-Governance & government on-line in Canada: Partnerships, people & prospects. *Government Information Quarterly* – Volume 18. Issue 2, Summer 2001.
- CSÁKI-HATALOVICS, Gyula (2015). Új trendek Európában az elektronikus közigazgatás területén. *GLOSSA IURIDICA JOGI SZAKMAI FOLYÓIRAT* 4: (3-4), 71-103.
- CSEH, Gergely – PAULOVICS, Anita: A közigazgatási bürokrácia digitalizálása. *Infokommunikáció és Jog*. 2018. december. 62.
- DESI country profile of Hungary, 2017. Retrieved from: http://ec.europa.eu/newsroom/document.cfm?doc_id=43016
- DESI country profile of Hungary, 2018. Retrieved from: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52227
- DESI country profile of Hungary, 2019. Retrieved from: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=59898
- DESI country profile of Hungary, 2021. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/80488>
- European Commission: eEurope Benchmarking Report. COM(2002) 62.
- European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, eGovernment benchmark 2021: entering a new digital government era: country factsheets, Publications Office, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2759/485079>
- Hsinchun CHEN – Lawrence BRANDT – Valerie GREGG – Roland TRAUNMÜLLER – Sharon DAWES – Eduard HOVY – Ann MACINTOSH – Catherine A. LARSON (eds.): *Digital Government – E-Government Research, Case studies and Implementation*. Springer, 2008. USA.
- OECD: *The e-Government Imperative*. OECD e-Government Studies, OECD Publications, Paris, France. DOI:<https://dx.doi.org/10.1787/9789264101197-en>
- OECD Public Governance and Territorial Development Directorate: *Recommendation of the Council on Digital Government Strategies*, p. 6.

Eszter Papp¹

QUALITY OF CIVIL JUSTICE IN ASEAN MEMBER STATES IN THE CONTEXT OF TRADE AND INVESTMENT

I. Introduction

This paper describes the ambitions of the ASEAN Economic Community and discusses the correlation between the quality of civil justice, trade and investment. The paper explores how the quality of civil justice can be measured and aims to identify surveys conducted in ASEAN Member States which measure indicators of the quality of civil justice. The analysis of such indicators gives an overview of the salient characteristics, strengths and weaknesses of judiciaries in the ASEAN Member States, in particular, the quality of justice they provide in civil and commercial matters. For the sake of comparison, this paper juxtaposes the performance level of ASEAN and EU Member States.

II. The ASEAN single market

ASEAN is the home of 662 million people and includes ten countries (Brunei, Cambodia, Indonesia, Laos, Malaysia, Myanmar, the Philippines, Singapore, Thailand, and Vietnam) with highly diverse economic,

1 Author: Eszter Papp is a PhD student at the Doctoral School of the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Faculty of Law. Email: eszter.papp.legal@gmail.com. Supervisor: Dr. Lilla Király, Habilitated Associate Professor, Department of Civil Procedural Law, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Faculty of Law.

social, religious and cultural backgrounds.^{2,3} For the sake of comparison, the population of the twenty-seven EU Member States is 447 million.⁴

In terms of economic development such diversity means that most ASEAN Member States are lower-middle income countries. The remaining members are either upper-middle income or even high-income countries.⁵ Amongst the lower-middle income countries, Cambodia, Laos and Myanmar further classify as least developed countries (LDC).⁶ The picture in the European Union is more even. EU Member States are all high-income countries, except for Bulgaria and Romania, which are upper-middle income countries.⁷

In ASEAN, diversity also appears in the legal traditions of its Member States. This is largely the consequence of the history of the Southeast Asian nations. Due to the close commercial relationship with the Indian, Arabic and Persian Muslim merchants until the end of the 15th century, Islam has made a considerable impact on the legal systems of certain coastal commercial hubs located mainly in Maritime Southeast Asia, particularly, on the territories of Malaysia and Indonesia today. The influence of Islam

2 *ASEAN Key Figures 2021*. ASEAN Secretariat, Jakarta, 2021, p. 3, <https://asean.org/book/asean-key-figures-2021/> (08. 04. 2022)

3 The list of the ASEAN Member States has been retrieved from: <https://asean.org/about-asean/member-states/> (08. 04. 2022)

4 Information about the EU's population in 2021. Source: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_and_population_change_statistics (08. 04. 2022)

5 The World Bank classifies economies into for income groups: low, lower-middle, upper-middle and high income. Amongst ASEAN economies, Brunei and Singapore are classified as high-income countries, Malaysia and Thailand are upper-middle income countries and the remaining six economies, namely Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, the Philippines and Vietnam are lower-middle income countries. The World Bank's classification is available at: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/the-world-by-income-and-region.html> (08. 04. 2022)

6 The United Nations supports the least developed countries to achieve structural economic transformation, increase productive capacity, reduce poverty and build resilience to adverse factors. The list of LDCs is available at: <https://unctad.org/topic/least-developed-countries/list> (08. 04. 2022)

7 See footnote 5.

in the legal system or customary practices in the various Southeast Asian jurisdictions is greatly evinced by the existence of Shariah law or laws closely related to Shariah law. Civilian legal traditions originating from the Portuguese, Spanish, Dutch and French colonisation efforts have also taken root and it is still present in Southeast Asian countries. This can be seen, for instance, in the countries of the legal systems of the former French Indochina, namely Cambodia, Laos and Vietnam. The British colonisation has also made an impact on the formation of the legal system of several Southeast Asian countries. Countries established from territories of the former British colonies, namely Brunei, Myanmar, Malaysia and Singapore, are common law jurisdictions. It is noteworthy, however, that colonisation is just one component amongst several others, which has influenced the development of the legal systems of the Southeast Asian nations. A good example of this is Cambodia, the former French colony, which has received substantial legislative technical assistance from the Japan International Cooperation Agency in the 2000s. As a result of this, the current Cambodian Civil Code is based on the Japanese Civil Code, and not the French. In addition, socialist legal tradition is significant in today's Lao People's Democratic Republic and Socialist Republic of Vietnam.⁸ In brief, Shariah law, civil law, common law and socialist law are all present in the Southeast Asian region.⁹ Using again the EU as a point of reference, it can be seen that the scale of legal traditions in ASEAN is significantly broader than in the EU, where all Member States are civil law jurisdictions, except for Ireland which follows the common law tradition, and Malta and Cyprus being mixed jurisdictions.

ASEAN was founded ten years after the European Economic Community, post execution of the Treaty of Rome of 1957. In 1967, the representatives of Indonesia, Malaysia, the Philippines, Singapore and

8 About the historical development of Southeast Asian legal systems, see, for instance, YASUDA, Nobuyuki: Law and Development in ASEAN countries. In: *ASEAN Economic Bulletin*, Vol. 10, No. 2, 1993, pp. 144-154. and HARDING, Andrew: Global Doctrine and Local Knowledge: Law in Southeast Asia. In: *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 51, No. 1, 2002, pp. 35-53.

9 About the current legal systems of ASEAN nations information is available on the ASEAN Law Association's website at: <https://www.aseanlawassociation.org/legal-system-in-asean/> (08. 04. 2022)

Thailand, now referred to as the founding fathers of ASEAN, signed the ASEAN Declaration and launched ASEAN. The ASEAN Declaration was a short, simply-worded document containing just five articles. It declared the establishment of an Association for Regional Cooperation among the Countries of Southeast Asia to be known as the Association of Southeast Asian Nations and spelled out the aims and purposes of that Association. These aims and purposes were about cooperation in the economic, social, cultural, technical, educational and other fields, and in the promotion of regional peace and stability through abiding respect for justice and the rule of law and adherence to the principles of the United Nations Charter.¹⁰ During the three decades following the founding of ASEAN, other Southeast Asian countries, namely Brunei, Laos, Myanmar and Vietnam joined the Association, with Cambodia's integration being the last in 1999.¹¹ Since then, the ten countries have been working together on the promotion of regional peace and stability, and on the acceleration of economic growth, social progress and cultural development. The list of ASEAN's objectives has expanded over time. They have been updated regularly to meet the actual requirements of the Southeast Asian societies and adjusted to combat existing challenges. These objectives are defined and centred around three pillars, namely the ASEAN Political-Security Community, ASEAN Economic Community and ASEAN Socio-Cultural Community, a concept which may sound familiar to Europeans. For the purposes of this paper, the pillar which matters the most is the ASEAN Economic Community, because of the link between the effectiveness of justice systems and investment and trade climate, with the former being the subject matter in the spotlight of this paper.

The official launch of the ASEAN Economic Community awaited until 2015 despite that the acceleration of the economic growth of the Southeast Asian region was a primary objective of each ASEAN Member State. Nevertheless, the formation of the ASEAN Economic Community

10 Information about ASEAN's history is available at: <https://asean.org/about-asean/the-founding-of-asean/> (08. 04. 2022). For information in Hungarian see: BALOGH András: *Délkelet-Ázsia történelme*. 2. kiadás, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. pp. 557-563.

11 Information about dates of accession of ASEAN Member States is available at: <https://asean.org/about-asean/member-states/> (08. 04. 2022)

was a major milestone in the regional economic integration agenda. The objectives of the ASEAN Economic Community are set out in the ASEAN Economic Community Blueprint 2025, which envisions to achieve a regional economic cooperation that is dynamic, competitive and highly integrated and to turn the Southeast Asian block into a single market with free flow of goods, services, investments and skilled labour, and freer movement of capital across the region.¹² ASEAN's economic potential is undoubtedly impressive. In 2020, the total combined GDP of ten ASEAN Member States was US\$3.0 trillion, resulting in ASEAN collectively becoming the fifth largest economy in the world, after the United States, China, Japan, and Germany.¹³ While some critics insist that ASEAN members vary too widely in terms of their level of economic development to create a smoothly functioning single entity, ASEAN, however, unlike the European Union, is not attempting to form a monetary union. In fact, ASEAN's focus on trade makes diversity an advantage, as companies seek to benefit from low-cost labor in some countries and intermediate manufacturing capabilities in others, all while gaining access to one of the world's most sophisticated financial and logistics centers.¹⁴ Although a lot has already been achieved since 2015, a key message of the Mid-Term Review of the ASEAN Economic Community Blueprint 2025, released in 2021, is that "good progress made, more needs to be done".¹⁵ This paper suggests that the improvement of the quality of the civil justice in certain Member States would enhance the functioning of the ASEAN single market.

12 *ASEAN Economic Community Blueprint 2025*. Jakarta, ASEAN Secretariat, 2015, <https://asean.org/book/asean-economic-community-blueprint-2025/> (08. 04. 2022)

13 *ASEAN Key Figures 2021*. Jakarta, ASEAN Secretariat, 2021, p. 33, <https://asean.org/book/asean-key-figures-2021/> (08. 04. 2022)

14 MAHBUBANI, Kishore – THOMPSON, Fraser: Unlocking ASEAN's potential. McKinsey Global Institute, 2014, <https://www.mckinsey.com/mgi/overview/in-the-news/unlocking-aseans-potential> (08. 04. 2022)

15 *Mid-Term Review of the ASEAN Economic Community Blueprint 2025*. Jakarta, ASEAN Secretariat, 2021, <https://asean.org/book/mid-term-review-report-of-the-aec-blueprint-2025/> (08. 04. 2022)

III. Correlation between the quality of civil justice and trade and investment

Effective justice systems are essential for the investment climate and the sustainability of long-term growth. Well-functioning and fully independent justice systems can have a positive impact on investment and therefore contribute to productivity and competitiveness. They are also important for ensuring effective cross-border enforcement of contracts, administrative decisions and dispute resolution, which are essential for the functioning of the single market.¹⁶

Why are effective justice systems important for an investment friendly business environment? Effective justice systems that uphold the rule of law have a positive economic impact. Where judicial systems guarantee the enforcement of rights, creditors are more likely to lend, businesses are dissuaded from opportunistic behaviour, transaction costs are reduced and innovative businesses are more likely to invest. The beneficial impact of well-functioning national justice systems for the economy is supported by a wide range of studies and academic literature, including from the International Monetary Fund, the European Central Bank, the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the World Economic Forum, and the World Bank.¹⁷ The International Monetary Fund finds that “[w]ithin the rule of law, the effectiveness of the justice system and protection of property rights – which depend on the justice system to a large extent, but also on other elements – are critical to economic outcomes.”¹⁸ The European Central Bank stresses the importance of the judiciary system in the context of non-performing assets and takes the position that “[r]eforms enhancing the efficiency of the institutional framework – in particular of the judiciary system and the possibilities

16 COM(2021) 389 final, European Commission, Brussels 8.7.2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021D-C0389&rid=1> (08. 04. 2022)

17 Ibid.

18 *Europe Hitting Its Stride. Regional Economic Outlook*. International Monetary Fund, 2017, p. 40., https://www.imfconnect.org/content/dam/imf/Spring-Annual%20Meetings/SM18/Documents%20and%20Publications/REO_Europe.pdf (08. 04. 2022)

for out-of-court workout – can play an important role in this respect.”¹⁹ The OECD, in its examination and analysis of the performance of the judiciary of OECD countries found that “[w]ell functioning judiciaries are key to economic development.” It further notes that “[t]here is a large cross-country variation in trial length across all instances, which appears to be related to the share of the justice budget devoted to computerisation, the systematic production of statistics, the active management of the progress of cases, the presence of specialised commercial courts and the managerial responsibilities assigned to the chief judge. Good quality regulation is associated with lower litigation, which in turn can shorten trial length. Free negotiation of lawyers’ fees also appears to be associated with lower litigation.”²⁰ The World Economic Forum considers that judicial independence and the efficiency of legal framework in settling disputes are both relevant indicators of the competitiveness of an economy.²¹ The World Bank refers to empirical studies, which “[...] find that a strengthened formal enforcement system (such as through the courts) can foster the creation of new business relationships, promote trade in goods, and increase the flow of credit to firms.”²²

Amongst the measures and the initiatives of ASEAN Economic Community, there has been an emphasis on the promotion and protection of investments, in particular, on the facilitation of foreign direct investment (FDI) into and within ASEAN. According to Bénassy – Coupet – Mayer, FDI is considered one of the most stable components of capital flows to developing countries and can also be a vehicle for technological progress

19 *Structural policies in the euro area*. European Central Bank, 2018, p. 47., <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op210.en.pdf> (08. 04. 2022)

20 *Judicial performance and its determinants: a cross-country perspective*. OECD, 2013, p. 6., <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k44x00md5g8-en.pdf?expires=1648486809&id=id&accname=guest&checksum=47AC557AEE-AEA311A486BA86DED23580> (08. 04. 2022)

21 The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum, October 2019 https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitiveness-Report2019.pdf (08. 04. 2022)

22 *World Development Report 2017: Governance and the Law*. Washington, DC, World Bank, 2017, p. 140., <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017> (08. 04. 2022)

through the use and dissemination of improved production techniques. They find that “good” institutions almost always increase the amount of FDI received and opine that efforts towards raising the quality of institutions and making them converge towards those of source countries may help developing countries to receive more FDI, and hence help them to catch up.²³ Dorgu has investigated the impact of judicial independence on FDI into 28 Southern European and South Asian developing economies between 1990 and 2010 and found that a 10% increase in judicial independence in the host country in the previous one year increases the FDI inflows to Eastern Europe and South Asia by about 2.7% and 1.3% respectively. Therefore, Dorgu suggests that governments should make efforts to improve their legal system and increase their judicial independence to attract more FDI. A survey conducted in 2014 with a sample of 301 senior decision makers at Forbes 2000 companies on the relationship between corporate FDI decision-making and the rule of law seeks to identify the factors multinational corporates consider in selecting where to invest internationally, and to gauge in particular the role of the rule of law. This survey found that Forbes 2000 companies systematically review rule of law conditions (including court independence and the absence of corruption) in the host countries in which they invest on a continuing basis, with 93% of respondents saying they undertake such reviews in “most” or “all cases”. According to 88% of the respondents, the rule of law is either “essential” or “very important” to FDI decision-making. The same survey concludes that for multinational investors the prevalence of corruption is amongst the most important “red flags” as 95% of the respondents said that integrity (lack of corruption) is either “essential” or “very important”.²⁴

In another survey, over half of small and medium-sized enterprises

23 BÉNASSY, Agnes – COUPET, Maylis – MAYER, Thierry: Institutional Determinants of Foreign Direct Investment. In.: Centre d’Études Prospectives et d’Informations Internationales, Working Paper No. 2005-05. p. 4; p. 5., <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.182.6961&rep=rep1&type=pdf> (08. 04. 2022)

24 *Risk and Return. Foreign Direct Investment and the Rule of Law*. Hogan Lovells – Bingham Centre for The Rule of Law – British Institute and Comparative law, 2015, p. 6.; p. 8; p. 24., https://www.biicl.org/documents/625_d4_fdi_main_report.pdf (08. 04. 2022)

replied that cost and excessive length of judicial proceedings, respectively, were the main reasons for not starting court proceedings over infringement of intellectual property rights.²⁵ Bove – Leonardo, explored whether a well-functioning judicial system is associated with economic development and found that there is a statistically strong correlation between the length of proceedings in EU Member States and firm performance.²⁶

IV. Indicators of civil justice

In this paper, quality is used in the broad sense by referring to the overall performance of the judiciary and includes components such as time efficiency and independence of the judicial body. This is opposed to the terminology of the EU Justice Scoreboard, which measures the effectiveness of the national justice system of EU Member States based on (i) the efficiency, (ii) quality (in the narrow sense) and (iii) the independence thereof.

How can the quality (in the broad sense) of justice systems be measured? There is no single answer for this. Nevertheless, this paper will present the option, which is used in the EU: the EU Justice Scoreboard.

The EU Justice Scoreboard is an annual comparative information tool. Its purpose is to assist the EU and Member States improve the effectiveness of their national justice systems by providing objective, reliable and comparable data on a number of indicators relevant for the assessment of the efficiency, quality and independence of justice systems in all Member States. It does not present an overall single ranking but gives an overview of how all the justice systems function, based on indicators that are of common interest and relevance for all Member States. Each main indicator

25 *Executive Summary of the Intellectual Property (IP) SME Scoreboard*. European Union Intellectual Property Office, 2016, p. 6., https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/sme_scoreboard_study_2016/Executive-summary_en.pdf (08. 04. 2022)

26 BOVE, Vincenzo – LEONARDO, Elia: The judicial system and economic development across EU Member States. JRC Technical Report, European Commission, 2017, p. 5.; p. 6. http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC104594/jrc104594_2017_the_judicial_system_and_economic_development_across_eu_member_states.pdf

includes several sub-indicators as described in the table below.²⁷

Table 1 (Indicators of the EU Justice Scoreboard)

Indicators of the EU Justice Scoreboard			
Indicators		Sub-indicators	
(i)	Efficiency	Estimated length of proceedings	i.e., estimated average time in days needed to resolve a case
		Clearance rate	i.e., the ratio of the number of resolved cases to the number of incoming cases
		Number of pending cases	i.e., that remains to be dealt with at the end of the year
(ii)	Quality (in the narrow sense)	Accessibility	e.g., accessibility to legal aid, level of court fees and legal fees, the extent to which legal costs can be recovered, accessibility to alternative dispute resolution methods
		Resources	e.g., financial and human resources, availability of trainings
		Assessment tools	e.g., the use of surveys among court users and legal professionals
		Digitalisation	e.g., access to online information about the judicial system, use of digital tools by courts, online access to courts via secure electronic tools, online access to published judgments
(iii)	Independence	Perceived independence	e.g., perceived independence of courts and judges among the general public, and the same among companies
		Structural independence	e.g., rules, particularly with regards to the composition of the court, the appointment of judges, length of service and grounds for abstention, rejection and dismissal of members of the judiciary

²⁷ 2021 EU Justice Scoreboard. https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en (08. 04. 2022)

V. Indicators of the quality of civil justice available regarding ASEAN Member States

A comprehensive dataset on the quality of judicial services, such as the EU Justice Scoreboard, is not available in ASEAN. No 'ASEAN Justice Scoreboard' exists. However, there are numerous global surveys which capture one or more indicators of judicial performance. These global surveys generally cover each ASEAN Member State. This paper considers the various indicators of civil justice of the following global surveys: (i) Transparency International's Corruption Perception Index (2021),²⁸ (ii) the World Bank's Doing Business Report (2020),²⁹ (iii) the World Bank's World Governance Indicators (2020),³⁰ (iv) the World Economic Forum's Global Competitiveness Report (2019),³¹ (v) the World Justice Project's Rule of Law Index (2021).³²

The above-mentioned global surveys measure a wide range of civil justice aspects, such as (i) the length of proceedings, (ii) the accessibility and affordability of justice, (iii) the quality of judicial process (in a narrow sense), (iv) the efficiency of the legal framework in settling disputes, (v) the level of judicial independence, (vi) corruption and (vii) the rule of law.

28 Data included in Transparency International's Corruption Perception Index (2021) can be accessed through https://www.transparency.org/en/cpi/2021?gclid=CjwKCAjw9LSSBhBsEiwAKtf0nzZxmLd4P31vyPTL-peTEBefgca3N3iLt-WoRGbzvn__aGDxRl4bm7BoCw5UQAvD_BwE (08. 04. 2022)

29 Data included in the World Bank's Doing Business Report (2020) can be accessed through <https://archive.doingbusiness.org/en/doingbusiness> (08. 04. 2022)

30 Data included in the World Bank's World Governance Indicators (2020) can be accessed through <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> (08. 04. 2022)

31 Data included in the World Economic Forum's Global Competitiveness Report (2019) can be accessed through <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019/competitiveness-rankings/#series=GCI4> (08. 04. 2022)

32 Data included in the World Justice Project's Rule of Law Index can be accessed through <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global> (08. 04. 2022)

This can be seen below in Table 2.

Table 2 (Indicators of civil justice available regarding ASEAN Member States)

Indicators of civil justice available regarding ASEAN Member States		
Indicator	Survey capturing the respective indicator	
(i)	Length of proceedings	The World Bank's Doing Business Report's enforcing contracts indicators including sub-indicators on the time necessary for resolving a commercial dispute through a local first-instance court and the time necessary for compulsory enforcement
		The World Justice Project's Rule of Law Index's civil justice indicator's sub-indicator: "civil justice is not subject to unreasonable delay"
(ii)	Accessibility and affordability	The World Bank's Doing Business Report's enforcing contracts indicator's sub-indicator on the costs of resolving a commercial dispute through a local first-instance court and the costs of compulsory enforcement
		The World Justice Project's Rule of Law Index's civil justice indicator's sub-indicator: "people can access and afford civil justice"
(iii)	Quality of judicial process (in the narrow sense)	The World Bank's Doing Business Report's enforcing contracts indicator's sub-indicator on the quality of judicial process
(iv)	Efficiency of the legal framework of settling disputes	The World Economic Forum's Global Competitiveness Report's indicator on the efficiency of the legal framework in settling disputes
(v)	Judicial independence	The World Economic Forum's Global Competitiveness Report's indicator on judicial independence
		The World Justice Project's Rule of Law Index's civil justice indicator's sub-indicator: "civil justice is free of improper government influence"
(vi)	Corruption	The World Bank's World Governance Indicator's control of corruption indicator
		The World Justice Project's Rule of Law Index's civil justice indicator's sub-indicator: "civil justice is free of corruption"
		Transparency International's Corruption Perception Index indicator on the perceived level of corruption
(vii)	Rule of law	The World Bank's World Governance Indicator's rule of law indicator
		The World Justice Project's Rule of Law Index's rule of law indicator

We will now turn to analyse the indicators set out in Table 2 regarding ASEAN Member States and provide a description of the status of each. The scores of each ASEAN Member States are set out in Annex A. For comparison, the same indicators have been analysed regarding the EU Member States. The scores of each EU Member States are set out in Annex B.³³ Regarding ASEAN and the EU, in Annex A and Annex B respectively, we have set out the mean and the median of each indicator as well as the best and the weakest performers, and the range between both performers (i.e., the best and the weakest).³⁴

From the perspective of the *length of proceedings* or time efficiency, both surveys find that in ASEAN Singapore is the best performer. It also appears that Singapore resolves civil and commercial matters significantly faster than top performers in the EU, that is Luxembourg (the top performer according to the World Bank's survey) and Sweden (the top performer World Justice Project's ranking). From the perspective of time efficiency, the weakest performers are Myanmar (according to World Bank rankings) and Thailand (according to the World Justice Project's rankings). According to the World Bank's survey the mean of ASEAN Member States' performance is better than the mean of the EU Member States' performance. In both surveys, the median of ASEAN Member States' performance is slightly better than the median of the EU Member States. Regarding the range of this indicator, that is the gap between the best and the weakest performers in the two regional association of nations, both World Bank and World Justice Project surveys show different results. According to the World Bank's survey, the range in the EU is significantly larger than in ASEAN. This is in contrast with the World Justice Project's numbers, whereby the EU's range is less wide than that in ASEAN.³⁵

33 The scores shown in Annex A (in respect of ASEAN) and Annex B (in respect of the EU) have been retrieved from the websites/links listed under footnotes 28-32.

34 The means, medians and ranges indicated in Annex A and Annex B have been calculated by the author of this paper based on the data retrieved from the websites/links listed under footnotes 28-32.

35 For further information on the length of proceedings see the second and third columns in Annex A (regarding ASEAN Member States) and Annex B (regarding EU Member States). Data have been retrieved from <https://>

In ASEAN, Singapore and Thailand are the two countries in which civil justice is the most *affordable and accessible*. From the same perspective in the EU, Luxembourg and the Netherlands score the best, closely followed by Denmark and Germany. Based on the surveys examined, in ASEAN, Cambodia is the Member State where civil justice is the least affordable and accessible. The weakest performers from this aspect in the EU are the Czech Republic (according to World Bank rankings) and Hungary (according to the World Justice Project's rankings). According to both surveys, the mean and the median of EU Member States is significantly better than those of ASEAN Member States. According to the World Bank's survey, the range in ASEAN is significantly larger than in the EU. This is in contrast with the World Justice Project's data, which show equal ranges in both regional association of nations.³⁶

In ASEAN Singapore scores the best in terms of the *quality of the judicial process*. This is followed by Malaysia being the second-best performer amongst the ASEAN Member States. Singapore scores slightly higher than Lithuania which is the best performer in the EU. Lithuania is closely followed by Denmark and Romania sharing the second-best rank in the EU. In ASEAN, in terms of the quality of the judicial process (in the narrow sense) the weakest performers are the three LDCs, i.e., Laos, Myanmar and Cambodia. The LDCs' scores are significantly lower than the scores achieved by the weakest performer in the EU, the Netherlands. The mean and the median of the quality of the judicial process (in the narrow sense) are significantly higher in the EU than in ASEAN. The range is also significantly wider in ASEAN than in the EU. That said, the difference between the score achieved by the best and the weakest performers is much wider in ASEAN than in the EU.³⁷

archive.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/enforcing-contracts (08. 04. 2022) and <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021/Civil%20Justice/> (08. 04. 2022)

36 For further information on the affordability and accessibility of courts see the fourth and fifth columns in Annex A (regarding ASEAN Member States) and Annex B (regarding EU Member States). Data have been retrieved from <https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/enforcing-contracts> (08. 04. 2022) and <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021/Civil%20Justice/> (08. 04. 2022)

37 For further information on the quality of judicial process see the sixth column

From the aspect of the *efficiency of the legal framework in settling disputes*, Singapore again scores by far the best in ASEAN. Singapore scores even higher than Finland, the best performer in the EU. In ASEAN the weakest performer is the Philippines, closely followed by Cambodia. Croatia, the weakest performer in the EU scores lower than the weakest performing ASEAN member. The ASEAN's mean performance rate is actually higher than the same in the EU. Though, if we take out Singapore, the outstanding performer from the list of ASEAN Member States, the mean performance of ASEAN shrinks slightly below the EU's mean. The median, however, is again higher in ASEAN than in the EU. The range in the EU is wider than in ASEAN.³⁸

Regarding *judicial independence*, considering the extent to which civil justice is free of improper government influence, Singapore scores the best in ASEAN. Singapore is followed by Malaysia, being the second-best ASEAN performer from the aspect of the independence of the judiciary. Though, it is noteworthy that the best performers in the EU (i.e., Finland, Ireland and Germany) have achieved significantly higher scores than Singapore. According to the World Economic Forum, the judiciaries in Cambodia and Croatia are the least independent in ASEAN and the EU respectively, and judicial independence in Croatia is even weaker than in Cambodia. The World Justice Project ranks Cambodia and Hungary as the lowest in ASEAN and the EU respectively. According to both surveys examined, the mean and the median of the scores of ASEAN Member States are significantly lower than those in the EU. The range of the level of judicial independence in the EU is wider than in ASEAN.³⁹

in Annex A (regarding ASEAN Member States) and Annex B (regarding EU Member States). Data have been retrieved from <https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/enforcing-contracts> (08. 04. 2022)

38 For further information on the efficiency of the legal framework in settling disputes see the seventh column in Annex A (regarding ASEAN Member States) and Annex B (regarding EU Member States). Data have been retrieved from <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019/competitiveness-rankings/#series=EOSQ040> (08. 04. 2022)

39 For further information about judicial independence, including the extent to which civil justice is free of improper government influence, see the ninth and tenth columns in Annex A (regarding ASEAN Member States)

Amongst ASEAN Member States, *corruption* is the lowest in Singapore, though still slightly higher than in the most corruption free countries in the EU (i.e., Denmark and Finland). Corruption is the highest in Cambodia and Bulgaria in ASEAN and the EU respectively. According to the surveys examined, the corruption is at least twice as prevalent in Cambodia than in Bulgaria. Corruption is also significant in the other ASEAN LDCs (i.e., in Laos and Myanmar. The mean and the median of the prevalence of corruption is significantly higher in ASEAN than in the EU. The mean of the scores of ASEAN Member States without Singapore reflects more accurately an average ASEAN country. The range of the prevalence of corruption is significantly wider in ASEAN than in the EU. That said, in terms of corruption, the gap is much wider between Singapore and Cambodia than between Denmark and Bulgaria.⁴⁰

From the aspect of the adherence to the *rule of law*, Singapore is again the best performer amongst the ASEAN Member States. According to the World Bank's survey, adherence to the rule of law is slightly stronger in Finland being the best performer in the EU than in Singapore. According to the World Justice Project's survey, the overall rule of law scores achieved by Denmark and Finland being the best performers in the EU are slightly higher than Singapore's score. The weakest performers in ASEAN are Myanmar and Cambodia based on the World Bank's and the World Justice Project's survey respectively. According to the surveys examined, adherence to the rule of law of the weakest performers in the EU (i.e., Bulgaria and Hungary) is significantly stronger than the that of Myanmar and Cam-

and Annex B (regarding EU Member States). Data have been retrieved from <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019/competitiveness-rankings/#series=EOSQ144> (08. 04. 2022) and <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021/Civil%20Justice/> (08. 04. 2022)

40 For further information about corruption see the eleventh, twelfth and thirteenth columns in Annex A (regarding ASEAN Member States) and Annex B (regarding EU Member States). Data have been retrieved from <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> (08. 04. 2022), <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021/Civil%20Justice/> (08. 04. 2022) and <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (08. 04. 2022)

bodia. The mean and the median of the members' adherence to the rule of law is significantly higher in the EU than in ASEAN. The range of the level of the rule of law is significantly wider in ASEAN than in the EU. In other words, the gap between the best and the weakest performers (i.e., Singapore and Cambodia in ASEAN and Finland and Bulgaria in the EU) is much wider in ASEAN than in the EU.⁴¹

VI. Conclusions

Relying on the ASEAN Economic Community Blueprint 2025 and its Mid-Term Review published in 2021, this paper takes cognizance that the enhancement of intra-ASEAN trade and investment is a top priority for the ASEAN Economic Community.⁴² Based scholars' and international organisations' findings this paper further takes cognizance of the positive correlation which exists between the quality of national justice systems and trade and investment.⁴³ Therefore, we find that it is in the interest of ASEAN Economic Community to ensure that national justice systems provide a service of quality to its users.

To see whether there is a need to improve the quality of civil justice, we must assess the performance level of civil justice in each ASEAN Member State. In the European Union the annually published EU Justice Scoreboard gives a comprehensive picture of the effectiveness of the judiciaries of EU Member States.⁴⁴ Such a full-scale survey does not exist in ASEAN. However, we found that there are several global surveys conducted by international organisation such as the World Bank, the World Economic Forum, the World Justice Project and Transparency International, that

41 For further information about ASEAN and EU Member States' adherence to the rule of law see the fourteenth and fifteenth columns in Annex A (regarding ASEAN Member States) and Annex B (regarding EU Member States). Data have been retrieved from <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> (08. 04. 2022) and <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021> (08. 04. 2022)

42 For details, see Part II. of this paper on the ASEAN single market.

43 For details, see Part III. of this paper on the correlation between the quality of civil justice and trade and investment.

44 For details, see Part IV. of this paper on the indicators of civil justice.

capture one or more indicators of the quality of civil justice. Such indicators are: (i) the length of proceedings, (ii) the accessibility and affordability of justice, (iii) the quality of judicial process (in a narrow sense), (iv) the efficiency of the legal framework of settling disputes, (v) the level of judicial independence, (vi) corruption and (vii) the rule of law.⁴⁵

Such global surveys cover the ASEAN Member States as well as the EU Member States. For the sake of comparability, we have examined the same set of indicators in respect of both associations of nations and our conclusions are as follows.

The *mean* performance level from the indicators is generally higher in the EU than in ASEAN. Amongst the thirteen rankings examined (see the third column in Table 2, Annex A and Annex B) in eleven the mean performance level of the EU Member States is higher than the same in ASEAN. Considering the level of corruption and the adherence to the rule of law, the gap between the mean performance level of ASEAN and EU Member States is significantly wider in ASEAN. If we disregard Singapore, the ASEAN Member State wherein corruption is the lowest and the adherence to the rule of law is the highest, the gap between the mean of the EU and ASEAN is even wider. However, ASEAN performs better regarding the time necessary to enforce a commercial contract (see the World Bank's Doing Business Report's enforcing contracts component) and the efficiency of legal framework in settling disputes (see the World Economic Forum's Global Competitiveness Report's efficiency of legal framework in settling disputes component).⁴⁶

Likewise, the *median* of the performance level of the EU and ASEAN Member States is generally higher in the EU, except for the indicators measuring the length of proceedings and the efficiency of the legal framework in settling disputes. In other words, in an average EU Member State the accessibility of civil justice, the quality of the judicial process (in the narrow sense), the adherence to the rule of law is higher and the level of

45 For details, see Part V. of this paper on the indicators of the quality of civil justice available regarding ASEAN Member States.

46 The mean performance level of ASEAN and the EU Member States indicated in Annex A and Annex B respectively have been calculated by the author of this paper based on the data retrieved from the websites/links listed under footnotes 28-32.

corruption is lower than in an average ASEAN Member State. However, in an average ASEAN Member State a commercial contract can be enforced somewhat faster than in an average EU Member State. The efficiency of the framework in settling legal disputes is also more likely to be higher in an ASEAN than in an EU Member State.⁴⁷

The *range*, that is the difference between the scores achieved by the best and the weakest performers in an association of nations, has more often been found narrower in the EU than in ASEAN. The range is significantly narrower in the EU than in ASEAN with regards to the level of the rule of law and corruption. In practice this means that the gap regarding these indicators between Singapore and the LDCs is significantly wider than the gap between Denmark and Bulgaria.⁴⁸

We note that our analysis is not suitable for the establishment of an overall *ranking of the quality of civil justice of ASEAN Member States*. The subsequent findings are therefore limited to the characteristics of ASEAN Member States, which are apparent even without deeper data analytics.

Regarding all the thirteen rankings examined (see the third column in Table 2, Annex A and Annex B) Singapore comes as the first or the second-best performer. In fact, Singapore is ranked twelve times as the best performer in ASEAN. The sole ranking in which Singapore has only got the silver medal is the indicator in which the World Bank's Doing Business Report measures the costs of the enforcement of a commercial contract. The enforcement of a commercial contract was found more affordable in Thailand (16.9% of the amount in controversy) than in Singapore (25.8% of the amount in controversy). However, if we compare the quality of the judicial process captured by the same survey in these countries, we find that from the 18 achievable scores, Singapore and Thailand got 15.5 and 8.5 respectively. On a side note, Singapore's 15.5 is higher than Lithuania's

47 The median of the performance level of ASEAN and the EU Member States indicated in Annex A and Annex B respectively have been calculated by the author of this paper based on the data retrieved from the websites/links listed under footnotes 28-32.

48 The range (i.e., the difference between the scores achieved by the best and the weakest performers) in ASEAN and the EU indicated in Annex A and Annex B respectively have been calculated by the author of this paper based on the data retrieved from the websites/links listed under footnotes 28-32.

score (i.e., 15) being the best performer in the EU. In respect of Singapore and Thailand, therefore, it can be said that for a somewhat higher price one may get a service of a significantly better quality. Singapore's excellent performance from these aspects does not come as a surprise. Singapore is a high-income country and can certainly afford spending more on its judiciary than for instance the LDCs. In addition, for years, Singapore has sought to position itself as a neutral venue for dispute resolution between parties from different jurisdictions. Accordingly, it has created the necessary legislative and institutional framework. For example, the Singapore International Arbitration Centre (SIAC) has become one of the most prominent arbitral institutions worldwide, the Singapore International Commercial Court (SICC) to attract international businesses to take advantage of the well-designed court-based mechanism and resolve their disputes before the SICC.⁴⁹ Singapore's strategic geographical location together with its well-developed and respected legal system and legal infrastructure made it well placed to become the Asian dispute resolution hub to cater to the growth in cross-border, multi-jurisdictional disputes in Asia. As to the performance level of its judiciary, Singapore is clearly not an average ASEAN Member State. In numbers it means that in each ranking Singapore scores significantly higher than the median performance level of ASEAN Member States. Amongst the thirteen rankings examined in eleven cases, Singapore scores even higher than the median score of the EU Member States. Singapore scores below the EU median only with respect to two sets of indicators, namely: the affordability and accessibility of civil justice and the extent to which civil justice is free of improper government influence. Malaysia's scores are also noteworthy. In seven cases amongst the thirteen rankings, Malaysia, an upper-middle-income, common law jurisdiction, scored the second-best.⁵⁰

On the lower end of the rankings there are Cambodia and Myanmar. Amongst the rankings examined Cambodia (a lower-middle income LDC, a civil law jurisdiction) and Myanmar (a lower-middle income LDC, a

49 For further information about the SIAC and the SICC see <https://www.siac.org.sg> (08. 04. 2022) and <https://www.sicc.gov.sg> (08. 04. 2022), respectively.

50 Conclusions about the best performers in ASEAN are based on the data included in Annex A. For comparison, data about the EU Member States included in Annex B have also been considered.

common law jurisdiction) scored the last or the last but one eleven and six times respectively.⁵¹

We conclude that the diversity which appears in terms of economic development and legal traditions amongst the ASEAN Member States is also significant as to the quality of civil justice. To reach the full potential of the ASEAN single market, it would be desirable if each national judiciary could provide a justice service of quality. The narrowing of the development gap in this respect would certainly be beneficial for the ASEAN single market.

51 Conclusions about the weakest performers in ASEAN are based on the data included in Annex A.

Annex A (ASEAN Member States' scores in relevant global surveys)

<i>ASEAN</i>	<i>WB - DB 2020 Enforcing Contracts - Time (Calendar days)</i>	<i>WJP - ROL 2021 - Civil Justice - Civil justice is not subject to unreasonable delay (0-1)</i>	<i>WB - DB 2020 - Enforcing Contracts - Cost % Claim value</i>	<i>WJP - ROL 2021 - Civil Justice - People can access and afford civil justice (0-1)</i>	<i>WB - DB 2020 - Enforcing Contracts - Quality of Judicial Process (0-18)</i>	<i>WEF - GCR - 2019 - Efficiency of Legal Framework in Settling Disputes (1-100)</i>
Brunei	540	Not available (N/A)	36,6	N/A	11,5	49,9
Cambodia	483	0,29	103,4	0,35	4,5	33,8
Indonesia	403	0,52	70,3	0,5	8,9	51,1
Laos	828	N/A	31,6	N/A	3,5	52,2
Malaysia	425	0,71	37,9	0,57	13	69
Myanmar	1160	0,46	51,5	0,35	4	N/A
Philippines	962	0,35	31	0,53	7,5	33,5
Singapore	164	0,91	25,8	0,63	15,5	86,6
Thailand	420	0,26	16,9	0,6	8,5	53,5
Vietnam	400	0,49	29	0,5	7,5	43
<i>ASEAN</i>						
Mean	579	0,5	43,4	0,5	8,4	52,5
Mean without Singapore	625	0,44	45,4	0,49	7,7	48,3
Median	454	0,48	34,1	0,5	8	51,1
Best	164	0,91	16,9	0,63	15,5	86,6
Weakest	1160	0,26	103,4	0,35	3,5	33,5
Range	996	0,65	86,5	0,28	12	53,2

<i>ASEAN</i>	<i>WEF - Global Competitiveness Report 2019 - Judicial Independence (1-100)</i>	<i>WJP - ROL 2021 - Civil Justice - Civil justice is free of improper government influence (0-1)</i>	<i>WB - WGI 2020 - Control of corruption (1-100)</i>	<i>WJP - ROL 2021 - Civil Justice - Civil justice is free of corruption (0-1)</i>	<i>TI - CPI 2021 (1-100)</i>	<i>WB - WGI 2020 - Rule of law (1-100)</i>	<i>WJP - RoL 2021 - Overall scores of RoL (0-1)</i>
Brunei	48,8	N/A	87	N/A	N/A	80,3	N/A
Cambodia	28,6	0,16	11,1	0,12	23	17,8	0,32
Indonesia	52,2	0,49	38,9	0,4	38	41,8	0,52
Laos	50,1	N/A	14,9	N/A	30	20,7	N/A
Malaysia	68,7	0,55	62,5	0,7	48	73,1	0,57
Myanmar		0,21	27,9	0,3	28	10,6	0,39
Philippines	32,2	0,32	34,1	0,5	33	31,7	0,46
Singapore	77,4	0,68	99	0,85	85	98,6	0,78
Thailand	49,7	0,48	38,5	0,72	35	57,7	0,5
Vietnam	40,9	0,31	42,3	0,34	39	48,6	0,49
<i>ASEAN</i>							
Mean	49,8	0,4	45,6	0,49	39,88	48,9	0,5
Mean without Singapore	46,4	0,36	39,7	0,44	34,25	42,5	0,46
Median	49,7	0,4	38,7	0,45	35	45,2	0,5
Best	77,4	0,68	99	0,85	85	98,6	0,78
Weakest	28,6	0,16	11,1	0,12	23	10,6	0,32
Range	48,8	0,52	87,9	0,73	62	88	0,46

Annex B (EU Member States' scores in relevant global surveys)

<i>EU</i>	<i>WB - DB 2020 Enforcing Contracts - Time (Calendar days)</i>	<i>WJP - ROL 2021 - Civil Jus- tice - Civil justice is not subject to unreason- able delay (0-1)</i>	<i>WB - DB 2020 - Enforcing Contracts - Cost % Claim value</i>	<i>WJP - ROL 2021 - Civil Justice - People can access and afford civil justice (0-1)</i>	<i>WB - DB 2020 - Enforcing Contracts - Quality of Judicial Process (0-18)</i>	<i>WEF - GCR - 2019 - Efficiency of Legal Framework in Settling Disputes (1-100)</i>
Austria	397	0,65	20,6	0,69	13	69,5
Belgium	505	0,45	18	0,72	8	53,2
Bulgaria	564	0,37	18,6	0,68	10,5	38,1
Croatia	650	0,24	15,2	0,7	13	14,6
Cyprus	1100	0,31	16,4	0,68	8	40,1
Czech R.	678	0,47	33,8	0,65	9,5	41
Denmark	485	0,69	23,3	0,78	14	72
Estonia	455	0,74	17,3	0,7	13,5	56
Finland	485	0,64	16,2	0,71	8,5	82,7
France	447	0,56	17,4	0,65	12	60,8
Germany	499	0,79	14,4	0,78	12,5	63,9
Greece	1711	0,31	22,4	0,64	12,5	23,4
Hungary	605	0,31	15	0,51	12,5	40,4
Ireland	650	0,68	26,9	0,62	8,5	52,7
Italy	1120	0,31	27,6	0,6	13	22,8
Latvia	469	0,42	23,1	0,63	13,5	38,1
Lithuania	370	0,8	23,6	0,69	15	49,8
Luxembourg	321	0,69	9,7	0,72	8,5	70,7
Malta	505	0,3	21,5	0,66	10,5	42,6
Netherlands	514	0,68	23,9	0,79	7	75,7
Poland	685	0,33	19,4	0,66	11	33,8

Portugal	755	0,44	17,2	0,71	13,5	33
Romania	512	0,47	25,8	0,58	14	48,7
Slovakia	775	0,37	20,5	0,59	13,5	23,7
Slovenia	1160	0,48	12,7	0,68	11,5	36,2
Spain	510	0,49	17,2	0,73	11,5	49
Sweden	483	0,81	30,4	0,77	12	68,2
<i>EUROPEAN UNION</i>						
Mean	645	0,51	20,3	0,68	11,5	48,2
Median	512	0,47	19,4	0,68	12	48,7
Best	321	0,81	9,7	0,51	15	82,7
Weakest	1711	0,24	33,8	0,79	7	14,6
Range	1390	0,57	24,1	0,28	8	68,1

<i>EU</i>	<i>W E F W J P WB -</i>	<i>- GCR - R O L W G I</i>	<i>2019 - 2021 - 2020 -</i>	<i>Judicial Civil Jus- Control</i>	<i>Indepen- tice - Civil of</i>	<i>corde- nce (1- 100)</i>	<i>free of (1-100)</i>	<i>improper govern- ment influence (0-1)</i>	<i>WJP - R O L</i>	<i>2021 (1- 100)</i>	<i>TI - CPI</i>	<i>WB - W G I</i>	<i>- 2020 - 2021 -</i>	<i>Rule of law (1- 100)</i>	<i>Overall scores of RoL (0-1)</i>
Austria	77,6	0,84	90,9	0,87	74	97,12	0,81								
Belgium	79	0,87	89,9	0,83	73	88,9	0,79								
Bulgaria	38	0,4	46,2	0,49	42	51,4	0,54								
Croatia	23	0,55	61,5	0,56	47	62	0,61								
Cyprus	59,9	0,72	65,9	0,71	53	70,7	0,68								
Czech R.	58,1	0,74	71,2	0,79	54	83,2	0,73								
Denmark	86,2	0,9	100	0,99	88	98	0,9								
Estonia	73,5	0,85	92,3	0,9	74	89,4	0,81								

Finland	94	0,9	99,5	0,94	88	100	0,88
France	64,7	0,77	84,6	0,76	71	88	0,72
Germany	66,9	0,91	95,2	0,88	80	91,3	0,84
Greece	41,4	0,62	58,7	0,74	49	63	0,61
Hungary	33,4	0,35	60,6	0,65	43	67,8	0,52
Ireland	77,5	0,93	91,3	0,88	74	90,4	0,81
Italy	50,4	0,7	69,2	0,66	56	60,6	0,66
Latvia	45,8	0,73	75,5	0,7	59	81,3	0,71
Lithuania	53,4	0,82	79,8	0,71	61	81,7	0,75
L u x e m - bourg	84,8	0,87	96,6	0,89	81	95,7	0,83
Malta	49,4	0,75	64,9	0,78	54	78,8	0,68
N e t h e r - lands	87,3	0,89	96,2	0,93	82	94,7	0,83
Poland	27,7	0,47	73,1	0,78	56	69,2	0,64
Portugal	58,8	0,76	76,9	0,77	62	85,1	0,7
Romania	50	0,66	54,8	0,63	45	64,4	0,63
Slovakia	29,3	0,7	66,3	0,6	52	73,6	0,66
Slovenia	41,6	0,57	79,3	0,67	57	83,7	0,68
Spain	52,8	0,67	76,4	0,72	61	78,4	0,73
Sweden	76,8	0,89	98,1	0,91	85	96,6	0,86
<i>EUROPEAN UNION</i>							
Mean	58,6	0,73	78,3	0,77	63,74	80,9	0,73
Median	58,1	0,75	76,9	0,77	61	83,2	0,72
Best	94	0,93	100	0,99	88	100	0,9
Weakest	23	0,35	46,2	0,49	42	51,4	0,52
Range	71	0,58	53,8	0,5	46	48,6	0,38

Bibliography

Books:

BALOGH András: *Délkelet-Ázsia történelme*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018

Journal articles:

AUNG, Nge Nge: The Principle of Rule of Law and Independence of the Judiciary in Myanmar. In.: *Journal of Education Culture and Society*, No. 1, 2021

HARDING, Andrew: Global Doctrine and Local Knowledge: Law in Southeast Asia. In.: *The International and Comparative Law Quarterly*, Volume 51. No. 1, 2002

SUPARMAN, Eman: Cooperation of Intercountry Justice ASEAN Members to Harmonise the Law Enforcement of the Melayu Nation. In.: *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, Volume 23, Issue 1, 2020

YASUDA, Nobuyuki: Law and Development in ASEAN Countries. In.: *ASEAN Economic Bulletin*, Volume 10, No. 2, 1993

Other papers, documents:

BÉNASSY, Agnes – COUPET, Maylis – MAYER, Thierry: Institutional Determinants of Foreign Direct Investment. Centre d'Études Prospectives et d'Informations Internationales, Working Paper No. 2005-05, 2005

BOVE, Vincenzo – LEONARDO, Elia: The judicial system and economic development across EU Member States. European Commission, 2017.

BUSCAGLIA, E. and DAKOLIAS, M.: Comparative International Study of Court Performance Indicators. Legal and Judicial Reform Series, World Bank Publications and Research on Law and Justice Institutions, 1999

COHEN, David et al. (eds.): Update on the Rule of Law for Human Rights in ASEAN: The Path to Integration, The Human Rights Resource Centre, Indonesia, 2016.

DOGRU, Bülent, Effect of judicial independence to FDI into Eastern Europe and South Asia, Munich Personal RePEc Archive, 2012

- Hsu, Locknie: Legal Barriers to Supply Chain Connectivity in ASEAN. In.: Rebecca Sta. Maria – Shujiro Urata – Ponciano S. Intal, Jr (eds.): The ASEAN Economic Community Into 2025 and Beyond Asean@50. Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, 2017
- MAHBUBANI, Kishore – THOMPSON, Fraser: Unlocking ASEAN's potential, McKinsey Global Institute, 2014
- MCCOUBREY, Sarah et al.: Emerging technologies and judicial integrity in ASEAN. Judicial perspectives on the use, opportunities, challenges and impact of technologies on the rule of law, access to justice and court administration. Bangkok, UNDP and Judicial Integrity Network ASEAN, 2021
- NABABAN, Avilla et al. (eds.): Judicial Training in ASEAN. A Comparative Overview of Systems and Programs. Singapore, Konrad Adenauer Stiftung, 2014
- PONCIANO Intal Jr.: The Economic Transformation of the ASEAN Region in Comparative Perspective. In.: Ponciano Intal Jr – Lurong Chen: ASEAN and Member States: Transformation and Integration, Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, 2017
- TAYLOR, Margaret: ASEAN: Unlocking the Potential of the Single Market. International Bar Association
- VOIGT, Stefan – EL-BIALY, Nora: Identifying the Determinants of Judicial Performance: Taxpayers' Money Well Spent? *ASEAN Economic Community Blueprint 2025*. Jakarta, ASEAN Secretariat, 2015
- ASEAN Key Figures 2021*. Jakarta, ASEAN Secretariat, 2021
- Europe Hitting Its Stride*. International Monetary Fund, 2017
- Global Insights on Access to Justice*. World Justice Project, 2019
- Executive Summary of the Intellectual Property (IP) SME Scoreboard*. European Union Intellectual Property Office, 2016
- Judicial performance and its determinants: a cross-country perspective*. OECD, 2013
- Justice versus corruption - challenges to the independence of the judiciary in Cambodia*. International Bar Association's Human Rights Institute, 2015
- Mid-Term Review of the ASEAN Economic Community Blueprint 2025*. Jakarta, ASEAN Secretariat, 2021

Risk and Return. Foreign Direct Investment and the Rule of Law. Hogan Lovells – Bingham Centre for The Rule of Law – British Institute and Comparative law, 2015

Structural policies in the euro area. European Central Bank, 2018

World Development Report 2017: Governance and the Law. World Bank, 2017

Multijurisdictional surveys, indices:

Corruption Perceptions Index of 2021, Transparency International
Doing Business Report of 2020, World Bank

EU Justice Scoreboard of 2021, European Union

Global Competitiveness Index of 2019, World Economic Forum

Rule of Law Index of 2021, World Justice Project

Worldwide Governance Indicators of 2020, World Bank

Keywords:

ASEAN, civil justice, independence of the judiciary, investment, judicial performance, quality of justice, trade

SOMMÁS GONDOLATOK A HÁBORÚ JOGÁRÓL ÉS A HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNYEKRŐL

„*Inter arma silent leges.*”²

Az igazságos háború (*bellum iustum*³) doktrínája a Római Birodalom krisztianizálásának nyomán jelent meg, amikor a keresztények fokozatosan lemondtak a pacifizmus elveiről.⁴ Az erőszak alkalmazása megengedett volt, ha megegyezett az isteni akarattal.⁵ Az igazságos háború fogalma a görög és a római filozófia elemeit is magába foglalta, és a társadalmi rend fenntartásának érdekében, végső megoldásként alkalmazták.⁶ Szent Ágoston szerint az igazságos háború egyenlő az elszenvedett károkkal kapcsolatos jogos légtétellel, ha a bűnös fél megtagadja a jóvátételt. Ezek alapján a háborút

- 1 Egyetemi tanársegéd, doktoranda, bűnügyi szakjogász; Témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea. KRE ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete. A lábjegyzetben szereplő valamennyi internetes linket utoljára 2022. 04. 06-án tekintetem meg.
- 2 Idézet Cicero: Pro Milone beszédéből (IV. 10.).
- 3 Lásd erről részletesebben pl. DE QUIROGA, Pedro López Barja: Cicero: Bellum Iustum and the Enemy Criminal Law. In: BERGSMO, Morten – BUIS, Emiliano J. (ed.): Philosophical Foundations of International Criminal Law: Correlating Thinkers. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2018, 57-84. <https://www.legal-tools.org/doc/fbe7a2/pdf/>
- 4 HALDON, John: Byzantium at war ad 600-1453, *Hadtörténeti Szemle*, 2017/1, 229. http://www.epa.hu/00000/00018/00045/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2017_1_227-230.pdf
- 5 BARRICK, William D.: THE CHRISTIAN AND WAR, *The Master's Seminary Journal*, 11/2, 216-217.
- 6 UJHÁZI Lóránd: Az „igazságos háború” tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál. In: Gőcze István (szerk.): Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 24-26. http://meot.hu/dokumentumok/2017szocet/Gocze_Istvan_Az_igazsagos_h_konfkiaid2017.pdf

a rosszak megbüntetése érdekében indították, melynek célja a békés *status quo* helyreállítása volt.⁷ Később, Aquinói Szent Tamás bővítette az igazságos háború fogalmát, aki szerint a jogsértő szubjektív bűnét kell inkább büntetni, mintsem az objektíve rossz cselekedetét, illetve a háború akkor igazolható, ha azt a szuverén hatalom igazságos ügy érdekében indítja, példának okáért a jogsértők megbüntetése érdekében.⁸ Grotius az igazságos háborút az önvédelemnek, a tulajdon védelmének, illetve egy adott állam polgárai által elszenvedett jogtalanság megbüntetésének összefüggésében értelmezte újra.⁹ A XVII. század közepétől pedig az államok egyenlők és szuverének lettek¹⁰, az igazságos háború elvét felváltotta a viták békés rendezésének az elve.¹¹ A háborúnak kialakult a szabályozott joga, illetve az erőszak olyan

7 EPPSTEIN, John: *The Catholic Tradition of the Law of Nations*, 1935. The Lawbook Exchange, Ltd.; Reprint of sole edition (February 6, 2008), 65.

8 SAINT AQUINAS, Thomas: *Summa Theologica*, 1812-1817. <https://d2y1pz2y630308.cloudfront.net/15471/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf>

9 GROTIUS, Hugo: *De Jure Belli ac Pacis*. Kitchener, Batoche Books, 2001. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/grotius/Law2.pdf>

10 E két fogalmat az ENSZ Alapokmánya az 1943. októberi moszkvai négyhatalmi nyilatkozat kapcsán kapcsolta egymáshoz, mivel az államok szuverenitásának mértéke nemzetközi jogi szempontból egyenlő. A szuverenitás lényege, hogy az állam más államnak nemzetközi jogilag nem alárendelt, és joga van arra, hogy – autonóm módon eljárva – államterülete fölött területi és állampolgárai felett személyi főhatalmat gyakoroljon, továbbá nemzetközi kapcsolatokra lépjen. Az egyenlőség nemzetközi jogi egyenlőség, tehát formális, nemzetközi jogi értelemben minden állam főhatalma, jogai és kötelezettségei egyenlők. A lényeg a kompetenciák, jogkörök államok közötti – absztrakt, a hatalmi viszonyoktól független – elosztása. Vö. KARDOS Gábor: *Az államok szuverén egyenlősége*. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SULLYOK Gábor), 2018, [1]. <http://ijoten.hu/szocikk/az-allamok-szuveren-egyenlosege>

11 CRAWFORD, James R.: *Brownlie's Principles of Public International Law* (8th Edition). Oxford, Oxford University Press, 2019, 211. [https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%E2%80%99s%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20\(2012\)%20\(1\)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf](https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%E2%80%99s%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20(2012)%20(1)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf)

formái, amelyek nem minősültek háborúnak.¹² Mindezek alapján elmondható, hogy a XX. századig a nemzetközi jog érdemben nem korlátozta az államok közötti erőszak alkalmazását.¹³ A nemzetközi jog fejlődése során két terület formálódott a háború jogával kapcsolatosan. Az egyiket a háborúindítás jogának (*ius ad bellum*), míg a másikat a hadviselés jogának (*ius in bello*) nevezzük.¹⁴ E két terület tulajdonképpen gyűjtőkategória. A háborúindításhoz való jog az államok szuverén előjoga volt.¹⁵ S a nemzetközi jog azon területe, amely az államok közötti erőszak alkalmazásának szabályait rendezi.¹⁶ Ehhez kapcsolódnak a béke elleni bűncselekmények, így különösen az agresszió büntette.¹⁷ A hadviselés jogához pedig a hadviselés törvényeinek és szokásainak megsértésével járó cselekmények, melyek a háborús bűncselekmények.¹⁸ Az államok bármikor kinyilváníthatták hadviselési szándékukat hadüzenet vagy ultimátum (*animus belligerendi*) formájában, amelyet elsősorban békeszerződés kötésével szüntethettek meg.¹⁹ A háború fennállása alapvetően az *animus belligerendi* kinyilvánításától függött, amellyel a had-

12 VALKI László: Háború, erőszak, agresszió. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 723-724.

13 HOFFMANN Tamás: Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák, *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1, 36. <http://real.mtak.hu/93593/>

14 PAPP Petra: Emberiség elleni vagy háborús bűncselekmény? In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter (szerk.): XIX. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 225.

15 NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski, 1999, 91.

16 Ma az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 2. cikke szabályozza ezt a kérdést. Magyarország az ENSZ Alapokmányát az 1956. évi I. törvénnyel iktatta be a magyar jogrendszerbe.

17 A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága alá tartozó nemzetközi bűncselekmény az agresszió büntette (*crime of aggression*). Vö. Római Statútum 8a. cikk. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>

18 M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 175.

19 KAJTÁR Gábor: Az erőszak tilalma. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor), 2018, [4]. http://real.mtak.hu/83265/1/az_eroszak_tilalma_u.pdf

viselő állam értesítette a többi államot a hadiállapot²⁰ létrejöttéről.²¹ Ennek megfelelően az államok közötti ellenségeskedések tényleges fennállta és a formálisan elismert hadiállapot el is válhatott egymástól. Ezek alapján az államok közötti fegyveres összecsapások nem feltétlenül minősültek háborúnak, illetve a hadiállapothoz sem mindig kapcsolódtak harcok.²² A formális háborúkonceptió mellett azonban az államok alkalmanként elismerték, hogy az állami irányítás alatt álló fegyveres erők közötti összecsapások anélkül is háborúnak minősülnek, hogy bármelyik fél hadat üzent volna (úgynevezett *de facto* hadiállapot).²³ A háború jogintézménye mellett a nemzetközi jog ismert háborúnak nem minősülő, úgynevezett kényszerrel végrehajtott vitarendezési módokat (angolul több elnevezéssel megtalálható a szakirodalmakban: *forcible or coercive or compulsive methods of settlement of disputes*) is, ilyenkor bármely állam alkalmazhatott fegyveres erőszakot megtorlás (*retorsion*), represszália (*reprisals*), embargó (*embargo*), békés blokád (*pacific blockade*) vagy beavatkozás (*intervention*) keretében.²⁴ A

20 Ha egy állam fegyveres erővel szándékozik megoldani konfliktusát egy másik szuverén állammal, hivatalos diplomáciai úton – legtöbbször szóbeli jegyzék átadásával – hadat üzen. Katonai konfliktus keletkezhet hadüzenet nélkül is, például nem állami szereplők elleni fellépéssel, illetve ENSZ-felhatalmazásra végrehajtott intervencióval, a hadiállapot pedig nem jelent feltétlenül és azonnal fegyveres konfliktust. A hadüzenetet gyakran megelőzi ultimátum átnyújtása, melyben egy állam kilátásba helyezi a legerősebb szankciót is, amennyiben követelése nem teljesül. Vö. BÁBA Iván (szerk.): *Diplomáciai Lexikon*. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 2018, 593. http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf

21 HOFFMANN 2019 i.m. 37.

22 Uo.

23 1872-ben a Privy Council a Teutonia-ügyben hangsúlyozta, hogy „*háború de facto létezik hadüzenet nélkül is, de ehhez az összeütközések tényleges fennállása szükséges*” (*a war may exist de facto without a declaration of war, yet it appears [...] that this can only be affected by an actual commencement of hostilities.*). 1872 LR, 4 PC, 179. Vö. HOFFMANN, Tamás: *Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law: The Legacy of the People's Tribunals*. In: BERGSMO, Morten – CHEAH, Wui Ling – YI, Ping (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 744. <https://www.toaep.org/ps-pdf/21-bergsmo-cheah-yi>

24 Lásd pl. OPPENHEIM, Lassa: *International Law – A Treatise*. London, Longmans,

klasszikus nemzetközi jog az első világháború kitöréséig szinte teljesen az államok diszkréciójára bízta az erőszak alkalmazását, a háború jogintézményét csupán formális, alapvetően procedurális előírások korlátozták, az államközi erőszak egyéb, háborúnak nem minősülő módozatainál pedig a legfontosabb korlát az arányosság alapelve volt.²⁵ Így jogszerűnek minősült más államok pusztán területszerzési céllal történő meghódítása is.²⁶ Minimális korlátot az 1907. évi II. hágai egyezmény²⁷ jelentett, amelyben a szerződő felek kötelezték magukat arra, hogy nem folyamodnak fegyveres erőszakhoz szerződési kötelezettség teljesítésének kikényszerítése érdekében, kizárólag akkor, ha az adós állam nem utasította el a választott bírósághoz fordulás lehetőségét, valamint az államok által kötött semlegességi és meg nem támadási egyezményeket.²⁸ 1919-ben hozták létre az első világszervezetet,²⁹ a Nemzetek Szövetségének egyezségokmánya korlátozta a háborúindítás jogát, hiszen a rendelkezései szerint tiszteletben kellett tartani minden tagállam „területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét”, a vitás kérdéseket békés úton kellett rendezni, az Állandó Nemzetközi Bíróság

Green and Co., 1905–1906, 29-54.

25 HOFFMANN 2019, i.m. 37.

26 Uo. 38.

27 Lásd bővebben pl. EÖTTEVÉNYI NAGY Olivér: A hágai két békekonferencia. Kassa, 1909, 58. oldaltól http://misc.bibl.u-szeged.hu/46155/1/xb_149215.pdf

28 1902-ben Németország, Olaszország és Anglia flottája Venezuela egyik kikötőjét blokád alá vette és ágyúval lőtte, annak érdekében, hogy az országot adósságának megfizetésére kényszerítse. Ekkor fogalmazta meg Drago argentin külügyminiszter az ún. Drago-elvet, miszerint pénztartozás behajtása céljából tilos fegyveres erőt alkalmazni. Az 1907. évi hágai konferencián az USA és az Argentin képviselők egy egyezménytervezetet terjesztettek elő, amit a konferencián elfogadtak. Ez volt az ún. Drago-Porter egyezmény, amely a Drago-elv szerződésbe foglalását jelentette. Az elv szerint tilos az adós állam megtámadása és az adósság fegyverrel történő kikényszerítése, a vitát döntőbíró elé kell vinni, fegyvert csak akkor lehet alkalmazni, ha az adós nem fogadja el a bíróság fizetési kötelezettségét és az alapján sem fizet. Vö. NAGY i.m. 91.

29 IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége, II. kiadás*. Danubia, 1926, 20. http://real-eod.mtak.hu/8959/1/MTA_TudomanyosGyujtemenyDanubia_024.pdf

vagy a szervezet Tanácsa előtt.³⁰ Az agresszió háború tilalmát általános ér-
vényvel kimondó nemzetközi dokumentum az 1928. évi párizsi paktum,
vagy másnéven Kellog-Briand paktum³¹ volt.³² E paktum értelmében az
államok lemondanak a háborúról, mint a nemzetközi politika eszközéről,
elítélik a háborúnak a nemzetközi viszályok céljából való igénybevételét és
a jövőben minden, közöttük felmerülő vitát békés eszközökkel oldanak meg.
Az egyezmény azonban nem tartalmazott a szerződést szegő állammal szem-
beni szankciókat, emiatt nem volt gyakorlatilag hasznos. Ennek ellenére az
egyezmény a nemzetközi (büntető)jog számára igen fontosnak tekinthető,
hiszen a második világháború után a nürnbergi perekben a náci háborús
főbűnösöket ennek megsértésére hivatkozva vádolták. Az erőszak tilalmát
általános jelleggel és szankcióval is ellátva először az Egyesült Nemzetek
Szervezetének (röviden: ENSZ) az Alapokmánya mondta ki, mely tiltja a
fegyveres támadást, az erőszakot és azzal való fenyegetést is.³³ Fontos meg-
említeni a 3314/1974. évi ENSZ közgyűlési határozatot,³⁴ valamint az 1970.
évi ENSZ határozatot,³⁵ melyek részletesen felsorolják, hogy mely magatar-
tások tiltottak, így többek között (a teljesség igénye nélkül) tiltott a támadó
háború, a háborús propaganda, az erőszak alkalmazásával járó represszália,
a népeknek az önrendelkezési joguktól való megfosztása és így tovább.³⁶
Érdekes tény véleményem szerint az, hogy a nemzetközi jog a háború fog-
almát soha nem határozta meg.³⁷ A köznyelvben a háború azt jelenti, hogy
két vagy több szervezett emberi közösség (tehát nem feltétlenül állam) na-
gyobb területre kiterjedő, hosszabb ideig tartó, súlyos emberi és anyagi

30 VALKI i.m. 724.

31 A dokumentumot angolul lásd az alábbi linken keresztül: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/kbmenu.asp

32 NAGY i.m. 92.

33 Vö. 1956. évi I. törvény, valamint lásd angolul az alábbi weboldalon: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

34 Lásd angolul az alábbi weboldalon: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>

35 Lásd angolul az alábbi weboldalon: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf>

36 NAGY i.m. 92-93.

37 VALKI i.m. 720.

veszteségekkel járó fegyveres konfliktusa.³⁸ A háborúk céljuk és jellegük tekintetében különbözőek, ebből adódóan számos háború típus van.³⁹ A nemzetközi jog ehelyütt a (nemzetközi) fegyveres összeütközés vagy konfliktus fogalmát használja.⁴⁰ A háborús bűncselekmény fogalmát először az úgynevezett Londoni Egyezmény⁴¹ definiálta, majd az 1949. évi Genfi Egyezmények,⁴² az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv *explicit* rendelkezést tartalmaztak a háborús bűncselekményekkel kapcsolatban.⁴³ A háborús bűncselekményekre vonatkozó szabályozás olyan másodlagos normák összessége, amely kriminalizálja a nemzetközi humanitárius jog elsődleges szabályainak a megsértését. A nemzetközi humanitárius jogi szabályok *ius cogens* szabályok, amelyet a Jugoszláv törvényszék (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, ICTY, a továbbiakban: Jugoszláv-tör-

38 Uo.

39 Így a teljesség igénye nélkül például megkülönböztetünk hódító háborúkat (lásd Irak 1990-ben indított háborúját Kuvait ellen), önvédelmi vagy honvédő háborút (lásd Lengyelország háborúját 1939-ben a náci Németország ellen), korlátozott háborút (ilyet a NATO 1999-ben folytatott, 76 napig tartó légitámadás-sorozata Jugoszlávia ellen abból a célból, hogy Milosevic fegyveres erőit Koszovóból távozásra kényszerítse). Vö. VALKI i.m. 720.

40 Fegyveres konfliktus, ha egy államon belül két vagy több fegyveres csoport részvételével zajlik a konfliktus. Nemzetközi fegyveres konfliktus, ha két vagy több állam fegyveres erőinek részvételével zajló konfliktus más, nem állami fegyveres csoportok részvételével vagy anélkül zajlik. Vö. VALKI i.m. 721-722.

41 II. rész (b) pont: <https://www.sahistory.org.za/sites/default/files/archive-files/London%20Agreement%20by%20United%20Nations%2C%208%20August%201945.pdf> (2021. 03. 27.)

42 1949-ben Genfben négy egyezményt fogadtak el: 1. a hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról; 2. a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttjei helyzetének javításáról; 3. a hadifoglyokkal szembeni bánásmód; 4. a polgári lakosság háború idején való védelméről. Magyarországon a Genfi Egyezményeket kihirdette az 1954. évi 32. törvényerejű rendelet. Az alábbi linken olvasható angolul valamennyi genfi egyezmény: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>

43 MOLNÁR Gábor Miklós: Háborús bűncselekmények. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog II., Különös rész*; Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2014, 35.

vényszék⁴⁴) mondott ki 2000-ben, a Kupreškić-ügyben. Az ítélet 520. bekezdése: „[...] a nemzetközi humanitárius jog legtöbb szabálya, különösen a háborús bűncselekményeket, emberiesség elleni bűncselekményeket és a népiertást tiltóak, szintén a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő, azaz eltérést nem engedő és felsőbbrendű normáinak (*ius cogens*) számitanak.” A nemzetközi humanitárius jog egyik alapelve az emberiesség elve. E szerint „az egyes ártó cselekményeket nem indokolhatnak semmilyen, még a háborús helyzetben legitimnek tekinthető okok sem.”⁴⁵ A Genfi Egyezmények és az I. kiegészítő jegyzőkönyv tilalmazza az egyezmények „súlyos megsértését” (*grave breaches*).⁴⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy a szóban forgó egyezmények különbséget tesznek súlyos és egyszerű jogsértések között, és ez alapján kizárólag a súlyos jogsértések jelentenek háborús bűncselekményt.⁴⁷ Annak megállapítására, hogy melyik nemzetközi humanitárius jogi szabálysértés minősül háborús bűncselekménynek és így annak súlyos megsértésének, a Jugoszlávia-törvényszék a Tadić-ügyben hozott ítéletében⁴⁸ négy alapvető feltételt állapított meg: 1.) a kérdéses cselekménynek meg kell sértenie a humanitárius nemzetközi jog valamelyik szabályát; 2.) e szabálynak meg kell felelnie a *nullum crimen sine lege* elv követelményeinek,⁴⁹ vagyis szerepelnie kell a nemzetközi szokásjogban vagy

44 A törvényszéket az ENSZ BT 827. (1993) sz. határozata hozta létre. Magyarország az alapokmányainak az előírásait beillesztette a belső jogba az 1996. évi XXXIX. törvénnyel. A törvényszék 2017 végén bezár.

45 LATTMANN Tamás: A nemzetközi humanitárius jog. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 798-799.

46 HOFFMANN Tamás: Nemzetközi büntetőjog. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 550.

47 M. NYITRAI i.m. 177.

48 FELDE, Kitty – HOFFMAN, Paul – McDONALD KIRK, Gabrielle – TIEGER, Alan – WIADIMIROF, Michail: The Prosecutor v. Dusko Tadic, *American University International Law Review* 13, no. 6., 1998, 1441-1468. <https://core.ac.uk/download/pdf/235402117.pdf> (2021. 03. 27.) PROSECUTOR v. DUSKO TADIC a/k/a „DULE” DECISION ON THE DEFENCE MOTION FOR INTERLOCUTORY APPEAL ON JURISDICTION Decision of: 2 October 1995. https://www.mpil.de/files/pdf1/vrstraf0910_090911.pdf (2021. 03. 27.)

49 Lásd erről részletesebben pl. BLUTMAN László: *A nemzetközi jog érvényesülése a*

az ügyben alkalmazható nemzetközi szerződésben; 3.) a jogsértés attól súlyos, hogy a megszegett szabály alapvető értéket véd és a normasértés jelentősen hátrányos következménnyel jár a sértett félre nézve; 4.) a szabály megsértéséhez a nemzetközi jog egyéni büntetőjogi felelősséget kapcsol. ⁵⁰ Mindezek alapján háborús bűntettnek minősül a humanitárius jog minden olyan rendelkezésének *súlyos megszegése*, amely a nemzetközi közösség által védett értékeket fogalmaz meg. ⁵¹ Georges ABI-SAAB professzor (a Jugoszlávia-törvényszék korábbi fellebbviteli bírója), hasonlóképpen írja le a háborús bűncselekményt, mint „*a ius in bello szabályának megsértését*”, amely „*azt elkövető személy büntetőjogi felelősségének különleges joghatával jár*”. ⁵² A Genfi Egyezmények alapján *súlyos jogsértésnek* minősül, ha az egyezményben foglalt cselekmények bármelyikét az egyezmény által *védett személyek vagy dolgok ellen* követik el, bizonyos esetekben az egyezmény kivételt tesz *a nem védett személyek* vonatkozásában is megállapítható háborús bűncselekmény. Így például háborús bűntettnek minősül, ha a polgári lakosság ellen szándékos támadást intéznek, s az halált, súlyos testi sértést vagy súlyos egészségkárosodást okoz stb. Mind a Jugoszláv-törvényszék mind a Ruanda-törvényszék (*International Criminal Tribunal for Rwanda*, ICTR, a továbbiakban: Ruanda-törvényszék⁵³) egyrészt interpretálta az elkövetési magatartásokat, másrészt a törvényszékek ítélezési gyakorlata tovább értelmezte és így fejlesztette a Genfi Egyezményekben foglaltakat. ⁵⁴ A Nemzet-

magyar jogban: fogalmi keretek. MTA doktori értekezés. Szeged, 2015, 125. http://real-d.mtak.hu/835/7/dc_1052_15_doktori_mu.pdf (2021. 03. 28.)

50 M. NYITRAI i.m. 181.

51 HOFFMANN i.m. 2014, 550.

52 ABI-SAAB, Georges: The Concept of “War Crimes”. In: YEE, Sienho – TIEYA, Wang (eds.): *International Law in The Postcold War World: Essays in memory of Li Haopei*. London, Routledge, 2001, 69, 112.

53 A törvényszéket az ENSZ BT 955. (1994) sz. határozata hozta létre. Magyarország az alapokmányainak az előírásait beillesztette a belső jogba, az együttműködés céljából megteremtette az 1999. évi CI. törvényt. Az első népirtás tárgyában született elmarasztaló ítéletre 1998-ban került sor, amikor Jean Paul Akayesu vont felelősségre tetteiért. A törvényszék 2015 végén bezárt.

54 Vö. pl. Kunarac-ügy IT-96-23&IT-96-23/1-A. <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf> (2021. 03. 27.) Blaškić-ügy IT-95-14 https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/000303_summary_en.pdf (2021. 03. 27.)

közi Büntetőbíróságot (*International Criminal Court, ICC*) 1998-ban állították fel Rómában. Miután a hatvanadik állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt 2002-ben hatályba lépett és megkezdte működését.⁵⁵ Az 1998. évi Római Statútum stabilizálta a természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértése miatti büntetőjogi felelősségét *négy bűncselekmény* elkövetésének esetében, szubszidiárius jelleggel, azaz elsősorban a nemzeti bíróságok feladatává téve az ítélezést.⁵⁶ A Római Statútum preambuluma rögzíti, hogy ezek a bűncselekmények olyan kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumok, amelyek az egész emberiség (a nemzetek közösségének) legalapvetőbb értékeit, illetve érdekeit, a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik.⁵⁷ A cselekmények bűncselekményként történő minősítése nem függ a nemzeti jogtól, büntetendőségük közvetlenül a nemzetközi jogon alapul, az elkövető (egyéni) büntetőjogi felelőssége közvetlenül a nemzetközi jog szabályaiból ered.⁵⁸ E deliktumokat a jogirodalom átfogóan *em-*

55 A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2001. november 7-én határozott az ICC Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) OGY. határozattal. Ld. SÁNTHA Ferenc: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNE Váradi Erika [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft. 2013, 171.

56 *Rome Statute of The International Criminal Court Article 5*: „Crimes within the jurisdiction of the Court The jurisdiction of the Court shall be limited to the most serious crimes of concern to the international community as a whole. The Court has jurisdiction in accordance with this Statute with respect to the following crimes: (a) The crime of genocide; (b) Crimes against humanity; (c) War crimes; (d) The crime of aggression.” <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2021. 03. 22.)

57 *Rome Statute of the International Criminal Court Preamble*: „(...) the most serious crimes of concern to the international community as a whole”, which „threaten the peace, security and well-being of the world” and which „deeply shock the conscience of humanity”. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (2021. 03. 22.) MARCHU, Iryna: *The Concept of Crime in International Criminal Law*. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 2014, 70. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32691.pdf> (2021. 03. 22.)

58 KARSZAI Krisztina: Nemzetközi együttműködés a büntetőjog területén. In: FEJES Zsuzsanna – SZALAI Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019, 230.

beriség elleni bűncselekményeknek nevezi, melybe az alábbi négy bűncselekmény tartozik:⁵⁹ a) az agresszió (*crime of aggression*); b) a népirtás (*genocide*); c) az emberiség elleni bűncselekmények (*crimes against humanity*); d) háborús bűncselekmények (*war crimes*) [e felsorolás az ICC tárgyi joghatóságával megegyező].⁶⁰ Az 1998. évi Római Statútum szemben a törvényszékek alapokmányával sokkal részletesebb rendelkezéseket rögzít a háborús bűncselekmények fogalmi köréről. E deliktumcsoport négy kategóriáját határozza meg, kettő a nemzetközi fegyveres összeütközés esetéhez, kettő pedig a nem nemzetközi fegyveres konfliktushoz kapcsolódik. Fontos kiemelni azt is, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága a szóban forgó bűncselekmény tekintetében akkor állapítható meg, ha ezeket a bűncselekményeket *tervszerűen vagy meghatározott politika részeként* követik el, illetőleg ilyen *büntettek tömeges elkövetésének* részei.⁶¹ Az 1998. évi Római Statútum alkalmazásában, az egyes bűncselekmények értelmezésében segít a *Bűncselekmények tényállási elemei (Elements of Crimes)* című dokumentum.⁶²

Irodalomjegyzék:

ABI-SAAB, Georges: The Concept of “War Crimes”. In: YEE, Sienho – TIEYA, Wang (eds.): *International Law in The Postcold War World: Essays in memory of Li Haopei*. London, Routledge, 2001, 69, 112.

ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014, 97. http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf (2021. 03. 28.)

BÁBA Iván (szerk.): *Diplomáciai Lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 2018, 593. http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf

59 ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014, 97. http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf (2021. 03. 28.)

60 *Rome Statute of The International Criminal Court Article 5.*

61 M. NYITRAI Péter 2006, 182.

62 *Elements of Crimes*, Published by the International Criminal Court, 2011. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (2021. 03. 27.)

- BARRICK, William D.: THE CHRISTIAN AND WAR, *The Master's Seminary Journal*, 11/2, 216-217.
- BLUTMAN László: *A nemzetközi jog érvényesülése a magyar jogban: fogalmi keretek. MTA doktori értekezés.* Szeged, 2015, 125. http://real-d.mtak.hu/835/7/dc_1052_15_doktori_mu.pdf (2021. 03. 28.)
- CRAWFORD, James R.: *Brownlie's Principles of Public International Law* (8th Edition). Oxford, Oxford University Press, 2019, 211. [https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%20-%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20\(2012\)%20\(1\)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf](https://auraleague.com/lpdf/international_law/James%20Crawford%20-%20Brownlie%20-%20Principles%20of%20Public%20International%20Law-Oxford%20University%20Press%20(2012)%20(1)%20-%20Rajas%20Salpekar.pdf)
- DE QUIROGA, Pedro López Barja: Cicero: Bellum Iustum and the Enemy Criminal Law. In: BERGSMO, Morten – BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Correlating Thinkers.* Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2018, 57-84. <https://www.legal-tools.org/doc/fbe7a2/pdf>
- Elements of Crimes*, Published by the International Criminal Court, 2011. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (2021. 03. 27.)
- EÖTTEVÉNYI Nagy Olivér: A hágai két békekonferencia. Kassa, 1909, 58. oldaltól http://misc.bibl.u-szeged.hu/46155/1/xb_149215.pdf
- EPPSTEIN, John: *The Catholic Tradition of the Law of Nations*, 1935. The Lawbook Exchange, Ltd.; Reprint of sole edition (February 6, 2008), 65.
- FELDE, Kitty – HOFFMAN, Paul – McDONALD KIRK, Gabrielle – TIEGER, Alan – WIADIMIROF, Michail: The Prosecutor v. Dusko Tadic, *American University International Law Review* 13, no. 6., 1998, 1441-1468. <https://core.ac.uk/download/pdf/235402117.pdf> (2021. 03. 27.)
- GROTIUS, Hugo: *De Jure Belli ac Pacis*. Kitchener, Batoche Books, 2001. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/grotius/Law2.pdf>
- HALDON, John: Byzantium at war ad 600-1453, *Hadtörténeti Szemle*, 2017/1, 229. http://www.epa.hu/00000/00018/00045/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2017_1_227-230.pdf
- HOFFMANN Tamás: Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák, *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1, 36. <http://real.mtak.hu/93593/>

- HOFFMANN Tamás: Nemzetközi büntetőjog. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 550.
- HOFFMANN, Tamás: Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law: The Legacy of the People's Tribunals. In: BERGSMO, Morten – CHEAH, Wui Ling – YI, Ping (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2*. Brussels, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 744.
- IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége, II. kiadás*. Danubia, 1926, 20. http://real-eod.mtak.hu/8959/1/MTA_TudomanyosGyujtemenyDanubia_024.pdf
- KAJTÁR Gábor: Az erőszak tilalma. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor), 2018, [4]. http://real.mtak.hu/83265/1/az_eroszak_tilalma_u.pdf
- KARDOS Gábor: Az államok szuverén egyenlősége. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi jog rovat* (rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor), 2018, [1]. <http://ijoten.hu/szocikk/az-allamok-szuveren-egyenlosege>
- KARSAI Krisztina: Nemzetközi együttműködés a büntetőjog területén. In: FEJES Zsuzsanna – SZALAI Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019, 230.
- LATTMANN Tamás: A nemzetközi humanitárius jog. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 798-799.
- M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 175.
- MARCHU, Iryna: *The Concept of Crime in International Criminal Law*. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 2014, 70. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32691.pdf> (2021. 03. 22.)
- MOLNÁR GÁBOR MIKLÓS: Háborús bűncselekmények. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog II., Különös rész*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2014, 35.
- NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski, 1999, 91.
- OPPENHEIM, Lassa: *International Law – A Treatise*. London, Longmans, Green and Co., 1905–1906, 29-54.

- PAPP Petra: Emberiesség elleni vagy háborús bűncselekmény? In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter (szerk.): XIX. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 225.
- SAINT AQUINAS, Thomas: Summa Theologica, 1812-1817. <https://d2y1pz2y630308.cloudfront.net/15471/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf>
- SÁNTHA Ferenc: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNÉ Váradi Erika [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft. 2013, 171.
- UJHÁZI Lóránd: Az „igazságos háború” tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál. In: Göcze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 24-26. http://meot.hu/dokumentumok/2017szocet/Gocze_Istvan_Az_igazsagos_h_konfkia2017.pdf
- VÁLKI László: Háború, erőszak, agresszió. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VÁLKI László: *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 723-724.

Tárgyszavak:

erőszak tilalma, háború joga, háborús bűncselekmény, nemzetközi büntetőjog

CALAS-ÜGY, AVAGY PARADIGMAVÁLTÁS A BÜNTETŐJOGBAN

1. Bevezetés

A történelem során, a társadalomban zajló változásokat a jog a saját eszközével, az emberi magatartás alakításával segíti. Egy-egy jelentősebb változáshoz akár több évszázad eseményei vezetnek, melyek aztán vagy apránként, vagy valamilyen forradalmi esemény kapcsán gyorsan, radikálisan alakítják át az addig megszokott rendet.

A büntetőeljárások esetében a középkorban kezdetben az akkuzatórius rendszer érvényesült, mely mai szemmel a legkevésbé tekinthető igazságos és alapos módszernek. Az eljárás egy kézben összpontosul, a terhelt csupán tárgya és nem alanya annak, nincsenek perbeli jogai, védekezése maximum addig terjedhet, míg azt a bíró megengedi. Ebben a korszakban elfogadott és bevett eszköz volt a kínvallatás és az így kicsikart beismerés.

A 18. században, a felvilágosodás törvényszerűen hozta magával a változásokat ezen a területen is. A mozgalom célja szakítani a feudalizmus uralkodó ideológiájával, a római katolikus egyház által uralt vallással. A felvilágosodás képviselői reformok sorával kívánták alakítani a társadalmat, terjeszteni a tudományos eredményeket, végső soron pedig a feudális rend megdöntését, a polgári forradalmak győzelmét készítették elő. Elérkezett az ideje a büntetőeljárás reformjának, olyan alapelvek lefektetésének, melyek összhangban állnak az 1789-ban megalkotott Emberi Jogok Nyilatkozatával és a mozgalom céljaival.

Ebben a forradalmi időszakban egy kis francia városkában, Toulouse-ban zajlott egy büntetőeljárás. Egy eljárás, mely meghurcolt egy családot,

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Tóth. J. Zoltán egyetemi tanár. Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék.

pletykára alapozott hamis váddal illetve őket, és végül az édesapa ártatlan kínzásához és kivégzéséhez vezetett. Az ügy ebben az időszakban nem volt kirívó, de magában hordozta azokat a kor eljárására jellemző jellegzetes hibákat, melyek kijavításáért a felvilágosodás képviselői küzdöttek. Tanulmányomban bemutatom, milyen fordulópontot jelentett ez az ügy az akkor már Európa szerte ismert, lázadóként számon tartott Voltaire életében, miként tűzte zászlajára az édesapa poszthumusz rehabilitációját, állította maga mellé mind a kulturális mind a politikai elitet, s tette ezzel ezt az esetet a változások elleni harc fontos eszközévé.

2. A kor büntetőeljárási rendszere

A XI-XIV. században az akkuzatórius (vádelvű) büntetőeljárások esetében a büntetőüggyel kapcsolatos tények, bizonyítékok összegyűjtése a legkevésbé volt célja a büntetőeljárásnak. Ebben az időszakban, a tisztán formális eljárások során a babonák, vallási hagyományok határozták meg a bizonyítást. Hitük szerint a bűncselekmények elkövetői Isten ellen is vétettek, ezért a Mindenható a meghatározott eljárások során önmaga nyilatkozik meg, egyértelmű jelét adva annak, hogy ki bűnös és ki ártatlan. Az elkövetőket a bizonyítás érdekében ún. Istenítéleteknek vetették alá. Ezt a módszert már a XII. században is sok támadás érte mind a jogászok, mind a vallásfilozófusok részéről, mégis, ez a gyakorlat még hosszú ideig folytatódott. Végül III. Ince pápa 1215-ben, a negyedik literáni zsinat által tiltotta meg, a ténybizonyítás elődje pedig a szintén e zsinat által létrehozott inkvizitórius eljáráshoz köthető. Ez ekkor még csak a kánonjogi eljárásokra volt igaz.

Az inkvizitórius eljárás a felek akaratától függetlenül, hivatalból indult. Az ügyész később ritkán vett részt az eljárás későbbi szakaszában, fő szabály szerint mind a nyomozást mind az ítékezést a bíró (inkvizitor) egy személyben látta el. Az eljárás jellemzően írásbeli és zárt volt, a nyilvánosság teljes kizárásával zajlott, de az ítéletek végrehajtása gyakran történt a nyilvánosság előtt. Ez a módszer lehetőséget adott a bírói önkény gyakorlására, és a közvélemény manipulálására egyaránt.

Az elítéléshez kezdetben még szükséges volt a vádlott beismerése, de 1252-öt követően² IV. Ince pápa engedélyezte a beismerés kínzással tör-

2 Mártír Szent Pétert, főinkvizitort 1252-ben Como és Milánó közti úton

ténő kierőszakolását. Ez a módszer az inkvizitórius eljárás során 1300-ra általánosan elfogadottá és rendszeresen alkalmazottá vált.

Később, a XVIII. század végére Európa-szerte eltörölték a kínvallatást, ami erősítette a bíró belső meggyőződésének szerepét, hiszen a vallatás által kicsikart beismerő vallomások hiánya a bíróra hárította annak megítélését, tagad-e az elkövető vagy valóban ártatlan.

A XVII-XVIII. század a felvilágosodás korszaka, a büntetési elméletek fejlődésének második állomása, és egyben legfontosabb fordulópontja, amely a büntetéstán mindkét alapkérdésben újat hozott. A felvilágosodás korai szakaszában az érdeklődés középpontjában a büntetés jogosságának kérdése állt, ami érthető, hisz a feudális önkény tagadásaként a még csak elképzelhető új, polgári állam és polgára közötti kapcsolatot tisztázni kellett. Miután a szerződéses államelméletekben meglették a megfelelő megoldást, figyelmük mindinkább a büntetés céljának meghatározása felé fordult.³

3. A Calas-ügy

Jean Calas meghurcolásának, kínvallatásának történetét a nagyközönség Voltaire: *Értekezés a türelmességről Jean Calas halála alkalmából (1763)* című művéből ismerhette meg.

Voltaire a tisztességes, 68 éves, Toulouse-i kereskedőt csendes, törvény-tisztelő emberként, jó apaként mutatja be. Kitér a család protestáns hitére, mely a kor erősen katolikus szellemiségével szembe megy ugyan, de azonnal láttatja, hogy Calastól távol állt a vallási fanatizmus, mert volt gyermeke, aki áttért katolikus hitre, és aki számára ő továbbra is apanázt biztosított, továbbá gyermekei nevelőjének is katolikus szolgálatot alkalmazott. Jean Calas öt gyermeke közül egy fiú nem élt otthon ebben az időben, inas éveit töltötte külföldön, két fiát és két lányát nevelte házában feleségével, szeretetben és tisztességben.

„Jean Calas egyik fia, Marc-Antoine igen művelt ember volt; nyugtalan, komor és heves ifjúnak ismerték. A fiatalember, aki nem tudott érvényesülni,

néhány eretnek brutálisan meggyilkolta.

3 KABÓDI Csaba – LŐRINCZ József – MEZEY Barna: *Büntetéstani alafogalmak*. Szerkesztette: Kabódi Csaba Lektorálta: Vókó György Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005. 32.p.

mert nem lévén tehetsége a kereskedelemhez, ezzel a mesterséggel nem is kísérletezett, de ügyvédnek se mehetett, minthogy ehhez olyan katolikus okmányokra lett volna szüksége, amelyekkel nem rendelkezett, elhatározta, hogy végez magával, s szándékát közölte is egyik barátjával; miután elolvasta mindazt, amit valaha is az öngyilkosságról írtak, megerősödött szándékában. Egy nap, amikor minden pénzét elkártyázta, úgy döntött, hogy végrehajtja tervét. A tizenkilenc éves Lavoisse, Marc-Antoine és az egész Calas család barátja, egy híres toulouse-i ügyvéd fia, akinek tiszta és szelíd erkölcsi közismertek voltak, épp előző nap érkezett haza Bordeaux-ból, s aznap este történetesen Calaséknál vacsorázott. Az apa, az anya, nagyobbik fiuk, Marc-Antoine, s a kisebbik, Pierre, együtt étkezett. Vacsora után átvonultak egy kis szalonba; Marc-Antoine eltűnt; amikor az ifjú Lavoisse, indulni készülvén, Pierre Calas-val lement a lépcsőn, odalent, a bolt mellett megpillantották Marc Antoine-t, aki felakasztva lógott az ajtón, egy szál ingben; ruhája összehajtogatva a pulton feküdt, inge gyüretlen volt, haja meg volt fésülve, testén pedig egyetlen sebet, zúzást sem láttak.

Nem térek ki mindazokra a részletekre, amelyekről az ügyvédek már beszámoltak, nem írok itt arról sem, hogy az apa és az anya kétségbeesett jajveszékélését szomszédiak is hallották. Lavoisse és Pierre Calas magánkívül orvosért és rendőrért rohant.”⁴ – Mutatta be részletesen az este történéseit és az ügy megítélése szempontjából később még fontos részleteket Voltaire.

Miközben a fiatal emberek segítségért siettek, a szülők pedig siratták halott fiukat a ház előtt egyre nagyobb csődület alakult ki. Voltaire a kisváros népét babonásként és lobbanékonyként mutatja be, akik bigott katolikusként ördögtől valónak tekintenek mindenkit, aki nem az ő hitüket gyakorolja. Példaként említi azt a szörnyű hagyományt, mely szerint a város népe fényes körmenettel és örömtüzekkel emlékezik meg arról, hogy kétszáz esztendeje négyezer eretnek polgártársukat lemészárolták. Az író későbbi harcának egyik fontos célkitűzésévé vált e hagyomány végleges betiltása. Az összegyűlt tömegből valaki azt kiáltotta, hogy maga Jean Calas akasztotta fel a fiát. Szépen lassan az egész tömeg átvette a vádat, valóságos lincshangulat alakult ki az utcán. A történet szájról-szájra járt és mindenki hozzátett egy kicsit, így előbb az a verzió kapott szárnyra,

4 VOLTAIRE: *Válogatott filozófiai írásai* Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Írók Tára Új Folyam XXXVII. kötet Akadémiai Kiadó 1991. 256 p.

miszerint Marc-Antoine másnap át akart térni katolikus hitre, családja és az ifjú Lavoisier ezért fojtotta meg, majd tovább szöve a szálakat már egyenesen azt mondták, hogy a languedoc-i⁵ protestánsok előző este öszszegyűltek és megszavazták, ki legyen szektájukból az, aki végez az áttérni készülővel, és végül Lavoisier-re esett a választás, aki huszonnégy óra alatt hazasietett Bordeaux-ból Toulouse-ba, hogy segítségére legyen a családnak a fiú meggyilkolásában.

A helyszínre érkező tanácsost is feltűzelte a szóbeszéd, ráadásul érezte, hogy gyors intézkedésével segítheti későbbi előmenetelét azonnal törvénytelen és szabálytalan eljárást indított, a családok, a szolgálot és Lavoisier-t bilincsbe verték azonnal.

Voltaire művében nem említi, de egyéb források igen, Nagy Ferenc így ír erről: „A fiú felakasztott holttestét a családtagok levágták a kötélről, de nem merték a(z) (ön)gyilkosságot a segítségül hívott orvosnak beismerni. Azt vallották, hogy a fiú testét a földön lelték, és a nyakán akasztás/fojtogatás nyomai voltak láthatók. Ehhez még azt a körülményt kell tudni és figyelembe venni, hogy a XVIII. század ezen időszakában az öngyilkosokat gyilkosoknak tekintették, s tetemüket arccal a föld felé fordítva bírósági tárgyaláson ítélték felettük, majd a temetőn kívüli elhagyott területen „kaparták el” őket. Az idős Calas ettől a gyalázattól és szégyentől akarta megmenteni fiát, még halálában is. E valótlanság lett a gyilkossági vád alapja.”⁶

Az ügyet a későbbiekben sem kezelték egyszerű bűnesetként: egy olyan kisvárosban, ahol a vallási fanatizmus központi kérdés volt ez az ügy, és a köré szövődött, kitalált történet kiváló eszközként szolgált a protestánsok rossz színben feltüntetésére. Ezzel a Calas család sorsa meg is pecsételődött, a korban elképzelhetetlen volt egy ilyen történet felmentéssel való befejezése. Marc-Antoine-t, aki a nyilvános verzió szerint a protestáns terror elszenderítője volt pusztán azért, mert áttérését tervezte a katolikus hitre, óriási pompával temették el. „Olyan ünnepélyes szertartást rendeztek tiszteletére, mintha vértanúként végezte volna: a hatalmas ravatal fölé mozgó csontvázat akasztottak, mely Marc-Antoine Calast jelképezte, egyik kezébe pálmaágot helyeztek, a másikba tollat, mellyel az eretnekség megtagadását kellett volna

5 Franciaországi régió, melyben Toulouse található

6 NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban. Akadémiai Kiadó, 2016.*

aláírnia, de amellyel valójában apja halálos ítéletét írta alá. A szerencsétlen öngyilkost jóformán szentté avatták, s a nép csakugyan szentnek is tekintette; volt, aki segítségért fohászkodott, mások sírjánál imádkoztak, megint mások csodáért könyörögtek, sőt akadtak, akik elmondták, hogy milyen csodákat tett. Egy szerzetes kihúzta fogait, hogy maradandó ereklyét szerezzen. Egy nagyothalló, vakbuzgó asszony kijelentette, hogy harangzúgást hall. Egy szélhűdéses pap, miután hánytatót nyelt, meggyógyult. A csodatételekről jegyzőkönyvet vettek fel. E sorok írójának birtokában van egy irat, amely tanúsítja, hogy egy toulouse-i fiatalember megőrült, mert éjszakákon át imádkozott az újdonsült szent sírján, ám a csoda, melyért fohászkodott nem következett be. A bírák egy része tagja volt a társaságnak: ettől a perctől kezdve Jean Calas sorsa megpecsételődött. Vesztét kiváltképp elősegítette, hogy közeledett az a roppant különös ünnep, amelyet a toulouse-iak évente megülnek a négyezer protestáns lemészárlásának emlékére. Az 1762-es esztendő éppen a kétszázadik évforduló volt.”⁷

13 bíró ült össze naponta, hogy ítélkezzen az ügyben. Köztük sem volt egyetértés: volt, aki az egész család számára a legsúlyosabb büntetést javasolta, és olyan is, aki meg volt győződve ártatlanságukról. Kizártnak tűnt, hogy a 68 éves Calas, akinek lába régóta dagadt volt és gyenge, egyedül felakasztotta volna saját, kifejezetten izmos testalkatú, az átlagnál is erősebb fiát. Sőt, erre valószínűleg a teljes társaság, a két szülő, a testvér, a vendég fiú és a szolgáló közösen is képtelen lett volna. Az pedig teljesen kizárt, hogy még ha tettük sikerrel járt volna is, ennek semmilyen külsérelmi nyoma ne mutatkozott volna az áldozaton. Biztosan nem simára vasalva és összehajtvva találták volna meg a ruházatát egy hasonló végkifejlet mellett. Az is valószínűtlen, hogy ha mindez megtörténik, és a katolikus szolgáló, aki sajátjaként nevelte fel a fiút ne jelentette volna azonnal és ne vallott volna a család ellen.

Nyilvánvaló volt, hogy ha mindezek ellenére mégis gyilkosság történt, azt csak együtt, közösen követhették el, az apa egyedül biztosan nem tehetette, a bíróság mégis egyedül őt ítélte végül kerékbetörésre. Az ítélet indoklása szerint a bírák arra számítottak, hogy a gyöngye öregember nem tud majd ellenállni a gyötrelmeknek, és a kínpadon beismerő vallomást tesz, és egyben terhelő vallomást a többi elkövetőre. Tervük azonban nem vált be, Jean

7 VOLTAIRE: *Válogatott filozófiai írásai* Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Írók Társasága Új Folyam XXXVII. kötet Akadémiai Kiadó 1991. 257 p.

Calas a keréken haldokolva Istent hívta tanúságul, hogy ártatlan, és kérte őt, hogy bocsásson meg a bírónak az ítéletért.

Az új helyzetben új ítélet meghozatalára volt szükség, amely semmivel nem volt következetesebb az előzőnél: felmentették az anyát, Pierre fiukat, az ifjú Lavaisse-t és a szolgálót, de annak érdekében, hogy az új ítélet ne legyen mindenben ellentétes, mint az előző, végül úgy döntöttek, hogy Pierre Calast száműzik. A Calas lányokat – akik az eset estéjén otthon sem voltak – elszakították anyjuktól és kolostorba zárták. „Calasné, akire úgyszólván ráfröccsent férjének vére, aki karjaiban tartotta elsősülött fiának holttestét, akinek másodsülött fiát száműzték, akit megfosztottak lányaitól, akinek minden vagyonát elkobozták, oly egyedül maradt, mint az ujjam, betevő falat nélkül, a leghalványabb reménysugár híján, szörnyűséges balsorsának terhe alatt roskadozva.”⁸

Maga a bűneset, bármily brutálisnak tűnjön is, nem számított ritkaságnak ebben a korban Európában. Az igazán érdekes kérdés az, vajon mitől válhatott ez az ügy mégis a büntetőeljárással kapcsolatos reformgondolatok egyik fő példájára, mely alátámasztja a változások sürgető szükségességét.

4. Voltaire és a Calas-ügy

Voltaire a felvilágosodás időszakának legismertebb filozófusa volt. Harcos és elkötelezett híve volt a vallási toleranciának, védelmezte az ártatlanokat, nem véletlen, hogy a Calas-ügy időpontjában száműzetésben élt a svájci Ferney községben. Birtoka Genftől négy mérföldre helyezkedett el, egy része Franciaországban, egy része Svájcban, egy része pedig Németországban terült el, így bármelyik hatósággal volt gondja a birtok másik országhoz tartozó részén máris biztonságban volt.

Már a Calas-ügy előtt is elismert híresség volt, aki érzékeny a társadalmi problémák iránt, de munkássága elsősorban az irodalom terére korlátozódott, kevésbé foglalkozott közügyekkel vagy az elnyomott kisebbségek személyes problémáival. Ebben jelentett fordulópontot a Calas-ügy Voltaire életében, olyannyira, hogy az emberi jogokért folytatott harc egyik zászlóvivőjévé vált.

Amikor először hallott az ügyről ő is hitelt adott a bírósági ítéletnek,

8 VOLTAIRE: *Válogatott filozófiai írásai* Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Írók Társasága Új Folyam XXXVII. kötet Akadémiai Kiadó 1991. 261 p.

sőt egy levelében említi is Calast, mint a protestáns fanatizmus példáját, aki saját gyermekét ölte meg azért, hogy az ne térhessen át katolikus hitre. Véleménye azt követően változott meg, hogy személyesen beszélt több olyan protestánsnal, akik ismerték a Calas családot, ami pedig az ártatlanul meghurcolt család megszállott védelmezőjévé tette, az egy személyes beszélgetés volt Donat Calas-val, Jean Calas egy másik fiával, aki Nimes-ben töltötte éppen inaséveit.

Voltaire ezt követően nagyon alapos és kitartó munkába kezdett, hogy rehabilitálni tudja az ártatlanul elítélt édesapát. Az elkövetkező kilenc hónapban számtalan levelet írt, hogy befolyását latba vetve elérje az ítélet megváltoztatását. Nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy bemutassa az eljárás hibáit, a vádak képtelenségét. A távolból intézte mindezt, hiszen ő maga nem térhetett vissza Franciaországba: négy jogászt bízott meg azzal, hogy részletesen elemezzék az esetet, mutassanak rá a vád hibáira, továbbá egy kalmárt bízott meg azzal, hogy utazzon Toulouse-ba és szerezzen minél több bizonyítékot Calas ártatlanságára.

„[...] Azt fogjátok kérdezni tőlem, isteni angyalaim, miért érdekel annyira ez a kerékbe tört toulouse-i kereskedő” írta D’Argentalnak.” Megmondom nektek. Először is azért, mert ember vagyok. Aztán azért, mert látom, hogy az idegenek, amikor erről az ügyről beszélnek, elítélnék minket. Tényleg szükség van arra, hogy Franciaország neve az egész kontinensen büzlteni kezdjen? [...] Isteni angyalaim, vegyétek mindezt szárnyatok alá, amelyeknek hegyét gyengéden és tisztelettel csókolom.”

5. Calas rehabilitálása

Voltaire harcának ereje a nyilvánosságban rejlett. Önmaga, ráadásul száműzöttként nem tehetett semmit az ügyben, de írásain keresztül, melyek minden betűjéből áradt a felháborodás és a tenni akarás a legszélesebb körökhöz juttathatta el gondolatait. Ezek az írások nyomtatásba kerültek és villámgyorsan terjedtek el Franciaországban, ahol ekkoriban már hanyatlóban volt a feudális társadalmi rend.

„Értekezés a türelemről Jean Calas halála alkalmából” című műve az ekkoriban ébredő polgári közvéleményhez íródott, velük szerette volna megismertetni a büntetőeljárás felháborítóan igazságtalan végkimenetelét. Kitartó érdekvérvényesítő kampánya végül sikerrel járt. Miközben

Franciaország még az abszolút rendőrállam képét mutatta, a színpalak mögött már zajlott a változás. Így bár Voltaire műveit hivatalosan nem lehetett terjeszteni, azokat mégis olvasták az állam legfőbb hivatalnokai és a versailles-i udvar legbefolyásosabb emberei egyaránt.

Choiseul herceg, a kormány legbefolyásosabb tagja, bár hivatalosan tiltotta Voltaire írásait, magánemberként csodálatát fejezte ki iránta. Antoine de Sartine, Párizs volt rendőrfőnöke maga is terjesztette a művet a feketepiacon. Madame de Pompadour, a király szeretője Voltaire ügyének lelkes támogatójává vált és a király álláspontját is alakította. Az ügy már nem csupán Franciaországban kavart viharokat: Frigyes porosz királyra, aki levelezett Voltaire-rel, nagy hatással volt az értekezés.

Végül 1763 márciusában a toulouse-i bíróságnak ki kellett adnia az ügy iratait. A felülvizsgálatot követően 1764 június 4-én a Királyi Tanács egyhangúlag az ítélet megsemmisítése mellett döntött. Voltaire ezt követően sem hagyott fel a küzdelemmel, a cél most már a család kárpótlása volt. Mindeközben a figyelmet az egyedi ügyről egyre inkább az eljárásrend hibáira terelte át: rendszerszintű változást akart elérni. Emellett követelte, hogy tiltsák be Toulouse-ban azt az egyházi ünnepet, amely több ezer protestáns lemészárlására emlékezett meg minden május 17-én.

1765 március 12-én, három évvel a kivégzés után, negyven rangidős törvényszéki képviselő ajánlására a fellebbviteli bíróság poszthumusz rehabilitálta Jean Calas-t. 1765 áprilisában Calas özvegye és családja 39.000 font kárpótlásban részesült XVI. Lajos királytól.

Voltaire a Calas-ügy mellett más hasonló ügyekben is aktivizálta magát. Küzdelmei és győzelmei nagy szerepet játszottak az emberi jogokért folytatott mozgalom kialakulásában, és azóta is jogvédők generációi számára szolgálnak inspirációul. Az ügy tanulságai, a feudális büntető rendszerből következő igazságtalanságokkal való szembesülés volt az, mely arra ösztönzött egy akkor 25 éves fiatalembert, hogy megírja értekezését a büntető jogalkotás és ítélezés reformja érdekében. A fiatalembert Cesare Beccariának hívták és 1764-ben jelent meg Büntett és büntetés című esszéje, mely egyértelműen jelölte ki az irányt a büntetőeljárások számára, és melyben megfogalmazott alapelvei a mai napig is a legfontosabb büntető-eljárásjogi alapelvek közé tartoznak.

6. Összegzés

Azt nem gondolom, hogy a felvilágosodás korának reformjai a büntetőügyek terén ne jöttek volna létre a Calas-ügy nélkül is, egészen biztosan végbement volna a változás. Mégis úgy vélem, számtalan körülmény összjátéka volt az, ami miatt ez az ügy kiindulópontja lehetett a változások elindulásának: a Calas-ügy és annak tárgyalása magában hordozta a régi rendszer hibáit, rámutatott mindazokra a megoldásokra, melyek megértek a változásra. Szerencsés véletlen, hogy Voltaire még száműzetésében is találkozott az ügygel, sőt a sors úgy hozta, hogy személyesen ismerhette meg a szerencsétlenül járt család egyik tagját, mely tovább fokozta tenni akarását. Segített ebben az a stílus, melyben Voltaire gondolatait papírra vetette, s mely által minden olvasó kicsit sajátjának érezte az ügyet, céljának annak utólagos rehabilitációját. Mindezek tették ezt az ügyet olyan jelentőségűvé, mely egy nagyon jelentős változás elindításának első lépcsője lehetett a büntetőjog területén.

Felhasznált irodalom:

- VOLTAIRE: *Válogatott filozófiai írásai* Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Írók Társasága Új Folyam XXXVII. kötet Akadémiai Kiadó 1991.
- TÓTH J. Zoltán: Halálbüntetés pro és kontra, Második, aktualizált kiadás, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft, 2019.
- KABÓDI Csaba – LŐRINCZ József – MEZEY Barna: *Büntetés-tani alapfogalmak*. Szerkesztette: Kabódi Csaba Lektorálta: Vókó György Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005
- FARKAS Ákos – RÓTH Erika: *A büntetőeljárás*. Akadémia Kiadó 2019.
- <https://pendulum.444.hu/2021/10/08/voltaire-es-a-calas-ugy-avagy-az-emberi-jogi-mozgalom-szuletese> (letöltve 03.14)

Tárgyszavak:

büntetéselmélet, Calas-ügy, Voltaire

Rideg Gergely¹

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS A FINTECH, A PÉNZÜGYI SZEKTOR EURÓPAI SZABÁLYOZÁSI KIHÍVÁSAI

1. Bevezetés

Jelen dolgozatban a szerző arra törekszik, hogy a mesterséges intelligencia felhasználásának egy üzleti célú vetületét ragadja meg és tegye vizsgálat tárgyává. Ezt akképpen teszi, hogy az európai jogalkotó eddig elért eredményeinek egy részét, európai hatóságok véleményét megvizsgálva a kirajzolódó szabályozási irányokat, megoldási tendenciákat és hozzáállást vizsgálja.

A pénzügyi szektor egy sokszorosán összetett szövevényes régiója a mindennapi üzleti életnek, ahol a profit-maximalizáció, a legnagyobb hatékonyság és a stabilitás kulcsszavak fundamentális jelentőséggel bírnak. Az ebben a környezetben működő, úgy nevezett FinTech alkalmazások az elmúlt években hangos sikert arattak.

Jelen dolgozat tárgya a pénzügyi területen hasznosított, integrált mesterséges intelligenciák és azok szabályozásának vizsgálata. Górcső alá kerül, hogy milyen módon tudná garantálni az Európai Unió, hogy a hatékonyság és profit ne eméssze fel az alapvető emberi jogokat és polgári értékeket.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Dr. Tóth András egyetemi docens, Infokommunikációs Jogi Tanszék Tanszékvezető, a Károli Gáspár Református Egyetem Doktori Iskolájának tagja.

2. A tanulmány spektruma: a FinTech és a pénzügyi szektor

2.1. A FinTech

Az ún. FinTech jelentése pénzügyi technológia, amely gyűjtőfogalom tulajdonképpen a pénzügyek területén alkalmazott összes technológiát jelenti és tartalmazza. A FinTech fejlesztése korrelál az utóbbi időben felgyorsult MI-fejlődéssel² és szoros összefüggést mutat a pénzügyi intézmények által elért eredményekkel.³ A szerző egyetért azzal a gondolattal, hogy a FinTech-forradalom egyedülálló, hiszen a pénzügyi szektoron kívülről érkezik. A FinTech elgondolások tulajdonképpen arra találtak megoldást, hogy „a hagyományos pénzügyi cégek által az informatika dimenzióiban hagyott lyukakat hogyan lehet betölteni”.⁴ Csak néhány példát említve, a FinTech megoldások segítenek hozzá bennünket, hogy telefonos alkalmazásokon keresztül intézzük pénzügyeinket, fizessünk számlákat, vásároljunk részvényeket. Az eredmények ugyanakkor olyan számosak és sokrétűek, hogy azok felsorolására e tanulmányban eleve reménytelennek mutatkozik. A FinTech alkalmazások közös tulajdonsága, hogy valamely informatikai és technológiai megoldáson alapulnak, nagy mennyiségű adatot kezelnek, ügyfélközpontúak, sok esetben mobil-alkalmazásokhoz kötődnek, és így természetesen számos lehetőséget és kockázatot rejtnek.⁵

Jelen tanulmányban a FinTech technológiákon azok az alkalmazások értendők, amelyek valamilyen módon a mesterséges intelligenciához kötődnek. A vizsgálat olyan FinTech megoldások szabályozására koncent-

2 Artificial Intelligence market and capital flows –[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662912/IPOL_STU\(2021\)662912_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662912/IPOL_STU(2021)662912_EN.pdf) (letöltve: 2022. január 21.)

3 KAYA, Orçun, et al. Artificial intelligence in banking. Artificial intelligence, 2019. – https://www.dbresearch.com/PROD/RPS_ENPROD/PROD000000000495172/Artificial_intelligence_in_banking%3A_A_lever_for_pr.pdf?undefined&reload=rNEpofnVmaeRexHo9o~a8DLcQ53YmyGTX~qi4YUeFgQpYbZgw1v~p4GYIc56mu2l (letöltve: 2022. március 10.)

4 GOLDSTEIN, Itay; JIANG, Wei; KAROLYI, G. Andrew: To FinTech and beyond. The Review of Financial Studies, 2019, 32.5: 1648.

5 FinTech, explained – <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/fintech-explained> (letöltve: 2022. február 20.)

rál, amelyek például a részvénydiagramok elemzését, hangulatelemzést, hitelminősítést, hozamok előrejelzését végzik.⁶

2.2. A tárgyi pénzügyi szektor

A pénzügyi szektor alatt jelen tanulmányban első sorban a hitelintézetek, pénzügyi vállalkozások működéséhez kapcsolódó gazdasági tevékenységeket értjük. A fentiekkel összefüggésben természetesen azokat az ügyleteket és munkafolyamatokat, amelyek mesterséges intelligencia alapú FinTech megoldásokat használnak.

Annak érdekében, hogy egy kicsit konkretizáljuk a kérdéskört a magyar, mint európai pénzügyi szervezeti rendszerből veszünk példát. A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény (Hpt.) alapján a pénzügyi intézmények régiója a pénzügyi intézmények és ügyfeleik kapcsolataiból álló cselekvések, akciók összessége. A magyarországi szabályoknak megfelelően a pénzügyi intézmények lehetnek hitelintézetek, ezen belül bankok, szakosított hitelintézetek vagy szövetkezeti hitelintézetek, illetve lehetnek pénzügyi vállalkozások. Pénzügyi vállalkozás lehet akár egy kisebb, csupán pár munkavállalót foglalkoztató, követelésvásárlással foglalkozó gazdasági társaság, amely ugyanakkor akár többszáz vagy több ezer ügyféllel áll kapcsolatban.⁷

3. Szabályozási környezet Magyarországon és Európában

A pénzügyi intézmények felügyeletét Magyarországon a Magyar Nemzeti Bank (MNB) látja el. Az MNB ad működési engedélyt ezen intézmények részére, amelyek azután rendszeresen adatszolgáltatásokat teljesítenek.⁸ A jogszabályok, így például a Hpt. mellett a különböző MNB ajánlások tartalmaznak adóskommunikációs, hitelminősítési és informatikai előírásokat

6 HENDERSHOTT, Terrence, et al. FinTech as a game changer: overview of research frontiers. Information Systems Research, 2021, 32.1: 12. o. – <https://pubsonline.informs.org/doi/pdf/10.1287/isre.2021.0997> (letöltve: 2022. február 20.)

7 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló törvény 7. § – 8. §

8 Hpt. 168. §

a társaságok számára.⁹ A pénzügyi intézmények Informatikai biztonsági szabályzat és hozzá kapcsolódó dokumentumok elkészítésére kötelesek, amelyek garantálják a működésük során alkalmazott informatikai támogatórendszerek sérülékenységének minimalizálását, így ügyfeleik jogvédelmét.¹⁰ A felügyelet annak érdekében, hogy segítse ezeket a gazdasági társaságokat, a honlapján közzétesz olyan hazai jogszabályokat, hazai és nemzetközi ajánlásokat, amelyek az informatikai megfelelést segítik.

Nemzetközi szabályozási segítséget nyújt az EBA, azaz az European Banking Authority. Az „Európai Bankfelügyeleti Hatóság egy független uniós hatóság, amely a hatékony és következetes prudenciális szabályozás és felügyelet biztosítása érdekében dolgozik az egész európai bankszektorban. Általános céljai a pénzügyi stabilitás fenntartása az EU-ban, valamint a bankszektor integritásának, hatékonyságának és szabályos működésének védelme.”¹¹

Ez a szerv az európai bankszektor prudenciális működésében segít. Munkája során 2020. januárjában közzétett egy jelentést Big Data And Advanced Analytics címmel. Ebben a jelentésben részint azonosították azokat a feladatokat, műveleteket, amelyeket a bankszektorban az intézmények a mesterséges intelligenciával összefüggésben meghatároztak, illetve használnak. Ilyenek például az irodai háttér munka automatizálása, illetve az automatizált hitelminősítési rendszer.¹²

9 Ilyen ajánlás például az informatikai rendszer védelméről szóló A Magyar Nemzeti Bank 8/2020. (VI.22.) számú ajánlása.

10 Segédlet a hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások informatikai tárgyú szabályzatainak és dokumentumainak elkészítéséhez – <https://www.mnb.hu/letoltes/1-2-1-3-1-3-penzugyi-vallalkozasok-informatikai-szabalyzatai.pdf> (letöltve: 2022. február 22.)

11 Európai Bankhatóság (EBH) – eba.europa.eu/languages/home_hu (letöltve: 2022. február 20.)

12 Eba Report On Big Data And Advanced Analytics – January 2020 Eba/Rep/2020/01 https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Final%20Report%20on%20Big%20Data%20and%20Advanced%20Analytics.pdf – (letöltve: 2022. február 20.)

4. FinTech alkalmazások

A Deutsche Bank később hivatkozott jelentésében a pénzügyi szektorban megvizsgált mesterséges intelligencia-felhasználást azok fókusza alapján igyekezett összegyűjteni. Ezek alapján megkülönböztetett ügyfélközpontú, operációközpontú, a kereskedelemhez és portfóliókezeléshez kapcsolódó, illetve a szabályozás-megfeleléshez kapcsolódó mesterséges intelligencia felhasználást. Ezek csoportosítását olvashatjuk az alábbi táblázatban.

1. táblázat: MI banki alkalmazásainak csoportosítása, Forrás: FSB (2017) Deutsche Bank Research¹³

Ügyfélközpontú	Hitelminősítés Biztosítási szabályok Ügyfelekkel foglalkozó chatbotok ¹⁴ „Know your customer”
Operációközpontú	Stresszteszt Kockázatelemzés Csalásfigyelő rendszer
Kereskedelemhez és portfóliókezeléshez kapcsolódó	Kereskedelem Portfolio management
Szabályozás-megfeleléshez kapcsolódó	Szabályozási technológia Makroprudenciális felügyelet Adatminőség-biztosítás Felügyeleti technológia

Az EBA által azonosított háttér irodai feladatok magukban foglalhatják a bejövő e-mailek osztályozását és tovább küldését, belső chatbotok alkalmazását, amelyek segítenek a munkatársaknak a kérdések megválaszolásában, vagy az ügyfelek által bevitt adatok tisztításában, pontosításában.

13 KAYA, Orçun, et al. Artificial intelligence in banking. Artificial intelligence, 2019. – https://www.dbresearch.com/PROD/RPS_ENPROD/PROD000000000495172/Artificial_intelligence_in_banking%3A_A_lever_for_pr.pdf?undefined&reload=rNEpofnVmaeRexHo9o~a8DLcQ53YmyGTX~qi4YUeFgQpYbZgw1v~p4GYIc56mu2l (letöltve: 2022. március 10.)

14 A chatbotok olyan szoftverek, amelyek képesek az emberi beszélgetés szimulálására, utánzására és ezáltal például alkalmasak felhasználói problémák kezelésére, információ nyújtására.

Az ilyen és hasonló mesterséges intelligencia rendszerek egyrészt hozzájárulnak egy pénzügyi intézmény gazdasági döntéseinek alakításához, ezáltal meghatározó szerepet játszanak a bankszektorban.¹⁵ A banki háttérmunkák automatizálásának közgazdasági szempontból is igen jelentős szerepe van, hiszen ezek a munkák jellemzően számottevőbb, kevésbé képzett humánerőforrás bevonásával kerülnek elvégzésre. Az által azonban, hogy egy mohácsi bankfiókban a rendszer automatizáltan továbbítja a szűrt panaszokat egy központi intézményhez, amely azokat kiértékeli, jelentős élő munkaerőt tud megtakarítani. Ez a technológia csökkentheti az alacsonyabban képzett munkaerő bevonását, amely költségoldalon csökkenéshez vezet. A működés ezáltal gazdaságosabbá válik a bankok számára.¹⁶

Habár a fenti háttérmunkát automatizáló mesterséges intelligencia rendszerek is jelentős kockázatot és ezzel együtt természetesen lehetőségeket hordoznak, például adatkezelési megoldásokkal, ilyen téren az automatizált hitelminősítő rendszerek szintén fokozott figyelmet érdemelnek. Ezek esetében ugyanis az érzékeny személyes adatok köre tágabb, a visszaélések és adatvédelmi incidensek előfordulási esélye nagyobb.

A hitelminősítő FinTech rendszerek esetében az igazi problémát pedig Karácsony Gergely szerint az okozhatja, hogy miként kerülnek a felvett adatok pontszámmá transzformálásra. Az algoritmusok bizonytalansági elfogultsága, mint hiba a tanulóalgoritmus alap-adatbázisának hiányosságából fakad, amikor egy bizonyos tulajdonság alul reprezentált egy mintában. Ez diszkriminációhoz vezethet, amelynek a felderítése pedig akadályokba ütközik, hiszen a pontozási mechanizmus az üzleti titok körébe tartozik. A visszaélések elkerülése végett fontos a jogalkotó beavatkozása annak

15 Az Európai Központi Bank véleménye (2021. december 29.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról szóló rendeletre irányuló javaslatról (CON/2021/40) 2022/C 115/05 –<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52021AB0040> (letöltve: 2022. március 12.)

16 KAYA, Orçun, et al. Artificial intelligence in banking. Artificial intelligence, 2019. – https://www.dbresearch.com/PROD/RPS_ENPROD/PROD000000000495172/Artificial_intelligence_in_banking%3A_A_lever_for_pr.pdf?undefined&reaload=rNEpofnVmaeRexHo9o~a8DLcQ53YmyGTX~qi4YUeFgQpYbZgw1v~p4GYIc56mu2l (letöltve: 2022. március 10.)

érdekében, hogy ne kerülhessen sor olyan automatizált döntéshozatal alkalmazására, amely jogellenes pontozást használ.¹⁷

A kölcsönfolyósításnál alkalmazott gyorsabb döntéshozatal a pénzkihelyezés gyorsaságához, az ügyletek mihamarabbi végrehajtásához, a fogyasztói elégedettség és általában a hatékonyság növekedéséhez vezethet. Egy megfelelő, nem túlságosan korlátozó szabályozási környezetnek így olyannak kell lennie tehát, amely a kockázatok kezelése mellett teret enged ennek a hatékony folyamatnak.

Kijelenthetjük, hogy mindegyik, a korábbi táblázatban foglalt FinTech alkalmazás-csoport roppant izgalmas adatkezelési és információbiztonsági szempontból, mindamelllett, hogy az egyes alkalmazások mögött álló cél erős kapcsolatot mutat azokkal a mesterséges intelligencia jellemzőkkel, amelyekkel az MI technológiát kutatók rendszeresen foglalkoznak. Gyorsaság, blackbox effect,¹⁸ eltérő értelmezések, adatbázis minősége, fejlesztői etika, bonyolult nyelvezet stb. A magam részéről jelen írás körében kiemelem az időtényezőt, tudniillik egységnyi idő alatt az MI számtalan műveletre képes, amellyel az előnyöket és a károkat is könnyedén multiplifikálhatja. Jelentősége van ennek a jellemzőnek például a csalások detektálása terén. Az információstechnológia öngerjesztő fejlődésének egyik példás tettenérése, amikor az FinTech alkalmazások által lehetőségessé váló exponenciálisan növekvő banki műveletek közül igyekszik a program megszűrni a csalással érintett rosszindulatú banki eseményeket, támadásokat.¹⁹ Az adatok papír

17 Gergely, G. KARÁCSONY. A mesterséges intelligenciák szabályozásának közjogi kérdései. A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései, 59. o. – https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/13008/740_A_gazdasagi_jogalkotas_aktualis_kerdesei_web.pdf?sequence=1#page=54 (letöltve: 2022. március 9.)

18 Az ún. „black box effect” az egyes mesterséges intelligencia rendszerek olyan tulajdonsága, mely során a program végig futása ismeretlen, a programozó által előre nem látható eredményekhez vezethet. Ez által a program olyan végkifejletet teremthet, amelyre a megalkotója nem gondolt.

19 Thennakoon, A., Bhagyan, C., Premadasa, S., Mihiranga, S., & Kuruwitaarachchi, N. (2019, January). Real-time credit card fraud detection using machine learning. In 2019 9th International Conference on Cloud Computing, Data Science & Engineering (Confluence) (pp. 488-493). IEEE. – https://www.researchgate.net/profile/Nuwan-Kuruwitaarachchi/publication/334761474_

alap helyett számítógépen történő kezelése azzal a kényelemmel jár, hogy azok gyorsabban kereshetők és szisztematizálhatók. Ugyanakkor egy hálózatra kötött szerver sérülékeny egy célzott hacker-támadással szemben.

A tesztkörnyezet és a szabályozási fázisok

A mesterséges intelligencia szabályozásának egyik fontos alapja, hogy a szabályozó megfelelő mennyiségű és minőségű adatokkal rendelkezzen a szabályozás tárgyát illetően.

A mesterséges intelligencia azonban egy olyan új technológia, amely exponenciális gyorsasággal fejlődik. A fejlődésének követése, a különböző gazdasági szektorokba történő bevezetése nagy kihívás elé állítja a jogalkotót. Ahogyan Karácsony említi az írásában, fontos a mesterséges intelligencia alkalmazásának tesztelése és a jogalkotó ehhez megfelelő környezetet teremthet. Itt az üzemeltető biztonságosan vizsgálhatja a mesterséges intelligencia felhasználását. Majd miután ez a tesztelés lefutott, kiértékeli az adatokat és ezt követően már a valóságba helyezve tudja – garanciákkal együtt – engedni ezt a mesterséges intelligencia rendszert. A brit bankfelügyelet egy szabályozási szempontból izgalmas megoldást hoz példának. Egy úgynevezett regulatory sandbox-ot,²⁰ ami tulajdonképpen egy szabályozási gyakorló-pálya. Ebben a kezdeményezésben az arra bejelentkezett és alkalmasnak minősített cégek valamely új szolgáltatásukat vagy terméküket valamely enyhébb szabályozási környezetben kipróbálhatják egy előre rögzített és kis létszámú felhasználói körben.²¹

Amikor a mesterséges intelligencia szabályozásával kapcsolatosan teszünk fel kérdést, akkor az első az az, hogy az állam mikor szükséges, hogy szabályozza a mesterséges intelligencia felhasználását? Ahogyan arra Karácsony Gergely is rámutat, ennek alapvetően négy fázisa különíthető el. Egrészert a fejlesztés

Real-time_Credit_Card_Fraud_Detection_Using_Machine_Learning/
links/5d3ff7534585153e592d0d8e/Real-time-Credit-Card-Fraud-Detection-
Using-Machine-Learning.pdf (letöltve: 2022. március 1.)

20 Regulatory Sandbox – <https://www.fca.org.uk/firms/innovation/regulatory-sandbox> (letöltve: 2022. március 27.)

21 GERGELY, G. KARÁCSONY. Okosesszközök–Okos jog? – https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16020/Web_PDF_Okosesszkozok_okos_jog_web.pdf?sequence=1 (letöltve: 2022. március 5.)

előtti idő, a fejlesztés közbeni idő, illetve a piacra lépés előtt és a piacra lépést követően a fejlesztés előtt meglévő jogi kereteket kell vizsgálni. Ilyen körben kerülnek meghatározásra a fejlesztési korlátok és tiltások a fejlesztés közben. A tesztkörnyezet alkalmazása és a hatásvizsgálat is meghatározó folyamat, amelyek beültetése szükséges a sikeres szabályozás megalkotásához. A piacra lépés előtt adminisztratív szabályok, szabványok és engedélyezések játszanak fontosabb szerepet. Utólag pedig a fogyasztóvédelem, termékfelelősség, kártérítés, büntetőjog lesznek a kulcsszereplői a szabályozásnak.²²

A fentiekben leírtakat is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a mesterséges intelligencia a pénzügyi szektorba úgy érkezik meg, hogy azokat a meglévő szabályokat használja, amelyek nem konkrétan a mesterséges intelligenciát szabályozzák, hanem a mesterséges intelligencia által felhasznált adatkört szabályoznak, amelyek egyébként a pénzügyi műveletekhez egyéb tényezőik és elemeik révén hozzátartoznak.

A szabályozás irányai, Európai Központi Bank véleménye és az EBA javaslatai

Az Európai Központi Bank 2021. december 29. napján tett közzé egy véleményt, amely a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról szóló rendeletre²³ irányuló javaslattal kapcsolatosan fogalmazott meg állásfoglalást. Ez a javaslat már átfogó szabályozást kíván nyújtani a magas kockázatú mesterséges-intelligencia rendszerekhez.

Ebben a véleményben többek között szorgalmazta egy független mesterségesintelligencia-hatóság létrehozását. Azt vette észre, hogy a meglévő javaslat célja az, hogy a hatályos bankiszkatori irányelvben (CRD) szabályozott kockázatértékelési eljárásba kerüljenek beépítésre a mesterséges intelligenciával kapcsolatos szabályok.²⁴ Látható, hogy meglévő szabályokra

22 G. Karácsony Gergely: Szabályozni az ismeretlent – https://itki.uni-nke.hu/document/itki-uni-nke-hu/karacsony_gergely_prezentacio.pdf (letöltve: 2022. március 17.)

23 COM(2021) 206 final

24 „A hitelintézetek által biztosított vagy használt nagy kockázatú MI-rendszereket illetően az EKB értelmezése szerint a javasolt rendelet bizonyos kötelezettségeket belefoglalja a 2013/36/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvben (2) (a továbbiakban: CRD) meghatározott eljárásokba. Különösen,

kívánja építeni az új kereteket.

Az sem került el az EKB figyelmét, hogy a javasolt rendelet értelmében az MI-rendszereket használó hitelbírálati tevékenységek túlnyomó többsége automatikusan a nagy kockázatú MI-rendszerekre vonatkozó horizontális minimumkövetelmények hatálya alá tartozna. Ez természetesen nagyobb követelményi rendszert jelentene a hitelintézetek számára, hiszen a hitelbírálati tevékenység olyan működési elem, amelyet az intézetek mindennap tömegesen végrehajtanak. Fontosnak tartja az EKB mindenekelőtt annak a szabályozását, hogy mi minősül magas kockázatú MI-rendszernek és mely feltételek esetén kerül a kivételek közé.²⁵ Ez a szabályozás a hitelintézeti ügyfelek nagy számát érinti és hatással van a pénzügyi szektor jelentős szelétére tekintettel arra, hogy a hitelkihelyezés a banki műveletek fundamentális része. Amennyiben a magas kockázatú MI-rendszerekre vonatkozó szabályok lesznek irányadóak, az nagy terhet fog jelenteni a hitelintézetekre.

Az EBA javasolt szabályozási koncepciói az alábbi fő témák köré csoportosulnak.

Az irányítási és módszertani keretek implementálása a Big Data és Advanced Analytics (továbbiakban úgy is mint BD&AA) rendszerekre, ezek felelős felhasználását segítheti elő. A felelős alkalmazás akkor valósulhat meg, ha megfelelő dokumentáció és elegendő indokolás társul a leírásokhoz.

A rendszerek szabályozásának kulcselemei az ellenőrizhetőség és nyomon követhetőség annak érdekében, hogy mindenkor tisztában legyünk azzal, hogy a program miért úgy működik ahogy. Az auditálás folyamatába az EBA jónak látja – bizonyos feltételek mellett – az emberi közreműködést beépíteni. Olyan esetekben, amikor a döntéshozatal eredményét egyes döntések kritikus jelentősége vagy a fogyasztókra mért hatása miatt indokolt. A felelős és professzionális, BD&AA alapú FinTech rendszerek akkor

a javasolt rendelet célja a CRD-vel való összhang fokozása azáltal, hogy a szolgáltatók és felhasználók kockázatkezeléssel és irányítással kapcsolatos egyes kötelezettségeit belefoglalja a hitelintézetek belső irányítási rendszerébe.”

25 Az Európai Központi Bank véleménye (2021. december 29.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról szóló rendeletre irányuló javaslatról (CON/2021/40) 2022/C 115/05 –<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52021AB0040> (letöltve: 2022. március 12.)

lehetnek hatékonyak, ha a munkavállalók képzése is megvalósul. Például annak érdekében, hogy azok képesek legyenek felismerni a program hibáit.

Evidenciaként, de mégis fontos tényezőként említhetjük az EBA azon megállapítását, miszerint etikai standardok és gondos adatvédelmi szabályok köré kell szervezni a szabályokat.

Konklúzió

A jelen tanulmány keretében az MI és Big Data-alapú FinTech alkalmazások pénzügyi szektorban történő szabályozását illetően azok kihívásai és európai eredménye kerültek számba vételre. Az EBA és az EKB, két az európai pénzügyi szektort jelentősen befolyásoló szerv által megfogalmazott vélemények megvizsgálásán keresztül megállapíthatóvá váltak azok a főbb aggályok és lehetőségek, amelyeket az európai jogalkotónak és a tagállami jogalkotónak kezelnie kell a szabályok megalkotásakor. Olyan példát is sikerült azonosítani, amely tekintetében a jelenleg még hatályba nem lépett európai mesterséges intelligencia törvény nem képes minden tényezőt kezelni. A hitelminősítő FinTech alkalmazás jól szemlélteti azt, hogy a szabályozandó tárgy roppant összetettsége még mindig nem eléggé körül járt, és így egy hatékony szabályozás még minden bizonnyal várat magára. Az eddig megvizsgált tanulmányok alapján álláspontom szerint a szabályozáshoz szükséges sarokkövek, adatvédelmi utalások, informatikai biztonsági követelmények már jól körül határoltak. A részletszabályok kidolgozásához nagy számú interdiszciplináris szaktudással rendelkező szakemberre van szükség, akik fordítani képesek a jogalkotó és a jogalkalmazó között. Véleményem szerint az MI-alapú FinTech alkalmazások biztonságos alkalmazásához vezető úton a szakképzések és ezen képzések szabályozása fontos szerepet fog betölteni.

Sáska Márton¹

KIS- ÉS KÖZEPES VÁLLALKOZÁSOK VERSENYJOGI MEGFELELÉSE

I. Bevezetés – témaválasztás indokoltsága

Írásom témájaként a kis- és közepes vállalkozások (továbbiakban: KKV-k) versenyjogi megfelelését választottam. Fontosnak tartom különválasztani a nagyvállalatok és KKV-k versenyjogi megfelelését mivel ezen vállalkozások megfelelési tudatossága, gazdasági jelentősége, jogsértő magatartása sokban különbözik. A KKV-k megfelelési elégtelensége jellemzően más okokra vezethető vissza, mint a nagyvállalatok esetében, és így a versenyhatóság is másképp kezeli az esetleges versenyjogsértésüket, illetve megfelelési programjukat. Tanulmányomban kitérek a KKV-k gazdasági szerepére, versenyjog tekintetében releváns szabályozására, megfelelési tudatosságra, illetve ezen programok elismerésére és hatására.

II. A KKV szektor gazdasági jelentősége, versenyjogi tudatossága

A hatályos szabályozás szerint KKV-nak minősül az a vállalkozás, mely 250 főnél kevesebb alkalmazottal rendelkezik és éves nettó bevétele nem haladja meg az 50 millió eurót vagy mérlegfőösszege a 43 millió eurót, forintban számítva.² Mint láthatjuk a törvény viszonylag tág körben minősíti a vállalkozásokat KKV-nak, ezen belül elkülöníti a mikro- és kis vállalkozások csoportját.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Dékán, KRE ÁJK Doktori Iskola.

2 2004. évi XXXIV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról 3. §

Nem túlzás azt állítani, hogy a KKV-szektor alkotja hazánkban a gazdaság gerincét. Különböző felmérések szerint a vállalkozások túlnyomó többsége (legalább 98%-a)³ KKV, és a foglalkoztatottak jelentős részét (71%)⁴ KKV alkalmazza, így a magyar GDP-nek fontos része (jelenleg körülbelül 46%) ez a vállalkozási csoport.⁵ A Gazdasági Versenyhivatal eljárásaiban szintén jelentős részt alkotnak a KKV-vel szemben folyó eljárások, de az elmúlt években az arányuk jelentősen csökkent. Ezt alátámasztja a GVH 2020-as gyorsjelentése, mely szerint 2020-ban a GVH döntéseiben érintett vállalkozások 10%-a volt KKV,⁶ ez 2019-ben még 54% volt, illetve egy 2012-es felmérés szerint a kartellrel kapcsolatos ügyek 71,5%-át adják, fogyasztóvédelmi ügyeknek pedig 78,8%-át⁷ tette ki ez a csoport. Az ügyek számának negatív irányban történő változása valószínűleg a versenyjogi tudatosság, versenyjogi szabályoknak való megfelelés erősödésére vezethető vissza. Ennek ellenére sok esetben a vállalkozások nem csinálnak megfelelési programot, vagy amit csinálnak az alkalmatlan arra, hogy elkerüljék a versenyfelügyeleti eljárást (mivel az nem felel meg a hazai és nemzetközi elismerési követelményeknek), később pedig a versenyjogi marasztalást. Természetesen ilyenkor felvetődik a kérdés, hogy egy vállalkozásnak milyen méret felett érdemes megfelelési programot alkotni, illetve a program létrehozására és működtetésére szánt pénz, hogy viszonyul egy esetleges bírsághoz, megéri-e egyáltalán megfelelési programot kialakítani. Röviden válaszolva a kérdésre, a legtöbb KKV-nak pénzügyileg is megéri megfelelési programot létrehozni. A mikro vállalkozások esetében, méretükből és költségvetésükből adódóan, nem igazán jöhet szóba megfelelési program, de ebben az esetben is érdemes tudatosan követni a versenyjog szabályait.

3 KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL: *A kis- és közepes vállalkozások jellemzői 2018*, <https://www.ksh.hu> letöltés ideje: 2022.02.19.

4 INFORMÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM: *A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítésének stratégiája 2019-2030*, 6. oldal, <https://www.edutus.hu/wp-content/uploads/2020/10/KKV-Strategia-2019-2030.pdf>. letöltés ideje: 2022.03.22.

5 Számos kutatás: pl: TNS Hoffman (2012), Portfolio (2017), KSH (2020)

6 *Gyorsjelentés a Gazdasági Versenyhivatal tevékenységéről - 2020*, 38. oldal

7 TÓTH András, *Megfelelni de minek? konferencia 2014, KKV-k versenyjogi megfelelése*, https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/gvh/versenykultura_fejlesztés/rendezvények/Megfeleles_konferencia_2014_prezentacio_GVH&inline=true letöltés ideje: 2021.12.19

III. Figyelmeztetés

Tanulmányom ezen részében a figyelmeztetés intézményéről fogok írni, melyre akkor van lehetőség, ha a KKV a jogsértést először követte el. A figyelmeztetés nem alkalmazható amennyiben a jogsértés közbeszerzési eljárás során árák rögzítésére, vagy a piac felosztására irányuló megállapodásban nyilvánul meg,⁸ illetve, ha a jogsértés különösen kiszolgáltatott személyekkel szemben valósul meg.⁹ A GVH akkor alkalmazhat bírság helyett figyelmeztetést, ha a vállalkozás eljárás során tanúsított magatartása alapján feltételezhető, hogy jogszerű magatartás ezzel a jövőben elérhető.¹⁰ Ennek az az oka, hogy a versenyhatóság a bírságnál fontosabbnak tartja, hogy kialakuljon a vállalat részéről a jogkövető magatartás, így ezt a célt elérendő a versenytanács megfelelési programra kötelezheti a jogsértő vállalkozást, mely során a versenyjognak megfelelő belső eljárásrendet kell kialakítania.¹¹

A Versenyhatóság ezt a típusú kedvezményt 2015-ben alkalmazta első ízben. Az Aramis Pharma Kft-vel szemben indított eljárásban. A vállalkozás ellen fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának feltételezett megsértése miatt indult versenyfelügyeleti eljárás, melyben a versenytanács mindössze figyelmeztetésben részesítette a vállalkozást KKV voltára való tekintettel. A Versenyhivatal megfelelési program létrehozására kötelezte a vállalkozást melynek biztosítania kell a jövőben a versenyjogi jogsértések elkerülését.¹² A Kőrös-Net Szolgáltató és Kereskedő Kft-vel szemben indított eljárás hasonló az előbb említetthez. Ezúttal is a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának feltételezett megsértése miatt indult versenyfelügyeleti eljárás, a versenyhatóság ezúttal is figyelmeztetést alkalmazott, és megfelelési program megalkotására

8 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról 78§. (9), ez a megkötés igazodik az az Európai Unió jogához (EuMSz 101, 102)

9 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról 78§. (9)

10 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról 78§. (8)

11 GVH <http://www.megfeleles.hu/>

12 Vj/97/2015.

kötelezte a jogsértő vállalkozást.¹³ Mint láthatjuk ez a szabályozás jelentős kedvezményt nyújt a KKV-k-nak bizonyos feltételek megléte esetén és ez a kedvezmény igen gyakran összefügg megfelelési program kialakítására való kötelezettséggel.

A jogintézménnyel kapcsolatban fontos megemlíteni néhány elvi jelentőségű döntést, melyek befolyással vannak a szabályozási környezetre. A VJ/100/2016 ügyben a versenyhatóság nem alkalmazott figyelmeztetést, ezt döntésében azzal indokolta, hogy egyrészt a vállalkozás feladata KKV voltának bizonyítása, illetve a vállalat együttműködési hajlandóságának hiányából arra lehet következtetni, hogy nem elkötelezett megfelelési program mellett, amely feltétele a figyelmeztetésnek.¹⁴ Szintén fontos elvi jelentőségű döntés a HelloPay Zrt. ügyében hozott döntés. A vállalat kereskedelmi gyakorlatában az előre meghatározott borraavaló mértéket, kiemelő elektronikus fizetési rendszer működött. Ezzel kapcsolatban a GVH kifejtette, hogy nem részesülhet olyan KKV figyelmeztetésben, ahol a jogsértés a kereskedelmi gyakorlat alapján történik.¹⁵ Látható, hogy sok esetben a figyelmeztetés alkalmazására akkor kerülhet sor, ha az össze van kötve megfelelési program vállalásával.

IV. Bírságcsökkentő hatás

Ebben a részében azt vizsgálom meg, hogy amennyiben egy KKV-ra mégis bírságot ró a Versenyhatóság, milyen lehetőségek vannak a bírság csökkentésére, illetve milyen eszközökkel allokálható ez. A vállalkozásoknak kiszabandó bírságot az antitröszt¹⁶ illetve fogyasztóvédelmi¹⁷ bírságközlemény

13 Vj/130/2015.

14 VJ/100/2016

15 VJ/64/2017

16 A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 1/2020. közleménye az antitröszt típusú jogsértésekre vonatkozó tilalmakba ütköző magatartások esetén a bírság összegének megállapításáról (egységes szerkezetben az azt módosító 1/2021. közleménnyel)

17 A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 12/2017 közleménye a fogyasztóvédelmi típusú ügyekben kiszabott bírság meghatározásának szempontjairól (egységes

határozza meg, melyek számos speciális szabályozást tartalmaznak a KKV-k tekintetében. A két bírságközleményt jelentősen módosították a 2021-es módosító közlemények.¹⁸ A változások nem érintik a megfelelési erőfeszítések elismerését.

Az antitröszt bírságközlemény szerint, KKV-k esetében a kiszabott bírságnak nem csak a jogsértés súlyát, hanem a vállalkozás pénzügyi teherbírását is figyelembe kell venni,¹⁹ mely elvet a Kúria is megerősít döntésével.²⁰ Az antitröszt bírságközlemény 31-es pontja pedig összefüggésben, dolgozatom korábbi részével, kifejti hogy ha egy KKV az egyezségi eljárás során nem részesül figyelmeztetésben, a KKV voltára tekintettel az egyéb tényezők mellett, még maximum 10%-os bírságcsökkentésben részesülhet.²¹ Ehhez hozzáadva az egyezség, egy esetleges megfelelési program (mely attól függően hogy előzetes vagy utólagos, ha teljesíti az elismerés feltételeit 5-10% körül mozog) és az együttműködés egyéb formáinak²² bírságcsökkentő hatását, a vállalat összességében jelentős kedvezményben részesülhet.

A fogyasztóvédelmi bírságközlemény szintén tartalmaz speciális szabályozásokat KKV-k tekintetében. A bírságközlemény előzetes megfelelési program megvalósítása esetén nem közli a bírságcsökkentés mértékét (de annyit közöl, hogy magasabb az utólagos programoknál), viszont utólagos megfelelési program esetén jóval magasabb bírságcsökkentési lehetőséget ír elő, mint az antitröszt bírságközlemény. A csökkentés mértéke 5% és 20% között mozog, mely a magasabb érték felé mozdul, ha tevőleges jóvátétel, vagy beismeréssel párosul. A közlemény kiemeli, hogy KKV-k esetén a bírságszámításnál, az irányadó bírságcsökkentés maximális mértékéből

szerkezetben az azt módosító 1/2021. közleménnyel) (fogyasztóvédelmi bírságközlemény)

18 Jelentősen megváltozott a bírságszámítás módja, mely már kevésbé szigorúan meghatározott, mint a módosítás előtt. Ennek valószínűsíthető oka lehet, egyrészt, hogy a Versenyhivatal több esetben is eltért a számítás módjától, illetve számos bírósági döntés felülbírálta a kiszabott bírságokat.

19 2004. évi XXXIV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról 3§., Antitröszt bírságközlemény 20.

20 Kúria Kfv.II. 37.076/2012/28. számú döntése (Vj-130/2006.)

21 Antitröszt bírságközlemény 31.

22 Pl.: tevékeny jóvátétel, beismerés

kell kiindulni.²³ Ezek alapján láthatjuk, hogy a KKV-k igen jelentős bírságcsökkentést érhetnek el, ha a megfelelést egyezséggel, tevékeny jóvátétellel, vagy az együttműködés egyéb formáival egészítik ki. Erre jó példa a GALENUS ügy melyben a GVH 60%-os bírságcsökkentést alkalmazott a vállalat KKV voltára, megfelelési erőfeszítéseire, illetve egyéb együttműködésére való tekintettel.²⁴

VI. Összefoglalás – következtetések

Tanulmányomban igyekeztem összefoglalni a KKV-k és a versenyjogi megfelelés összefüggéseit, röviden értekeztem gazdasági jelentőségükről. Bemutattam a figyelmeztetést, és a bírságcsökkentési lehetőségeket, melyek jelentős kedvezményt jelenthetnek a KKV-k számára. A Gazdasági Versenyhivatal ezekkel a rendelkezésekkel igyekszik ösztönözni a vállalkozásokat a jogkövető magatartásra, és rábírní őket, hogy versenyjogi megfelelési tudatosság jegyében végezzék tevékenységüket.

23 Fogyasztóvédelmi bírságközlemény 83.

24 Vj/64/2016

A BÍRÁK SZEMÉLYI TÁBLÁZATAINAK SZABÁLYOZÁSA 1872 ÉS 1900 KÖZÖTT²

A tanulmányban a korabeli bírák személyi és hivatali adatainak nyilvántartásáról szóló négy igazságügyi miniszteri rendeletet elemzem. Az áttekintés során érintem a bírák minősítésének sokat vitatott kérdését is, hiszen a felügyeleti jogot gyakorló bírósági vezetők ezekben a személyi táblázatokban rögzítették véleményüket a bírák szakmai tevékenységéről és előmeneteli esélyeikről. A személyi táblázatok – eddig feldolgozatlan – archivált anyagait Budapest Főváros Levéltárában gyűjtöttem.

I. Az 1872. évi igazságügyi miniszteri rendelet

1869. április 29-én a bírói ügyvitel tárgyában kiadott igazságügyi miniszteri rendelet³ még nem rendelkezett a bírák és bírósági hivatalnokok személyi táblázatairól. Három évvel később, Bittó István igazságügyi miniszter 1872. évi április 4-én 4010. számú rendeletével kibocsátott szolgálati utasítás 14. szakasza írta elő a bírák és bírósági tisztviselők személyi adatainak kötelező nyilvántartását. A rendelkezés szerint a hivatalba lépés alkalmával három példányban kellett kitölteni a személyi táblázatot, amelyhez az adatok hitelességét igazoló okmányokat is csatolni kellett. Két példányt

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Stipta István, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3-I. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

3 Vö.: „Az ügyviteli szabályokat korábban az 1874. évi október 15-én 3436. sz. alatt, és az 1881. évi november hó 1-én 3274. sz. alatt kelt rendeletek állapították meg.” HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *Forum: Acta Juridica et politica*, 2017, VII. évf., 1. sz., 58. p., 54. lj.

az igazságügyi miniszter kapott, egy példány a bíróság elnökénél maradt.

A rendelet szerint „E táblázatok minden tételét az elnök a bemutatott okmányokkal összegegyezteteti, a netalán szükséges helyreigazításokat eszközözi, a hitelesítési záradékot mindegyik példányra rávezeti s azután az okmányokat az illetőnek visszaadja.”⁴

A táblázatban „az illetőnek hivatali állására, jogi és nyelv-tanulmányai eredményére és nyilvános magaviseletére vonatkozó minden tény”-t rögzíteni kellett. A nyilvántartásba került „az újabb kinevezés, a letett vizsgálatok, a különös szorgalom elismerése, az intés és a fegyelmi eljárás megindítása és eredménye” is. A törvényszék elnökének a törvényszék és a területén lévő járásbíróságok személyzeténél előforduló változásokról az igazságügyi minisztert folyamatosan tájékoztatni kellett. Ha valamelyik bírósági tagot vagy hivatalnokot áthelyezték, vagy más állami szervnél alkalmazták, a személyi táblázatot az új hivatali főnökéhez kellett küldeni.⁵

II. A 3436/1874. I.M.E. rendelet

A Pauler Tivadar által 1874. október 15-én kiadott rendelet hatályon kívül helyezte az 1869-es bírói ügyviteli szabályzatot és a 4010/1872-es szolgálati utasításról szóló rendeletet. A 3436/1874. I.M.E. rendelet 23. §-a szerint „Minden bíró és bírósági hivatalnok tartozik hivatalba lépése alkalmával az előszabott minta szerint szerkesztendő személyi táblázatot, az abban felsorolt tételekre vonatkozó mellékletekkel együtt egy példányban az elnökhöz benyújtani. E táblázatok az elnök kezelése alatt állanak. A joggyakornokok két példányban állítják ki személyi táblázatukat, melyek egyike az igazságügyministeriumhoz felterjesztendő.”

Az idézett sorokon kívül további rendelkezéseket a bírák személyi tábláira vonatkozóan az 1874-es I.M.E.-ben nem találunk, ugyanis a rendelet utalt az 1872. december 31-én kelt I.M. szabályzatra, miszerint „a bíróság személyzetének nyilvántartása s a törzskönyvek vitele iránt az 1872. decz. 31-kén 39873. sz. a. kibocsátott igazságügyministeri szabályzat irányadó.”

Eszerint a személyi táblákban nyilvántartott személyi adatok és vélemények felhasználása belső felügyeleti ügykörben maradt, hiszen annak

4 4010/1872. I.M.E. 14. §.

5 Uo.

részletszabályait külön igazságügyminiszteri szabályzat rögzítette, amely a jogforrási hierarchián kívül helyezkedett el, így csupán a bírósági szervezet vezetői számára volt elérhető.

A Pauler-féle rendelet 23. §-hoz tartozó sablon képezte a személyi táblák mintapéldányát. Ennek megfelelően a két oszlopos, hat soros táblázat első oszlopában az alábbiak szerepelnek:⁶

1. Neve, születési helye és ideje, vallása, családi állapota és jelenlegi állása, vagy hivatala, honvéd vagy, közös hadseregben.
2. Tanulmányai, képesültsége, nyelv- s egyéb ismeretei.
3. Előadása azon rokonsági viszonyoknak, melyben az illető törvényszék területén alkalmazott hivatalnokokhoz áll.
4. Előbb viselt közhivatalai időrendben előadva, az egyes kinevezési okmányok keltére és számára hivatkozva.
5. Csatolmányok.
6. Jegyzetek.

A második oszlop a kitöltésre szolgált, melynek negyedik pontjához a szolgálati időt év/hónap/nap formában kellett rögzíteni.

A felsorolt rovatok folyamatos vezetésére csupán a „Jegyzetek” rovatban volt lehetőség, ugyanis amennyiben a többi rovatban bejegyzett adattal kapcsolatos változás állt be, azt hivatalból nem módosították a személyi táblázatokban.⁷ Azonban a többi rovatot is fontos lett volna a változások bekövetkeztével módosítani, hiszen előfordulhatott, hogy a hivatalba lépés után például a bíró családi státusza megváltozott. A szabályozás e hiányosságának kritikáját olvashatjuk az alábbi forrásból:

„Szerény nézetem szerint pedig nem épen közönyös dolog, habár a közszolgálati politikára nézve befolyása nincs is, hogy az igazságügyi kormányzat tudomással bírjon a bírák és bírósági hivatalnokok családi állapotáról nem épen tán a családos emberre nézve némileg önző, de igazolható feltevés szempontjából, hogy tán egyenlő kvalifikáció mellett a terheesebb anyagi gondot teremtő családi állapot javára alkalmilag figyelembe vétetnék, ha-

6 A személyi táblákban a rovatok nem voltak arab számokkal ellátva, azonban a könnyebb átláthatóság miatt a tanulmányban a felsorolást ilyen módon jelöljük.

7 SERLY Antal: A bírósági hivatalnokok személyi táblázatáról. *Ügyvédek Lapja*, 1887, 4. évf., 21. sz., 1887. május 21., (oldalszám nélkül).

nem statisztikai, etikai, tán nemzetgazdasági s egyéb szempontokból. Mindenesetre érdekességi szempontból sem lenne hátrányos tudni, hogy a bírák és bírósági hivatalnokok hány százaléka nős, hány százaléka nőtelen, mennyi százaléka családost, vagyis gyermekekkel megáldott s mennyire növekedik vagy apad az évenként, amennyiben erről kimutatás készíttetnék.

Ezen szerény indítványomat vagyok tehát bátor a magyar igazságügyi kormány figyelmébe ajánlani, hogy rendelje el a személyi táblázat első rovatának hivatalból való folytonos vezetését s e czélból a bírósági hivatalnokok is a családi állapotukban előforduló változásoknak felelősség terhe mellett való bejelentésére utasítandók.”⁸

E fejezetben tehát a személyi táblák korai szabályozásába és azok vezetésébe nyertünk bepillantást, melynek hiányosságait is láthattuk. A következőkben az 1891-es tárgybeli reformot vizsgáljuk meg.

III. Az 1891-es I.M.E. rendelet

Az 1874-es bírói ügyviteli szabályok több ponton is „revízióra” szorultak,⁹ ezért Szilágyi Dezső radikális igazságszolgáltatási reformjainak¹⁰ eredményeképpen a személyi táblázatok szabályozásában is jelentős változások következtek be. A 4291/1891. I.M.E. rendelet¹¹ 27. szakasza szerint „minden ítéldbíró és bírósági hivatalnok köteles hivatalba lépése alkalmával személyi táblázatát a vonatkozó rovatok kitöltésével két példányban kiállítani és

8 Uo.

9 ANTAL Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890-1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék.* Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 2006, 167-169. p.; Uő: *A szegedi királyi ítélőtábla története 1890-1914 között.* Budapest-Szeged, Országos Bírósági Hivatal - Magyar Igazságügyi Akadémia, 2014, 54-58. p.

10 Az átszervezett bírósági rendszerről lásd: STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története.* Multiplex Media-Debrecen U.P. Debrecen, 1997, 123-131. p.

11 Az új bírói ügyviteli szabályzat éles kritikájáról lásd: Márkus Dezső: A bírói ügyviteli szabályok. *Jogi Szemle*, 1891. V. köt. 11. sz., 557-262. p. Különösen: „Maguknak az ügyviteli szabályoknak szerkezete – alaki szempontból – nem felel meg sem várakozásainknak, sem a gyors ügyvitel kívánságainak. Az ügyvitelnek gyorsnak kell lennie – ez a főszabály. És hogy azzá lehessen, ehhez a főkellék, hogy szabályi világosak és gyorsan áttekinthetőek legyenek. Az előttünk fekvő munka e követeléseknek nem felel meg.” Uo. 257. p.

azokat a hivatkozott okiratok csatolása mellett az illető bíróság elnökének, ha pedig járásbírósághoz neveztetett ki, azon törvényszék elnökének átadni, a melynek kerületébe a járásbíróság tartozik.”

Az 1891-es I.M.E. rendelet rendelkezett arról is, hogy az „elnök a beadott táblázat minden tételét a bemutatott okiratokkal egybeveti, ehhez képest a táblázatot vagy hitelesíti vagy a kinevezettet új táblázat készítésére utasítja.”¹²

Míg az 1874-es I.M.E. rendelet csupán a joggyakornok esetében rendelte a személyi táblázat egy példányát az igazságügyministeriumhoz felterjeszteni, az 1891-es I.M.E. rendelkezése szerint a bírák és bírósági hivatalnokok esetében szükség volt erre.

Az 1891-es rendelet fontos reformja – amely az 1874-es rendelet hiányosságát kiküszöbölte –, hogy a személyi táblákban bekövetkezett változásokat is rögzíteni kellett. A rendelet szövege szerint a személyi táblázat az „illetőnek hivatalos állására vonatkozó minden további változás és általában a táblázat rovataiban feltüntetett minden ténykörülmeny felemlítésével esetről esetre kiegészítendő. Az ily változást és ténykörülmenyt tehát köteles az elnök az igazságügyministernek bejelenteni és az általa őrzött táblázatban szintén bejegyezni.”¹³ A bejelentés alól kivételt jelentett, ha a miniszter változásról hivatalból már tudomást szerzett.¹⁴

A rendelet 28. §-a szerint, ha az adott bírót másik bírósághoz helyezik át vagy más „államhivatalba lép”, akkor az elnöknél őrzött személyi táblázatot az újonnan illetékessé váló hatósághoz helyezik át. Tehát megállapíthatjuk, hogy a bírák áthelyezése esetén nem kell új személyi táblát kitölteni, hanem a már meglévő személyi táblát az elnökség az új felettes fórum részére továbbította.

A két oszlopos, tizenhárom – arab számmal ellátott – rovatból álló személyi táblázat fejlécébe került a hivatalnok neve, az első oszlopában pedig az alábbi adatok szerepeltek:

1. Születési hely és idő
2. Vallás
3. Családi állapot
4. Viselt állás a közös hadseregnél / honvédségnél

12 4291/1891. I.M.E. 27. §.

13 Uo.

14 Uo.

5. Elméleti képzettség az illető vizsgák letétele napjainak feltüntetésével
6. Nyelvismeret
7. Államhivatalba lépés előtti foglalkozás
8. Polgári és katonai szolgálatban külön időben viselt állások és azokban töltött idő
9. Rendkívüli szolgálatok
10. Kitüntetések
11. Czímek és méltóságok
12. Hivatali főnök sajátkezű név aláírása, hivatalnok sajátkezű név aláírása
13. Hivatali jegyzék

Arab számozás nélkül, a hivatali státusz megszűnéséhez kötődően, az első oszlopba a további alrovatok is tartoznak:

- Hivataláról lemondott
- Hivatalát vesztette
- Végkielégített
- Nyugdíjaztatott
- Meghalt

A második oszlop a kitöltésre szolgált, melyet a héttől - kilencedik rovattig terjedően év/hónap/nap formában kellett kitölteni.

Látható, hogy a korábbi szabályozáshoz képest az 1891-es szabályozás sokkal komplexebb, több érdemi szempontra kiterjedő személyi táblázatot alkotott meg. Azonban az új szabályozásból kikerült az 1874-es rendelet személyi táblájának harmadik rovata, amely azon „rokonsági viszonyok” felsorolására szolgált, amelyek az illető törvényszék területén alkalmazott hivatalnokokhoz álltak. A tizenharmadik rovatba a bírák minősítése került.

A fent kifejtettek alapján, a könnyebb átláthatóság kedvéért az alábbi táblázat vázlatosan szemlélteti a két rendelkezés közötti főbb különbségeket.

<i>3436/1874. I.M.E. rendelet</i>	<i>Szempontok</i>	<i>4291/1891. I.M.E. rendelet</i>
egy példány joggyakornokok esetében két példány	<i>kiállítandó</i>	két példány
mellékletek	<i>csatolmányok</i>	okiratok
bíróság elnöke részére	<i>benyújtandó</i>	bíróság elnöke részére járásbíróság esetén tör- vényszék elnöke részére
-	<i>a bíróság elnöke jogosult</i>	hitelesíteni/ új táblázat készítésére utasítani
csak a „jegyzetek” ese- tében vezetendő	<i>változások</i>	minden változás és tény- körülmény vezetendő
bíróság elnöke részére joggyakornokok esetében igazságügyministerium részére is	<i>felterjesztendő</i>	bírósági hivatal és igazságügyminister
6	<i>rovatok száma</i>	13
rendeleten kívül: 39873/1872. sz. I.M. sza- bályzat 1872. december 31.	<i>rendeletek</i>	csak a rendeletben: 27 - 28. §

(Szerk.: a szerző)

IV. Az 1900-as reform

A személyi táblázatokat kilenc évvel később, 1900. szeptember 27-én Plósz Sándor által kiadott I.M. rendelet ismét módosította. A koncepciózus miniszter visszatért az 1874-es mintához hasonló, kevesebb rovatot tartalmazó, átláthatóbb személyi kimutatások rendszeréhez. A módosítás indoka az ügyvétel egyszerűsítése volt. A rendelet szerint „A birói ügyviteli szabályok (1891. augusztus 19-én 4291.1. M. E. sz.) 9. §-ához és az ügyészségi utasítás (1899. október 20-án 4600. I. M. E. sz.) 7. §-ához kiadott minták alapján hozzám felterjesztett jegyzékek nélkülözik a szükséges tömör áttekinthetőséget és könnyű kezelhetőséget; más részről a személyi táblázatok másolataiban, a melyek az Ü. Sz. 7. §-a és az Ü. U.

6. §-a értelmében a pályázati kérvényekhez hivatalból mellékeltek, az e célra eddig megállapított minta összes rovatának terjedelmes kitöltése folytán oly adatok is sorolhatók fel, a melyekre a pályázók szolgálatának és minősítésének mérlegelésénél szükség nincs.”¹⁵

A renDELETEH tartozó II. minta tartalmazta a személyi táblázathoz szolgáló sablont. Az öt rovatot tartalmazó személyi táblázat az alábbiakból állt:¹⁶

1. Neve, születési helye és ideje, vallása, családi állapota.
2. A képességet bizonyító és az ezekre vonatkozó vizsgák vagy szigorlatok rövid vázlata. Hadkötelezettségi viszonyai.
3. Nyelvismeretei körülményesen leírva.
4. Szolgálati ideje.
5. Hivatalos jegyzetek.

Eszerint a módosításban már nem szerepelnek következő rovatok: államhivatalba lépés előtti foglalkozás, polgári és katonai szolgálatban külön időben viselt állások és azokban töltött idő, rendkívüli szolgálatok, kitüntetések, címek és méltóságok, hivatali főnök sajátkezű név aláírása, hivatalnok sajátkezű név aláírása, illetve a hivatali státusz megszűnéséhez kötődő alrovatok sem tartalmazza a személyi táblázat. A „Hivatalos jegyzetek” alá a bírák minősítése került.

V. A titkos minősítés

Ahogy a fentebb kiemelt, a bírák minősítését a szolgálati felettes a személyi táblázatokban a „Hivatali jegyzék”, majd a „Hivatalos jegyzetek” rovatban rögzítette.

A minősítések a szolgálati előmenetel fontos elemei voltak, azonban titkosításukat a korabeli szaklapokban számos kritika érte. A minősítések szolgálati nyilvánosságát Balogh Jenő igazságügyi miniszter 62.500/1913. I.M. számú rendelete vezette be.

15 A kir. igazságügyminiszternek 4696/1900.1. M. E. számú rendelete a bírói ügyviteli szabályok 7. és 9. §-ainak és az ügyészségiutasítás 6. és 7. §-ainak módosítása tárgyában. *Igazságügyi Közlemény*, IX. évf., 9. sz., 1900. szeptember 27.

16 A személyi táblákban arabszámú jelölés nélküli rovatokat tartalmaztak, azonban a könnyebb átláthatóság miatt a tanulmányban a felsorolást arab számokkal jelöljük.

A Budapest Főváros Levéltárában feltárt forrásokból látható, hogy az alábbi szempontok szerint minősítették a bírákat: képzettség, ítélőképesség, felfogás, szorgalom. Példaként említhető Despinits Péter személyi táblája a Szegedi Királyi Ítéltábláról, aki a következő minősítést kapta 1893. május 16-án: „Képzettség: jó, Ítéőképesség: gyenge, Felfogás: gyenge, Szorgalom: fáradhatatlan”.¹⁷

Szegheő Ignác személyi táblájában a Szegedi Királyi Ítéltábláról összetettebb minősítést olvashatunk, amely 1894. február 18-án kelt: „Képzettsége: jeles, törvény és judicatura ismerete kiterjedt különösen a büntető ügy terén az első rendű szakértők közé tartozik; Ítéőképessége: éles; Felfogása: gyors; Szorgalma: fáradhatatlan, – *itt egy olvashatatlan szó áll [a Szerző]* – a gondosság és alaposásra nézve az elsőrendűek közé tartozik”.¹⁸

Azonban fontos kiemelni, hogy 1913-ig a személyi táblázatokban nyilvántartott minősítések nem voltak megismerhetők a bírák számára, ezért nem tekinthetjük véletlennek, hogy az érintettek a korabeli szaklapokban adtak hangot elégedetlenségüknek, ahogyan az alábbi két forrásban is olvasható.

„Beszélünk-e arról, hogy a személyi táblázatot, ezt a néhány rubrikás papírlapot minő mystikus titok leple borítja? Ez sokszor a kegyhajhászok lelépő jegye lehet, ha lelkiismeretlen főnökök kezelik és polypja a valódi független bírónak, akárhogy megfelelt kötelességének. A mesterségesen előidézett setétségben nem látjuk a hydrát. De fájdalmas szorításától néha egész életen át nem tudunk szabadulni.”¹⁹

Egy másik forrás szerint: „A titkos minősítés veszedelme nem agyrém, nem falra festett ördög, hanem élő hus- és vérből való szörnyeteg. Ott grasszál a bíró háta mögött. Ott vigyorog az elnöki irodákban és szedi áldozatait. Ezek az áldozatok a közélet hanyatlásának a mártírjai. Ezek az áldozatok a bürokratismus tulhajtásának a halottja, vérük elégtételért eseng az igazság Istenasszonyához, mégsem akarja őket senkisé megglátni és jajszavaik süket fülekre találhatnak. Ilyen igazságtalanságot jogállam meg nem tűrhet!”²⁰

17 BFL. VII. 1. a. 869. Despinits Péter.

18 Uo. Szegheő Ignác.

19 Ismeretlen szerző: Az uniformis. *A Jog*, 1897, 16. évf. 3. sz., 1897. január 17. 1. p.

20 GÁL Lajos: Bírák titkos minősítése. *A Jog*, 1904, 23. évf. 41. sz., 1904. október 9., 1. p.

VI. A személyi tábla mint közvetlen bizonyíték

A hivatali jegyzékbe nem csupán a bírák minősítését, hanem a hivatali státusszal kapcsolatos egyéb körülményeket is rögzítették. A Magyar Királyi Curia 1896. április 18-án kelt ítéletében közvetlenül hivatkozott a fegyelmi eljárásban vádlott Muttnyánszky Ádám pestvidéki királyi járásbíró személyi táblázatára. Eszerint: „A büntetés mérvét illetően az első fokú fegyelmi bíróság ítéletének megváltoztatásául 1. rendű vádlott csak az 1871. évi VIII. t. cz. 22. § a) pontjában írt „rosszalásra” volt ítélhető egyfelől azért, mert enyhítőül szolgál részére a bedaványoknak kifogástalanul történt gyors elintézése, másfelől pedig azért, mivel nem forognak fenn oly körülmények, melyek 1. rendű vádlott ellenében súlyosbitóul számításba véthetnének és jelesül nem az, hogy fegyelmileg már büntetve volt, volna, mert a személyi táblázatban foglalt adatok szerint 1. rendű vádlott fegyelmileg büntetve nem – és csak elnököleg volt, megintve és ez is 1890 évi június hó 9-én egyébként is más tekintet alá tartozó cselekmény miatt történt.”²¹

Az idézett ítéletből kiderül, hogy az elsőfokú fegyelmi bíróság hibásan rögzítette, hogy a vádlott már fegyelmileg büntetve volt, amelyet a fegyelmi büntetés kiszabásánál súlyosító körülményként értékelt. A Magyar Királyi Curia a büntetés kiszabásának mérlegelésénél a vádlott személyi táblájában rögzített adatokat vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy a vádlott nem fegyelmi bíróság által kiszabott büntetést kapott, hanem a csekélyebb fokú felügyeleti eljárás keretében intézkedést szabtak ki vele szemben. A 4291/1891. I.M.E. rendelet 86. § 1-13. pontja határozta meg a felügyeleti intézkedéseket,²² amelyekre a fegyelmi eljárás mellőzése, megszüntetése, kisebb fokú szabálytalanság esetén kerülhetett sor a csekélyebb fokú felügyeleti eljárásra. A hetedik pont szerint írásbeli megintésre az 1871. évi

21 BFL. VII. 1. b. 3. 1895/11 Muttnyánszky Ádám pestvidéki kir. járásbíróági járásbíró és Nyomárkay Aurél pestvidéki kir. járásbíróági albíró. Vö. „Más esetben is megszegte az ügyviteli szabályokat, amelyek miatt a törvényszék elnöke többször megintette, és ezt személyi lapjára is rávezették.” CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz Sch. F. HOMOKI- NAGY Mária: A bírói felelősség kérdéseinek megítélése a gyakorlatban. *Pro Publico Bono-Magyar Közigazgatás*, 2020/3. sz., 218. p.

22 MARSCHALKÓ János: *A bírósági ügyvitel szabályai*. Az új büntető ügyvitel szabályaival kiegészített második kiadás. Budapest, 1900, 66-69. p.

VIII. t.c. 28. §-a értelmében volt lehetőség. Az idézett tc. 28. szakasza kimondta, hogy „Csekélyebb rendtelenségek esetében az elnök hivatalosan meginthati a törvényszéknél vagy annak területén alkalmazott bírói tagokat és bírósági hivatalnokokat.” Az írásbeli intéssel szemben, a szóbeli intézés nem került a személyi táblázatokba bevezetésre.²³

Záró gondolatok

A szakirodalom eddig nem foglalkozott részletesen a bírák személyi táblázataival, az ezekben rögzített adatok elemzésével és nyilvántartások szabályozásának jogforrási jellegével. A tárgybeli szabályok összehasonlításával képet kaphatunk a dualizmus-kori szolgálati pragmatika egyik fontos eleméről, az előmeneteli rendszert befolyásoló minősítések ténybeli alapjaként felhasznált adatok köréről és ezek felhasználásának módjáról.

Megállapítható, hogy az 1900-as módosítás bizonyos tekintetben viszszalépés volt, ugyanis a kitüntetések, illetve a címek és méltóságok rovatai a bírák előmenetelénél fontos szempontként szolgálhattak volna. Felmerül a kérdés, hogy a személyi táblákban rögzített minősítések milyen célt szolgáltak, amennyiben azokat a bírák nem ismerhették meg. Ezt a körülményt, ahogyan a szemléltetett forrásokból is láthattuk, a korszak bírái is sérelmezték. A minősítések szintén a bírák előmenetelében kaptak döntő szerepet, a titkos minősítés éppen ezért jogosan vetett fel aggályokat az érintettekben. Az ismertetett jogeset alapján is igazolható, hogy a személyi táblákra a fegyelmi bíróságok közvetlenül hivatkoztak és annak tartalma befolyásolta az ítéletek tartalmát.

Felhasznált irodalom és a források jegyzéke

Levéltári források:

BFL. VII. 1.a.869. Despinits Péter.

BFL. VII. 1.a.869. Szegeő Ignác.

BFL. VII. 1.b.3. 1895/11. Muttnyánszky Ádám pestvidéki kir. járásbíró-sági járásbíró és Nyomárkay Aurél pestvidéki kir. járásbíró-sági albíró.

23 BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *A bírói felelősség szabályozása Magyarországon*. Habilitációs értekezés. 28. p.

Szakirodalom:

- ANTAL Tamás: Törvénykezési reformok Magyarországon (1890-1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 2006.
- ANTAL Tamás: A szegedi királyi ítéltábla története 1890-1914 között. Budapest-Szeged, Országos Bírósági Hivatal – Magyar Igazságügyi Akadémia, 2014.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon. Habilitációs értekezés.
- HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. Forum: Acta Juridica et politica, 2017, VII. évf., 1. sz.
- HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség kérdéseinek megítélése a gyakorlatban. Pro Publico Bono-Magyar Közigazgatás, 2020/3. sz.,
- MARSCHALKÓ János: A bírósági ügyvitel szabályai. Az új büntető ügyvitel szabályaival kiegészített második kiadás. Budapest, 1900.
- STIPTA István: A magyar bírósági rendszer története. Multiplex Media-Debrecen U.P. Debrecen, 1997.

Szaklapok:

- Ismeretlen szerző: Az uniformis. A Jog, 1897, 16. évf. 3. sz., 1897. január 17.
- MÁRKUS Dezső: A bírói ügyviteli szabályok. Jogi Szemle, 1891. V. köt. 11. sz.
- GÁL Lajos: Bírák titkos minősítése. A Jog, 1904, 23. évf. 41. sz., 1904. október 9.
- SERLY Antal: A bírósági hivatalnokok személyi táblázatáról. Ügyvédek Lapja, 1887, 4. évf., 21. sz., 1887. május 21.

Jogforrások:

1871. évi VIII. törvénycikk a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről. Igazságügyminiszteri rendelet. A bírói ügyvitel tárgyában. 1869. április 29. Az igazságügyminisztérnek 1872. évi ápril 4-kén 4010. sz. a. kelt rendeletével kibocsátot szolgálati utasítás az elsőfolyamodású bíróságok számára.
- A magy. kir. igazságügyministernek 1874. évi októberhó 15-én 3436/1874. szám alatt kelt rendelete a bírói ügyvitel tárgyában.

A m. kir. igazságügyministernek 4291/1891. I. M. E. számú rendelete, a bírói ügyviteli szabályok kiadása tárgyában.

A m. kir. igazságügyminister 1900. évi 4642, I. M. E. számú rendelete, az 1892. évi május hó 10-én 5206/891. I. M. E: sz. a kélt igazságügy ministeri rendelet II. pontjának és az 1891. évi augusztus hó 19-én 4291. I. M. E. számú igazságügyministeri rendelettel kibocsátott bírói ügyviteli szabályok 88. §-ának módosítása tárgyában.

Tárgyszavak:

bírói hivatás, bírák személyi táblázatai, bírák minősítése, jogtörténet

Sőre Zoltán¹

JOGORVOSLAT: ALAPJOG, VAGY KIVÁLTSÁG? A JOGORVOSLAT, MINT A VÉGREHAJTÁSI ELJÁRÁS JANUS-ARCÚ FELÜGYELETI ESZKÖZE

*„Az istennek szép minden, és jó, és jogos,
emberek gondolják ezt jogtalannak, amazt meg jogosnak”
/Hérakleitosz/*

Számtalan esetben és az élet minden területén találkozhatunk azzal a hétköznapi kifejezéssel, miszerint „jogom van” vagy épp ennek ellentétéjeként – de lényegét tekintve ugyanazon megfontolásból – érhet bárkit bíráló, jogtalannak titulálva azt, amely épp „tetszésünk” ellen való. Mintha szándékosan megfélelgettünk volna arról, hogy mit is jelent az, hogy kötelességünk is van. A jogtalanság érzése egyenes út a jogérvényesítés bármely formájához, s ha netán e folyamatban mégis elbuknánk a második esélyt a jogorvoslat intézménye adja (vagy adhatná?) meg számunkra.

„A jogi szabályozás célja a jól működő társadalom, társadalmi együttélés. A jogtudománnyal foglalkozók közül sokan a kelsen-i jogi gondolkodás alapján distanciával tekintenek az elvont értékekre és elvekre, felhívva a figyelmet arra, hogy csak a jogra jellemző transzformációt követően lehet – ha egyáltalán lehet – a morális szempontokat beemelni a jog koherens fogalmi és jogintézményi rendszerébe.”² E gondolat mentén kívánok rávilágítani arra, hogy noha azt hisszük a jogorvoslat az utolsó mentsvárunk, mit sem ér a jogtudomány, ha annak gyakorlói megfélelgetnek arról, hogy elsősorban emberek, akik gyakran tévedhetnek/hibázhatnak is és a jogorvoslat e végből mégsem lehet

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Dr. habil. Birher Nándor Máté egyetemi docens, Tanszékvezető, Jegtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék.

2 BIRHER Nándor: *Szabályozáskomplexitás*, Budapest, Patrocinium Kiadó, 2021, 28.

a jó megoldás. Tudjuk, így evidencia, hogy mindenkit megillet a jogorvoslat és azt gondolhatjuk, hogy mindez alapjog és egyértelműen nem kiváltság. De mindez valódi tartalommal is társul, vagy csak ékes szavak ezek. Tár-gyi tanulmányban a végrehajtási eljárásban a végrehajtó intézkedése ellen benyújtható egyetlen érdemi jogorvoslati formát, a végrehajtási kifogást kívánom bemutatni. Értelemszerűen, ami az egyik félnek jó – kifogásnak való helyt adás vagy elutasítás – az a másik félnek rossz és a magasabb fórum bölcsességében bízva keressük a magunk igazát.

„Első látásra egyszerűnek tűnt: döntsön a nép. Valójában azonban képtelenség volt, mert a nép egészen addig nem tud dönteni, ameddig valaki más el nem dönti, hogy ki a nép.”

/Sir Ivor Jennings/

Ki is volt Janus

„Eredeti és igen sajátos szerepű római istenség, a legősibbek egyike... a nap istene, amely reggel kitarja és este bezárja az ég kapuit. Alighanem ezért lett minden bemenet és kijárat, minden ajtó és kapu istene (ajtó latinul janua); a kezdet és a vég volt, ezért ábrázolták két ellentétes irányba néző fejjel ill. arccal. E két szerep közül idővel a kezdet lett a fontosabb, így kapta az év első hónapja a Januarius nevet. Numa Pompilius építtette fel – templomát a régi fórum közelében; ezt békében zárva tartották, háború idején pedig kinyitották.”³

„Janus nemcsak a kezdetek és az átmenetek istene volt, hanem háborúval / békével is társult, mivel szentélyének ajtaja kinyílt, kivéve a béke idejét... mint az áldozat és jóslás megalapítója, mivel két arcán keresztül láthatja a múltat és a jövőt, a világ első papja”⁴

Janushoz hasonlatos a jogorvoslat lehetősége is, hiszen a kellően alapos jogorvoslat valaminek a kezdete is lehet, míg az elődázott, vagy ki nem merített jogorvoslat a vég hírhordozója és egyúttal beteljesítője is lesz.

3 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-ki-kicsoda-az-antik-mitoszokban-F869D/j-F89D6/janus-F89D7/>, letöltve 2022.03.07.

4 <https://www.greelane.com/hu/hum%c3%a1n-t%c3%a1rgyak/t%c3%b6rt%c3%a9nelem-%c3%a9s-kult%c3%bara/who-is-janus-119326/>, letöltve: 2022.03.07.

A jogorvoslat fogalma, célja

„Magyarországon az a különös helyzet áll fenn, miszerint a tételes jogban nem találjuk meg a „jogorvoslat” szó definícióját. A jogorvoslat jogintézményét minden jogszabály adottnak veszi, és úgy hivatkozik rá vagy használja a szót, hogy eközben annak törvényi definícióját egyetlen jogszabály sem adja meg”⁵

Az Alaptörvényünk biztosítja azt a lehetőséget, hogy „mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.”⁶ A jogorvoslat-hoz való jog tehát mindenkit megillető alkotmányos alapjog, melynek „immanens tartalma az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez vagy ugyanazon szerven belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetőségét jelenti, abból tehát nem feltétlenül következik a bírósághoz fordulás joga (5/1992. (I. 30.) AB határozat). A jogorvoslat-hoz való jog akkor érvényesül, ha a szabályozás a sérelem orvoslására valódi lehetőséget biztosít.”⁷

„A jogorvoslat-hoz való jog az igazságszolgáltatással összefüggő legfontosabb alapjogok közé tartozik... arra utal, hogy a jogalkalmazás által érintett érdekelteknek az állammal szemben fősabályként igényük van legalább két, egymástól elkülönült döntéshozatalra, amelyek közül a második az elsőre visszahatni képes.”⁸

„A jogorvoslat – eljárásjogi értelemben – valamely sérelmes vagy sérelmesnek vélt határozat megtámadása az (ügy)fél vagy az erre jogosult más személy részéről, azzal a céllal, hogy az arra feljogosított hatóság a határozatot bírálja felül és a jogsérelmet orvosolja.”⁹

A fenti megfogalmazások alapján akár arra téves következtetésre is juthatunk, hogy a jogorvoslat a bíróság, vagy más hatóság sérelmesnek vélt döntésével szemben igénybe vehető jogi eszköz, melynek egyetlen, világos célja a hibás/téves döntés megváltoztatása, a jogsértés következté-

5 <https://www.clientearth.org/media/dlrlltzw/2020-01-06-jogorvoslati-jogok-magyarorszagon-kezikonyv-ext-hu.pdf>, letöltve: 2022.03.14.

6 Magyarország Alaptörvénye, XVIII. cikk (7)

7 http://projektjaink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/e-learning/alaptorveny_birok/at_szabadsag/lecke7_lap1.html, letöltve 2022.03.15.

8 KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2013, 369.

9 GOMBOS Katalin: A polgári perorvoslati rendszer és átalakulása, *Jogtudományi közlöny*, 2018/2, 58.

ben felborult – megsértett – jogrend egyensúlyi állapotának helyreállítása. Ugyanakkor a felhívott meghatározások, aktív tevékenység következtében megnyílt lehetőséget feltételeznek valamely sérelmet elszenvedő fél számára, de nem adnak eligazítást arra vonatkozóan, hogy egy esetleges döntés/intézkedés elmaradása a jogorvoslat véd ernyőjét maga után vonhatja-e, vagy sem. Úgyszintén vizsgálható az is, ha a jogorvoslati cél – valós jogsérelem – egyértelmű hiánya mégis hogyan adhat alapot a jogorvoslati jog gyakorlására és a jogorvoslati eljárás lefolytatására. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a rosszhiszemű pervitel jogorvoslat keretében kizárólag az eljárás elhúzódsát célozza és nem a tényleges jogsérelem reparációját hivatott elősegíteni, mégis az arra jogosult szervek jogorvoslati eljárás keretében a szükséges eljárást lefolytatják.

A végrehajtási eljárás során igénybe vehető jogorvoslatok csoportosítása

A végrehajtási eljárásban a végrehajtás foganatosítása során előterjeszhető leggyakoribb és legkiemelkedőbb jogorvoslat a végrehajtási kifogás, amely rendes jogorvoslatnak minősül. Elbírálására a végrehajtást foganatosító bíróság jogosult.¹⁰ A továbbiakban – a tanulmány szűk terjedelmére figyelemmel – a végrehajtási eljárás során igénybe vehető jogorvoslatok tagolását követően kizárólag a végrehajtási kifogás rövid történeti és elméleti megközelítését, gyakorlati példákkal átszőve kívánom szemléltetni.

1. A végrehajtás elrendelésével kapcsolatos jogorvoslati lehetőségek
 - 1.1. A végrehajtási lap visszavonása, vagy a végrehajtási záradék törlése (Vht. 211-212. §)¹¹

10 KISS Nikolett – OSZTOVITS András – POMEISL András – VILLÁM Krisztián: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény nagykommentárja*, Budapest, Opten Informatikai Kft., 2015., 217.

11 Ha a bíróság a végrehajtási lapot a törvény megsértésével állította ki, a végrehajtási lapot vissza kell vonni, ha pedig az okiratot a törvény megsértésével látta el végrehajtási záradékkal, a végrehajtási záradékot törölni kell (1994. évi LIII. törvény 211. § (1)–(2)). A végrehajtási okirat például akkor törvénytört, ha a végrehajtás általános feltételei hiányoznak, azaz a végrehajtható határozat kötelezést / marasztalást tartalmaz; jogerős/vagy előzetesen végrehajtható; teljesítési határidő letelt (Vht. 13. § (1. a) – c.), vagy jogerős fizetési meghagyás alapján nem lehet végrehajtási lapot kiállítani, ha a jogerősítő záradék akként

- 1.2. Fellebbezés a végrehajtás elrendelésével kapcsolatban (Vht. 213.)
 - 1.2.1. „bíróság a végrehajtást végzéssel rendelte el (pl. biztosítási intézkedés);
 - 1.2.2. A bíróság a végrehajtási kérelemtől eltérően rendelte el a végrehajtást;
 - 1.2.3. A bíróság a végrehajtás elrendelése helyett egyéb intézkedést hozott (áttétel, visszautasítás, megtagadás, megszüntetés).¹²
- 1.3. Felülvizsgálati kérelem a végrehajtási eljárás elrendelésével kapcsolatban (Vht. 214. §)¹³
2. Végrehajtási eljárás foganatosításával kapcsolatos jogorvoslati lehetőségek
 - 2.1. Végrehajtási kifogás (Vht 217. §)
 - 2.2. Fellebbezés a végrehajtás foganatosításával kapcsolatban (Vht. 218. §)
 - 2.3. Egyéb jogorvoslatok (Vht. 220. §)¹⁴

„A jogorvoslat fogalmát tágan értelmezve, ide tartozik a végrehajtás megszüntetése és korlátozása iránti per, valamint az igényper...¹⁵”

került kiállításra, hogy a követelés tárgyában nincs helye végrehajtásnak (Vht. 13. § (4); egy ügyben több végrehajtási lap került kiállításra (Vht. 18. § (1)). A visszavonás vagy törlés kezdeményezésére hivatalból a bíróság, vagy a végrehajtó jelzése alapján, illetve az eljárásban érintett fél kérelmére is lehetőség van.

- 12 GYÜRE Péter, A bírósági végrehajtás elrendelésére vonatkozó általános szabályok figyelemmel a szubszidiárius jelleggel alkalmazandó új polgári perrendtartás rendelkezéseire, *Eljárásjogi szemle*, 2018. évfolyam/2018/1., 52. Megjegyzendő, hogy az 1.1.2 pont alapján gyakorolt fellebbezés esetén a jogorvoslati kérelemnek a végrehajtás foganatosítására nincs halasztó hatálya – ha a Vht. másképp nem rendelkezik – ellenben a lefoglalt dolgok értékesítése és a végrehajtásból befolyt összeg jogosult részére történő kifizetése iránt nem lehet intézkedni.
- 13 1994. évi LIII. törvény 214. § Felülvizsgálati kérelemnek van helye a másodfokon jogerőre emelkedett olyan végzés ellen, amellyel a bíróság külföldi határozat végrehajtási tanúsítvánnyal való ellátásáról, illetőleg végrehajtásának elrendeléséről döntött.
- 14 a végrehajtási eljárás foganatosítása során a jogsérelem a rendőrség, az ingatlanügyi hatóság, vagy más szerv eljárásában történt, az említett szervek eljárásáról szóló jogszabályok alapján van helye jogorvoslatnak
- 15 BALOGH Olga – B. KOREK Ilona – CSÁSZTI Ferenc – JUHÁSZ Edit: *A megújult*

A kifogás fejlődésének jogtörténeti áttekintése

A végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. törvénycikk 1955-ig volt hatályban, melyben a mai értelemben vett kifogás fogalmi meghatározása nem történt meg, a normaszöveg kifogásolás jogát említette, illetve taxatív jellegű felsorolást tartalmazott arra vonatkozóan, hogy mi minősülhet „kifogásnak”.¹⁶ A törvénycikk (2. §) a kifogásolási jog tárgyában utaló szabályt tartalmazott, így a királyi közjegyzőkről szóló 1874. évi XXXV. törvénycikk X. fejezetének szabályozását rendelte alkalmazni, egyebekben a törvény a végrehajtás foganatosítását ellentmondással, kifogással vagy ellenszegüléssel gátolni nem engedte.¹⁷ „*A végrehajtásnak ellenszegülés által való meggátlása esetében, a kiküldött a bűnvádi eljárás megindítása végett, hivatalból külön jelentést tartozik tenni*”.¹⁸

Az 1955. évi 21. törvényerejű rendelet a bírósági végrehajtásról – amely 1979. december 31-ig volt hatályban – a kifogást, mint a jogorvoslati megnevezést nem tartalmazott. „*A végrehajtó törvénytől vagy alaptalan határozata és intézkedése ellen az ügyész óvással, más érdekelt pedig panasszal élhet ahhoz a bírósághoz, amelynél a végrehajtó működik*”.¹⁹ A szabályozás különösen figyelemre méltó eleme az, hogy:

„*Ügyési óvás bejelentése határidőre tekintet nélkül: P. K.829/69.*”²⁰

bírósági végrehajtás, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006, 533.

16 1874. évi XXXV. törvénycikk 113. §

,,a) ha a bíróság illetéktelen;

b) ha a végrehajtás alapját képező közjegyzői okiratban foglalt jogügylet érvénytelen;

c) ha az okirat hamis vagy hamisított;

d) ha az okirat kiadványa a 139., 140. § kellekeivel nem bír;

e) ha a bíróság a 111. § szabályai ellenére rendelte el a végrehajtást;

f) ha a kötelezettség az okirat kiadása után felmerült tény folytán egészben vagy részben elemészett, vagy annak teljesítésére a jogosított fél halasztást engedett.”

17 1881. évi LX. törvénycikk 32. §

18 VINCENZI Gusztáv – BOROSDI Miklós: *Végrehajtási eljárás*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, IV., 1935., 110.

19 1955. évi 21. törvényerejű rendelet a bírósági végrehajtásról 190. §

20 VIDA István: *A bírósági végrehajtás szabályai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963, 95. Az ügyész vizsgálhatta, hogy a végrehajtás kellő időben és a törvényeknek megfelelően történik-e. Az ügyész felügyeletet gyakorolt – az érkezett beadványok és panaszok alapján – a bírósági határozatok végrehajtásának törvényessége felett, kötelező utasításokat adhatott a

megvalósulhatott.

Az 1979. évi 18. törvényerejű rendelet hasonlóan az előbbi szabályozáshoz szintén jogorvoslat megnevezést tartalmaz a végrehajtó határozata és intézkedése ellen. A törvényerejű rendelet szövege részben megegyezik a korábbi normaszöveggel, azaz „a végrehajtó törvénysértő vagy alaptalan határozata és intézkedése ellen az ügyész óvással” élhet „más érdekelt pedig felülvizsgálati kérelemmel élhet a végrehajtó szerint illetékes járásbíróhoz.”²¹

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (továbbiakban: Vht.) a korábbi jogorvoslat elnevezést „végrehajtási kifogásra” változtatja, mert e jogorvoslat korábbi megjelölésére használt felülvizsgálati kérelem kifejezés a jogerős határozat ellen újonnan bevezetett rendkívüli jogorvoslat megnevezésére szolgál.²²

A Vht. alapján a végrehajtási kifogás fogalma tehát megjelenik, majd annak változása a kapcsolódó jogszabályi környezet alapján megfigyelhető:

1994. május 11-től – 2012. március 14-ig

„A végrehajtó törvénysértő intézkedése, illetőleg intézkedésének elmulasztása (a továbbiakban együtt: intézkedése) ellen a fél vagy más érdekelt végrehajtási kifogást terjeszthet elő a végrehajtást foganatosító bírósághoz.”

majd 2012. március 15-től

„A végrehajtónak a végrehajtási eljárás szabályait és a végrehajtási kifogást előterjesztő jogát vagy jogos érdekét lényegesen sértő intézkedése, illetőleg intézkedésének elmulasztása (a továbbiakban együtt: intézkedése) ellen a fél vagy más érdekelt végrehajtási kifogást (a továbbiakban: kifogás) terjeszthet elő a végrehajtást foganatosító bírósághoz. E § alkalmazásában a végrehajtási eljárás szabályainak lényeges megsértése az olyan jogszabálysértés, amelynek a végrehajtási eljárás lefolytatására érdemi kihatása volt.”

bírósági végrehajtásra vonatkozó jogszabályok megtartására. Az ügyészi óvás, illetőleg panasz tárgyában a bíróság – az érdekeltek megidézésével, nyilvános tárgyaláson – végzéssel határozott, a végzés ellen fellebbezésnek (fellebbezési óvának) volt helye

21 A bírósági végrehajtásról szóló 1979. évi 18. törvényerejű rendelet 38. §

22 VIDA István – BALOGH Olga: *A bírósági végrehajtás új szabályai*, Budapest, Co-Nex-Training Bt., 1994, 235.

A kifogás a gyakorlatban (a kifogás határideje- és helye, végrehajtást foganatosító bíróság, a kifogás illetéke, a kifogás tartalmi elemei és szankciója)

A kifogás határideje

A hatályos jogi szabályozás alapján a végrehajtási kifogást szubjektív határideje a végrehajtói intézkedésről való tudomás szerzéstől számított 15 nap, míg az objektív határidő 3 hónap, e határidő elmulasztása miatt pedig igazolásnak nincs helye.

A kifogás helye

A kifogás előterjesztése a bírósági végrehajtónál kell, hogy megtörténjen, más szervnél történő előterjesztés esetben azt elkésettnek kell tekinteni. Egyes bíróságoknál a határidőben benyújtott kifogás is elbírálásra került, míg más bíróság a kifogást hivatalból elutasította. Extrém esetként említést érdemelhet az is, hogy a határidőben a bíróságra érkezett kifogást a bíróság olyan határidőben továbbította, hogy a végrehajtó általi beterjesztést követően már csak azt állapíthatta meg, hogy a kifogás elkésett, illetve olyan eset is tapasztalható, ahol a bírói függetlenség elve alapján azt állapította meg az eljáró bíróság, hogy más bíróság végzése nem köti, így azt a kifogást is elbírálta, melyet nem a végrehajtónál terjesztettek elő.

A végrehajtást foganatosító bíróság

A normaszöveg a kifogás elbírálására a végrehajtást foganatosító bíróságot jogosítja fel, azaz a Vht. szerint és nem a Pp. alapján megállapított illetékességi szabályok az irányadóak. A végrehajtást foganatosító bíróságnak a Vht. tehát azt a bíróságot tekinti, amely mellé a végrehajtót kinevezték.²³ A kinevezés korábban az Igazságügyi Miniszter, jelenleg pedig a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatóságának az elnökének hatáskörébe tartozik. A kinevezés meghatározott székhelyre és meghatározott járásbíróság mellé

23 1994. évi LIII. törvény 225. § (6)

történik.²⁴ A törvényi megfogalmazás viszonylag egyszerű és egyértelmű, figyelembe véve azt is, hogy a bírósági végrehajtás szervezetéről szóló 6/2021. (X. 29.) SZTFH rendelet²⁵ a végrehajtói álláshelyek számát az egyes bíróságok mellé pontosan meghatározza. Elképzelhetetlen és annak gyakorlati megvalósulásáról sincs példa, hogy egy végrehajtó több álláshelyre is kinevezést kapjon. Ahogy a legegyszerűbbnek tűnő fogalmak – a jó, a rossz, az igazság – meghatározására is képtelen az ember, magától értetődik az is, hogy a végrehajtást foganatosító bíróság meghatározása sem lehet egységes a joggyakorlat számára. A végrehajtói szolgálatát ellátni már nem képes²⁶ végrehajtó feladatait a Vht. az állandó helyettes révén biztosítja.²⁷ Az esetleges szolgálati hely kiterjesztés a korábbi végrehajtói szolgálat megszűnésével, illetve a 2021. évi LI. törvény 18. § b) pontja alapján hatálytalan. Azaz a végrehajtói szolgálat megszűnésnek ténye és a szolgálati hely kiterjesztésének jogszabályból történő kikerülése, vagy az esetleges „szokásjog” a szolgálati hely megszűnését követően az adott bíróság illetékességére már nem adhat alapot. Amennyiben a megüresedett álláshelyre új végrehajtó kerül kinevezésre, a kinevezés nyitja meg a foganatosító bíróság törvényi megfogalmazása révén újra az adott bíróság illetékességét. Ha pedig a megüresedett álláshelyre új végrehajtót neveznek ki és kinevezett, illetve az állandó helyettes a végrehajtási ügyek átadása során úgy állapotodnak meg, hogy a folyamatban lévő végrehajtási ügyeket az állandó helyettes foganatosítja,²⁸ nyilvánvaló, hogy a megállapodást jóváhagyó Magyar Bírósági Végrehajtói Kar Hivatalvezetője kinevezési jogkörrel nem rendelkezik. Azaz a kinevezés hiánya, valamint a korábbi szolgálati jogviszony megszűnése és az újonnan kinevezett végrehajtói szolgálata, valamint a folyamatban lévő ügyekre vonatkozó megállapodás nem keletkeztet a korábbi állandó helyettes részére annak kinevezésétől eltérő végrehajtást foganatosító bíróságot.

Egyes eseti döntésekben – a törvényes bíróhoz való jog esetleges sérelme és a tisztességes eljáráshoz való jog körében – maga az Alkotmánybíróság jegyezte meg, hogy *„az illetékességgel kapcsolatosan állított sérelem a jelen ügyben*

24 1994. évi LIII. törvény 232. § (1)

25 korábban a 16/2001. (X. 26) IM rendelet

26 1994. évi LIII. törvény 239. §

27 1994. évi LIII. törvény 240/A. § (1)

28 1994. évi LIII. törvény 240/A. § (7)

egyébként sem valósíthatja meg a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét abból következően, hogy maga az indítványozó is a Körmendi Járásbíróságot tekintette illetékes bíróságnak, ahová az iratokat az elbírálás végett továbbította.”²⁹ Az Alkotmánybíróság gyakorlatát szemlélve megállapítható, hogy végrehajtók által előterjesztett alkotmányjogi panaszt – „szuperbíróság” fogalmát és törvényességi, vagy szakjogi kérdésként a rendes bíróságok szerepkörének átvételére hivatkozva³⁰ – rendszerint elutasította, vagy visszautasította.

Előzőektől lényegesen eltérő álláspontra helyezkedett a Kúria joggyakorlat elemző csoportja, amikor a bíróságok illetékességét vizsgálva megállapította, hogy:

„Az 1952. évi Pp. rendelkezése szerint a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítása azon alapult, hogy a felperes követelésének érvényesítése más bíróság vagy más hatóság hatáskörébe tartozik, vagy a perre más bíróság illetékes, de a 129. § rendelkezése a szükséges adatok hiányában nem alkalmazható [1952. évi Pp. 130. § (1) bekezdés b) pont]. A Pp. ezt a korábbi elutasítási okot „átalakította”, figyelemmel az áttétel szabályainak változására, miszerint áttételnek csak a Pp. hatálya alá eső polgári peres útra tartozó keresetlevél alapján, vagy a Kp. hatálya alá tartozó ügyben előterjesztett igény esetén van helye. Nincs helye áttételnek, ha az igény érvényesítése más hatóság (például közjegyző, jegyző, adóhatóság, rendőrség) – ideértve a büntető- vagy szabálysértési ügyben eljáró bíróságot is – hatáskörébe tartozik, vagy polgári bíróság hatáskörébe tartozik ugyan, de nempere eljárásban érvényesíthető (például felszámolási eljárás, cégbírósági eljárás, végrehajtási eljárás). Ezekben az esetekben a keresetlevél visszautasításának van helye, függetlenül attól, hogy a hatáskörrel, illetékességgel rendelkező hatóság vagy bíróság megállapítható-e a keresetlevél alapján.”³¹

Az idézettek kapcsán tehát rendkívül aggályos, ha az Alkotmánybíróság felhívott határozata alapján a bíróságok illetékessége netán azon is alapulhatna, hogy a kérelem hol került előterjesztésre. Vagy az illetékesség- és hatáskör vizsgálata mellőzhető lenne csupán azért, mivel „A bíró bármely

29 AB IV/482-11/2020

30 lásd még: 3325/2012. (XI. 12.) AB; 3011/2020. (II. 4.) AB

31 A keresetlevél visszautasításának vizsgálata tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye 2019.EI.II.J.GYP.2. szám, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_keresetlevel_visszautasitanak_vizsgalata_osszefoglalo_velemenypdf, letöltve: 2022.03.01.

ténybeli vagy jogi tévedése nem teszi automatikusan tisztességtelenné az egész eljárást, mivel az ilyen tévedések teljesen soha nem küszöbölhetőek ki, azokat az igazságszolgáltatás ma ismert rendszere magában hordozza {3325/2012. (XI. 12.) AB végzés, indokolás [14] – [15]}”

Úgy gondolom, sajnálatos, hogy léteznek olyan döntések, amelyek meghozatala során az illetékesség kérdése nem lesz vizsgálat tárgya, vagy épp a jogszabályok értelmezésére hivatott professzionális bíróság vélhetően téves jogkövetkeztetés révén a Vht. szabályaitól eltérően a Pp. illetékességi szabályait alkalmazzák, melyet az Alkotmánybíróság mégsem talált alaptörvényellenesnek.

A Szombathelyi Törvényszék egyes eseti döntéseiben az illetékesség kérdésköre az alábbiak szerint változott:

„A Vht. nem a bejelentett lakcím megadását követeli meg a végrehajtási kérelemben. Az eljáró végrehajtó illetékessége a végrehajtható okirat kiosztásával, illetőleg az első végrehajtói intézkedéssel rögzül” (Pkk.20.570/2016/3)

majd az illetékesség kérdésének indokolása a következő fejlődési fázisokat élte meg:

„A végrehajtási kifogás elbírálása a végrehajtást foganatosító bíróság hatáskörébe tartozik. Miután a végrehajtást foganatosító bíróság a Körmendi Járásbíróság, a kifogást kizárólag ez a bíróság bírálhatta el.” (Pkf.20.588/2019/3/I)

„A végrehajtó – tájékoztatása szerint – a Vht. 240/A. § (7) bekezdése alapján kár el, a Körmendi Járásbíróság mellé kinevezett végrehajtóval történő megállapodásra figyelemmel. Ez a megállapodás azonban nem érinti – nem érintheti – azt, hogy a Vht. 225. § (6) bekezdése alapján a végrehajtást foganatosító bíróság a Körmendi Járásbíróság.” (Pkf.20.034/2020/3/I; Pkf.20.458/2020/3/I; Pkf.20.084/2020/3/I, Pkf.20.001/2021/3/I, stb.)

„A végrehajtó tájékoztatása szerint a Vht. 240/A. § (7) bekezdése alapján jár el, a Körmendi Járásbíróság mellé kinevezett végrehajtóval történő megállapodásra figyelemmel. A törvényszék értelmezése szerint a Vht. 225. § (6) bekezdése alkalmazása során eljáró önálló bírósági végrehajtónak az minősül, aki előtt a végrehajtási eljárás eredetileg megindult tekintet nélkül arra, hogy az ügy utóbb mely okból került más végrehajtóhoz. Erre tekintettel az előbbi végrehajtó személye határozza meg a végrehajtást foganatosító bíróságot.” (Pkf.20.180/2021/3-I)

A legújabb álláspont pedig:

„A végrehajtó illetékességi kifogásával kapcsolatban a törvényszék megjegyzi, hogy a végrehajtási ügyben a Vht. 9. §-a szerint alkalmazandó Pp. rendelkezései az irányadóak, e körben téves a végrehajtó hivatkozása. A végrehajtó – tájékoztatása szerint – a Körmendi Járásbíróság mellé újonnan kinevezett végrehajtóval történő megállapodásra figyelemmel a Vht. 240/A. § (7) bekezdése alapján jár el. A törvényszék álláspontja szerint ezen megállapodás nem érinti és nem érintheti azt, hogy a Vht. 225. § (6) bekezdése alapján a végrehajtást foganatosító bíróság a Körmendi Járásbíróság. A Vht. 217. § (2) bekezdése alapján a végrehajtási kifogás elbírálása a végrehajtást foganatosító bíróság hatáskörébe tartozik, továbbá adós lakóhelye Katafa településen található, ami a Körmendi Járásbíróság illetékességéhez tartozik, azért a Körmendi Járásbíróság – ennek nyomán a Szombathelyi Törvényszék – mint illetékes bíróság jár el a végrehajtási kifogás elbírálásánál.”

A kérdés megítélése kapcsán ténykérdés, hogy vajon a Körmendi Járásbíróság mellé 2018 évet megelőzően volt-e kinevezve végrehajtó. Ugyanis nem áll rendelkezésre arról adat, hogy valaha is az Igazságügyi Miniszter a Körmendi Járásbíróság mellé végrehajtót nevezhetett volna ki, illetve annak van csupán bizonyítéka, hogy 2018 évtől került betöltésre a Körmendi Járásbíróság melletti üres szolgálati hely.

A kifogás illetéke

Feltétlen említést érdemel, hogy vélhetően a jogalkotó is érzekelte azt a problémát, amely eredményeként 2011. november 30-tól sor került a kifogás illetékének megállapítására³². Ezt megelőzően ugyanis lehetőség volt arra, hogy bármilyen díj megfizetése nélkül a kifogás előterjeszhető legyen. Vesztenivaló hiányában értelemszerűen mindez leggyakrabban az eljárások megakasztását, elhúzást eredményezte csak. Megjegyzem, álláspontom alapján egyrészt a kifogás illetékének 15.000 Ft-os összege, majd pedig a fellebbezés 7.000 Ft-os összege³³ most sem eredményezi

32 Az illetékről szóló 1990. évi XCIII. törvény 43. § (8)

33 A 2013. május 9. napján tartott Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásán elfogadottak szerint az Itv. 47. § (1) bekezdése szerinti minimum összeg

azt, hogy kellően megfontolt beadvány a valós, vagy egyáltalán vélt jog-sérelem orvoslása érdekében kerüljön előterjesztésre. Másrészről a polgári perrendtartás pertárgyértékre alapított illeték összegéhez képest a kifogás illetéke méltatlan összegűnek is tűnhet, melyet alátámaszthat az is, hogy a kifogás elbírálása alkalmával leggyakrabban bírósági titkár, míg a fellebbezés elbírálása során az illetékes törvényszék három tagú tanácsa jár el. Vélhetően a jogalkotó és a Civilisztikai Kollégiumvezetők nem az elbírálás színvonalához igazíthatták a kifogás és fellebbezés illetékének összegeit. A bíróságok leterheltségének csökkentése érdekében szükségesnek vélem a végrehajtási eljárásban tett kifogás illetékének a polgári perrendtartásról szóló törvény szerinti pertárgyértékhez³⁴ történő közelítést, vagy rögzítést, természetesen fenntartva az esetleges költségkedvezmények lehetőségét.

A kifogás tartalmi elemei és szankciója

A kifogás tartalmi elemeinek meghatározása viszonylagos vegyes jelleget mutatnak. A kifogás előterjesztése szabadságot, ugyanakkor kötöttséget is jelent. Szabadság körében említhető, hogy a végrehajtó intézkedése ellen bármilyen címen előterjesztett megtámadást kifogásnak kell tekinteni.³⁵ Továbbá az is, hogy a végrehajtó intézkedését a bíróság – a kifogásban foglalt kérelem korlátaira tekintet nélkül – megsemmisítheti, és a végrehajtót új intézkedés megtételére kötelezheti.³⁶ Sajnálatos módon annak ellenére, hogy a szabályozás a kérelemhez kötöttség elvétől való eltéréshez konjunktív feltételeket támaszt – lényeges szabály megsértése és intézkedés megismétlése szükséges – egyes bírósági döntések olyan szabadon értelmezik e jogszabályi szakaszt, hogy gyakorlatilag közvetlen felügyeletet valósíthatnak meg. Mindez az EBH2008.1878 számú elvi határozattal,³⁷ teljességgel ellentétes.

34 A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 21. §

35 1994. évi LIII. törvény 217. § (4)

36 1994. évi LIII. törvény 217/A. § (4)

37 EBH2008.1878: „a törvény a bíróság részére nem általánosságban biztosítja a végrehajtó eljárása felett a törvényességi ellenőrzést, hanem azt a rendes jogorvoslat (végrehajtási kifogás) igénybevétele esetén teszi lehetővé. A Vht. 217. §-nak (1) bekezdése értelmében tehát a bíróság csak végrehajtási kifogás előterjesztése esetén jár el. A végrehajtó intézkedésének törvényességét, illetve mulasztását pedig a Vht. 9. §-a értelmében alkalmazandó Pp. 215. §-a szerint a kifogás tartalmi keretei között bírálja el.”

A kötöttség vonatkozásában kiemelendő, hogy meg kell jelölni a kifogásolt végrehajtói intézkedést, és azt, hogy a kifogást előterjesztő az intézkedés megsemmisítését vagy megváltoztatását milyen okból, mennyiben kívánja. A végrehajtó intézkedésével szembeni ismételt kifogásban új tény állítására, új bizonyíték előadására akkor kerülhet sor, ha az a kifogásolt intézkedésről való tudomásszerzést követően jutott az előterjesztő tudomására, feltéve, hogy az – elbírálása esetén – reá kedvezőbb döntést eredményezett volna, vagy ha az az intézkedés jogszabálysértő voltának alátámasztására irányul.

A Vht. 2012. március 15-től bevezette a lényegesen jogszabálysértő végrehajtói intézkedés vagy mulasztása esetén a végrehajtó munkadíja 20%-ának megfelelő, ugyanazon végrehajtási cselekmény tekintetében ismételt eljárási szabálysértés esetén pedig 50%-ának megfelelő pénzüsszeget, mint a végrehajtót sújtó szankciót.

Jogos elvárás lehet ugyan, hogy az Adós vagyona ellen irányuló állami kényszer alkalmazó eljárás hibamentes legyen. Ugyanakkor ismét idézve az Alkotmánybíróságot „*tévedések teljesen soha nem küszöbölhetőek ki, azokat az igazságszolgáltatás ma ismert rendszere magában hordozza*” alappal tehető fel az a kérdés, amennyiben lényeges jogszabálysértést a tévedés-, az egységes joggyakorlat hiánya idézi elő, miként szankcionálható kizárólag a végrehajtó, némely esetben akár a jogorvoslati jogtól történő megfosztás révén is?³⁸

38 „A ne bis in idem elvét sem téveszthetjük szem elől, azonban sokkal hangsúlyosabb az, ha a bíróságok számára a végrehajtókkal szemben természetessé válik a jogorvoslat hiánya. Utalni kívánok e körben többek között a Civilisztikai Kollégiavezetők állásfoglalásaira, ahol úgy vélem tisztességes módon és a tisztességes eljárás követelményei szerint legalább az megállapítása került, hogy „*Ha a kifogást elbíráló elsőfokú bíróság a szankció alkalmazását elmulasztja, ezt a másodfokú bíróságnak észlelnie kell. Amennyiben a másodfokú bíróság úgy ítéli meg, hogy az elsőfokú bíróság a feltételek fennállta ellenére elmulasztotta erre nézve a határozathozatalt, visszaküldi az iratokat az elsőfokú bíróságnak a határozata kiegészítésére ezen szükséges intézkedés megtétele érdekében azzal, hogy erre vonatkozóan a döntés hivatalból kötelező, s addig az előtte folyó eljárást a Pp. 248. §-a alapján felfüggeszti.*” <http://www.kre-dit.hu/wp-content/uploads/2021/12/Studia-Iuris-Historiae-et-Theologiae-2021.pdf#page=188&zoom=100,90,94>, letöltve: 2022.03.17.

„Színház az egész világ
És színész benne minden férfi és nő:
Fellép és lelép: s mindenkit sok szerep vár.
Életében...”
/William Shakespeare/

Összefoglalás

Egy jogszabálysértő intézkedés vagy döntés válaszút elé állít. Belenyugvás, vagy küzdelem. A belenyugvás kétségtelenül egyszerűbb és költségkímélőbb lehetőséget is nyújthat, de annak eredménye megváltoztathatatlan. A küzdelem kimenetele kétséges, ugyanakkor magában hordozza a kedvező változás reményét. A hatékony és elérhető jogvédelem minden eljárás biztosítéka, amely az egyes szervek működését is legitimálja. A végrehajtási eljárás egyik lényeges előnye, hogy bármely végrehajtói intézkedéssel szemben a végrehajtási kifogás útján a törvényességi felügyelet biztosított. Hogy mindez mért is kuriózum, talán a legegyszerűbben azzal szemléltethető, hogy nem „házon belül” történik meg egy-egy jogkérdés vizsgálata (NAV és analógia alapján akár a Bíróságok).³⁹ Azaz egy végrehajtó intézkedését nem egy másik végrehajtó, vagy ahhoz köthető szervek vizsgálják.

Természetesen minden jogorvoslati lehetőség nem jelentheti feltétlenül azt, hogy egy-egy jogsérelem valódi orvoslására kerülhet sor, tekintettel arra is, hogy a jogorvoslati lehetőségek más érdeket, éppenséggel akár az eljárások elhúzását is szolgálhatják. A jogorvoslat előzménye, tárgya és maga a döntés is emberi tevékenység eredménye, s mint minden emberi tevékenység magában hordozza a tökéletlenséget, így folyamatos vizsgálatra és fejlesztésre is érdemes lehet. A tanulmány ezt a végrehajtási kifogásra figyelemmel igyekszik megtenni.

39 „Az adóvitákhoz kapcsolódó jogorvoslati rendszer egyik alapvető hibája éppen abban fogható meg, hogy a fellebbezési eljárásban a határozatot egy, az I. fokú hatóságtól független hatóságnak kellene felülvizsgálnia, akitől valóban elvárható lenne az érdemi felülvizsgálat.

Jelenleg a NAV Fellebbezvitei Igazgatósága ugyanannak a NAV szervezetnek a része, mint az a hivatal, aki a jogorvoslattal megtámadott határozatot hozta. Felmerül a kérdés, hogy ebben a felállásban mennyire várható érdemi felülvizsgálat egy jogorvoslati eljárásban.”

FALCSIK István: *Miért kell és érdemes élni a jogorvoslati jogunkkal*, letöltve: 2022.03.23.

Irodalomjegyzék:

- BALOGH Olga – B. KOREK Ilona – CSÁSZTI Ferenc – JUHÁSZ Edit: *A megújult bírósági végrehajtás*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006, 533.
- BIRHER Nándor: *Szabályozáskomplexitás*, Budapest, Patrocinium Kiadó, 2021, 28.
- KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2013, 369.
- KISS Nikolett – OSZTOVITS András – POMEISL András – VILLÁM Krisztián: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény nagykommentárja*, Budapest, Opten Informatikai Kft., 2015., 217.
- VIDA István: *A bírósági végrehajtás szabályai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963, 95.
- VIDA István – BALOGH Olga: *A bírósági végrehajtás új szabályai*, Budapest, Co-Nex-Training Bt., 1994, 235.
- VINCENZI Gusztáv-BOROSDI Miklós: *Végrehajtási eljárás*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, IV., 1935., 110.

Folyóiratjegyzék:

- GOMBOS Katalin: A polgári perorvoslati rendszer és átalakulása, *Jogtudományi közlöny*, 2018/2, 58.
- GYÜRE Péter, A bírósági végrehajtás elrendelésére vonatkozó általános szabályok figyelemmel a szubszidiárius jelleggel alkalmazandó új polgári perrendtartás rendelkezéseire, *Eljárásjogi szemle*, 2018. évfolyam/2018/1., 52.
- FALCSIK István: *Miért kell és érdemes élni a jogorvoslati jogunkkal*, letöltve: 2022.03.23.

Székely Botond¹

A HIVATÁSOS SPORTOLÓK (SZABAD) VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSÁNAK HATÁRAI ÉS LEHETSÉGES MUNKAJOGI KÖVETKEZMÉNYEI

A szabad véleménynyilvánítás kérdése önmagában meglehetősen komplex terület. Jelen tanulmány témájában e jogintézmény elemzését tovább árnyalja a hivatásos sportolók – mint alapvetően a munkajog hatálya alá is tartozó munkavállalók – speciális helyzete. Ugyanis ebben az esetben a szabad véleménynyilvánítást több réteg veszi körül. Ez alapján az első rétegnek tekinthetjük a legtágabb és legáltalánosabb megközelítést, vagyis az alkotmányjogi aspektust. Ettől szűkebb és speciálisabb vizsgálatot igényel a második réteg, vagyis a munkajog területe, ugyanis idetartoznak a munkajog természetéből adódó alapvető magatartási klauzulák, amelyek tekintetében a szólásszabadság határai többlétszempontokkal egészülnek ki. A harmadik réteget, és egyben a legszűkebb területet, a hivatásos sportolók speciális szerződéses státusza képezi, amely további tárgyalandó kérdéseket vet fel a jogintézménnyel kapcsolatban. Az elemzés először a véleménynyilvánítás alapvető alkotmányjogi aspektusait tekinti át, majd felvázolja általánosságban a jogintézmény munkajogban való jelenlétét, ezt követően rámutat a hivatásos sportolók speciális helyzetére, vagyis hogy esetükben a szabad véleménynyilvánítás megítélését milyen keretek között, illetve milyen szempontok alapján lehet értékelni, hol húzódnak azok a határvonalak, amelyek mentén esetről esetre következtetni lehet egy-egy esetleges jogvitával kapcsolatos állásfoglalásra, döntés eredményére.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem.

I. A szabad véleménynyilvánítás alkotmányjogi alapjai

A tárgyalandó kérdéskör vizsgálata során – ahogyan azt a bevezetésben is ismertettem – először szükséges az alkotmányjogi szempontú megközelítést alkalmazni. A szabad véleménynyilvánítás tekintetében az alkotmányjogi alapokat azonban csak összefoglaló jelleggel vizsgálom, ugyanis a tanulmány e jogintézményt elsődlegesen a munkajogviszony keretein belül a hivatásos sportolók tekintetében tárgyalja.

A véleménynyilvánítás, mint alapjog több különböző formában valósulhat meg és ezen az eltérő formai keretek alapján más-más elnevezésekkel találkozhatunk. Erre példa, hogy a jogintézményre eltérő módon hivatkoznak – „szólásszabadság” (freedom of speech); „kifejezés szabadsága” (freedom of expression); „gondolat szabadság” (freedom of thought); „véleményszabadság” / „véleménynyilvánítási szabadság” (Meinungsfreiheit / freedom of opinion) – amely arra utal, hogy maga véleménynyilvánítás és az azzal kapcsolatos védelem, illetve mérlegelési kérdések a kommunikáció több szintjén és alakjában is relevánsak lehetnek,² hiszen minden egyénben kialakul az élete során egyfajta világnézet, amely alapján a közéleti eseményekkel kapcsolatban megannyi álláspont fogalmazódik meg benne. Ezen gondolatok sok esetben számos formában és minőségben kerülnek közlésre, mivel az első generációs alapjogok értelmében – ahogyan azt az Alaptörvény is deklarálja – a szabad vélemény kialakításához és annak kinyilvánításához mindenkinek joga van.³ Ezen alapvető jognak a védelme az állam elsődleges feladata,⁴ azonban a véleménynyilvánításnak is vannak korlátjai, ugyanis az nem irányulhat mások emberi méltóságának megsértésére.⁵ Az alapvetőjogok korlátozására csak a szükségesség – arányosság tesztjének⁶ megfelelően nyílik lehetőség. Az

2 KOLTAY András: *A véleménynyilvánítás szabadsága*. In.: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2022.04.08.) 2018. 2. o.

3 Alaptörvény IX. cikk (1) bek.

4 Alaptörvény I. cikk (1) bek.

5 Alaptörvény VI. cikk (1) bek. IX. cikk (4) és lásd továbbá (5) bek.

6 A szükségesség-arányosság tesztjének előzményeiről és újrafogalmazásáról lásd bővebben: Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: *Az arányossági teszt a jogalkalmazásban*. Alkotmánybírószági Szemle, 2016/2. sz., 98-100. o.

Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése kimondja, hogy: *„Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”*

Továbbá Magyarország Alaptörvénye deklarálja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez, amelynek az érvényesülését az állam többek között a sportolás és rendszeres testedzés támogatásával segíti elő.⁷ E rendelkezés értelmében a professzionális sportolóknak nem csak hivatásuk a sportolás, hanem alapvető joguk is, amelynek gyakorlása során szintén felmerülhetnek a szabad véleménynyilvánítással kapcsolatos kérdések, illetve problémák, amelyeket munkajogi szemszögből is vizsgálni kell. Mivel a munkajog terén az emberi méltósághoz fűződő jog megsértésénél szűkebb korlátokkal jelenik meg a munkavállalók véleménynyilvánításhoz fűződő joga, ezért a következő fejezetben a munkajogi speciális szabályokat járjuk körül.

II. A szabad véleménynyilvánítás a munkajogban

A tanulmány jelen fejezetében a következő sarokpontokat szükséges vizsgálnunk: a véleménynyilvánítás mint alkotmányos alapjog munkajogviszonyban való jelenléte, illetve annak terjedelmi határai, valamint gyakorlásának forma és módszer alapján történő korlátozása.

A munkajogi normák halmazában a munkavállalók véleménynyilvánítási módja körülhatárolt. Ezen megszorítás a munkaszerződésen alapuló munkajogviszonynak egyik alapköve. Ugyanis a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényben (továbbiakban Mt. / munka törvénykönyve) az „Általános magatartási követelmények” cím alatt található rendelkezések értelmében a munkavállaló nem tanúsíthat a munkaviszony fennállása során olyan magatartást, amellyel veszélyeztetheti a munkáltató jogos gazdasági érdekeit, továbbá a munkaidőn kívül sem nyilvánulhat meg oly módon, amely folytán csorba eshet a munkáltató jó hírnevében vagy jogos gazdasági érdekében.⁸ Az Mt. ezen rendelkezéséből kitűnik, hogy ugyan – az Alkotmánybíróság megfogalmazása szerint – a véleménynyilvánítás a

7 Alaptörvény XX. cikk

8 Mt. 8. § (1) és (2) bekezdés

kommunikációs alapjogok „anyajoga”, mégsem korlátozhatatlan,⁹ mivel a vele szemben álló többi alapjognak nem feltétlen kell engednie ütközés esetén.¹⁰ Ez alapján megállapítható, hogy a munkajogviszonyban a munkavállalói véleménynyilvánítás szabadságát a munkáltató jogos gazdasági és szervezeti érdeke szorítja szűkebb keretek közé,¹¹ viszont fontos megjegyezni, hogy a „munkáltatói jogos szervezeti érdekek” mint fogalom¹² nem rendelkezik pontos, körülhatárolható definícióval, ezért ennek a megállapítása egyelőre a jogalkalmazói értelmezéstől függ adott esetben.¹³ Ily módon a munkavállalói véleménynyilvánításhoz kapcsolódó jogvitákban a bíróságnak tulajdonképpen azt kell felmérnie és értékelnie, hogy az adott vélemény valójában ténylegesen alkalmas-e érdeksérelmet okozni a munkáltatónak, illetve az adott ügyben mi tekinthető a munkáltató jogos érdekének és felmerül-e az esélye annak bárminemű csorbulására. Fontos megjegyezni, hogy az érdeksérelm tényleges bekövetkezése nem feltétel, tehát elegendő a reális lehetőség fennállása.¹⁴ E vizsgálat alapja a szólásszabadság hatályának kérdése, amely azt fedti le, hogy az adott esetben mit tekintünk olyan jellegű kommunikációnak, amely a szólásszabadság körébe tartozik, mivel az emberi közlés egyes fajtái nem feltétlenül számítanak relevánsnak a véleményszabadsághoz kapcsolódó alkotmányjogi szempontok esetében. Ezért a kérdés megválaszolásához azt kell keresnünk, hogy egyes verbális és non-verbális cselekvések esetében melyek bírnak releváns attribútumokkal.¹⁵ E körben Robert C. Post három

9 30/1992. (V. 26.) AB határozat, indokolás [III. 2.2]

10 KOLTAY András: A véleménynyilvánítás szabadsága. In: Csink, Lóránt; Schanda, Balázs; Varga, Zs. András (szerk.) *A magyar közjog alapintézményei*, Budapest, Pázmány Press 2020. 570. o.

11 Mt. 8. § (3) bek.

12 Lásd: Mt. 8. § kommentár (Wolters Kluwer Jogtár-kommentár)

13 FERENCZ Jácint – NYERGES Éva: A munkavállalói véleménynyilvánítás versus munkáltatói érdek. In: Pál Lajos (szerk.) *A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a munkajogviszonyban: A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitauülésén elhangzott előadások, hozzászólások*. Budapest, HVG-ORAC 57.o.

14 FERENCZ Jácint – NYERGES Éva 2021. 58. o.

15 TÖRÖK Bernát: A munkavállaló szólásszabadságának alkotmányjogi keretei. In: Pál Lajos (szerk.) *A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a munkajogviszonyban: A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitauülésén elhangzott előadások, hozzászólások*. Budapest, HVG-ORAC, 26.o.

releváns attribútumot nevez meg: új ismeretek teremtése („creation of new knowledge”), egyéni autonómia („individual autonomy”), demokratikus függetlenség / önuralom („democratic self-government”).¹⁶ Tehát egyes véleményközlések körében ezen értékek valamelyikét kell felfedezni ahhoz, hogy az adott közlés a véleménynyilvánítás hatálya alá vonható legyen. Így például egy esetleges munkavállalói vélemény megosztása esetén a tényállás értékelése során e három attribútum valamely leképződését kell keresnünk ahhoz, hogy a munkavállaló véleménye elhatárolható legyen egy pusztán érdeksérelmet okozó vélemény közlésétől.

A tisztább elhatárolás érdekében érdemes vetni egy pillantást a „negatív szempontokra” is, vagyis melyek azok az esetek, amelyek kifejezetten nem vonhatóak a véleménynyilvánítás védelmének tárgykörébe a munkavállalói szólás esetében. Az Alkotmánybíróság e tekintetben zsinórmértékként rögzíti határozatában, hogy nem tartozik a véleménynyilvánítás szabadságának védelme alá azon munkavállalói nyilvános közlések, amelyeknek egyetlen „*célja pusztán a munkáltató jó hírnevét, üzleti reputációját, kedvező piaci és kereskedelmi megítélését sértő, romboló, illetve a munkáltató képviselőjének magán-, vagy családi életével kapcsolatos bántó vagy sértő kifejezések használata.*”¹⁷ Azonban ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy általánosságba véve bárminemű közlés a nyers mivolta, felháborító vagy sokkoló hatása, illetve zavaró természete miatt önmagában nem ad alapot a véleménynyilvánítás korlátozására, amennyiben valamely más alkotmányos alapjog vagy érdek nem sérül.¹⁸ (Hiszen ezen alapelv inverz módon történő érvényesülése esetén minden, olyan művészeti alkotást – például obszcén szöveget tartalmazó zeneszámot – korlátozni kellene, amely nyers, megbotránkoztató módon közli az üzenetét). Tehát az előbb említett korlátozási szempontot és az Alkotmánybíróság határozatát alapul véve – szigorúan kísérleti jelleggel, eltekintve egyéb befolyásoló tényezőktől – megállapítható, hogy a munkavállaló megnyilvánulásának felháborító stílusa önmagában nem szolgáltat kellő alapot a munkáltató alapjogaiból eredő jogos gazdasági és szervezeti érdekének megsértéséhez. Ahhoz, hogy e tekintetben az

16 POST, Robert C.: Participatory Democracy And Free Speech. *Virginia Law Review*, 97/3. 478. o.

17 14/2017. (VI.30.) AB határozat [33]

18 KOLTAY András 2020. 569-570. o.

érdeksérelem megvalósuljon, vagy legalábbis annak reális esélye fennálljon mindenképpen rosszhiszemű indíttatásnak kell állnia a közlése hátterében, azaz a közölt véleménynek a tartalmából egyértelműen ki kell tűnnie a munkáltató védett érdekeinek (jogos gazdasági érdek, szervezeti érdek, jóhírnév) csorbítására irányuló szándéknak. A későbbiekben, azonban látni fogjuk, hogy a végzett munka természete árnyékolja ezen megállapítást és akár teljesen ellentétes döntéseket eredményezhet a betöltött munkakörhöz kapcsolódó elvárt szellemiségből adódóan.

Érdemes megemlíteni, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlatán¹⁹ alapuló Alkotmánybíróság által alkalmazott teszt szerint a véleménynyilvánítás védelmének megítélésekor figyelembe kell venni az adott közlés közéleti és szakmai kötődését (1), a közlés ténybeli kötődését, értékítéletét (2), a közlés okozott-e hátrányt, a véleményszabadságával élő jóhiszeműségét (4), illetve mindehhez képest a véleménynyilvánítás miatt alkalmazott munkáltatói intézkedés súlyát (5).²⁰

Ezen rendelkezések első sorban a hétköznapokban gyakrabban előforduló szakmákkal kapcsolatban juthatnak eszünkbe, azonban a munkaviszonyra vonatkozó alapvető magatartási szabályok a sporttevékenység mint foglalkozási forma esetében is releváns kérdésként jelennek meg, ezért az eddigiekben tárgyalt szempontokat célszerű rávetíteni hivatásos sportolók tekintetében felmerülő véleménynyilvánítással kapcsolatos ügyekre, szituációkra.

III. A hivatásos sportolók véleménynyilvánítása

A Sportról szóló 2004. évi I. törvény (továbbiakban Stv. / sport törvény) értelmében a hivatásos sportolók munkaviszonyára a Mt. rendelkezései az irányadóak a Stv.-ben taxatív módon meghatározott eltérésekkel együtt,²¹ ezért merül fel alappal a véleménynyilvánítás kérdése a munkajog relációjában a hivatásos sportolók esetében is. Ahogy arra korábban is utalás történt, a sportolói szerződéses jogviszony egy további réteget von a vizsgált jogintézmény köré, mivel ez a foglalkoztatási forma az általános, hétköznapi

19 Lásd: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8-11. cikk. Ennek vonatkozásban lásd például: Guja v. Moldova- ügy (ECHR C- 14277/04).

20 14/2017. (VI. 30.) AB határozat [34]

21 Stv. 8. § (1) és (2) bekezdés

munkavégzési formák természetétől bizonyos aspektusokban jelentősen eltér. Mielőtt rátérnénk a sportolók vélemény szabadságának áttekintésére, mindenképpen szükséges röviden összefoglalni, hogy mi is az az aspektus amiatt a sportolók vélemény szabadságának kérdése atipikusan kezelendő.

Ez a fontos befolyásoló tényező a sportolók státusza. Ez alatt a sportolók társadalomban betöltött szerepe, a médiának való kiszolgáltatottságuk és az ezekből eredő többlet felelősségük értendő.

Vessünk egy pillantást a média-felületekre mint a kommunikáció legfőbb közvetítő eszközeire. A média meglehetősen régóta részét képezi a hétköznapjainknak, amely a technológia fejlődésével teljesen szerves, elválaszthatatlan részévé vált a napi rutinunknak. Ezt igazolják a hazánkra a vonatkozó felmérések is, amelyek szerint 2021 januárjában a lakosság 73,5%-a volt valamilyen közösségimédia felhasználója, amelyből következik a jól érzékelhető tendencia, hogy manapság bárkinek lehetősége van magához ragadni a figyelmet és széles körben közölheti a gondolatait, így a véleménynyilvánítás új formátumai jöttek létre, amelyeknek szintúgy megvannak a hátrányai.²² Ugyanis a megosztott gondolataink közvetítését nem feltétlenül tudjuk teljes mértékben kontrollálni, így olyan személyekhez és felületekre juthat el, amelyek eredetileg nem is képezték célunkat. Továbbá a közösségimédia kiterjedtsége és ezen platformokon megjelenő reklámokra, illetve hírekre való reagálásoknak köszönhetően, akár pár kattintással beazonosíthatóak vagyunk, valamint összefüggésbe hozhatóvá válik a profilunk, nevünk egyes szervezetekkel, vagy egy adott eszmeiség köré épülő csoporttal.²³

Mindennek miért van kiemelt jelentősége a hivatásos sportolók véleménynyilvánításának kérdés körében? A válasz egy (talán) organikusán zajló folyamatban rejlik. Az ok a sportolói státuszhoz kötődik, amely egyrészt szoros összefüggésben áll a sporttevékenységgel, másrészt – az előbbieken röviden kifejtett – szerepe a médiának fokozza ezen státuszt.

Ezen egyenlet átlátásához elsőként a sporttevékenység társadalmi szerepét kell megemlíteni, hiszen a sport legfőbb társadalmi kulturális-funkciója

22 VEREB Anita: Facebook-posztok és munkáltatói ríposztok: A közösségi média és a véleménynyilvánítás a munka világában esetjogi megközelítésben. In: Pál Lajos (szerk.) A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a munkajogviszonyban: A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitauülésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC, 36-37.o.

23 VEREB Anita 2021. 37-38. o.

az identitásképzés, valamint az emocionális kötődés kialakítása az egyes sportágakhoz és magához a sporthoz, mint életformához. Ennek közvetlen megnyilvánulása, ha valaki valamely sportág keretében versenyzőként részt vesz a sporteseményeken. A közvetett megjelenése ezen aspektusnak a rajongóként való fogyasztása egy adott sporteseménynek. A kulcspontról pedig az utóbbi tevékenység beágyazódása a médiakultúrába.²⁴ Ebből adódóan a sportról, illetve sporteseményről, mint termékekről is beszélhetünk, amely jelentősége a korábbiakban is tárgyalt munkáltatói érdekek szempontjából fontos aspektus.

Mindebből adódóan könnyű felismerni, hogy a hivatásos sportolók az előbb említett média-szokások középpontjában állnak, köszönhetően a könnyű követhetőségüknek, amely folytán jelentős közösségépítő- és összetartó erővel bírnak, és e jelenség nem meglepő módon országhatárokon is túlnyúlik. Az ily módon köréjük épülő médiatermékek népszerűségét – amely egyrészt a személyiségükre épül fel – a tartalom minősége és vonzereje befolyásolja.²⁵ Így nem csoda, hogy óriási felelősség nehezedik a vállukra, hiszen szinte folyamatosan „monitorozás” alatt állnak, azaz viselkedésük és mindenfajta egyéb más megnyilvánulásuk széleskörben szemmel tartható és tulajdonképpen a médiatermék egyik fő jellegzetességét maga a sportoló karaktere szolgáltatja.

Ily módon látható, hogy munkavállalói szemszögből ítélve a sportolókra jellemzően széleskörűbb, súlyosabb felelősség hárul a véleményük közlésének esetében. Ennek fényében felmerül a kérdés, hogy a sportolók véleménynyilvánításának ilyen módú korlátozása esetleg kiváltható-e pénzben (azaz munkabérben), miként és mennyiben? Ezalatt azt kell érteni, hogy az előbbieken levezetett véleményvezér (influencer) jellegű szerephez társuló hétköznapi felelősség – amely jókora részben a munkaviszonyhoz kapcsolódik – milyen mértékben nyúlhat bele a sportoló személyes, privát szférájába, akár egészen a véleménynyilvánítási szabadságának az abszurd módon való korlátozásáig az általános alapelvekhez képest. Bizonyos áthallással ugyan, de ezen tendencia alapján kijelenthetjük, hogy a hivatásos sportolók folyamatos kontroll alatt állnak még a saját otthonukban is,

24 GULD Ádám: Sportolók, rajongók, influencerek. Szurkolói szokások változása az online térben. *Szabad piac: Gazdaság- Társadalom- és Bölcsészettudományi folyóirat*, 2021/2. 78. o.

25 GULD Ádám 2021. 78. o.

vagy akárhol máshol a munkaidejükön kívül. A kérdés mérlegeléséhez egy hasznos szempont lehet azon elhatárolás (már amennyiben ez egyáltalán lehetséges), miszerint a sportoló „mikor bújik a celeb munkavállaló bőrébe” és „mikor veti azt le”? Előre kell bocsájtani, hogy ezt a differenciálást nem lehet éles határvonalakkal elválasztani, mivel a technológia terjedése meglehetősen elmosta a határokat a munkahely és a privátszféra között.²⁶ Továbbá érdemes az előző fejezetekben felvetett, a véleménynyilvánítással kapcsolatos általános alkotmányjogi és munkajogi szempontokat összevetni és elemezni a sport világában előforduló olyan – sokszor nagymértékben mediatiszt – (jog)esetekkel, amelyek a hivatásos sportolók véleménynyilvánításához fűződnek.

IV. A véleménynyilvánításhoz fűződő egyes prominens jogesetek a sport világában: szemelvények

A médián keresztül számtalan sporteseményt követhetünk élőben vagy értesülhetünk a számunkra érdekes fejleményekről utólag, így könnyen elérhet hozzánk bármilyen megosztó, az adott közösség tagjai között vitát kiváltó cselekménye egyes sportolóknak. Az alábbiakban olyan esetek / jogesetek kerülnek áttekintésre és összevetésre a jelen tanulmány korábbi fejezetiben tárgyalt generális szempontokkal, amelyeknek nem egyértelmű jogi megítélése is nagyobb visszhangot váltott ki a sajtóban.

1. Egy baseball játékos kendőzetlen szavai

John Rocker, az atlantai baseball csapat dobó játékosának érzelmeiktől túlfűtött leplezetlen véleménye sokak figyelmét és ellenszenvét kivívta, amikor 1999-ben a „Sports Illustrated” című lapnak adott interjújában a társadalom több csoportját is érintő gondolatait osztotta meg igen nyers formában.²⁷ Nyilatkozata során lealacsonyítóan beszélt New York városáról és az ottani légkörről, társadalmi berendezkedésről, illetve sértő módon vélekedett a gyermeküket egyedül nevelő

26 RÁCZ Ildikó: Right to disconnect: Jog a kikapcsol(ód)áshoz. *Pro Futuro*, 2018/4.

27 Tényállást lásd: <https://sports.jrank.org/pages/4014/Rocker-John-At-Full-Blast.html> (2022.04.01.), eredeti cikk PEARLMAN, Jeff: *At Full Blast*, Sports Illustrated, 1990.

anyákról és a homoszexuálisokról. Még az egyik fekete csapattársáról is azt állította, hogy „kövér majom”. Az incidenst követően a baseball liga elnöke (Comissioner of Baseball), Bud Selig a baseball, mint sportág érdekét szem előtt tartva 73 napra felfüggesztette a játékost és 20.000\$ összegű pénzbüntetést szabott ki rá. Továbbá utasította Rocker-t, hogy érzékenységi tréningen (sensitivity training) vegyen részt. Rocker szakszervezeti érdekképviselő útján vitatta a büntetés jogalapját és arányosságát. A Baseball Játékosok Fő Liga Szervezete (Major League Baseball Association) panaszt terjesztett be, amelyben kifogásolta, hogy a szankció kiszabása az úgynevezett „just cause”²⁸ nélkül történt. A liga elnökének döntését felülvizsgáló választottbíró álláspontja szerint a szankció túlzott mértékű volt és leszállította a felfüggesztés mértékét. Továbbá megállapította a Fő Liga Egyezménye alapján, hogy a liga elnöke hasonló esetekben maximum 250\$ összegig terjedő pénzbüntetést kiszabására jogosult, azonban az érzékenységi tréninget helyben hagyta.

Jelen esetben két fontos kérdés merült fel a szankciók megalapozottságával kapcsolatban. Egyrésztől milyen magatartás tekinthető megfelelőnek olyan értelemben, hogy az szavatolja az alapvető normák betartását? Továbbá a vitatott viselkedési forma valóban a munkáltató ellen irányult-e, illetve sértette-e a jóhírnevét ez az incidens? Másrésztől milyen jellegű és mértékű szankció a megfelelő?²⁹

A kérdések megítélése szempontjából fontos tényállási elem volt, hogy John Rocker semmilyen módon (direkt vagy indirekt) nem degradálta a munkáltatóját, továbbá nem kritizálta a csapat működését, felépítését, illetve nem kérdőjelezte meg a felettes pozícióban lévő munkavállalók kompetenciáját. Ennek a fényében a legnagyobb körültekintést igénylő faktor: a liga elnökének kiterjedt-e a felügyeleti és szabályozó jogköre a játékos pályán (munkahelyén) kívüli magatartására? Ezért az eljáró választottbíró az ügy megítélésében ragaszkodott a munkavállaló magatartása és a munkáltató gazdasági érdekének sérülése közötti tisztán és világosan felismerhető ok-okozat

28 „Just cause” kifejezés a jogviszony felmondásához vagy az adott sportoló fegyelmi felelősségre vonásához szükséges jogi megalapozottságot jelenti. E körben lásd a Sport Választottbírószág döntéseit: Arbitration CAS 2018/A/6029 Akhisar Belediye Gençlik ve Spor Kulübü Derneği v. Marvin Renato Emnes [1], [97]; illetve Arbitration CAS 2006/A/1180 Galatasaray SK v. Frank Ribéry & Olympique de Marseille [2]

29 KURLANTZICK, Lewis: John Rocker and Employee Discipline for Speech. *The Labor Lawyer*, 2001. 16./3. 440.o.

zati összefüggéshez, mint zsinórmércéhez. E mérlegelés kulcsa abban rejlett, hogy azonosítani kellett a munkáltató szervezeti érdekéhez mérten a releváns magatartási tényezőket, a minimálisan szükséges bizonyított kár mértékét és a munkavállaló szabadsághoz való jogaiból eredő érdekeit. Tehát ennek fényében hozta a választottbíróóság a korábban említett döntést, mivel a liga elnöke által kiszabott szankciók, akkor lettek volna kellően megalapozottak, ha a baseball liga objektív módon bizonyítani tudta volna a jegyeladások visszaesését arra a szezonra. Továbbá a tényállás mérlegelése alapján figyelembe veendő szempont, hogy a szankciók mértéke túlzottnak minősül, tekintve, hogy az ominózus véleménynyilvánítás egy olyan munkavállalótól származik, akinek a feladatai közé tartozik a folyamatos interjúadás különböző lapoknak. Tehát ilyen környezetben méltányolható egy-egy félre sikerült nyilatkozat.³⁰

2. Muhammad Ali háborút ellenző megnyilvánulása

1967-ben, a vietnámi háború idején a világhírű bokszoló, Muhammad Ali megtagadta a katonai szolgálatot, arra hivatkozva, hogy a muszlim vallási meggyőződése miatt nem vonulhat be a seregbe, hiszen az számára tiltott cselekmény lenne. A rezisztens magatartásához az alábbi nyilatkozatot fűzte: *„Nekem nincs semmi bajom azokkal a vietkongokkal.”* Ezt követően nem sokkal a Bokszt Világ Szervezete (World Boxing Association) megfosztotta sportolót a világbajnoki címétől és felfüggesztette a versenyzői engedélyét, mivel az a szervezet álláspontja szerint Ali megnyilvánulása hátrányosan érintette a bokszt sportág érdekeit.³¹

A profi sportoló pert indított, amelyben kifogásolta, hogy a szervezet reakciója túlságosan „szeszélyes” volt, hiszen a szervezetben maradhattak olyan bokszolók is, akik súlyosabb kihágásokat is elkövettek. Az ügyben eljáró New York állam bírósága megállapította, hogy Ali egyetlen alkotmányos joga sem sérült, azonban a sportolót ért sérelem magánjogi jogvita keretében tárgyalandó kérdés, mivel a New York Állam Sport Bizottsága magán szervezetnek minősül. Az ügy első sorban a vallásszabadságot érintette, azonban a sportoló

30 KURLANTZICK, Lewis 2001. 441-442.o.

31 History.com editors: Muhammad Ali refuses Army induction. A&E Television Networks: <https://www.history.com/this-day-in-history/muhammad-ali-refuses-army-induction> (letöltés ideje: 2022.03.28.)

szólásszabadságára is kiterjedt, amely jogintézmény keretében jogosult volt a háborút ellenezni, amely kérdéskör egyáltalán nem kapcsolódott a bokszt világhoz.³² Ennek fényében megállapíthatjuk, hogy e tekintetben a sportoló közlése a véleménynyilvánítási szabadság alapjogi védelmének körébe tartozhat, ha az közéleti kötődést mutat és nem szakmai jellegű.³³

V. Konklúzió

Mint ahogy arra a tanulmány során többször is utalás történt, a véleménynyilvánítás kérdését több, egymással szoros összefüggésben álló réteg övezi a hivatásos sportolók esetében. Első réteg az alkotmányjogi aspektus, amellyel kapcsolatban elmondható, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága meglehetősen fontos helyet foglal el az alapjogok körében, azonban az a feltétlenül szükséges esetekben korlátozható, viszont szigorúan csak az elérni kívánt céllal arányos mértékben. E kitétel tükröződik a második rétegben, a munkajogviszony alapvető magatartási követelményeit determináló munkajogi rendelkezésekben. E tárgyban felmerülő esetleges jogviták tekintetében a súlypont a munkáltató gazdasági és szervezeti érdekére, illetve a munkavállaló megnyilvánulásának hatására esik. Tehát esetről esetre lehet és kell mindig mérlegelni, hogy az esetlegesen kifogásolt megnyilvánulás reálisan alkalmas-e a munkáltató gazdasági érdekeinek veszélyeztetésére. A harmadik réteget képezi a hivatásos sportolók unikális karakterű jogviszonya, amelyben az előbbieken említett munkajogi alapelvek – és az ebből eredő felelősség – szintén irányadó.

Ezenfelül további szempontok is figyelembe veendőek, hiszen a sportolók jellemzően különleges státuszban állnak társadalmi szempontból a hagyományos munkahelyeken foglalkoztatott munkavállalók „átlagához” képest. Ugyanis a sportolók nem csak alkalmazottak, hanem gyakran sztárok, véleményvezérek, valamint a sporttermékek szerves részei. Ennek a jelenségnek kiemelt szerepe van a tekintetben, hogy ezen munkavállalókra hatványozott figyelem

32 BORDMAN, Ethan Yale: Freedom Of Speech And Expression In Sports: The balance between the rights of the individual and the best interests of sport. *Michigan Bar Journal*, 2007. 39. o.

33 BITSKEY Botond: Nem illeti meg a véleménynyilvánítási szabadságából fakadó alapjogi védelem a munkavállaló által közzétett szakmai jellegű közlést, ha annak nincs közéleti kötődése. *Munkajog*, 2018/4. 51.o.

összpontosul, vagyis valamennyi megnyilvánulásuk rendkívül effektív módon tudja befolyásolni a sporttermékek fogyasztóinak a sporteseményekhez, illetve ehhez kapcsolódó egyéb termékekhez fűződő kötődésüket. Ez az emocionális kapocs és a sporttevékenységhez kapcsolódó szokások képezik tulajdonképpen a sportklubok mint munkáltatók sajátos gazdasági (és szervezeti) érdekeit. Ebből következik, hogy a sportolók az esetleges vitatható véleménynyilvánításukkal ezeken az aspektusokon keresztül veszélyeztethetik, vagy explicit módon sértethetik meg a munkáltatójuk gazdasági és szervezeti érdekeit.

Az illusztratív igénnyel említett jogesetek alapján is látható, hogy egy esetleges megbotránkoztató, vagy vitát kiváltó nyilatkozat következtében az adott sport-szervezet azonnal szankcionálhatja a sportolót, amennyiben megvan az esélye annak, hogy a kifogásolt vélemény rossz fényt vet magára a sportágra, tehát a rajongók felé negatív üzenetet közvetít, amely eltántoríthatja a fogyasztókat a sportág jövőbeni követésétől. A sporttevékenység értékítéletének szempontjából első pillantásra jogosnak tűnhet egy szankció kiszabása, azonban nem szabad elfelejteni, hogy sarokpontként szolgál az az alapelv, miszerint önmagában a megnyilvánulás nyers, megbotránkoztató mivolta nem alapozhatja meg a véleménynyilvánítás korlátozását. Meglehet, hogy negatív érzelmeket vált ki az adott gondolat, viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni azon mérlegelési szempontot sem, hogy a véleménynek konkrétan és célzottan a munkáltató valamely védett érdekére kell irányulnia. Illetve a jogesetekből szintén kitűnik, hogy a bíróságok jellemzően a munkavállalók mellett szóló érvként mutattak rá a tényállás elemzése során arra, miszerint a jogvita tárgyát képező nyilatkozatok nem az adott sportághoz és annak keretében folytatott sporttevékenységhez kapcsolódtak, így kétséget kizáróan nem vonható reális ok-okozati konklúzió a tekintetben, hogy a munkáltatói sportklub érdeke sérült volna.

Felhasznált irodalom

Magyar nyelvű szakirodalom:

KOLTAY András: A véleménynyilvánítás szabadsága. In.: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> 2018.

- POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: Az arányossági teszt a jogalkalmazásban. Alkotmánybírósági Szemle, 2016/2. sz.,
- KOLTAY András: A véleménynyilvánítás szabadsága. In: Csink, Lóránt; Schanda, Balázs; Varga, Zs. András (szerk.) A magyar közjog alapintézményei, Budapest, Pázmány Press 2020.
- FERENCZ Jácint – NYERGES Éva: A munkavállalói véleménynyilvánítás versus munkáltatói érdek. In: Pál Lajos (szerk.) A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a munkajogviszonyban: A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitaülésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC
- TÖRÖK Bernát: A munkavállaló szólásszabadságának alkotmányjogi keretei. In: Pál Lajos (szerk.) A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a munkajogviszonyban: A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitaülésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC
- VEREB Anita: Facebook-posztok és munkáltatói ríposztok: A közösségi média és a véleménynyilvánítás a munka világában esetjogi megközelítésben. In: Pál Lajos (szerk.) A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a munkajogviszonyban: A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitaülésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC
- GULD Ádám: Sportolók, rajongók, influencerek. Szurkolói szokások változása az online térben. *Szabad piac: Gazdaság- Társadalom- és Bölcsészettudományi folyóirat*, 2021/2.
- RÁCZ Ildikó: Right to disconnect: Jog a kikapcsol(ód)áshoz. Pro Futuro, 2018/4.
- BITSKEY Botond: Nem illeti meg a véleménynyilvánítás szabadságából fakadó alapjogi védelem a munkavállaló által közzétett szakmai jellegű közlést, ha annak nincs közéleti kötődése. Munkajog, 2018/4.

Idegennyelvű szakirodalom:

- POST, Robert C.: Participatory Democracy And Free Speech. *Virginia Law Review*, 97/3.
- KURLANTZICK, Lewis: John Rocker and Employee Discipline for Speech. *The Labor Lawyer*, 2001. 16./3.
- BORDMAN, Ethan Yale: Freedom Of Speech And Expression In Sports: The balance between the rights of the individual and the best interests of sport. *Michigan Bar Journal*, 2007.

Tárgyszavak:

munkajog, sportjog, hivatásos sportolók véleménynyilvánítása, véleménynyilvánítás határai

Tahin Szabolcs¹

A JOG KOMMUNIKATÍV TARTALMÁRÓL

Absztrakt

A modern nyelvfilozófiák törekvése, hogy a nyelv működését a természetes élőhelyén, köznapni használat közben figyeljék meg. Szokatlannak tűnhet, ha a jogszövegekhez is így közelítünk, hiszen a jogszabályok jellemzően írott szövegek. A tanulmányom célja, hogy igazoljam: az angolszász jogirodalom elméleti szövegeiből ismert, a jog kommunikatív tartalmát kutató értelmezéseméleti vizsgálatok nem alaptalanok a hazai jogrendben sem. Úgy vélem, hogy az Alaptörvény 28. cikke arra ösztönöz minket, hogy ennek elméleti lehetőségeit átgondoljuk. Az érvelésem két gyakorlati példával zárul, az egyesült államokbeli West Virginia University Hospitals v. Casey-ügy ismertetésével, majd az Alkotmánybíróság 29/2021. (XI.10.) AB határozatának kritikai olvasatával. Az elméleti kísérlet mindkét esetben gyakorlati haszonnal is járhat. Azzal, hogy a jogszöveg kommunikatív tartalmának feltárása alkalmas lehet bizonyos típusú joghézagok kitöltésére.

1. A nyelvfilozófia „nyelvi fordulatáról”

Ludwig Wittgenstein osztrák nyelvfilozófus 1929-ben megjelent *Filozófiai vizsgálódások* című szövege új korszakot nyitott a nyelvről való gondolkodásban. Wittgenstein előtt a nyelvfilozófia két jelentős belső korláttal bírt. Egyrészt azzal a feltevéssel élt, hogy a nyelv kizárólagos funkciója a valóság leképezése és a ténybeli információk átadása. E nyelvfilozófiák a nyelv elemeit (szavakat, mondatokat) olyan dologként kezelték, amik a beszélők szándékától és cselekvéseitől függetlenül ábrázolják a valóságot.²

1 Doktorandusz Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; bíró (Zalaegerszegi Járásbíróság); Témavezető: Dr. habil. Tóth J. Zoltán, egyetemi tanár, KRE ÁJK.

2 SZABÓ Miklós: *Kommunikáció általában és a jogban*. Bíbor Kiadó, Miskolc 2002, 33.o.

Wittgenstein ezzel szemben abból indult ki, hogy a tények közlése csupán a nyelv egyik funkciója, a jelentés pedig nem a nyelv elemei és a valóság közti elvont viszony, hanem az, amit a kommunikáció résztvevői rendelnek a szavakhoz, azok használata során. Ezért a nyelvet nem zárt, autonóm rendszerben kell vizsgálni, ellenkezőleg: a nyelv megismeréséhez a hétköznapi kommunikáció felé kell fordulnunk. E wittgensteini alapvetésre épülő filozófiák kutatási tapasztalatai arra vezettek, hogy a nyelvi jelek megértése nem pusztán nyelvi kérdés. A jelentés megragadása nem egyszerűen a szavak dekódolását jelenti, az sokkal inkább hasonlít egy kirakós játékhoz. E játéknak fontos részei a nyelvi jelek, de a jelentés ennél komplexebb folyamat: sokszor olyan, egzakt módon kevésbé megragadható, illékony elemeken múlik, amelyeket a kommunikáció kontextusa határoz meg. A beszédhelyzet, a beszélő és a hallgató közös tudása, elköteleződése vagy a hallgató előfeltevései egyaránt behatolnak a szavak jelentésébe.

E nyelvelméleti iskolák szerint a jelentéstartalomnak több rétege különíthető el.³ Egyrészt a szemantikai tartalom (*semantic content*), amelyet az előre kódolt nyelvi szabályok rögzítenek. E konvencionális jelentés rendszerint a beszédhelyzet (kontextus) ismerete nélkül előre jelezhető. Ettől különböző a szándékolt tartalom (*assertiv content*), ami az adott beszédhelyzeten belül elhangzó megnyilatkozás tartalma. A jelentést itt nem kizárólag a fenti konvenciók irányítják, mert a jelentés a kontextustól is függ, ebből tudja a hallgató megragadni a beszélő szándékát.

A szemantikai és a szándékolt tartalom különbségével a köznapi társalgás során sokszor találkozunk, anélkül azonban, hogy e különbség tudatosulna bennünk. Amikor a férj az induló házastársnak azt mondja, hogy „esik az eső”, valójában nem az időjárásról (valóságról) tesz kijelentést, bár kétségkívül a megnyilatkozásnak ez a szótári és szintaktikai jelentése. Erre az információ-tartalomra nincs is szükség, mert az az általuk ismert kontextus része, hiszen mindketten látják, hogy esik. A beszélő megnyilatkozásának szándékolt tartalma a mondat pusztá szemantikai tartalmától eltér: a megnyilatkozás jelentése inkább az, hogy a feleség „vigyen magával esernyőt”.⁴ E példa a

3 Andrei MARMOR: The Pragmatics of Legal Language, *Ratio Juris*, Vol. 21 No. 4 December, 423-52.

4 A példát idézi: Michael S. MOORE: The Semantics of Judging, *Southern California Law Review*, 54 (2) 250.

megnyilatkozás kommunikatív tartalmának működését mutatja be, amihez a pusztán nyelvi tartalom lefordítása nem elegendő. A férj megnyilatkozásának igazi tartalmát csak a releváns kontextus ismerete mellett lehet megragadni, ennek hiányában a kommunikáció nem vezetett volna sikerre.

2. A jog kommunikatív tartalma és az Alaptörvény 28. cikke

Az angolszász jogelmélet a jogszövegek megértésére használja a kommunikatív tartalom (*communicative content*) fogalmát. Az ide kapcsolódó teóriák azt hangsúlyozzák, hogy a jogszöveg a jogalkotó megnyilatkozása, aminek tartalma – hasonlóan a köznapi megnyilatkozásokhoz – gyakran túlmegy a jogszöveg szemantikai tartalmán.⁵ E kommunikatív tartalom itt is a beszélő (jogalkotó) szándékán alapul, annak sikere is azon múlik, hogy a hallgató (jogalkalmazó) felismerte-e, hogy a jogalkotó mit szándékozott mondani, más szóval: képes volt-e teljes egészében megragadni, hogy a jogalkotó mit kívánt kommunikálni.⁶ A kommunikatív tartalom feltárása tehát nem egyszerűen a jogszöveg mechanikus lefordításával történik, abban egyaránt szerepet játszik (i) a kimondott megnyilatkozás nyelvi tartalma, (ii) a releváns kontextusok és (iii) a jogalkalmazó ésszerű megfontoláson alapuló következtetései. Eszerint: „a megnyilatkozás tartalma az, amit egy ésszerűen gondolkodó hallgató (*reasonable hearer*) abból következtet ki, amit a beszélő az adott kontextusban kimondott, feltéve, hogy a hallgató ismeri a megnyilatkozás összes releváns kontextuális hátterét.”⁷

A jog kommunikatív tartalmával kapcsolatos elméleti felvetések a hazai jogrendben sem alaptalanok, mert az Alaptörvény 28. cikkének alkotmányos szintre emelése a bíróságok kezébe a célelvű jogértelmezés lehetőségét adták. Az Alkotmánybíróság a 28. cikk értelmezése során számos határozatában maga is a jogértelmezés célelvű irányultságát emelte ki, eszerint a

5 Mark GREENBERG: Legislation as Communication? Legal Interpretation and the Study of Linguistic Communication. In: *Philosophical Foundations of Language in the Law*, (ed. Andrei Marmor & Scott Soames), Oxford University Press 2011, 218.o.

6 Andrei MARMOR: *The Language of Law*, Oxford Press 2014, 14.o.

7 Andrei MARMOR: Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law. In: (ed. Alessandro CAPONE–Francesca POGGI): *Pragmatics and Law. Philosophical Perspectives* (Switzerland: Springer 2016) 31.o.

bíróságok számára alkotmányos értelemben a jogalkotói célhoz kötöttség jelenti a végső jogértelmezési keretet.⁸ A bíróságok alkotmányos jogértelmezési kötelezettsége tehát a jogalkotói akarat megállapítása irányul.⁹ Az Alaptörvény 28. cikkének jelenleg hatályos szövege szerint:

„A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésénél azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

A 28. cikk szövege arra ösztönöz minket, hogy e rendelkezés értelmét a jog kommunikatív tartalmával kapcsolatos megfontolások felől is megpróbáljuk feltárni, gazdagítani. A „jogszabályok szövege” fordulat alapján bizonyos, hogy az alkotmányozó hatalom is külön kívánta választani a szöveg szemantikai tartalmát, ami – a fenti fogalmi keretet követve – a kommunikációban kimondott megnyilatkozásnak felelhet meg. Ehhez képest a jogértelmezés alkotmányos rendeltetése túlmegy a jogszabály szövegének lefordításán, mert a bíróságok feladata a jogalkotó céljának feltárása, másképpen szólva: a bíróság csak a teleológiai értelmezéssel kerülhet abba a helyzetbe, hogy képes legyen egészében megragadni, hogy a jogalkotó mit kívánt kommunikálni. Ennek *elsődleges* eszköze a jogszabály „preambulumának” és a „jogszabály megalkotására, vagy módosítására vonatkozó javaslat” értelmezésbe vonása.

Arról azonban, hogy a jogalkotó céljának feltárásához ezen elsődleges eszközön túl, milyen *másodlagos* eszköz áll rendelkezésre, a 28. cikk explicit módon nem rendelkezik. A nyelvtani megfogalmazásból az következik, hogy a 28. cikk a teleológiai értelmezésnek azokat a formáit is alkotmányosnak tartja, amik sem a „preambulumra”, sem a „miniszteri indoklásra” nem támaszkodhatnak. Létezik tehát a bírói jogértelmezésnek egy olyan területe, amelynek még ebben az értelemben sincs szövegszerű nyoma, mégis alkotmányosnak tekinthető. A következő pontban erről lesz szó.

8 23/2018 (XII.28) AB határozat, Indokolás [28].

9 3280/2017 (XI.2.) AB határozat, Indokolás [38], IV/557/2018. AB határozat [28].

3. Joghézag és kommunikatív tartalom

Marmor azt javasolja, hogy induljunk ki az alábbi megnyilatkozásból: „*Tweety is a bird*”.¹⁰ E megnyilatkozásból arra következtetünk, hogy a „tweety” – legyen az bármi is – tud repülni, hiszen a madarak általában bírnak ezzel a képességgel. Ez a következtetés tehát a megnyilatkozás kommunikatív tartalmába beépül. Ha azonban egy újabb premissza hozzáadásával a megnyilatkozás azt is explicitté teszi, hogy a „tweety” egy struccféle, ez a feltételezésünk *törlődik*.

Marmor szerint vannak olyan esetek – és ez sokszor jellemző a jogi szövegekre –, amikor az új premissza hozzáadása sem nem törli, sem nem erősíti a megnyilatkozásból levont korábbi következtetést. E jelenséget konfliktusos megghiúsulásnak (*conflicting defeat*) nevezi. Ezekben az esetekben a döntéshozó az ítéletét nem a releváns jog alapján hozza meg, mert a jogszöveg meghatározatlan vagy egyszerűen hiányos.¹¹ Ekkor a kommunikatív tartalom szempontjából a jogalkalmazó észszerű következtetése lehet a döntő, amely az összes ismert és releváns kontextuson alapulhat.

Az alább felhozott két eseti döntés hiányos jogszöveg mellett született. Mindkét eset azt mutatja, hogy vannak olyan értelmezési szituációk, amikor a jog meghatározatlanságát (ilyen a joghézag) fel kell ismerni, ekkor a joghézag kitöltésére alkalmas lehet a hagyományos szemantikai jogszemlélet mellett a kommunikatív modell alkalmazása. Mindkét példa azért tanulságos, mert szélsőségesen ragaszkodott egy jogértelmezési eszközhöz: kizárólag a jogszöveg nyelvi tartalmából indult ki. Holott indokolt lett volna a releváns kontextusok vizsgálata is.

3.1. A *West Virginia University Hospitals v. Casey* precedens

A *West Virginia University Hospitals v. Casey* ügyben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának a perköltségről kellett döntenie. A pernyertes fél a felmerült ügyvédi költség mellett a szakértő tanúk költségét is érvényesítette. Az általa hivatkozott jogszabályhely azonban kifejezetten csak az „észszerűen felmerült ügyvédi munkadíj” (*reasonable attorney's fee*) felszámítására adott lehetőséget.

10 MARMOR, (lj.7.), 16.o.

11 MARMOR, (lj.7.), 31.o.

A többségi vélemény indoklását Antonin Scalia írta, kifejtette, hogy a hivatkozott jogszabályhely szövege alapján a szakértői díj felszámítására nincs lehetőség. Érvelése szerint: mivel több, a Kongresszus által elfogadott jogszöveg kifejezetten megemlíti az ügyvédi munkadíj mellett a szakértő tanú díját, ezért a Kongresszus hallgatásából az következik, hogy csak adott esetben csak az ügyvédi munkadíjat lehet felszámítani. Ha tehát a Kongresszus explicit módon csak az „ésszerű ügyvédi munkadíjat említi”, anélkül, hogy ehhez hozzátenné a szakértői díjat, e jogalkotói megnyilatkozás az utóbbi kizárását jelenti.

Marmor szerint a jogalkotó hallgatásából nem ez következik. A helyes következtetésnek valóban abból a releváns kontextusból kell kiindulni, hogy más jogszabályhelyek kifejezetten megemlítik a „szakértő díját”. Nincs azonban annak ésszerű indoka, hogy a fél által hivatkozott jogszabályhely és a Legfelsőbb Bíróság által alkalmazott jogszabályhely között különbséget tegyünk. Inkább azt kell feltételezni, hogy a jogalkotó e megnyilatkozásában elmulasztotta explicit módon megemlíteni az „szakértői díjat”. Marmor szerint mindennek az az alapja, hogy „az összes releváns kontextust ismerve mire következett az ésszerűen gondolkodó hallgató”. Adott esetben azonban nincs ellentmondás abban, hogy az ésszerűség alapján a következőt feltételezzük: ha K körülmények mellett valaki X-et említ, de ugyanezen körülmények mellett ezt nem teszi meg, akkor utóbbi esetben X-et is oda kell érteni.¹²

3.2. Az Alkotmánybíróság 29/2021. (XI.10.) AB határozata

Az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) elé került alapügyben a felperes kártérítést kért a vadásztársaságtól, mert a személygépkocsijának szarvas ütközött. A jogértelmezési polémia itt is joghézagból adódott, ugyanis a baleset idején *a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról* szóló 1996. évi LV. törvény (a továbbiakban: Vtv.) 75/A. §-a – átmenetileg – nem tartalmazott explicit utaló szabályt a vadászható állat és a személygépkocsi ütközése esetén alkalmazandó anyagi jogi szabályokra.

A bíróságok a jogvitát mégis a Ptk. veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályai alapján döntötték el. Az elsőfokú bíróság a joghézagot részben teleologikus értelmezéssel töltötte ki, érvelésének alapja az volt,

12 MARMOR (lj.7), 30.o.

hogy „[a] törvényeket ismerni nem azt jelenti, hogy azok szavait tartsuk be, hanem értelmét és célját”. A másodfokú bíróság a joghézagot „törvény-szerkesztési következetlenségnek” tekintette, amely utóbb a Vtv. 75/A. § (2) bekezdés módosításával orvoslásra került.

Az AB a 29/2021. (XI.10.) számú határozatával (a továbbiakban: AB határozat) a bíróságok ítéletét megsemmisítette. Megállapította, hogy a bíróságok a hatályos jog félretételével, önkényes, *contra legem* jogértelmezéssel utasították el a kereseti kérelmet, ezzel megsértették a felperes tisztességes bírósági eljáráshoz való alapjogát. Az AB kiemelte: a joghézagos időszakban hatályos Vtv. 75/A. §-a csak a Ptk. 6:563. § (1) és (2) bekezdéseire utalt, amely a vadásztársaságok számára objektív felelősségi formát állapított meg. Mivel „[a] jogalkotó a vadászatra jogosultra telepítette a kárt”,¹³ ezért a bíróságok nem dönthettek volna felrőhatósági alapon.

Az AB jogértelmezése hasonlatos *Scalia* textualizmusához, mert pusztán a jogszöveg alapján próbálta megragadni a jog tartalmát. Az AB nem látott meghatározatlanságot (joghézagot) a hatályos szabályozásban, mert megelégedett azzal a következtetéssel, hogy „2014. március 15-e és 2015. május 5-e között a hatályos jogi szabályozás (a Vtv. 75/A. §-a és a Ptk. 6:563. § (1) bekezdése) a korábbiakhoz képest „eltérően rendelkezett”, ezért a bíróságoknak ebből az *eltérő rendelkezésből* kellett volna kiindulni.

E köztes időszak ahhoz a *Marmor* által konfliktusosnak nevezett megértési szituációhoz hasonlított, amelyben a kommunikáció korábbi szakaszában elfogadott evidenciákat az új premissza nem zárta ki, csak elbizonytalanította. Itt a korábbi következtetést (az korábbi utaló szabály értelmében alkalmazhatók a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályok) a jogalkotó „eltérő rendelkezése” nem törölte, legfeljebb elbizonytalanította. Ilyen esetben az értelmezésnek az ésszerű hallgató (*reasonable hearer*) következtetései-re kell támaszkodnia, aminek az összes releváns kontextusból kell kiindulnia. Az ügyben három lényeges kontextuális elem merült fel.

– A jogszabályokra épülő bírói gyakorlat fél évszázadon keresztül felrőhatósági alapon döntött a hasonló esetekben.¹⁴ Ez akkor is irányadó

13 AB határozat Indokolás [25].

14 Az első ilyen tárgyú felsőbírósági döntés a Legfelsőbb Bíróság BH1973.236. számú döntése volt. in: PJD 1973-1975, VI. kötet, Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó 1977, 352-356.o.

volt, amikor a Vtv.-t megelőző, *erdőkről és vadgazdálkodásról szóló* 1961. évi VII. tv. egyáltalán nem utalt a r.Ptk rendelkezéseinek alkalmazására. Ez mégsem zárta ki, hogy a bírói jogértelmezés alkalmazhatónak lássa a vad és személygépkocsi találkozásokor a régi Ptk. 346. §-a szerinti veszélyes üzemi felelősségre vonatkozó szabályait. Az utaló szabály megléte tehát nem feltétele a veszélyes üzemi felelősségről szóló szabályok alkalmazásának, nincs tehát olyan ésszerű indok, ami miatt kifejezett utaló szabályhoz kellene kötni e szabályok alkalmazását.

– A kommentárirodalom következetesen egyetértett abban, hogy a vadászható állatok által okozott kár normái a klasszikus polgári jog szabályai közé tartoznak, így a vad és a személygépkocsi ütközésére a Ptk. veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályai nyilvánvalóan alkalmazhatók.¹⁵ Nem volt azonban olyan explicit szabály, ami ezt a dogmatikai alapvetést felülírta volna.

– A jogszabályváltozás okozta konfliktusos helyzetben utóbb a jogalkotó a korábbi evidenciát nemhogy törölte, de egy utólagos jogszövegezési aktussal azt kifejezetten megerősítette. A 2015. május 5.-től hatályos Vtv. 75/A. § (2) bekezdésének szövege ugyanis már kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a vadászható állat által okozott kárért való felelősség és a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség találkozása esetén a Polgári Törvénykönyvnek a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályait kell alkalmazni.

Irodalomjegyzék:

Mark GREENBERG: Legislation as Communication? Legal Interpretation and the Study of Linguistic Communication. In: *Philosophical Foundations of Language in the Law*, (ed. Andrei MARMOR & Scott SOAMES), Oxford University Press 2011, 218-257.

15 LÁBADY Tamás: Felelősség a szerződésen kívül okozott kárért. in: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. (szerk. VÉKÁS Lajos-GÁRDOS Péter Budapest: Wolters Kluwer 2014) 2311., OROSZ Árpád: Felelősség az állatok károkozásáért. in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet*. (szerk. OSZTOVITS András Budapest: Opten, 2014) 322.

- LÁBADY Tamás: Felelősség a szerződésen kívül okozott kárért. In: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* (szerk. VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter, Budapest, Wolters Kluwer 2014)
- Andrei MARMOR: The Pragmatics of Legal Language, *Ratio Juris*, Vol. 21 No. 4 December, 423-52.
- Andrei MARMOR: *The Language of Law*, Oxford Press 2014.
- Andrei MARMOR: „Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law” In: Alessandro Capone – Francesca Poggi (szerk.): *Pragmatics and Law. Philosophical Perspectives* (Switzerland: Springer 2016)
- Michael S. MOORE: The Semantics of Judging, *Southern California Law Review*, 54 (2)
- OROSZ Árpád: Felelősség az állatok károkozásáért. In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet.* (szerk. OSZTOVITS András Budapest: Opten, 2014)
- SZABÓ Miklós: *Kommunikáció általában és a jogban.* Bíbor Kiadó, Miskolc 2002.

Takács Lili Vivien¹

A HELYI ÉS A NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATOK KAPCSOLATA

1. Bevezető gondolatok

1993 óta biztosított a helyi és országos kisebbségi, majd nemzetiségi önkormányzatok létrehozásának joga A nemzetiségi önkormányzatok első megválasztása óta több, mint 27 év telt el. Ezalatt az idő alatt először a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló 1993. évi LXXVII. törvény szabályozta a jogintézményt, majd az Alaptörvény elfogása után a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény (a továbbiakban: Njtv.) lépett hatályba. Utóbbi nem csak az Alapörvény megváltozott terminológiáját követi, hanem számos olyan változást is tartalmaz, amelyek szükségességét a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa beszámolóiban problémaként értékelt, jelzett. A törvényt elfogadása óta számos alkalommal módosították, és már 2014-ben 'kodifikációs patchwork' jelzővel illették.² A dolgozatban először a szükséges fogalmak kerülnek tisztázásra, majd rátérek a helyi és nemzetiségi önkormányzatok kapcsolatának részleteire. Ez az egyik olyan terület, amely részletszabályait az új törvény megszületése óta is számos alkalommal módosították, és emiatt a szabályozás áttekintése indokoltá vált.

2. Fogalmak tisztázása

Az Alaptörvény kimondja, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők, és helyi és országos nemzetiségi önkormányzatokat

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Dr. habil. Móré Sándor egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola.

2 GERENCSÉR Balázs Szabolcs: A nemzetiségi törvény – mint kodifikációs patchwork. *MTA Law Working Papers*, 2014/40 http://real.mtak.hu/120194/1/2014_40_Gerencser.pdf (2022.04.06.)

hozhatnak létre.³ Korábban az Alkotmány is hasonlóan fogalmazott: „A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők.”⁴ Ebből láthatjuk, hogy a ’nemzeti és etnikai kisebbség’ szóhasználatot felváltotta a ’nemzetiség’ használata. A ’nemzetiség’ terminus használatát a történelmi hagyományok mellett az is indokolta, hogy az ’etnikai kisebbség’ használatának megváltoztatását a kialakult negatív felhang miatt a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, Kállai Ernő is javasolta.⁵ Az Alkotmánybíróság már 1992-ben foglalkozott az ’államalkotó tényező’ fordulat értelmezésével. Kimondta, hogy „Az Alkotmánynak az a megállapítása, mely a nemzeti és etnikai kisebbségeket államalkotó tényezőeknek ismeri el, a kisebbségek jogainak törvényi szabályozását kiemelkedő fontosságúvá teszi. E jogok körében, illetve ezek mellett, az Alkotmány a nemzeti és etnikai kisebbségek képviselőjét külön is megnevezi. A képviselő szükséges előfeltétele annak, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek államalkotó tényezői szerepüket betölthessék.”⁶ Az Alaptörvény nem tartalmazza a nemzetiség fogalmát, azt a nemzetiségi törvényben találjuk meg. „[...] nemzetiség minden olyan – Magyarország területén legalább egy évszázada honos – népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.”⁷ A törvény továbbá az 1. mellékletben felsorolja, hogy mely csoportok minősülnek nemzetiségnek a törvény értelmében. „A nemzetiségi jogok és kötelezettségek vonatkozásában az (1) bekezdés szerinti nemzetiséghez tartozik az a Magyarországon lakóhellyel rendelkező személy, aki magát valamely nemzetiséghez tartozónak tekinti és ezen nemzetiséghez tartozását az e törvényben meghatározott esetekben és módon kinyilvánítja.”⁸ A definícióban nem szerepel az állampolgárság, mely a nemzeti és etnikai

3 Alaptörvény XXIX. cikk (1)-(2) bek.

4 1949. évi XX. törvény 68 § (1) bek.

5 MÓRÉ Sándor: A nemzetiségi önkormányzatok – tények és lehetőségek. *Glossa Iuridica* IV. évfolyam 3-4. sz., 194.

6 35/1992. (VI. 10.) AB határozat.

7 Njtv. 1. § (1) bek.

8 Njtv. 1. § (2) bek.

kisebbségek jogairól szóló törvényben szereplő definícióhoz képest változást jelent. Azonban csak 2014-ben, egyetlen alkalommal nyílt alkalmuk szavazni a nemzetiségiként nyilvántartásba vett, az országban lakóhellyel rendelkező uniós állampolgároknak, továbbá esetlegesen a bevándoroltként, menekültként vagy letelepedettként elismerteknek. Az Njtv. 2015. januárjában hatályba lépett módosítása folytán a nemzetiségi névjegyzékbe való felvétel lehetőségével ismét csak a magyar állampolgárok élhetnek.⁹ A nemzetiségi önkormányzat definícióját pedig a következőképpen adja meg a törvény: „törvényben meghatározott nemzetiségi közszolgáltatási feladatokat ellátó, testületi formában működő, jogi személyiséggel rendelkező, demokratikus választások útján e törvény alapján létrehozott szervezet, amely a nemzetiségi közösséget megillető jogosultságok érvényesítésére, a nemzetiségek érdekeinek védelmére és képviselésére, a feladat- és hatáskörébe tartozó nemzetiségi közügyek települési, területi vagy országos szinten történő önálló intézésére jön létre.”¹⁰ Az Alaptörvénytől eltérően itt említésre kerül, hogy területi nemzetiségi önkormányzatokat is létrehozhatnak, melyre 2005. óta van lehetőség. A nemzetiségi önkormányzat definíciójából fontos kiemelni, hogy a nemzetiségi önkormányzat érdekérvényesítési, érdekképviselési funkciót lát el, amelytől elválik a politikai képviselő, melyet a nemzetiségi parlamenti képviselő lát el, és a nemzetiségi jogvédelem, melyet az ombudsman és a bíróságok látnak el.¹¹ A törvény továbbá megadja a nemzetiségi közügy definícióját: „[A]z e törvényben biztosított egyéni és közösségi jogok érvényesülése, a nemzetiséghez tartozók érdekeinek kifejezésre juttatása – különösen az anyanyelv ápolása, őrzése és gyarapítása, továbbá a nemzetiségek kulturális autonómiájának a nemzetiségi önkormányzatok által történő megvalósítása és megőrzése – érdekében a nemzetiséghez tartozók meghatározott közszolgáltatásokkal való ellátásával, ezen ügyek önálló vitelével és az ehhez szükséges szervezeti, személyi és anyagi feltételek megteremtésével összefüggő ügy.”¹² A törvény

9 DOBOS Balázs: A nemzetiségi önkormányzatok rendszere Magyarországon (Országtanulmány). https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/Dobos_UNKP_Magyarország_orzagtanulmany.pdf (2022.04.06.)

10 Njtv. 2. § (2.) bek.

11 MÓRÉ Sándor: A nemzetiségi önkormányzatok – tények és lehetőségek. *Glossa Iuridica* IV. évfolyam 3-4. sz, 195-196.

12 Njtv. 2. § (1.) bek.

ezzel a definícióval elhatárolta a nemzetiségi közügyeket a helyi közügyektől, azonban előfordulnak átfedések a kettő között. Példaként megemlíthető egy köztéri szobor felállítása vagy egy kiállítás megszervezése, amelyek nemzetiségi kulturális kérdéseket érinthetnek.¹³ Ebben az esetben a döntéshozatali jogosultság továbbra is a helyi önkormányzatot illeti meg, azonban a nemzetiségi közösséget érintő legfontosabb döntésekben ki kell kérni a nemzetiségi önkormányzat egyetértését, vagy véleményét. Jelentős eltérés, hogy a nemzetiségi önkormányzat közoktatási intézményt alapíthat, vagy tarthat fent, míg a helyi önkormányzatnak 2013 óta nincs lehetősége erre.

3. A helyi és a nemzetiségi önkormányzat kapcsolata és együttműködése

A helyi önkormányzati és a nemzetiségi önkormányzati rendszer két különálló rendszer.¹⁴ Sem a helyi és a nemzetiségi önkormányzat között, sem a nemzetiségi önkormányzatok között nincs alá- fölé rendeltségi viszony.¹⁵ A helyi önkormányzatok kötelezettségeit a nemzetiségi önkormányzatokkal való együttműködése során a nemzetiségek jogairól szóló törvény szabályozza. Ezzel szemben megfogalmazódott az a vélemény, hogy a helyi önkormányzatok nemzetiségi önkormányzattal való kapcsolatrendszerét a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvénynek kellene szabályoznia.¹⁶ A helyi önkormányzatok szervezeti és működési szabályzata részletesen szabályozza a helyi önkormányzat képviselő- testülete feladatait a nemzetiségi önkormányzattal történő együttműködése során.¹⁷ Együttműködési megállapodást kell kötnie a

13 *A kisebbségi önkormányzatok kézikönyve*, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa, 2006. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-233-kisebbségi-kezikonyv.html> (2022.04.06.)

14 Dr. KÓNYA László Ferenc – Dr. PUSZTAI Adél: *A helyi nemzetiségi önkormányzat működése, szervezése és a migráció kezelése*. Budapest, Nemzeti Közszerzési Egyetem, 2015, 26. <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/10335/Teljes%20sz%C3%B6veg?sequence=2&am p;isAllowed=y> (2022.04.06.)

15 Njtv. 76. § (4)-(5) bek.

16 CSEFKÓ Ferenc: A kisebbségi önkormányzatok közjogi státusa, működésük meghatározó területei. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*, 1998. 9. évf. 4.sz. http://real-j.mtak.hu/14782/1/Regio_1998_4.pdf (2022.04.06.)

17 Njtv.10. § (6) bek.

helyi önkormányzatnak és a nemzetiségi önkormányzatnak az alakuló üléstől számított 30 napon belül és minden évben felül kell vizsgálni. A gyakorlatban számos esetben kiderült, hogy nem került sor ennek felülvizsgálatára.¹⁸ A helyi önkormányzatnak kell biztosítania a nemzetiségi önkormányzat működéséhez a személyi és tárgyi feltételeit, továbbá a működéssel kapcsolatos végrehajtási feladatok ellátását.¹⁹

Biztosítani kell részére a feladatellátásához szükséges tárgyi, technikai eszközökkel felszerelt helyiség ingyenes használatát, havonta igény szerint, azonban minimum harminckét órában. 2017. decembere előtt a szabályozás tizenhat órában jelölte meg a minimumot. A havi óraszám kétszeresére való emelésére az Állami Számvevőszék javaslatára került sor. A módosító törvényjavaslat indoklásából kiderült, hogy az ellenőrzése során feltárt problémák csökkentése érdekében kell az óraszámot növelni.²⁰ Az Njtv. 2011-es elfogadása előtt pedig a korábbi szabályozás nem rendelkezett a minimális óraszámról. A kisebbségi ombudsmanhoz 2011-es megszüntetéséig bezárólag számos panasz érkezett a helyiséghasználattal kapcsolatban. Arra is volt példa, hogy azért került megszüntetésre kisebbségi önkormányzat, mert a helyi önkormányzat hosszú éveken keresztül nem oldotta meg a helyiséghasználatát.²¹ A kisebbségi ombudsman 2009. évről szóló beszámolójában a helyiséghasználat problémájának megoldásaként egy olyan végrehajtási rendelet megalkotását javasolta, amely differenciáltan, az egyes települések lehetőségeihez, ugyanakkor a kisebbségi önkormányzat által ellátott felada-

18 Az ombudsman 2021-ben felkérte Érsekvadkert Község Önkormányzatának képviselő-testületét, hogy módosítsák az SZMSZ-ben a helyiséghasználatra vonatkozó óraszámot, melyet 16 órában jelöltek meg, miközben azt 2017. 12. 21-től 32 órában kell biztosítani. Lásd: az alapvető jogok biztosának és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettesének közös jelentése az AJB-553/2021. sz. ügyben <https://www.ajbh.hu/documents/10180/51c8be7e-79f9-9319-b2be-a999a1626a0c> (2022.04.06.)

19 Njtv.80. § (1) bek.

20 T/18296. sz. törvényjavaslat a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény módosításáról.

21 KÁLLAI Ernő: Beszámoló A nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről 2009, 2010. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/185232828.pdf> (2022.04.06.)

tokhoz igazodóan szabályozná a helyiséghasználat kérdését.²²

A sajátos helyzet következtében, miszerint a nemzetiségi önkormányzatok közügyeket érintő feladatait az Njtv. meghatározza, és azok ellátásához állami támogatást is kapnak, de nem rendelkeznek elegendő forrással az önálló hivatal fenntartásához azt eredményezi, hogy csak a helyi önkormányzat segítségével és támogatásával léphetnek fel eredményesen a nemzetiségi jogok minél teljesebb körű érvényesítése érdekében.²³ Tehát elengedhetetlen a nemzetiségi önkormányzat és a képviselő testület közötti jó kapcsolat, melynek kialakításában a nemzetiségi önkormányzat mindig érdekelt. A kialakított jó kapcsolat mellett még mindig nagy szerepe van a jegyzővel, hivatali tisztviselőkkel kialakított személyes kapcsolatoknak.²⁴ Az együttműködés során különösen sok múlik a polgármester magatartásán, melyet Kaltenbach Jenő kisebbségi ombudsman 1997. évről szóló tájékoztatójában is hangsúlyozott.²⁵ Azonban a mai napig jellemző, hogy a polgármesterek tudatosan megnehezítik az együttműködést. 2012 után több esetben vizsgálódott az alapvető jogok biztosa és a nemzetiségi biztoshelyettes a polgármesterek magatartásai miatt, melyek akadályozták az együttműködést. Az egyik esetben Mezőkeresztes polgármestere a városi önkormányzat lapjában, a Keresztesi Krónika 2015. júliusi számában az 'Állítsuk meg az ingatlanárak csökkenését' címen – megjelent cikkében megfogalmazottakkal zaklatást valósított meg a roma nemzetiséghez tartozó személyek pontosan meg nem határozható nagyobb csoportjával szemben, nemzetiséghez való tartozásukkal összefüggésben, megsértve ezzel az egyenlő bánásmód követelményét.²⁶

22 Uo.

23 Az alapvető jogok biztosának és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettesének közös jelentése az AJB-553/2021. sz. ügyben <https://www.ajbh.hu/documents/10180/51c8be7e-79f9-9319-b2be-a999a1626a0c> (2022.04.06.)

24 BINDORFFER Györgyi: *Kisebbség, politika, kisebbségpolitika. Nemzeti és etnikai közösségek önkormányzati autonómiája Magyarországon*, Budapest, Gondolat Kiadó, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011, 288.

25 KALTENBACH Jenő: A nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tájékoztatója az 1997-es évről, 1998. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-349-nemzeti-es-etnikai-kisebbségi-jogok.html> (2022.04.06.)

26 Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak

A nemzetiségi önkormányzatok testületei megállapodás alapján a feladat- és hatáskörüket – az általuk képviselt nemzetiséggel azonos (vagy attól eltérő) nemzetiségi önkormányzatra kölcsönösen átruházhatják.²⁷ A nemzetiségi önkormányzat hatósági feladatokat nem láthat el.²⁸

A nemzetiségi önkormányzat elnöke részt vehet a települési önkormányzat ülésein²⁹ a nemzetiségi lakosságot érintő döntéseinek a meghozatalában. A részvételi jogosítványok formái az egyetértési, a véleményezési jog, továbbá, a tájékoztatás kérési, a javaslattételi, és a kezdeményezési jog is. A helyi önkormányzat a kollektív nyelvhasználat, hagyományápolás és kultúra, a helyi sajtó, az esélyegyenlőség, társadalmi felzárkózás és a szociális ellátás kérdéskörében a nemzetiségi lakosságot e minőségében érintő helyi önkormányzati határozatot csak a nemzetiségi önkormányzat egyetértésével hozhatja meg. A nemzetiségi önkormányzatnak 30 napja van nyilatkozni, mely bármely érdekelt félnek a másikkal intézett nyilatkozata alapján egy alkalommal 15 nappal meghosszabbodik.³⁰ Ezzel a nemzetiségek jogairól szóló törvény korlátozza a nemzetiségi önkormányzat jogosultságát hiszen a nemzetiségeket érintő alapvető kérdések többségét rendeletben szükséges szabályozni, és korábbi szabályozás szerint a rendeletek tekintetében gyakorolták az egyetértési jogot. A kisebbségi ombudsman korábban azt javasolta, hogy az egyetértési jog a rendeletek mellett a határozatokra is kiterjedjen, azonban ezt a jogalkotó figyelmen kívül hagyta.³¹ A helyi önkormányzat a hiányzó egyetértési nyilatkozat pótlása iránt, a nemzetiségi önkormányzat pedig abban az esetben, ha véleményét nem kérték ki, vagy figyelmen kívül hagyták, 30 napon

védelmét ellátó biztoshelyettes közös jelentése AJB-703/2017. sz. ügyben https://www.ajbh.hu/documents/10180/2602747/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s+egy+polg%C3%A1rmesteri+felh%C3%ADv%C3%A1s+kifog%C3%A1sol%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l+703_2017/d59066be-0d02-6010-3271-affb0e7dc06d?version=1.0 (2022.04.06.)

27 Njtv. 84. § (1) bek.

28 Njtv. 116. § (2) bek.

29 Njtv. 105. § (2) bek.

30 Njtv. 81. § (1)-(1a) bek.

31 KÁLLAI Ernő: Beszámoló A nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről 2009, 2010. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/185232828.pdf> (2022.04.06.)

belül közigazgatási pert indíthat.³² Az egyetértési joggal érintett területek közül pedig kikerült az oktatás és nevelés kérdésköre. Abban az esetben, ha a fent említett tárgykörökben az önkormányzat rendeletet alkot, a területi kormányhivatal a nemzetiségi önkormányzat kezdeményezésére vizsgálja, a rendeletet, és megteszi a szükséges törvényességi felügyeleti intézkedést.³³ Az érintett rendeleteket 2020-ig soron kívül kellett felülvizsgálnia, azonban ez kikerült a szabályozásból, ami jelentősen elhúzza döntéshozatalt. A nemzetiségi jogok sérelmére való hivatkozással közvetlenül is közigazgatási pert indíthat a nemzetiségi önkormányzat, és indítványozhatja az önkormányzati rendelet más jogszabályba való ütközésének vizsgálatát.³⁴

4. Záró gondolatok

A jogalkotó az Njtv. megalkotásával és egyes módosításával reagált azokra a problémákra, amelyeket a nemzetiségi és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosai és az Állami Számvevőszék problémaként megjelöltek. Azonban ahogy láthatjuk, nem feltétlenül az általuk kifejezett javaslatokat megfogadva hozta meg az új jogszabályt és módosításait. A helyiséghasználattal kapcsolatos minimumszabályok bevezetése, az óraszámról először 16, majd 32 órában való rendelkezés üdvözlendő, hiszen ennek hiánya hosszú éveken át problémákat okozott. Az együttműködés emberi oldalán lévő tényezők, mint a polgármester magatartása továbbra is nehézségeket okoz az együttműködés során, melyet az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes több esetben feltárt. Véleményem szerint rendkívül nehéz a visszaéléseket ezen a területen jogi szabályozással megakadályozni. Továbbá jelentős problémát okoz az egyetértési jog korlátozása, hiszen a rendeletek esetén a rendelet vizsgálata és a törvényességi felügyeleti intézkedés megtétele jelentősen hosszabb időt vesz igénybe. A jogalkotónak érdemes lenne visszatérnie ahhoz, hogy a nemzetiségi kérdéseket is érintő rendeletek meghozatalát a nemzetiségi önkormányzatok egyetértéséhez kösse. Tehát elmondható, hogy újabb garanciák kerültek beépítésre az együttműködés hatékonyabbá tétele érdekében, azonban számos visszalépés is történt.

32 Njtv. 81. § (1b) bek.

33 Njtv. 82. §.

34 Njtv. 82. § (2) bek.

Forrásanyag:

Jogforrások

1949. évi XX. törvény.

Magyarország Alaptörvénye.

Nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló 1993. évi LXXVII. törvény.

Nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény.

Internetes források

A kisebbségi önkormányzatok kézikönyve. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosasága, 2006. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-233-kisebbségi-kezikonyv.html> (2022.04.06.)

Az alapvető jogok biztosasága és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes Közös jelentése AJB-703/2017. számú ügyben https://www.ajbh.hu/documents/10180/2602747/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s+egy+polg%C3%A1rmesteri+felh%C3%ADv%C3%A1s+kifog%C3%A1sol%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l+703_2017/d59066be-0d02-6010-3271-affb0e7dc06d?version=1.0 (2022.04.06.)

Az alapvető jogok biztosaságának és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettesének közös jelentése az AJB-553/2021. sz. ügyben <https://www.ajbh.hu/documents/10180/51c8be7e-79f9-9319-b2be-a999a1626a0c> (2022.04.06.)

CSEFKÓ Ferenc: A kisebbségi önkormányzatok közjogi státusza, működésük meghatározó területei. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*, 1998. 9. évf. 4. sz. http://real-j.mtak.hu/14782/1/Regio_1998_4.pdf (2022.04.06.)

DOBOS Balázs: A nemzetiségi önkormányzatok rendszere Magyarországon (Országtanulmány) https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/Dobos_UNKP_Magyarország_orzagtanulmany.pdf (2022.04.06.)

Dr. KÓNYA László Ferenc – Dr. PUSZTAI Adél: *A helyi nemzetiségi önkormányzat működése, szervezése és a migráció kezelése.* Budapest, Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem, 2015. <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/10335/Teljes%20sz%C3%B6veg?sequence=2&isAllowed=y> (2022.04.06.)

GERENCSÉR Balázs Szabolcs: A nemzetiségi törvény – mint kodifikációs patchwork *MTA Law Working Papers*, 2014/40. http://real.mtak.hu/120194/1/2014_40_Gerencser.pdf (2022.04.06.)

KÁLLAI Ernő: Beszámoló A nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tevékenységéről 2009, 2010. <http://www.kisebbsegiombudsman.hu/data/files/185232828.pdf> (2022.04.06.)

KALTENBACH Jenő: A nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tájékoztatója az 1997-es évről, 1998. <http://www.kisebbsegiombudsman.hu/hir-349-nemzeti-es-etnikai-kisebbsegi-jogok.html> (2022.04.06.)

Egyéb

MÓRÉ Sándor: A nemzetiségi önkormányzatok – tények és lehetőségek. *Glossa Iuridica* IV. évfolyam 3-4. sz.

BINDORFFER Györgyi: *Kisebbség, politika, kisebbségpolitika. Nemzeti és etnikai közösségek önkormányzati autonómiája Magyarországon*, Budapest, Gondolat Kiadó, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011.

Tárgyszavak:

nemzetiségi önkormányzat, helyi önkormányzat, együttműködés, nemzetiség

A MUNKAVÉGZÉSHEZ SZÜKSÉGES FELTÉTELEK MUNKAVÁLLALÓ ÁLTALI BIZTOSÍTÁSA

1. Bevezető

A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 51. § (1) bekezdése² a foglalkoztatási kötelesség két összetevőjéről rendelkezik. Az első maga a foglalkoztatás, amely szintén összetett. Ennek lényege, hogy a munkáltatónak azt a munkát kell biztosítania, amely megfelel a munkakörben meghatározott feladatok jellegének és szintjének. A foglalkoztatási kötelesség másik összetevője a munkavégzéshez szükséges feltételek biztosítása, amely – főszabály szerint, illetve mondhatni „hagyományosan” a munkajogban – a munkáltató kötelessége.³ Pál Lajos szerint tulajdonképpen „[a] foglalkoztatási kötelesség tartalmát tekintve a munkavégzéshez szükséges feltételek biztosítását jelenti, azaz a munkáltatónak a munkavállalót olyan helyzetbe kell hoznia, hogy a munkaszerződésben vállalt rendelkezésre állási és munkavégzési kötelességét teljesíteni tudja. Ennek keretében kell a munkáltatónak meghatározni a munkavállalói kötelesség konkrét tartalmát és teljesítésének feltételeit.”⁴ Éppen ezért a

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila tanszékvezető egyetemi tanár.

2 Mt. 51. § (1) A munkáltató köteles a munkavállalót a munkaszerződés és a munkaviszonyra vonatkozó szabályok szerint foglalkoztatni, továbbá – a felek eltérő megállapodása hiányában – a munkavégzéshez szükséges feltételeket biztosítani.

3 BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZÓKE Gergely László: *Nagykommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez* (Új Jogtár). Budapest, Wolters Kluwer, 2021. (Az Mt. 51. §-ához fűzött kommentár.)

4 PÁL Lajos: Munkajogi elvi kérdések: a foglalkoztatási és rendelkezésre állási kötelesség teljesítése a veszélyhelyzet tartama alatt. *Glossa Iuridica*, 2020, VII. különszám. (170.)

munkáltató ezen kötelezettségét a munkáltató „gondoskodási kötelezettségének” is nevezi a szakirodalom, amely a munkavégzés feltételei megteremtésére vonatkozó munkáltatói tennivalókra utal.⁵

Az Mt. idézett bekezdése ugyanakkor lehetőséget ad arra, hogy a felek ezen rendelkezéstől eltérjenek, vagyis a munkáltató és a munkavállaló megállapodhatnak abban, hogy a munkavállaló maga köteles biztosítani a munkavégzéshez szükséges feltételeket. Ezen jogszabályhely (is) tükrözi azon jogpolitikai célkitűzést, miszerint a jogalkotó „jelentősen bővíteni kívánja az ún. kontraktuális alapú szabályozás szerepét”,⁶ hiszen a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (a továbbiakban: 1992-es Mt.) ezt a rendelkezést ezzel a tartalommal nem rögzítette.⁷ Jelen tanulmány célja azon kérdés vizsgálata, hogy melyek lehetnek azok a munkavégzéshez szükséges feltételek, amelyeket a felek megállapodása alapján a munkavállaló biztosíthat a munkavégzés céljából, illetve melyek e „kinyitott” megállapodási mozgástér határai.

2. Az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés személyi és tárgyi feltételei

A szakirodalom,⁸ a – közjogi karakterű – munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Mvt.)⁹ valamint a bírói gyakorlat¹⁰ alapján megkülönböztetjük a munkavégzés tárgyi (dologi), illetve személyi feltételeit. Fontos kiemelni, hogy mind a tárgyi, mind a személyi feltételek vonatkozásában irányadó az Mt. 51. § (4) bekezdésében meghatározott azon követelmény, amely szerint „[a] munkáltató biztosítja az egészséget

5 MIHOLICS Tivadar: A munkáltató kötelezettségei a munkaviszonyban. *Magyar Jog*, 2018/7-8. (397.)

6 T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről. Általános indokolás, 10. pont.

7 BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZÓKE Gergely László 2021. (Az Mt. 51. §-ához fűzött kommentár.)

8 Lásd pl.: KULISITY Mária: A munkaviszonyból származó jogok és köteleességek. In.: Gyulavári Tamás (szerk.): *Munkajog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020. (246-247.)

9 Mvt. III. Fejezet.

10 Lásd pl.: BH 1976.11.520., EH 2000.349.,

nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit.”¹¹ Az egészséges és biztonságos munkavégzés legfontosabb szabályait – az Mt. mellett – az Mvt., míg a részletszabályokat számos rendelet¹² tartalmazza.

Az Mt. indokolása hangsúlyozza, hogy a munkáltatónak alapvető kötelezettsége, hogy „a munkavédelemről szóló szabályokat a munkavállaló foglalkoztatása során megtartsa, azaz teremtsen meg a biztonságos és egészséges munkavégzés feltételeit.”¹³ Ezen követelmény biztosítása tehát minden esetben munkáltató felelőssége, mivel az Mvt. 18. § (2) bekezdése szerint „[a]z egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek teljesítése helyett a munkáltató pénzbeli vagy egyéb megváltást a munkavállalónak nem adhat.”

2.1. A munkavégzés személyi feltételei

A munkavégzés személyi feltételeire vonatkozó követelmény alapszabályát az Mt. tartalmazza, melynek 51. § (3) bekezdése szerint „[a] munkavállalót csak olyan munkára lehet alkalmazni, amely testi alkatára, fejlettségére, egészségi állapotára tekintettel rá hátrányos következményekkel nem járhat. „Az 51. § (4) bekezdés továbbá általános érvénnyel kötelezi a munkáltatót arra is, hogy a munkaköri alkalmassági vizsgálatot ingyenesen biztosítsa a munkavállalónak.”¹⁴ Az Mvt. részletesen tartalmazza a személyi feltételekre vonatkozó követelményeket.¹⁵ A törvény 50. §-a szerint „[a] munkavállaló csak olyan munkával bízható meg, amelynek ellátására egészségileg alkalmas, rendelkezik az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzéshez

11 Ezen követelményt lényegében az Mvt. azonos tartalommal rögzíti.: Mvt. 2. § (2) A munkáltató felelős az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek megvalósításáért.

12 Pl.: 5/1993. (XII. 26.) MüM rendelet a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról, 3/2002. (II. 8.) SzCsM-EüM együttes rendelet a munkahelyek munkavédelmi követelményeinek minimális szintjéről.

13 T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről. az 51. §-hoz fűzött indokolást, 1. pont.

14 Ennek részletszabályait a munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről szóló 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet tartalmazza

15 Mvt. 49. §- 53. § szakaszok

szükséges ismeretekkel, készséggel és jártassággal.” A munkáltatónak oktatás keretében gondoskodnia kell arról, hogy a munkavállaló elsajátítsa és a foglalkoztatás teljes időtartama alatt rendelkezzen az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés elméleti és gyakorlati ismereteivel.¹⁶

Látható, hogy az idézett szabályok egyértelműen a munkáltató kötelezettségéként határozzák meg az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés személyi feltételeinek biztosítását. Ennek lényege, hogy a munkavállaló csak olyan munkára alkalmazható, amelynek ellátására egészségileg alkalmas és rendelkezik a biztonságos munkavégzéshez szükséges ismeretekkel.¹⁷ Véleményem szerint a személyi feltételek kapcsán ab ovo nem vizsgálható az a kérdés, hogy a munkavállaló ezeket biztosíthatja-e, mivel az erre vonatkozó szabályozás egy olyan – közjogi indíttatású – kritériumot határoz meg, amelynek a munkavállaló vagy megfelel, vagy nem (vagyis a munkavállaló egészségügyileg vagy alkalmas a munkára, vagy nem).

Az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés személyi feltételeinek „biztosítása” (értsd: ellenőrzése is) tehát feltétlenül a munkáltató kötelezettsége. A munkavállalót ugyanakkor magától értetődően együttműködési kötelezettség terheli ezen feltételek megteremtésében, így olyan magatartás kell tanúsítani a munkaviszony teljesítése során, hogy ezen feltételeket a munkáltató biztosítani tudja. A munkavállaló ugyanis köteles a munkáját úgy végezni, hogy ez saját vagy más egészségét és testi épségét ne veszélyeztesse.¹⁸ Így például a munkavállaló munkára képes állapotban köteles megjelenni a munkahelyén,¹⁹ köteles részt venni a munkavédelmi oktatáson,²⁰ illetve a munkavégzés ellenőrzésében együttműködni.²¹ A munkáltatót ellenőrzési jog illeti meg a munkavállaló munkavégzésének megfelelő ellenőrzése, a munkahelyi rend és fegyelem biztosítása kapcsán.²²

16 Mvt. 55. § (1) bekezdés

17 KULISITY Mária 2020. (247)

18 Mvt. 60. § (1) bekezdés

19 Mt. 52. § (1) bekezdés *a)* - *b)* pontok, Mvt. 60. § (1) bekezdés

20 Mvt. 60. § (1) bekezdés *f)* pont. A munkáltató azonnali hatállyal felmondhatja a munkaviszonyt, ha a munkavállaló megtagadja a munkavédelmi oktatáson való részvételt. (BH 2009.5.159.)

21 A munkavállaló köteles együttműködni az ellenőrzés során például az alkoholszonda megfújásával (BH 1996.12.668.)

22 LÓRINCZ György: A munkaszerződés teljesítése. In.: Kozma Anna – Lőrincz

2.2. A munkavégzés tárgyi (dolgi) feltételei

2.2.1. A munka irányítása, a szükséges tájékoztatás megadása, képzés biztosítása

A munkavégzés tárgyi feltételei közé sorolható a munkáltatót terhelő azon kötelezettség, mely szerint köteles a munkavégzés megfelelő megszervezésére, valamint megadni a munkavállaló számára a munkavégzéshez szükséges tájékoztatást és irányítást.²³ Bár az Mt. – ellentétben az 1992-es Mt.-vel²⁴ – tételesen nem rögzíti ezen kötelezettségeket, azonban ezek kifejezett törvényi rendelkezés hiányában is terhelik a munkáltatót.²⁵ Ez következik abból is, hogy a munkáltató irányítja a munkavégzést, és ahogyan az Mt. Indokolása is kiemeli: az Mt. 42. § (2) bekezdésben foglalt „rendelkezésből következik, hogy a munkavégzéshez szükséges irányítás nemcsak joga, hanem kötelezettsége is a munkáltatónak, tehát úgy kell a munkát szerveznie, hogy a munkavállaló munkáját megfelelően elláthassa.”²⁶ Az Indokolás hangsúlyozza továbbá, hogy az Mt. 6. § (4) bekezdéséből „levezethető kötelezettsége a munkáltatónak, hogy a munkavállalót minden olyan tényről, adatról, körülményről, illetve ezek változásáról tájékoztassa, amely a jogainak gyakorlása és a kötelezettségeinek teljesítése szempontjából lényeges.”²⁷ Az irányítási, tájékoztatási kötelezettség szerint tehát a munkáltató nemcsak jogosult, hanem köteles is irányítani a munkavégzést, illetve folyamatosan tájékoztatni a munkavállalót a munkavégzést érintő lényeges ismeretekről, tudnivalókról.²⁸ A munkavégzés megszervezése, irányítása, a szükséges tájékoztatás megadása tehát a munkáltató kötelezettsége. A munkáltatót terhelő „útmutatási kötelezettség” ugyanakkor nem mentesíti a munkavállalót az alól, hogy önmaga is minden

György – Pál Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata* (szerk.: Petrovics Zoltán). Budapest, HVG-ORAC, 2020. (179.)

23 MIHOLICS Tivadar 2018. (393.)

24 1992-es Mt. 102. § (3) bekezdés *a)–b)* pontok

25 BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZÓKE Gergely László 2021. (Az Mt. 51. §-ához fűzött kommentár.)

26 T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről. az 51. §-hoz fűzött indokolást, 4. pont.

27 Uo. 3. pont.

28 MIHOLICS Tivadar 2018. (393.)

elvárható megtegyen a szükséges szakmai ismeretek elsajátítására, a számára lehetséges információk megismerésére.²⁹

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy bizonyos atipikus munkaviszonyok esetében ezen munkáltatói jogok, illetve kötelezettségek nem érvényesülnek annyira markánsan, mint egy „tipikus” munkaviszony esetén.³⁰ Például a távmunka, mint atipikus munkaviszony egyik sajátossága éppen abban áll, hogy a munkavállaló magatartásának nagyobb szegmense esik kívül a munkáltató befolyásán, így utasításán. Ez a munkavégzési forma tehát lazább alá-fölérendeltséget tételez fel a felek között.³¹ Ennek megfelelően a távmunkavégzés során főszabályként – azaz eltérő megállapodás hiányában – a munkáltató utasítási joga csupán a munkavállaló által ellátandó feladatok meghatározására terjed ki.³² E körben említhető továbbá a munkakör megosztás jogintézménye, mely munkavégzési forma esetében a munkavállalók maguk osztják be munkaidejüket.³³ A munkakör megosztás ugyanakkor a munkavállalóktól is többet követel, hiszen alapvetően valamely feladat ellátására szerződnek, de egyikük távolléte esetén a másik munkavállalónak kell a munkaviszonyból származó kötelezettségeket teljesíteni.³⁴ Ez a munkáltató szempontjából előny, hiszen betegség vagy szabadság esetén nem kell külön foglalkoznia a helyettesítés megszervezésével.³⁵

Az 1992-es Mt. továbbá rögzítette azon szabályt, mely szerint a munkáltató köteles a munkavégzéshez szükséges ismeretek megszerzését biztosítani,³⁶ illetve jogosult képzés elvégzésére kötelezni a munkavállalót.³⁷

29 Uo. (397-398.)

30 A kötetlen munkarendben dolgozókra szintén igaz ez: Mt. 96. § (2) A munkáltató a munkaidő beosztásának jogát – a munkavégzés önálló megszervezésére tekintettel – a munkavállaló számára írásban átengedheti (kötetlen munkarend).

31 BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZÓKE Gergely László 2021. (Az Mt. 196-197. §-ához fűzött kommentár.)

32 (módosított) Mt. 196. § (3) bekezdés a) pont

33 Mt. 194. §. (2) bekezdés

34 Mt. 194. §. (1) bekezdés

35 HAJDÚ József: A munkakör megosztásról: tandem-munkavégzés. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/12, különszám (158).

36 1992-es Mt. 102. § (3) bekezdés c) pont

37 1992-es Mt. 103. § (4) bekezdés

Ezen szabályokat sem tartalmazza az Mt., ugyanakkor az Indokolása szerint „[a] munkáltató irányítási kötelezettségéből levezethető az is, hogy köteles mindazon ismereteket, adott esetben képzést biztosítani a munkavállalónak, amely(ek) a munkavégzés teljesítése szempontjából lényeges(ek).”³⁸

A képzés kérdése kapcsán azonban vizsgálandó kérdés, hogy annak elvégzésére a munkáltató (az utasítási jogából eredően) kötelezte-e a munkavállalót, vagy sem. Amennyiben igen, úgy – a költségtérítés szabályai szerint³⁹ – az ezzel kapcsolatos költségeket a munkáltató köteles megtéríteni a munkavállalónak. Amennyiben nem, úgy a képzés elvégzése – vagy annak befejezése – céljából tanulmányi szerződés köthető, melynek keretében „a munkáltató vállalja, hogy a tanulmányok alatt támogatást nyújt, a munkavállaló pedig arra kötelezi magát, hogy a megállapodás szerinti tanulmányokat folytatja és a képzettség megszerzése után a támogatás mértékével arányos időn – de legfeljebb öt éven – keresztül munkaviszonyát felmondással nem szünteti meg.”⁴⁰ A munkáltató által a tanulmányi szerződés keretében nyújtandó támogatás tágan értelmezendő, így az – anyagi támogatás mellett vagy helyett – lehet például szabadság vagy valamilyen erőforráshoz való hozzáférés biztosítása is.⁴¹ A támogatás tehát megvalósulhat – többek között – a tanulmányok költségeinek részben vagy egészen való viselésével, az utazás és szállás költségeinek megtérítésével, a tanulmányok helyszínén tartózkodás költségeinek biztosításával, a munkából való távollét idejére munkadíj (távolléti díj) megfizetésével stb.⁴² Fontos kiemelni, hogy a munkáltató által biztosított támogatásokat a feleknek a

38 T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről. az 51. §-hoz fűzött indokolást, 5. pont.

39 Mt. 51. §. (2) A munkáltató köteles a munkavállalónak azt a költségét megtéríteni, amely a munkaviszony teljesítésével indokoltan merült fel. (6) Felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben állapítsa meg a munkavállaló munkaviszonnyal összefüggő költségeinek megtérítésére vonatkozó szabályokat.

40 Mt. 229. § (1) bekezdés

41 VAKULYA Csaba: A tanulmányi szerződés buktatói és rejtett lehetőségei. Adó Online, 2021. február 9. Elérhető: <https://ado.hu/munkaugyek/a-tanulmanyi-szerzodes-buktatoi-es-rejtett-lehetosegei/> (2022.04.24.)

42 BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZÓKE Gergely László 2021. (Az Mt. 229. §-ához fűzött kommentár.)

tanulmányi szerződésben tételesen rögzíteniük kell, mivel bírósági úton csak a pontosan behatárolt támogatások érvényesíthetők.⁴³

2.2.2. Munkahely

A munkavégzés dologi feltételei körében a munkáltató köteles gondoskodni a munkavégzési helyről, tehát ahol földrajzi értelemben a munkavállaló a munkát végezheti. A munkáltató köteles továbbá gondoskodni a munkavégzéshez szükséges munkahelyi létesítményekről (épületek, üzemcsarnokok, munkaszobák stb.), infrastruktúráról is. Ahogy már említésre került, a megfelelő munkafeltételek biztosításához szorosan hozzátartozik, hogy a munkavégzés dologi feltételei, így a munkahely kialakítása és a használata során az egészség és biztonság követelményei érvényesüljenek.⁴⁴ Az Mvt., valamint annak végrehajtási rendeletei⁴⁵ részletesen szabályozzák, hogy a munkáltatót milyen kötelezettségek terhelik a munkahely kialakítása, illetve fenntartása során. Ilyen kötelezettség például a munkahelyi kockázateértékelés, megfelelően az öltözködési, tisztálkodási, étkezési, pihenési lehetőség biztosítása, jelző- és riasztóberendezések telepítése, munkaállás (állvány, pódium, kezelőjárda) kialakítása stb. Ezen szabályok alapján, ha a munkavállaló a munkáltató székhelyén, telephelyén végez munkát, akkor az Mvt.-ben, illetve az erre vonatkozó végrehajtási rendeleteiben meghatározott feltételeket a munkáltató köteles biztosítani. A munkavállalót ugyanakkor e téren is kötelezettség terheli, mivel köteles a munkahelyén a fegyelmet, a rendet és a tisztaságot megtartani.⁴⁶

A munkaviszonyban tehát – szemben a munkavégzésre irányuló polgári jogviszonyokkal – a munkáltató kötelezettsége a biztonságos munkahely biztosítása, amely az egyik fontos jellemzője a munkaviszony alapján vég-

43 A tanulmányi szerződés írásban való megkötése törvényi kötelezettségéből következően a munkáltatótól csak olyan mértékű támogatás követelhető, amelyet a tanulmányi szerződés tartalmaz. Szerződéses kikötés hiányában, csupán tanúvallomás alapján nem állapítható meg, hogy a munkáltató az adott juttatás „nettó” összegű biztosítását vállalta. (EBH2018. M.21.)

44 MIHOLICS Tivadar 2018. (398.)

45 Pl.: 3/2002. (II. 8.) SzCsM-EüM együttes rendelet a munkahelyek munkavédelmi követelményeinek minimális szintjéről

46 Mvt. 60. § (1) bekezdés d) pont

zett munkának.⁴⁷ Ugyanakkor, amint azt a (már de iure hatálytalan, ám de facto továbbra is jelentős mértékben alkalmazott) 7001/2005. (MK 170.) FMM-PM együttes irányelv⁴⁸ (a továbbiakban: irányelv) is kiemeli, a munkavégzés helye a munkaviszonynak csupán „másodlagos minősítő jegye”. Az irányelv szerint „[a] munkavégzés helye a munkaviszony szabályai szerint a munkáltató székhelye, telephelye. [...] Ugyanakkor a munkaviszony keretében ellátandó tevékenységek bizonyos hányada is végezhető a munkavállaló által meghatározott helyen (pl. a pedagógus otthon javítja a dolgozatokat, a színész a nyaralójában tanulja a szerepét, az újságíró lakásán írja le és szerkeszti a riportot).”⁴⁹

A munkaviszonyban tehát lehetőség van arra, hogy a felek megállapodjanak abban, hogy a munkavégzés helyét a munkavállaló „biztosítja” a maga számára. Például a – már említett – távmunkavégzés egyik fogalmi eleme a munkáltató székhelyétől, telephelyétől elkülönült helyen történő munkavégzés. A távmunkavégzésre vonatkozó új munkavédelmi szabályok szerint a számítástechnikai eszközzel végzett távmunka esetén a munkáltatónak írásban tájékoztatnia kell a munkavállalót a munkavégzéshez szükséges, egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkakörülmények szabályairól. A munkavégzés helyét a munkavállaló ezen követelményeket teljesítve, szabadon választhatja meg.⁵⁰ A munkáltató a munkavédelmi szabályok betartását – a felek eltérő megállapodás hiányában – számítástechnikai eszköz alkalmazásával távolról ellenőrizheti.⁵¹ A nem számítástechnikai eszközzel végzett távmunka esetén az Mvt. előírja, hogy a feleknek írásban meg kell állapodniuk a távmunkavégzés helyéről. Az ilyen típusú távmunkavégzés csak a munkáltató által munkavédelmi szempontból előzetesen megfelelőnek minősített távmunkavégzési helyen folytatható. Ezt követően a munkáltatónak – vagy a megbízottjának – rendszeresen meg kell győződnie arról, hogy a távmunkavégzési helyen a munkakörülmények megfelelnek-e a követelményeknek, a munkavállalók ismerik, illetve megtartják-e a rájuk vonatkozó rendelkezéseket. Ezen ellenőrzésen túl a munkáltató – vagy

47 MIHOLICS Tivadar 2018. (397)

48 7001/2005. (MK 170.) FMM-PM együttes irányelv a munkavégzés alapjául szolgáló szerződések minősítése során figyelembe veendő szempontokról

49 irányelv IV. 3.pont

50 (módosított) Mvt. 86/B. § a) - b) pontok

51 (módosított) Mvt. 86/B. § c) pont

megbízottja – a kockázatértékelés elvégzése, balesetvizsgálat lefolytatása, valamint a munkakörülmények ellenőrzése céljából léphet be és tartózkodhat a távmunkavégzési helyként szolgáló ingatlan területén.⁵²

Fontos továbbá megemlíteni, hogy a távmunkavégzés jogintézményét érintő törvénymódosítások következtében a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (a továbbiakban: Szja. tv.) 3. számú melléklet, „II. Igazolás nélkül, költségként elszámolható tételek alcíme” kiegészült a korábban „reziátalányként” ismertté vált jogintézménnyel. Ennek keretében a munkáltató a távmunkaszerződés keretében foglalkoztatott munkavállalójának havonta az adóév első napján érvényes havi minimálbér 10%-ának megfelelő összeget fizethet ki SZJA-mentesen. A korábbi gyakorlattal egyezően ez a kifizetés csak egy lehetőség, nem munkáltatói kötelezettség. A juttatásra a munkavállalónak jogosultsága nincs, azonban igényt tarthat a munkaviszony teljesítésével kapcsolatban indokoltan felmerült költségeinek megtérítésére az Mt. költségtérítésre vonatkozó szabálya szerint, a költségek igazolása mellett. A „reziátalány” csak akkor nyújtható, ha a munkavállaló a távmunkavégzéssel összefüggésben tételes költséget (például az áram vagy az internethasználat díját stb.) nem számol el. Ha a távmunkavégzés nem érinti az egész hónapot, akkor a fenti összegnek a távmunkavégzéssel érintett napokkal arányos része adható a munkavállalónak.⁵³

2.2.3. Egyéni védőeszköz

Az egyéni védőeszköz biztosítása szintén a munkavégzés tárgyi feltételei közé sorolható.⁵⁴ Ennek fogalmát az 65/1999. (XII. 22.) EüM rendelet⁵⁵ határozza meg, mely szerint egyéni védőeszköz:

52 (módosított) Mvt. 86/C (1)-(5) bekezdések

53 SZABÓ M. András: Megérkezett a „home office törvénycsomag” – részletes elemzés a frissen kihirdetett szabályokról. Jogászvilág, 2021. december 18. Elérhető: <https://jogaszvilag.hu/szakma/megerkezett-a-home-office-torvenycsomag-reszletes-elemzes-a-most-kihirdetett-szabalyokrol/> (2022.04.24.)

54 KULISITY Mária 2020. (247.)

55 65/1999. (XII. 22.) EüM rendelet a munkavállalók munkahelyen történő egyéni védőeszköz használatának minimális biztonsági és egészségvédelmi követelményeiről

- a) minden olyan eszköz, amelyet a munkavállaló azért visel vagy tart magánál, hogy az a munkavégzésből, a munkafolyamatból, illetve a technológiából eredő kockázatokat az egészséget nem veszélyeztető mértékűre csökkentse, továbbá
- b) az eszköz bármely kiegészítése vagy egyéb segédeszköz, amelynek a feladata az a) pont szerinti cél elérése.⁵⁶

Egyéni védőeszköznek minősül tehát minden olyan készülék, felszerelés, berendezés, eszköz, amit rendeltetése szerint a munkavállalóknak kell viselniük, az egészségüket és a biztonságukat fenyegető kockázatok elleni védekezés céljából.⁵⁷ Ilyen például az acélbetétes bakancs, védőkesztyű, védőszemüveg, vegyvédelmi védőruha stb.

Az Mvt., valamint számos rendelet⁵⁸ részletesen szabályozzák, hogy a munkáltatót milyen kötelezettségek terhelik az egyéni védőeszköz meghatározása, tisztítása, karbantartása stb. vonatkozásában. Ahogy már említésre került, az Mvt. 18. § (2) bekezdés szerint „[a]z egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek teljesítése helyett a munkáltató pénzbeli vagy egyéb megváltást a munkavállalónak nem adhat”. Ezen előírásból következően a munkáltató az egyéni védőeszközt természetben köteles a munkavállaló számára biztosítani,⁵⁹ arról a munkavállaló nem gondoskodhat saját maga, még költségtérítés ellenében sem. Amennyiben a munkavégzéshez szükséges valamilyen védőeszköz, azt minden esetben a munkáltató kötelessége biztosítani.⁶⁰ A munkavállalót ugyanakkor e téren

56 65/1999. (XII. 22.) EüM rendelet 2. § (1) bekezdés a) pont

57 KOCH Mária: Munkavédelmi, munkabiztonsági előírások, szabályok. Elérhető: https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/5_0110_010_101115.pdf (2022.04.24.)

58 Pl.: 18/2008. (XII. 3.) SZMM rendelet az egyéni védőeszközök követelményeiről és megfelelőségének tanúsításáról

59 Az egyéni védőeszköz munkáltatói juttatási rendje kialakításának helyes gyakorlatához. Rapidus Optika. Elérhető: <https://rapidus.hu/egyeni-vedoeszkozok/> (2022.04.24.)

60 Munkaruha és védőfelszerelés: mit lehet és mit nem? Origo, 2018.06.22. Elérhető: <https://www.origo.hu/gazdasag/20180622-a-munkaruha-es-vedofelszerelés-szabalyai.html> (2022.04.24.)

is kötelezettség terheli, hiszen köteles az egyéni védőeszközt rendeltetésének megfelelően használni és a tőle elvárható tisztításáról gondoskodni.⁶¹ Az egyéni védőeszköz juttatásának belső rendjét a munkáltató írásban határozza meg.⁶² Ezen szabályzatok sok esetben konkrétan rendelkeznek arról, hogy a munkavállaló saját tulajdonú védőeszköze nem használható.⁶³

Ugyanakkor a 65/1999. (XII. 22.) EüM rendelet szerint nem minősül védőeszköznek például – a védőruhával ellentétben– „a közönséges munkaruha és az olyan egyenruha, illetve formaruha, amelyet nem a munkavállaló biztonságának és egészségének védelmére terveztek, illetve vizsgáltak.”⁶⁴ A munkáltató tehát a munkaviszonyra vonatkozó szabályok szerint – ellentétben az 1992-es Mt. szabályozásával⁶⁵ – nem köteles munkaruhát biztosítani,⁶⁶ így a felek megállapodhatnak abban, hogy a munkavállaló ezt maga szerzi be költségtérítés (ún. „ruhapénz”) ellenében. Egyedi megállapodás alapján költségmegosztás is lehetséges.⁶⁷ Amennyiben a munkáltató mégis biztosítja ezeket, úgy a juttatás részleteit belső szabályzat vagy kollektív szerződés rögzíti. Ebben nevesíteni kell azokat a munkaköröket, amelyek munkaruha juttatásra jogosítanak, továbbá, hogy milyen ruhafajták adhatók, mennyi a kihordási idejük, mely időponttól jogosult rá a munkavállaló stb.⁶⁸

61 Mvt. 60. § (1) bekezdés *b)* pont

62 Mvt. 56. §

63 Pl.: A Szegedi Tudományegyetem Munkavédelmi Szabályzata. Szeged, 2017. december 18. (5.1.17. pont.) Elérhető: <https://u-szeged.hu/download.php?docID=1694> (2022.03.14.)

64 65/1999. (XII. 22.) EüM rendelet 2. § (2) bekezdés *a)* pont

65 1992-es Mt. 165. § (2) Ha a munka a ruházat nagymértékű szennyeződésével vagy elhasználódásával jár, a munkáltató a munkavállalónak munkaruhát köteles biztosítani.

66 KÉRI Ádám: Felmondáskor vissza kell fizetni a munkaruha árát? HR Portál. Elérhető: <https://www.hrportal.hu/c/felmondaskor-vissza-kell-fizetni-a-munkaruha-arat-20150803.html> (2022.04.24.)

67 SERES György: Munkaruha vagy védőruha? 2018.11.30. Elérhető: <https://seresgyorgy.hu/munkaruha-vagy-vedoruha/> (2022.03.14.)

68 Védőeszköz és munkaruha biztosítása a munkahelyen. Vírusmaszk. Elérhető: <https://virusmaszk.hu/blog/vedoeszkoz-es-munkaruha-biztositasa-a-munkahelyen/55> (2022.03.14.)

2.2.4. A munkavállaló részére biztosított szemüveg és annak költség-térítése

A képernyő előtti munkavégzés minimális egészségügyi és biztonsági követelményeiről szóló 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet értelmében valamennyi olyan munkakör, amelyben a munkavállaló napi munkaidejéből legalább négy órán át képernyős eszközt használ, képernyős munkakörnek minősül.⁶⁹ Az ilyen munkakörben dolgozó munkavállalók esetében a munkáltató köteles a foglalkoztatás-egészségügyi orvosnál kezdeményezni a munkavállaló szem- és látásvizsgálatát a képernyős munkakörben történő foglalkoztatás előtt, azt követően kétévente, illetve, ha a munkavállalónak olyan látási panasza jelentkezik, amely a képernyős munkával hozható összefüggésbe.⁷⁰ Amennyiben a vizsgálat azt állapítja meg, hogy a munkavállaló részére a képernyő előtti éleslátást biztosító szemüveg⁷¹ biztosítása szükséges lehet, úgy az orvos a munkavállalót szemészeti szakvizsgálatra utalja be.⁷² Ha a szemészeti szakvizsgálat eredményeként indokolt, illetve a munkavállaló által használt szemüveg vagy kontaktlencse a képernyő előtti munkavégzéshez nem megfelelő,⁷³ úgy a munkáltatónak el kell látnia a munkavállalót a minimálisan szükséges, a képernyő előtti munkavégzéshez éleslátást biztosító szemüveggel.⁷⁴

69 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet 2. § c) képernyős munkakör: olyan munkakör, amely a munkavállaló napi munkaidejéből legalább négy órában képernyős munkahelyen képernyős eszköz használatát igényli, ideértve a képernyő figyelésével végzett munkát is.

70 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet 5. § (1) bekezdés

71 A szemészeti vizsgálat során a szemész szakorvos azt is megállapíthatja, hogy a munkavégzéshez dioptria nélküli védőszemüvegre van szükség. Ilyen esetben a munkáltató szintén köteles biztosítani az úgynevezett nulla dioptriás, kék fényszűrővel ellátott szemüveget („monitorszemüveg”). [Dolgozói szemüveg költségtérítés. eOptika Kft. Elérhető: <https://eoptika.hu/dolgozoi-szemueveg-koltsegtertes> (2022.04.24.)]

72 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet 5. § (3) bekezdés

73 Ha a munkavállaló már használ szemüveget, és az a képernyő előtti munkavégzéshez is megfelelő, akkor a munkáltató kizárólag látásromlás esetén köteles másik szemüveget biztosítani, vagy annak a költségét megtéríteni. [ASZTALOS Dóra: Munkavállaló részére szemüveg költségtérítés. 2020.08.11. Elérhető: <https://drasztalosdora.hu/munkavallalo-szemueveg-koltsegtertes/> (2022.04.24.)]

74 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet 6. §

A fenti szabályok ugyan nem határozzák meg a szemüveg biztosításához szükséges költségek kereteit, de ez nem jelenti azt, hogy a munkáltatónak korlátozás nélkül el kell fogadnia a munkavállaló igényét. Azaz a munkáltató nem köteles megtéríteni a legdrágább szemüvegkeret és lencsepár akár több százezer forintot is meghaladó költségét. A munkáltató ugyanis a jogszabályi kötelezettségeknek már azzal eleget tesz, ha a legolcsóbb, a szakvizsgálaton előírt lencsét és annak rendeltetésszerű használatához szükséges keretet biztosítja.⁷⁵ A gyakorlatban számos munkáltató alkalmazza azt a módszert, hogy minden munkavállaló önállóan választhatja ki az általa használni kívánt, a szakvizsgálat eredményének megfelelő szemüveget, a munkáltató pedig annak ellenértékét egy fix összeg erejéig téríti meg. Ez a megoldás egészen addig jogszerű lehet, amíg a munkáltató által vállalt megtérítési összeg valóban elegendő a minimális feltételeket teljesítő lencse és keret megvásárlásához. Ekkor ugyanis a munkavállaló dönthet úgy, hogy a minimális feltételeket teljesítőnél drágább szemüveget választ és önként vállalja a többletköltségek viselését.⁷⁶

2.2.5. Munkaeszköz

Az Mvt. alapján munkaeszköznek minősül „minden gép, készülék, szerszám vagy berendezés, amelyet a munkavégzés során alkalmaznak vagy azzal összefüggésben használnak (kivéve: az egyéni védőeszköz).”⁷⁷ A munkavégzés dologi feltételei körében a munkáltató főszabályként köteles gondoskodni a munkaeszközökről is. Az irányelv ugyanakkor kiemeli, hogy bár „[a] munkaviszonyban jellemző a munkáltató eszközeinek, erőforrásainak, nyersanyagainak használata”, azonban „[e]z a szempont sem kizárólagos minősítő jegy, hiszen egyrészt több esetben a vállalkozó vagy a megbízó a megrendelő, a megbízó eszközeit, az általa biztosított infrastruktúrát használja a szerződésben foglalt teljesítéséhez, másrészt a munkavállaló is igénybe veheti saját eszközeit a munkavégzés során (pl. saját gépjárművével teljesíti a kiküldetést).”⁷⁸

75 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet 2. § d) pont

76 KOVÁCS Szabolcs–TAKÁCS Gábor: *Bérszámfejtés a gyakorlatban* [Digitális kiadás]. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2019. (5.4. fejezet). Elérhető: https://mersz.hu/hivatkozas/YOV1751_41_p1#YOV1751_41_p1 (2022. 04. 26.)

77 Mvt. 87. § 4. pont.

78 irányelv IV. 3. pont.

Egyes munkakörökben tehát – ahol ez lehetséges és észszerű – a felek megállapodása alapján a munkavállaló saját eszközeit használhatja munkavégzés céljából. Kérdés azonban, hogy milyen eszközöket biztosíthat a munkavállaló. E tekintetben kiindulási pont lehet a bedolgozói munkaviszony, ahol – ellentétben egy „tipikus” munkaviszonnyal – főszabály szerint a munkavégzéshez szükséges eszközöket a munkavállaló biztosítja, azonban nincs akadálya annak, hogy a felek ettől eltérően állapodjanak meg.⁷⁹ A szakirodalom szerint a munkáltató a bedolgozói munkaviszony esetén jellemzően akkor biztosítja a munkaeszközöket, ha azok speciális jellegűek, jelentős költséggel beszerezhetőek, vagy a munkavállaló számára egyáltalán nem hozzáférhetőek.⁸⁰ Ez alapján tehát, az ellenkezőből következtetés (*argumentum a contrario*) elve alapján – egy tipikus munkaviszonyban is – a munkavállaló minden olyan munkaeszközt biztosíthat, amely nem esik ezen kategóriákba. Például egy gyártósor mellett munkát végző munkavállalótól nyilvánvalóan nem várható el, hogy saját maga szerezze be a gyártáshoz szükséges gépeket és eszközöket, ugyanakkor egy irodai munkakörben dolgozó munkavállaló esetében már felvethető, hogy saját laptopját és mobiltelefonját használja.⁸¹ Jó példa erre a távmunkavégzés szabályozása,⁸² de nem csak ezen atipikus munkaviszony esetén lehetséges ezen megoldás. Az Mt. 11/A. § (2) bekezdése szerint a munkavállaló a munkáltató által a munkavégzéshez biztosított számítástechnikai eszköz – eltérő megállapodás hiányában – kizárólag a munkavégzés céljából használhatja. Ez a megfogalmazás egyben utal arra is, hogy ezek az eszközök állhatnak a munkavállaló tulajdonában is.⁸³

79 Mt. 199. § (2) bekezdés

80 FERENCZ Jácint: *Jogalkotás a munkaviszonyok szolgálatában – A munkajogi szabályozás gazdasági és társadalmi kihívásai*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2019. (50.)

81 KOZMA-FECSKE Ivett: Elektronikus eszközök használata a munkavégzés során. Wolters Kluwer, Adó Online. 2020.07.21. Elérhető: <https://ado.hu/munkaugyek/elektronikus-eszkozok-hasznalata-a-munkavegzes-soran/> (2022.03.14.)

82 (módosított) Mvt. 86/A. § (2) A távmunkavégzés - a munkáltatóval kötött megállapodás alapján - a munkavállaló által biztosított munkaeszközzel is történhet.

83 BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZÓKE Gergely László 2021. (Az Mt. 51. §-ához fűzött kommentár.)

A felek megállapodása alapján tehát a munkavállaló a munkavégzés céljából használhatja a saját számítástechnikai eszközét, vagy egyéb munkaeszközét, például szerszámot⁸⁴ is. Az utóbbi időszakban igen gyakorivá vált, hogy a munkavállalók saját elektronikus eszközeiket használják munkavégzés céljából. Ezen vállalati gyakorlatot, vagyis amikor a munkavállaló saját informatikai eszközén dolgozik (otthon vagy a munkahelyén), „Bring Your Own Device” („hozd a saját eszközüdet”, a továbbiakban: BYOD) kifejezéssel illeti a szakirodalom.⁸⁵

2.2.6. A BYOD jogalapja és annak főbb jellemzői

A BYOD vállalati gyakorlata lényege, hogy a munkavállaló a saját tulajdonában álló technológiai eszközt használja munkavégzés céljából. Fontos hangsúlyozni, hogy a BYOD alkalmazásának jogalapja kizárólag a felek erre irányuló megállapodása lehet, a munkáltató egyoldalúan nem kötelezheti a munkavállalót arra, hogy a saját eszközeit használja munkavégzésre. A szerződési szabadság alapján a munkavállaló számos okból kifolyólag visszautasíthatja ezt a megállapodást. Ilyen lehet az az eset, ha például olyan szoftverek telepítésére lenne szükség, amellyel a munkavállaló nem rendelkezik és nem is akarja, hogy ennek érdekében módosításokat hajtsanak végre az ő saját laptopján.⁸⁶

A feleknek tehát a munkaszerződésben vagy egy külön „BYOD-megállapodásban” rögzíteniük kell a saját eszköz használatának lehetőségét (megteremtve ezzel a jogalapot), ugyanakkor az erre vonatkozó részletszabályok (például az adatvédelem, kártérítési felelősség stb.) lefektetésére kollektív szerződésben, vagy akár munkáltatói szabályzatban is sor kerülhet. Mindazonáltal, ha a munkáltató a BYOD gyakorlat részleteit munkáltatói szabályzat formájában kívánja rendezni, úgy ebben az esetben a szabály-

84 Ebben az esetben a munkáltató a saját szerszám használatáért általában a kollektív szerződésben meghatározott térítést (szerszámhasználati díjat), illetve költségtérítést köteles fizetni. [MIHOLICS Tivadar 2018. (397.)]

85 Lásd pl.: OLALERE, Morufu – ABDULLAH, Mohd Taufik – MAHMUD, Ramlan – ABDULLAH, Azizol: A Review of Bring Your Own Device on Security Issues. *SAGE Open*, 2015 April-June. (1.)

86 KUN Attila – RÁCZ Ildikó: A Bring Your Own Device (BYOD) – policy jelensége – munkajogi nézőpontból. *Munkajog*, 2017/1. (41.)

zat – mint normatív utasítás – kialakítása során az Mt. 6. § (3) bekezdése alapján „[a] munkáltató a munkavállaló érdekeit a méltányos mérlegelés alapján köteles figyelembe venni, a teljesítés módjának egyoldalú meghatározása a munkavállalónak aránytalan sérelmet nem okozhat.” A saját eszköz használatának szabályai tehát nem lehetnek aránytalanul sérelmesek a munkavállalóra nézve. Ilyen lehet az az eset például, ha az adott eszköz beszerzése anyagilag aránytalan sérelmet róna a munkavállalóra, vagy az adott eszköz rendszeres cipelése, szállítása okozna ilyen aránytalan sérelmet a (munkavégzés helyétől távol lakó) munkavállaló számára.⁸⁷

Az Mt. – már idézett – költségtérítésre vonatkozó szabálya alapján a saját eszköz használatáért a munkavállalót költségtérítés illeti meg. A BYOD alkalmazása során bevett gyakorlat, hogy a munkavállalók pótlék jellegű vagy átalánytámogatást kapnak (például havi fix összeget), hiszen meglehetősen körülményes lenne tételesen elhatárolni az eszköz magáncélú, illetve munkavégzési célú használatának költségeit, például egy telefonszámla esetén.⁸⁸ A munkavállalót egyébként akkor is költségtérítés illeti meg, ha a munkáját nem a saját eszközével köteles végezni, viszont valamilyen körülmény folytán mégis azt kénytelen használni. Ilyen lehet, ha például a munkáltató által biztosított mobiltelefon éppen nem működik, viszont a munkavállalónak – a munkaviszony teljesítésével összefüggésben – sürgős telefonhívást kell elintéznie, és ehhez a saját mobiltelefonját használja. Ebben az esetben a hívás költségét a munkáltató köteles megfizetni a munkavállaló számára.⁸⁹

A BYOD gyakorlat alkalmazásának számos pozitívuma lehet. Munkáltatói oldalról előnyként említhető a költségmegtakarítás lehetősége, hiszen nem kell beszereznie azon eszközöket, amelyeket a munkavállaló saját maga biztosít. Emellett egyre nagyobb szerepe van az „immateriális előnyöknek”, mint például a munkahely által nyújtott flexibilitás foka, amely alapján a munkavállalók megítélhetik a munkáltatót és egyre inkább ezen értékek mentén (is) választanak munkahelyet. A munkavállalói oldaláról pedig előnyként említhető, hogy nem kell a céges laptopot, telefont stb. állandó

87 Uo. (42.)

88 Uo. (42.)

89 KOZMA-FECSKE Ivett 2020.

jelleggel hordozni, hanem bárhonnán lehet munkát végezni saját eszközzel.⁹⁰

A BYOD kapcsán ugyanakkor több kérdés megítélése nem egyszerű feladat. Kérdés, hogy a BYOD gyakorlat alkalmazása esetén hogyan alakul például a munkáltató-munkavállaló kárfelelőssége, a munkáltató ellenőrzési joga, a munkaidő-pihenőidő szétválasztása stb.⁹¹ Az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés feltételeinek biztosítása kapcsán sem ad egyértelmű szabályozást a tételes munkajog, mivel a (módosított) Mvt. csupán a távmunkavégzés esetén írja elő a munkáltató számára azon kötelezettséget, mely szerint kockázatértékelést kell végeznie abban az esetben, ha a munkavégzés – a munkáltatóval kötött megállapodás alapján – a munkavállaló által biztosított munkaeszközzel történik.⁹² Véleményem szerint – analógia alapján – az Mt. és az Mvt. logikájából következően abban az esetben is köteles erre a munkáltató, ha nem távmunkavégzés keretében kerül sor a foglalkoztatásra, viszont a munkavállaló a saját eszközével végez munkát, ezzel biztosítva az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés feltételeit.

Mivel a BYOD gyakorlat kapcsán több olyan kérdés is felmerül, amelyet a tételes jog nem szabályoz egyértelműen, ezért célszerű, ha a BYOD-policy kialakítása során a felek megállapodása és az esetleg azt kiegészítő szabályzat (és/vagy kollektív szerződés) rendezi a tételes jog által nem (vagy nem egyértelműen) szabályozott kérdéseket, így például: a saját eszköz használatának feltételrendszere, költségviselés, a felek konkrét jogai és kötelezettségei az eszköz tekintetében (például szervíz, adatmentés, vírus- és adatvédelem), a biztonságos használat, tárolás, őrzés szabályai stb.⁹³

4. Összefoglalás

Összefoglalóan az mondható el, hogy bár az Mt. lehetőséget biztosít arra, hogy a felek megállapodása alapján a munkavállaló maga biztosítsa a munkavégzéshez szükséges feltételeket, a törvény azonban nem határozza

90 RÁCZ Ildikó: *A digitizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire*. PhD-értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2020. (173-174.)

91 Erről részletesen lásd: KUN Attila – RÁCZ Ildikó 2017. (42-44.)

92 (módosított) Mvt. 86/A. § (2) bekezdés

93 KUN Attila – RÁCZ Ildikó 2017. (44.)

meg konkrétan azon feltételeket, amelyekre nézve ilyen megállapodás köthető. Véleményem szerint – főként a közjogi karakterű munkavédelmi szabályokból eredően – ezen jogszabályhely szűken értelmezendő, így csak bizonyos tárgyi feltételeke sorolhatók ebbe a körbe, elsősorban a munkahely, illetve a munkaeszközök. Fontos kiemelni, hogy amennyiben a felek megállapodása alapján a munkavállaló biztosít valamilyen tárgyi feltételt (például laptopot), úgy minden esetben a munkáltató köteles megtéríteni a munkavállalónak azt a költségét, amely ezzel – vagyis a munkaviszony teljesítésével – összefüggésben indokoltan felmerül. Ez ugyanis egy olyan jellegű alapvető munkáltatói kötelezettség, amelytől érvényesen eltérni munkaszerződésben vagy külön megállapodásban nem lehet.⁹⁴

A tételes munkajog alapján továbbá az sem teljesen tisztázott kérdés, hogy amennyiben a munkavállaló biztosítja ezen feltételeket, úgy a munkáltatót milyen kötelezettségek terhelik, hogyan oszlik meg a felek között a kártérítési felelősség stb. Ez különösen a munkavállaló által biztosított számítástechnikai eszközök esetében jelentős probléma (lásd: BYOD). Ebből következően egyrészt ezen jogszabályhely pontosabb, konkrétabb megfogalmazása lenne szükséges a tekintetben, hogy a munkavégzés mely (tárgyi) feltételeire terjedhet ki a felek megállapodása, másrészt azon munkajogi kérdések rendezése is célszerű lenne, amelyek a munkavállaló által biztosított feltételek esetében felmerülnek.

Forrásjegyzék:

Szakirodalom

BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZŐKE Gergely László: *Nagykommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez* (Új Jogtár). Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2021.

FERENCZ Jácint: *Jogalkotás a munkaviszonyok szolgálatában – A munkajogi szabályozás gazdasági és társadalmi kihívásai*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2019.

94 KÉRI Ádám: Amit a munkavállalói költségek megtérítéséről tudni érdemes. HR Portál. Elérhető: <https://www.hrportal.hu/hr/amat-a-munkavallaloi-koltsgegek-megteriteserol-tudni-erdemes-20160509.html> (2022.04.26.)

- HAJDÚ József: A munkakör megosztásról: tandem-munkavégzés. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/12, különszám.
- KOVÁCS Szabolcs – TAKÁCS Gábor: *Bérszámfejtés a gyakorlatban* [Digitális kiadás-MeRSZ]. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2019.
- KULISITY Mária: A munkaviszonyból származó jogok és köteleességek. In.: Gyulavári Tamás (szerk.): *Munkajog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020.
- KUN Attila – RÁCZ Ildikó: A Bring Your Own Device (BYOD)-policy jelensége - munkajogi nézőpontból. *Munkajog*, 2017/1.
- LŐRINCZ György: A munkaszerződés teljesítése. In.: Kozma Anna – Lőrincz György – Pál Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata* (szerk.: Petrovics Zoltán). Budapest, HVG-ORAC, 2020.
- MIHOLICS Tivadar: A munkáltató kötelezettségei a munkaviszonyban. *Magyar Jog*, 2018/7-8.
- OLALERE, Morufu– ABDULLAH, Mohd Taufik– MAHMUD, Ramlan– ABDULLAH, Azizol: A Review of Bring Your Own Device on Security Issues. *SAGE Open*, 2015 April-June.
- PÁL Lajos: Munkajogi elvi kérdések: a foglalkoztatási és rendelkezésre állási köteleesség teljesítése a veszélyhelyzet tartama alatt. *Glossa Iuridica*, 2020, VII. különszám.
- RÁCZ Ildikó: *A digitalizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire*. PhD értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2020.

Internetes források

- ASZTALOS Dóra: Munkavállaló részére szemüveg költségtérítés. 2020.08.11. Elérhető: <https://drasztalosdora.hu/munkavallalo-szemueveg-koltsegterites/> (2022.04.24.)
- Az egyéni védőeszköz munkáltatói juttatási rendje kialakításának helyes gyakorlatához. Rapidus Optika. Elérhető: <https://rapidus.hu/egyeni-vedoeszkozok/> (2022.04.24.)
- Dolgozói szemüveg költségtérítés. eOptika Kft. Elérhető: <https://eoptika.hu/dolgozoi-szemueveg-koltsegterites> (2022.04.24.)
- KÉRI Ádám: Amit a munkavállalói költségek megtérítéséről tudni érdemes. HR Portál. Elérhető: <https://www.hrportal.hu/hr/amit-a-mun->

kavallaloi-koltsegek-megteriteserol-tudni-erdemes-20160509.html (2022.04.26.)

KÉRI Ádám: Felmondáskor vissza kell fizetni a munkaruha árát? HR Portál.

Elérhető: <https://www.hrportal.hu/c/felmondaskor-vissza-kell-fizetni-a-munkaruha-arat-20150803.html> (2022.04.24.)

KOCH Mária: Munkavédelmi, munkabiztonsági előírások, szabályok.

Elérhető: https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/5_0110_010_101115.pdf (2022.04.24.)

KOZMA-FECSKE Ivett: Elektronikus eszközök használata a munkavégzés során. Wolters Kluwer, Adó Online. 2020.07.21. Elérhető: <https://ado.hu/munkaugyek/elektronikus-eszkozok-hasznalata-a-munkavegzes-soran/> (2022.03.14)

Munkaruha és védőfelszerelés: mit lehet és mit nem? Origo, 2018.06.22.

Elérhető: <https://www.origo.hu/gazdasag/20180622-a-munkaruha-es-vedofelszerelés-szabalyai.html> (2022.04.24.)

SERES György: Munkaruha vagy védőruha? 2018.11.30. Elérhető: <https://seresgyorgy.hu/munkaruha-vagy-vedoruha/> (2022.03.14.)

SZABÓ M. András: Megerkezett a „home office törvénycsomag” – részletes elemzés a frissen kihirdetett szabályokról. Jogászvilág, 2021. december 18. Elérhető: <https://jogaszvilag.hu/szakma/megerkezett-a-home-office-torvenycsomag-reszletes-elemzes-a-most-kihirdetett-szabalyokrol/> (2022.04.24.)

SAKALY Csaba: A tanulmányi szerződés buktatói és rejtett lehetőségei. Adó Online, 2021. február 9. Elérhető: <https://ado.hu/munkaugyek/a-tanulmányi-szerzodes-buktatoi-es-rejtett-lehetosegei/> (2022.04.24.)

Védőeszköz és munkaruha biztosítása a munkahelyen. Vírusmaszk. Elérhető: <https://virusmaszk.hu/blog/vedoeszkoz-es-munkaruha-biztositasa-a-munkahelyen/55> (2022.03.14.)

Jogszabályok, irányelvek, szabályzatok, bírósági döntések

T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről

1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről

1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

- 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet a munkaköri, szakmai, illetve személyi
higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről
- 65/1999. (XII. 22.) EüM rendelet a munkavállalók munkahelyen történő
egyéni védőeszköz használatának minimális biztonsági és egészségvé-
delmi követelményeiről
- 18/2008. (XII. 3.) SZMM rendelet az egyéni védőeszközök követelmé-
nyeiről és megfelelésének tanúsításáról
- 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet a képernyő előtti munkavégzés minimális
egészségügyi és biztonsági követelményeiről
- 5/1993. (XII. 26.) MüM rendelet a munkavédelemről szóló 1993. évi
XCIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról
- 3/2002. (II. 8.) SzCsM-EüM együttes rendelet a munkahelyek munkavé-
delmi követelményeinek minimális szintjéről
- 7001/2005. (MK 170.) FMM-PM együttes irányelv a munkavégzés alapjául
szolgáló szerződések minősítése során figyelembe veendő szempontokról
- A Szegedi Tudományegyetem Munkavédelmi Szabályzata. Szeged, 2017.
december 18.
- BH 1976.11.520.
- BH 1996.12.668.
- BH 2009.5.159.
- EBH2018. M.21.
- EH 2000.349.

Tárgyszavak:

szervizelési szabadság, munkavégzéshez szükséges feltételek, költségtérítés,
Bring your Own Device (BYOD)

Varga Norbert¹

A TILTOTT PIACBEFOLYÁSOLÁS JOGTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI A HAZAI BÜNTETŐJOGBAN

Absztrakt

E tanulmány elsődlegesen azt tűzi ki célul, hogy röviden bemutassa a jelenleg hatályos tiltott piacbefolyásolás bűncselekmény jogtörténeti előzményeit a hazai büntetőjogban. Noha csak a rendszerváltás koráig tekintek vissza, túlzás nélkül állíthatom, hogy az eltelt egy emberöltő a vizsgált deliktum fejlődéstörténetét tekintve jogtörténeti lépték, mert a büntetőjogi szabályozás időközben olyan radikális mértékben megváltozott és kiteljesedett, hogy a hatályos szabályozás ismeretében a tőkebefektetési csalás eredeti törvényi tényállása egyenesen komolytalannak tűnhet. A kontraszt még élesebben mutatkozik meg, ha elemezzük a keretet kitöltő normatartalom változásait, melytől nem lehet eltekinteni, mert a vizsgált büntetőjogi jogintézmény történeti fejlődése természetesen ezen a síkon is végbement. A pénzügyi szolgáltatások, tranzakciók, és általában a pénzügyi piacok területén tapasztalható folyamatos innováció ismeretében az prognosztizálható, hogy a befektetők védelme érdekében a büntetőjogi jogfejlődés a következő néhány évtizedben tovább fog differenciálódni és elmélyülni. Tóth Mihály pécsi büntetőjogász professzor már egyik 2001-ben megjelent tanulmányában kijelentette, hogy „napjainkban a csalás különféle, egyre kifinomultabb formái alakulnak ki, melyeknek kiváló táptalajt nyújt a gazdasági morál úgyszólván teljes hiánya, a «mindent szabad, amit a jog nem tilt» elvének önkényes félreértelmezése, az állami szabályozás fáziskésése, vagy a „joghézagok” újratermelődésének ténye, illetve az azokra való hivatkozás”.² Éppen ezért fontos, hogy a jogfejlődés

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Tóth Mihály egyetemi tanár.

2 TÓTH Mihály: A csalás formáinak és büntetőjogi értékelésének változásai,

bemutatása révén képet kapjunk arról, hogy a büntetőjogi normaszöveg egyes időállapotai milyen mérföldköveket jelentettek, milyen szabályozási igényre adtak választ, milyen kapuk záródtak be a szigorítások révén, más oldalról megközelítve meddig mit lehetett megtenni törvényesen, büntetőjogi fenyegetettség nélkül. A második világháború előtti hazai jogfejlődés ismertetése azért nem lehet jelen tanulmány tárgya, mert a békeidő kapitalizmusának alapintézményei és az akkori büntető szabályozás a fogalmak szintjén sem illeszkedik a rendszerváltás utáni piacgazdaság és gazdasági büntetőjog vizsgált intézményeibe.

1. Szabályozás előtti időszak:

Nagy Ferenc szegedi büntetőjogász professzor (1948-2020) a büntetőjog feladatáról így írt egyik kései monográfiájában: „... a közösségi együttélés alapvető értékei / érdekei a büntetőjogi védelemben vonásukkal jogi tárgyakká válnak. A jogi tárgyak védelme érdekében a büntetőjog mint legszigorúbb, legkeményebb állami beavatkozási instrumentarium azonban csak ott és akkor alkalmazható, ahol enyhébb állami eszköz, mint pl. polgári jogi vagy szabálysértési szankció vagy más intézkedés a jogbéke és a szabadság megóvásához nem elegendő.”³ A szocializmusban értelemszerűen nem volt indokolt a tőkebefektetési csalás büntetendővé tétele, mert nem voltak a Magyarországon élő magyar állampolgárok számára elérhető olyan tőkebefektetési lehetőségek, amelyek büntetőjogi védelmet igényelhetek volna, cégeket pedig alapítani sem lehetett. Az első társasági törvényünk hatályba lépése óta hat, a politikai-gazdasági rendszerváltás kezdete óta öt, a Budapesti Értéktőzsde második újrainyítása óta közel négy évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a tőkebefektetési csalást, mint új bűncselekményt a jogalkotó kriminalizálja, azaz a fent hivatkozott gondolatmenet mentén meghatározva azt „jogtárgyvédelemben” részesítse. Egyéni megítéléstől függ az, hogy ez soknak vagy kevésnek számít, azonban azt nem szabad elfelejteni, hogy 1994-re már a privatizáció zöme végbement, elkezdett

Belügyi Szemle, 2001. évi IV. szám, in: A büntetőjog pillérei és korlátai – válogatás 20 év munkáiból c. tanulmánykötet, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2016, p. 25,

3 NAGY Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjogtudományban, Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest, 2013, p. 41.

formálódni a kis- és középvállalkozói réteg, teljesen kiépült a banki, pénzügyi és befektetési szolgáltatói szektor, és már majdnem megvalósult a devizaliberalizáció. 1994 a Budapesti Értéktőzsdén egyúttal „bevezetési rekordév volt, a negyvenkét papírból tizenkettő ekkor jelent meg, és a következő évben vált tőzsdei társasággá az egyik legnagyobb magyar vállalat, a Mol, valamint a legjelentősebb bank, az OTP is”.⁴ Álláspontom szerint 1994-ben már megérett a szabályozásra e jogintézmény, még ha csak nagyon egyszerű és a maihoz képest csökevényes formában is került bevezetésre. Meggyőződésem, hogy nem esünk túlzásba, ha ezt a korszakot vadkapitalizmusként aposztrofáljuk, mert e köznyelvi fogalom legfőbb ismérve a szabályozatlanság, kijelenthetjük, hogy 1990-1994 között a befektetővédelem büntetőjogi védelmet nem kapott Magyarországon. Molnár Gábor volt legfőbb ügyészségi ügyész, egyetemi oktató a tőkebefektetési csalás büntetendővé tételének okát az alábbiakban látja: „A gazdaság fokozott liberalizációját azonban egyesek visszaélésre, mások megtévesztésére használták fel. A törvényhozó ezért a (lehetséges) befektetők érdekeinek védelmében iktatta a Btk.-ba a tőkebefektetési csalás tényállását.”⁵ Kereszty Béla volt legfőbb ügyészségi osztályvezető ügyész a bűncselekmény jogi tárgyát a következőképpen határozta meg „a befektetők érdekeinek megóvásához fűződő társadalmi-gazdasági igény.”⁶ Egyetérthetünk Molnár okfejtésével, mely a szabadpiac intézménye és működése által lehetővé tett visszaélésekben, a csalárd ügyletek visszaszorításában látta a kriminalizáció indokoltságát. Alapjaiban nem vitathatjuk Kereszty meghatározását sem, mert a befektetők érdekeinek megóvásához fűződő igény legkésőbb 1990-ben a Budapesti Értéktőzsde újrainításával intézményes formában is megjelent, de annyiban pontatlan a tankönyvi jogi tárgy meghatározása, amennyiben az nem az „egyes befektetők” érdekeinek megóvását, hanem a „befektetők”, mint csoport, mint közösség érdekeinek megóvását helyezi előtérbe. A befektetők érdekei nem szükségszerűen azonosak, belátható,

4 SZELES Nóra: Tőzsdesztori – emberközeli történetek a magyar tőkepiacról, Alinea Kiadó Bt., Budapest, 2006. p. 165.

5 MOLNÁR Gábor: Gazdasági bűncselekmények, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009, p. 112.

6 HORVÁTH Tibor – KERESZTY Béla – MARÁZ Vilmosné – NAGY Ferenc – VIDA Mihály: A magyar büntetőjog különös része, egyetemi tankönyv, Korona Kiadó Kft., Budapest, 1999, p. 655.

hogy - különösen a tőzsdei kereskedésben - az egyazon ügylet két egymással szemközti oldalán álló befektető ellentétes érdekekkel rendelkezik, ezért indokolt a nyelvtanilag pontos megfogalmazás.

2. Két büntetőködex – négy időállapot:

Az 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: rBtk.) 299/B. §-a tőkebefektetési csalás címén szabályozta a ma hatályos – és immár más elkövetési magatartásokat is magában foglaló – tiltott piacbefolyásolást, melynek első szövegváltozata 1994. május 15. – 2005. október 30. között volt hatályban.

„Aki a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetéről valótlan adat közlésével vagy híresztelésével, illetve adat elhallgatásával másokat tőkebefektetésre vagy a befektetés emelésére rábír, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Ezt követte az elnevezésében változatlan második változat, mely két önálló bekezdésben két önálló esetkör kriminalizált 2005. november 1. – 2013. június 30. között, a rBtk. hatályon kívül helyezéséig. Lényegében azonos tartalommal e két esetkör élt tovább a 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: új Btk.) 411. §-ában, a különbség mindössze annyi, hogy az új Btk.-ba átültetett törvényszöveg az addig is két esetkör a) és b) pont közé a vagy szót beillesztette, mely nem jelent érdemi módosítást, csak stilisztikailag tette még egyértelműbbé, hogy az esetkörök bármelyikébe ütköző magatartás kimeríti a tőkebefektetési csalást. Ez utóbbi változat 2013. július 1. – 2016. október 27. között volt hatályban.

„Aki

- a) *a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetéről vagy vezető állású személyéről e tevékenységével összefüggésben, illetve a gazdálkodó szervezetre vonatkozóan pénzügyi eszközről valótlan adat közlésével vagy híresztelésével, illetve adat elhallgatásával,*
- b) *pénzügyi eszközre vonatkozó színlelt ügylet kötésével másokat tőkebefektetésre vagy a befektetés emelésére, illetve tőkebefektetés eladására vagy a befektetés csökkentésére rábír, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”*

Radikális változás 2016. október 28-án következett be, amikor is hatályba lépett az új Btk. 411. § (1) – (5) bekezdésében szabályozott tiltott piacbefolyásolás. A szabályozás eme harmadik időállapota 2019. december 31-ig tartott.

(1) *Aki*

a) olyan ügyletet köt, megbízást ad, visszavon vagy módosít, saját számlás kereskedés során olyan ajánlatot rögzít, visszavon vagy módosít, vagy más olyan magatartást tanúsít, amely az adott pénzügyi eszköz vagy kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet keresleti vagy kínálati viszonyairól, árfolyamáról vagy áráról hamis vagy félrevezető jelzéseket ad, azt mesterséges vagy rendellenes szinten rögzíti,

b) pénzügyi eszközre vonatkozó színlelt ügylet kötésével vagy más megtévesztő magatartással a pénzügyi eszköz vagy kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet árfolyamát vagy árát befolyásolni törekszik,

c) a referenciaérték kiszámítását hamis vagy félrevezető információ közlésével vagy továbbításával, vagy megtévesztő módszer alkalmazásával befolyásolni törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki haszonszerzés céljából nagy nyilvánosság előtt olyan információt közöl vagy híresztel, amely az adott pénzügyi eszköz vagy kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet keresleti vagy kínálati viszonyairól, árfolyamáról vagy áráról hamis vagy félrevezető jelzéseket ad, azt mesterséges vagy rendellenes szinten rögzíti.

(3) Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetéről vagy vezető állású személyéről e tevékenységével összefüggésben, illetve a gazdálkodó szervezetre vonatkozóan pénzügyi eszközről valóítan adat közlésével vagy híresztelésével, illetve adat elhallgatásával másokat tőkebefektetésre vagy a befektetés emelésére, illetve tőkebefektetés eladására vagy a befektetés csökkentésére rábír.

(4) *Aki az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt*

a) *bűnszövetségben,*

b) *hivatalos személyként,*

c) *pénzügyi intézmény, befektetési vállalkozás, árutőzsdei szolgáltató, befektetési alapkezelő, kockázati tőkealap-kezelő, tőzsdei, központi értéktári vagy központi szerződő fél tevékenységet végző szervezet, biztosító, viszontbiztosító vagy független biztosításközvetítő, önkéntes kölcsönös biztosító pénztár, magánnyugdíjpénztár, foglalkoztatói nyugdíj szolgáltató intézmény, vagy szabályozott ingatlanbefektetési társaság tisztségviselőjeként vagy alkalmazottjaként követi el, öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

(5) Az (1)-(4) bekezdés alkalmazandó a piaci visszaélésekről, valamint a 2003/6/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2003/124/EK, a

2003/125/EK és a 2004/72/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2014. április 16-i 596/2014/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet (a továbbiakban: 596/2014/EU rendelet) 2. cikk (2) bekezdés a) és b) pontjában meghatározott ügyletekre és eszközökre is, ha az ügylet, a megbízás, az ajánlat vagy a magatartás a pénzügyi eszköz vagy az azonnali árutózsdei ügylet árára, árfolyamára vagy értékére hatást gyakorol.

Az európai joganyagra történő törvényi hivatkozás, valamint a módosítás alapjául szolgáló irányelvi szintű közösségi szabályozás – mely közvetlenül érvényesül a tagállami (nemzeti) jogban – alapján látható, hogy a „négy szabadság” elve keretében a tőke szabad áramlását biztosító Európai Unió milyen nagy mértékben hatással volt a hazai anyagi büntetőjogi szabályozásra. Olyannyira időtálló, (már-már kőbevésettnek tekinthető) ez a szövegváltozat, hogy a 2020. január 1. napján hatályba lépett módosítás mindössze annyi volt, hogy az új Btk. 411. § (1) bekezdés a) pontjában található addigi konkrét, taxatív meghatározott magatartások felsorolása után a törvényt szövegbe betoldásra került a „vagy más olyan magatartást tanúsít” kitétel, mellyel mintegy kinyílt az addigi szigorú (zárt) taxáció, a bűncselekménnyel elért eredmény így még hangsúlyosabbá vált, tudniillik immár az eredményhez mérten került meghatározásra az alapul fekvő releváns magatartáskör.

3. Első mérföldkő: 1994. május 15.

Az eredeti tőkebefektetési csalás bűncselekmény nevében félrevezető, mert a klasszikus csalással ellentétben nem eredménybűncselekmény. A befejezett bűncselekmény megvalósításához ugyanis kár okozása, károsodás bekövetkezése nem szükséges, a jogalkotó felbujtói magatartásokat minősített sui generis deliktummá, az elkövetési magatartás a mások tőkebefektetésre vagy befektetés emelésére rábírása. Az elkövetési mód a dezinformációval, azaz gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetéről valótlán adat közlésével vagy híresztelésével, illetve adat elhallgatásával történő elkövetést jelenti. A törvényi tényállás nagyon szűkre szabott voltát mi sem támasztja jobban alá, minthogy az 1994. május 15-én hatályos számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény már a gazdálkodó szervezetek beszámolóira nézve előírta, hogy azok nemcsak a jogalany vagyoni, hanem pénzügyi és jövedelmi helyzetének a bemutatását is szolgálják (4. § (1) bekezdésben szabályo-

zott beszámolási kötelezettség). Ugyanezen tényből kifolyólag nem volt összhang az akkor hatályos számviteli fejelem megsértése (ma számvitel rendjének megsértése) és tőkebefektetési csalás bűncselekmények között. Problémás a többes számban megfogalmazott „másokat” kifejezés is, eme absztrakt megfogalmazás értelmében az elkövetési magatartásnak több személy ellen kellett irányulnia, egy konkrét személy dezinformálása révén a befektetésre rábírás nem tényállásszerű. Hol voltunk még 1994-ben az ügyletközpontú gondolkodástól? Mindazonáltal álláspontom szerint a legszembetűnőbb hiányossága a törvényi tényállásnak – mely akár kodifikációs műhibának is tekinthető –, hogy a szabályozás féloldalas lett, ugyanis csak a befektetésre vagy a befektetés emelésére való rábírás vált üldözendővé, a befektetés eladására vagy csökkentésére való rábírás ekkor még nem került be a jogalkotó látóterébe, holott napnál világosabb, hogy ezek a döntések is tőkebefektetési döntések, következésképpen semmi nem indokolhatta azok figyelmen kívül hagyását a tőkebefektetési csalás kriminalizálásánál. Mentségül szolgálhat, bár nem túl meggyőző érv, hogy az árfolyamesésre történő spekulálás a kilencvenes évek első felében még épülhetett be olyan mélyen a közgondolkodásba, mint napjainkban, már csak azért sem, mert a hazai tőzsdei kereskedés hajnalán a legtöbb befektető az árfolyamok vég nélküli emelkedésében hitt, és elektronikus kereskedés híján ekkor még nem lehettek elterjedtek az extrém rövid távú, napon belüli (daytrade) ügyletpárok sem, mint manapság. Az állami szabályozás már korábban említett „fáziskésése” és az ez által generált joghézag tehát az első (és ezért legfontosabb) mérőföldkő megtétele, a szabályozás bevezetése ellenére hosszú éveken keresztül fennállt.

4. Második mérőföldkő: 2005. november 1.

Az Európai Unió csatlakozásunkat követő évben módosította a jogalkotó a tőkebefektetési csalás törvényi tényállását, mely tartalmát tekintve bővítés, a büntetési tétel azonban változatlan maradt. Az eredeti szabályozás némileg kibővített tartalommal az a) pontba került, míg a b) pont egy teljesen új esetkört vezetett be. Továbbra is megmaradt a bűncselekmény sui generis felbujtói jellege, az elkövetési magatartás kibővült a tőkebefektetés eladására, illetve csökkentésére rábírással, így a féloldalas szabályozás megszűnt, ami tizenegy év után komoly előrelépésként értékelhető. Az a) pont az

eredeti tényálláshoz képest annyiban bővült, hogy abban már a valótlan adat közlésével vagy híresztelésével, illetve adat elhallgatásával történő elkövetés nemcsak a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetére vonatkozhat, hanem a vezető állású személyre is e tevékenységével összefüggésben, illetve a gazdálkodó szervezetre vonatkozóan a pénzügyi eszközre is. Ez lényeges változás, mert 2005. novemberétől már a tőkebefektetési csalás tényállása már nem csak a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetére összpontosul, hanem annak vezető állású személyére, illetve az azzal kapcsolatos pénzügyi eszközökre is kiterjed. Az eredetileg a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzete körében elkövetett bűncselekmények során érvényesülő statikus szemléletmód a második mérőföldkő révén a statikus jelleg megtartásán túl egyidejűleg dinamikussá is vált. Ebben az időszakban ugyanis már nem csak a pillanatnyi (aktuális) vagyoni helyzetről való tényszerű, valós tájékozódáshoz fűződő érdek élvez büntetőjogi védelmet, hanem a vezető állású személyek tevékenységeiről, és a gazdálkodó szervezethez köthető pénzügyi eszközökről szóló valós tájékozódáshoz fűződő érdek is. A teljesen új b) pont egy új elkövetési módot definiál, a pénzügyi eszközre vonatkozó színlelt ügylet kötésével történő elkövetést, mely a dezinformáció egyik új esete. Megállapítható tehát, hogy a második mérőföldkő behozza az ügyletközpontú szabályozást, mert innentől kezdve már – még ha csak nagyon kezdetleges formában és szűk körben – konkrét ügyletek kapcsán is megvalósulhat a tőkebefektetési csalás. (A teljesen dinamikus szabályozás ebben az időállapotban az lett volna, ha a törvényszöveg a „vagyoni helyzetéről” szövegrész helyett a „vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetéről és azok alakulásáról” kitételt tartalmazta volna, így került volna összhangba a büntetőjogi szabályozás a számvitelivel.) Arról nem áll rendelkezésre statisztikai adat, hogy a módosítás 2005. november 1-i hatálybalépéskor a tőzsdéi ügyletekre adott megbízások hány százalékát bonyolították személyes ügyintézés útján, telefonon, illetve elektronikus platformon, de az bizonyos, hogy az újabb módosítás előtti napon, azaz 2016. október 27-én már a kereskedők / befektetők ajánlataikat jellemzően saját elektronikus platformjukról intézik. A színlelt ügylet kötésének gyakorlati relevanciája tőzsdéi kereskedésben fordul elő, ahol az adott pénzügyi eszköz (pl.: részvény) vételére / eladására irányuló valós ügyletkötési szándékot nem tartalmazó ajánlat megjelenik (akár valós időben) a megfelelő előfizetés birtokában bárki számára hozzáférhető ajánlati könyvben, majd az ügylet teljesedésbe

menését követően a kötéslistában. Mivel azonban a törvényszöveg csak a színlelt ügyletkötést tartalmazta, és a színlelt ajánlat (megbízás) adása önmagában nem volt kriminalizált elkövetési mód, a közel tizenegy éven át hatályos szabályozás minden bizonnyal nem érthette el az igazi célját, noha az új Btk. megalkotása és hatálybalépése jó alkalmat biztosíthatott volna arra, hogy ne csak jogtechnikai változások történjenek ez alkalommal. Ismeretes, hogy csak a bűncselekmény megnevezése változott meg és a két bekezdést elválasztó „vagy” szó került betoldásra, mellyel nem módosult a tartalom. Üdvözlendő azonban a tiltott piacbefolyásolásra történő névváltás, mert ezáltal szemléletessé vált, hogy tartalmát tekintve nem materiális, sui generis csalásról van szó.

5. Harmadik mérföldkő: 2016. október 28.

A jogintézmény közel harmincéves története során 2016. október 28-án lépett hatályba a legerjedelmesebb módosítás, melynek során a bűncselekmény törvényi tényállása 5 bekezdést ölelt fel. Az (5) bekezdés értelmező rendelkezést tartalmaz, európai rendeletre és irányelvre hivatkozik, melyekben meghatározott ügyletek és eszközök az (1) – (4) bekezdésben vonatkozásában alkalmazandók. A tiltott piacbefolyásolás alapesetei az (1) – (3) bekezdésben, a minősített eset a (4) bekezdésben található. A színlelt ügylet kötésével elkövetett bűncselekmény kivételével a 2016. október 27-ig hatályos szabályanyag az újrakodifikált 411. § (3) bekezdésében kapott helyet. A színlelt ügylet kötésével elkövetett bűncselekmény némiképp módosult törvényi tényállással él tovább, mert a módosítást követően már a pénzügyi eszközre vonatkozó színlelt ügylet kötésével vagy más megtévesztő magatartással akkor követhető el a bűncselekmény, ha az elkövető a pénzügyi eszköz vagy kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet árfolyamát vagy árát befolyásolni törekszik. Nem a korábban egységes tőkebefektetési cselekményre történő rábírás lesz ez esetben a releváns momentum, hanem az árfolyam vagy ár befolyásolására törekvés. Látható, hogy materiális eredmény bekövetkezése ebben az esetben sem törvényi feltétel, a bűncselekmény a befolyásolásra törekvéssel befejezetté válik. A pénzügyi eszközökhöz kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet szabályozásba vonása tovább bővíti a lehetséges elkövetési tárgyak körét, ezek árfolyama ugyanúgy befolyásolható, mint a rendkívül széles kört felölelő instrumentumoké. Az (1) bekezdés a)

pontja és c) pontja teljesen új szabályanyag, ezért ezek részletes bemutatása szükséges, hogy látható legyen howá jutottunk el 1994 óta. Az a) pont a tiltott piacbefolyásolás klasszikus alapesetének tekinthető, nem sui generis felbujtói magatartásokat tartalmaz, hanem ügyletkötést, megbízás adást, visszavonást, módosítást, saját számlás kereskedés körében ajánlat rögzítését, visszavonását vagy módosítását és más olyan magatartást kriminalizál, amely az adott pénzügyi eszköz vagy kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet keresleti vagy kínálati viszonyairól, árfolyamáról vagy áráról hamis vagy félrevezető jelzéseket ad, azt mesterséges vagy rendellenes szinten rögzíti. Ügyletkötésről akkor beszélünk, amikor egy pénzügyi eszköz piacán az ügyletkötő megbízása visszavonhatatlanul teljesül, legyen szó vételről vagy eladásról. A megbízás adásához és az ajánlat adásához kapcsolódó elkövetési magatartások külön-külön szerepeltetésére azért volt szükség, mert a saját számlás és a nem saját számlás kereskedést egyaránt és azonos módon szabályozni kellett. Ezeknél az elkövetési magatartásoknál nem feltétel az ügyletkötés akár részleges teljesedésbe menése (ez a visszavonás esetkörénél nem is értelmezhető), a megbízás / ajánlat releváns adatainak (pénzügyi eszköz neve, darabszám, értékmegjelölés, ajánlat típusa (pl.: piaci, limitáras) ügylet irányának megjelölése (vétel / eladás), részteljesítés elfogadhatóságának jelölése, stb.) kereskedési rendszerbe történő bevitelére esetén a bűncselekmény – az egyéb törvényi tényállási elemek teljesülése esetén – befejezett. Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy az ügyletkötésre irányuló megbízás / ajánlat megadásával, módosításával az ajánlat egyes adatai (db szám, ár) megjelennek a megfelelő előfizetéssel rendelkezők számára publikus ajánlati könyvben, ennek következtében közérdek fűződik ahhoz, hogy azok az ajánlattevő / megbízást adó valós kereskedési szándékát tükrözzék vissza. Azonnali részvénypiacon ezeknek a követelményeknek másodperc pontosan kell teljesülniük, a piac számára másodperc pontosan kell megfelelő adatokat szolgáltatni, a tőzsdei kereskedő abban érdekelt, hogy az érintett pénzügyi eszköz piacán valós idejű (real-time) adatok ismeretében hozza meg döntését. A harmadik mérföldkő legjelentősebb eredménye abban rejlik, hogy túllépett a jogalkotó a sui generis felbujtói alakzatokon, és az ügyletkötéshez és ajánlatadáshoz kapcsolódóan a piacot ténylegesen befolyásoló tilalmakat állít fel az (1) bekezdés törvényi tényállásában felsorolt elkövetési magatartások formájában. Az új Btk. 411. § (1) bekezdés a) pontja ismeretében értheti meg a laikus érdeklődő

a pénz- és tőkepiacok, szűkebb értelemben a tőzsde működésének arany-szabályát, melyről Bujtár Zsolt pécsi közgazdász, egyetemi adjunktus két szerzőtársával együtt megírt monográfiájában az alábbiakat ismerteti: „a pénz- és tőkepiacok legfontosabb értéke a bizalom. A feltétlen hit abban, hogy egy darab „papír” (nyomdai úton előállított értékpapír) vagy számítógépes jel (dematerializált értékpapír) pontosan az adott eszközt testesíti meg, amely az adott piacon elfogadott, azaz piacképes, homogén, és így a piaci ár az adott egység szintjén, bármikor érvényesíthető követelést foglal magában az adott pillanatnyi áron. A bizalom másik eleme a megfelelő információk elérhetősége, azaz a piacok átláthatóságába vetett hit.”⁷ Fenti gondolatok egybevágóan a tőzsdének a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (a továbbiakban: Tpt.) 5. § (1) bekezdés 122. pontjában található definíciójával, mely szerint a „*tőzsde*: a hatékony tőkeáramlás, tőkeértékelés, az árfolyam és egyéb kockázat megosztása érdekében a tőzsdei termékek keresletét és kínálatát koncentráló, azok kereskedését lebonyolító, a nyilvános árfolyam-alakulást elősegítő vállalkozás”. A harmadik mérföldkő érdeme a referenciaérték kiszámítását dezinformáció alkalmazásával megvalósító befolyásolni törekvés büntetendővé tétele is, ám ennek gyakorlatban történő előfordulása nem olyan jelentős, mint a (2) bekezdésbe becikkelyezett új esetkör, amely a dezinformálás egyik célzatos esetkörét rendeli büntetni. Az e helyen szabályozott bűncselekményi alakzat feltétele a haszonszerzés céljából nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés. Az követi el e bűncselekményt, aki így olyan információt közöl vagy híresztel, amely az adott pénzügyi eszköz vagy kapcsolódó azonnali árutőzsdei ügylet keresleti vagy kínálati viszonyairól, árfolyamáról vagy áráról hamis vagy félrevezető jelzéseket ad, azt mesterséges vagy rendellenes szinten rögzíti. Látható, hogy konkrét instrumentum vonatkozásában követhető el a bűncselekmény, és a keresleti / kínálati viszonyokra, illetve árfolyamról vagy árról kell a hamis vagy félrevezető jelzéseket adni. Ezzel az esetkörrel megnő a média tartalomszolgáltatók, az internethasználók felelőssége, huszonkét éves lemaradással nagy előrelépés történt. Ezidáig nem volt a tiltott piacbefolyásolásnak minősített esete, ez is komoly érdeme a módosításnak, a jogalkotó nem tartotta elégségesnek a korábbi

7 KECSKÉS András – HALÁSZ Vendel – BUJTÁR Zsolt: Tőzsdeuniverzum, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019, p. 125.

szabályozást, mely csak alapeseti tényállásokat tartalmazott. Minősített esetet képez az (1) bekezdésben meghatározott cselekmények bünszövetségben, hivatalos személyként, illetve a c) pontban felsorolt pénzügyi szervezetek tisztviselőjeként vagy alkalmazottjaként történő elkövetése. A bünszövetségben történő elkövetés számos bűncselekmény esetén minősített esetet eredményez, ez nem igényel további magyarázatot, a hivatalos személyként és a meghatározott pénzügyi szervezetek tisztviselőjeként, alkalmazottként történő tiltott piacbefolyásolás szigorúbb büntetőjogi megítélése azzal indokolható, hogy e személyeknek pozíciójuknál fogva nagyobb felelősséget kell viselniük a piacok törvényes működésének biztosítása érdekében. A szolgáltatók munkatársai a piacot, az egyes pénzügyi termékeket illetően naprakész információk birtokában vannak, helyzetüknél fogva „könnyebben” elkövethetik a bűncselekményt, mint mások, kockázati kitettségük nagyobb, könnyebben visszaélhetnek a pozíciójukkal, ezért nagyobb a visszatartó ereje annak lehet, ha az ő cselekményeiket a Btk. szigorúbb büntetéssel rendeli büntetni.

6. Negyedik mérföldkő: 2020. január 1.

Tekintettel arra, hogy jelen tanulmány a jogtörténeti fejlődésre fókuszál, és a tiltott piacbefolyásolás részletes értékelésére, valamint ahhoz kötődően a joggyakorlat bemutatására, elemzésére a doktori disszertációmban fog sor kerülni, e helyen csak utalni kívánok a negyedik szövegváltozat tényére. Hangsúlyozni kívánom, hogy a negyedik mérföldkövet egyértelműen „vagy más olyan magatartást tanúsít” szövegrész normaszövegbe emelése jelentette, mellyel a zárt taxáció megszűnt, ezzel egyidejűleg a lehetséges elkövetési magatartások köre addig soha nem látott mértékben kiszélesedett. Gál István László pécsi büntetőjogász professzor a tőkepiac büntetőjogi szabályozásával kapcsolatos nemrég megjelent kismonográfiájában ugyan utal Visegrádi Antal pécsi jogelmélet professzor örökérvényű megállapítására, mely szerint a „gazdasági jogban a büntetőjog eszközrendszere csupán ultima ratio, végső eszköz szerepet tölthet be”, de a kriminalizáció fontosságát hirdetve rögtön hozzáteszi, hogy „a gazdasági jog egyébként jellegét tekintve játékszabályjog, ezért változnak olyan gyakran a tilalmakat reprezentáló gazdasági büntetőjogi szabályok is”, illetve, hogy „válságok alatt és után felértékelődik a gazdasági büntetőjog szerepe és súlya”. Meg-

jegyzi továbbá, hogy „jelenleg olyan korszakban élünk, amikor a jogi, és ezen belül a büntetőjogi szabályozás szigorítása elengedhetetlenül fontos a gazdasági növekedés újbóli beindításához és az életszínvonal-csökkenés megállításához.”⁸

7. A keretet kitöltő jogi szabályozás fejlődéstörténete:

Kondorosi András budapesti büntetőjogi főügyészhelyettes egyik nemrég megjelent kismonográfiájában a gazdasági bűncselekményeknél alkalmazott keretdiszpozíciós szabályozás alapkérdései körében kifejti, hogy álláspontja szerint „a keretdiszpozíciós megoldás lényege, célja alapvetően az időnyerés és a jogalkotó tehermentesítése: ne kelljen mindig a Btk.-t módosítani, ha valamely gazdasági tényálláshoz hozzá kíván nyúlni.” Leszögezi továbbá, hogy „... ez a szabályozás teljes mértékben indokolható, hiszen – tekintettel a gazdasági élet bonyolult szabályaira, állandó változásaira – lehetetlen lenne minden elképzelhető elkövetési magatartást külön-külön kriminalizálni”.⁹ Az első időállapot szerinti törvényszöveg két olyan fogalmat használ, mely magyarázatra szorul: gazdálkodó szervezet, tőkebefektetés. A gazdálkodó szervezet fogalmát 1994-ben még a régi polgári törvénykönyv határozta meg, ide tartozik „az állami vállalat, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a gazdasági társaság, az egyesülés, a közhasznú társaság, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, a vízgazdálkodási társulat, erdőbirtokossági társulat, továbbá az egyéni vállalkozó”. A tőkebefektetés fogalmát viszont sem az egyes értékpapírok nyilvános forgalomba hozataláról és forgalmazásáról, valamint az értékpapírtőzsdéről szóló 1991. évi VI. törvény, sem az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapír-tőzsdéről szóló 1996. évi CXI. törvény, sem a jelenleg is hatályos Tpt. nem tartalmazta. A második időállapot szerinti törvényi tényállás két új fogalmat vezet be: vezető állású személy, pénzügyi eszköz. Előbbi a Tpt. szerint: „a vállalkozás vezető tisztségviselője, felügyelő bizottsági tagja, a fióktelep esetén a fióktelep vezetésére a

8 GÁL István László: A tőkepiac büntetőjogi védelme Magyarországon, Pécs, 2019. p. 21.

9 KONDOROSI András: A gazdasági büntetőjog aktuális problémái, Bíbor Kiadó Kft., Miskolc, 2018, pp. 37-38.

külföldi vállalkozás által kinevezett személy és annak közvetlen helyettese, és minden olyan személy, akit a vállalkozás alapszabálya, alapító okirata, társasági szerződése, szervezeti és működési szabályzata ilyenként határoz meg”. Utóbbi szintén a Tpt. értelmében: „a Bszt.-ben meghatározott eszköz”. A Bszt. (a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól 2007. évi CXXXVIII. törvény) eredetileg az alábbi eszközöket sorolta ide: „átruházható értékpapír, pénzügyi eszköz, kollektív befektetési forma által kibocsátott értékpapír, hitelkockázat átruházását célzó származtatott ügylet, különbözetre vonatkozó pénzügyi megállapodás”. A harmadik (és a hatályos negyedik) időállapot szerinti törvényszövegben egy két új fogalom került bevezetésre, az azonnali árutőzsdei ügylet és a referenciaérték. Előbbi nem igényel további magyarázatot, árutőzsdei kereskedésben megkötött azonnali ügyletet jelent, utóbbi viszont a piaci visszaélésekről szóló 596/2014/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 3. cikk (1) bekezdés 29. pontjában található: „bármely, a nyilvánosság számára rendelkezésre bocsátott vagy közzétett kamatláb, index vagy számadat, amely egy adott képletnek egy vagy több alapul szolgáló eszköz vagy ár – ideértve a becsült árakat – értékére, aktuális vagy becsült kamatlábakra vagy egyéb értékekre, illetőleg felmérésekre való alkalmazásával, vagy az említett érték, kamatlábak vagy egyéb értékek, illetőleg felmérések alapján kerül – időszakosan vagy rendszeresen – megállapításra, és amelyre vonatkoztatva egy pénzügyi eszköz alapján fizetendő összeg vagy egy pénzügyi eszköz értéke megállapításra kerül”. Fentiekből levonható az a következtetés, hogy számos mögöttes joganyag tartalmaz keretkitöltő szabályozást, így a mindenkor hatályos büntető normatartalom meghatározása komplex jogalkalmazást igényel. Annyiból szerencsés a „pénzügyi eszköz” fogalmának bevezetése, hogy az új Btk.-ban kriminalizált tiltott piacbefolyásolás ezt az elkövetési tárgyat gyűjtőfogalomként határozza meg, és a hatályos jog megismeréséhez a Bszt. módosításait kell figyelemmel kísérni. A Bszt. A 2017. évi LXIX. törvénnyel módosult, ez bővítette ki az értelmező rendelkezések között a pénzügyi eszközökbe tartozó egyes eszköztípusokat, e módosítás már a bűncselekmény harmadik időállapotához kapcsolódik, mert 2018. január 3-án lépett hatályba. A mögöttes joganyag fejlődésének a bemutatása indokolná, hogy ez a terjedelmes felsorolás teljes egészében ismertetésre kerüljön, azonban ez szétfeszítené a tanulmány terjedelmi kereteit, ezért a joganyag idézését

mellőzöm. Annyi összegzésként megállapítható, hogy a legváltozatosabb pénzügyi eszközök tartoznak ide, legyen szó opciós, származtatott határidős ügyletekről, kvótakereskedelemtől, vagy bármely más strukturált termékről. Mindebből jól látható, hogy 2018. január 3-ra jutott el a hazai jogfejlődés a mögöttes síkon arra a pontra, hogy a tiltott piacbefolyásolás bűncselekményét már a legváltozatosabb pénzügyi eszközökre el lehet követni. Kondorosi András keretdiszpozíciós szabályozásra vonatkozó érvelésével egyet lehet érteni, mert a gazdasági élet szabályai valóban bonyolultak és állandóan változnak. A szabályozási modell helyességét támasztja alá az a párhuzam, ami a tiltott piacbefolyásolás és a kábítószerrel visszaélés bűncselekmény törvényi tényállásai között vonható. Ahogy utóbbi bűncselekmény esetén sem lehet büntetőnormában felsorolni az összes kábítószeret és pszichotróp anyagot, úgy a pénzügyi eszközök sem listázhatók e helyen.

Záró gondolatok

A tőkebefektetési csalás és a tiltott piacbefolyásolás bűncselekmény szabályozása nagyon komoly, mondhatni exponenciális fejlődésen ment keresztül. Tóth Mihály már az új Btk. hatályba lépését megelőzően publikált tanulmányában a törvényi túlszabályozásról az alábbiakat írta: „Agyonfoltozott Btk.-nk egyik kétségtelen legnagyobb hibájává nézetem szerint mára a nyomozó kazuisztikában testet öltő túlszabályozás, a jogalkalmazás mozgásterének imperatív előírásokkal történő indokolatlan korlátozása, a mérlegelési lehetőségek csökkenése vált. Ez egyben – ne szépítsük – a bíró szellemi függetlenségének szűkítése, képességeinek, jogalkalmazói alkalmasságának lebecsülése is.”¹⁰ E megállapítás 2000-ben az akkori (első időállapot szerinti) tőkebefektetési csalásra nem volt igaz, az sokkal inkább egy nagyon hiányos szabályozás volt, és bár az új Btk. 2016. október 28-ra kétségtelenül e helyen is kazuisztikussá vált, még mindig sokkal terjedelmesebb jelenleg a keretdiszpozíciót kitöltő normaanyag mennyisége, mint a büntetőnormáé. Ami a bíró szellemi függetlenségének szűkítését illeti, azt

10 TÓTH Mihály: A magyar büntetőjogi kodifikáció történetének néhány tanulsága – az új törvény megalkotásának előestéjén, in: Békés Imre ünnepi kötet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog és Államtudományi Kar kiadványa, Budapest, 2000, p. 266,

gondolom, hogy egy bonyolult többszereplős tiltott piacbefolyásolási ügy-
letben történő ítélkezés igazi szellemi kihívás lehet a bírák és az igazsáügyi
szakértők számára. Azt tartom elgondolkoztatónak, hogy európai szintű
szabályozásnak kellett megszületnie ahhoz, hogy a harmadik mérődkkő
megvalósulhasson, még ha nem is lehet feltételezni azt, hogy mi lett volna
akkor, ha ez nem következik be.

Irodalomjegyzék:

- TÓTH Mihály: A csalás formáinak és büntetőjogi értékelésének változásai,
Belügyi Szemle, 2001. évi IV. szám, in: A büntetőjog pillérei és korlátai –
válogatás 20 év munkáiból c. tanulmánykötet, Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2016
- NAGY Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tu-
dományban, Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest, 2013
- SZELES Nóra: Tőzsdesztori – emberközeli történetek a magyar tőkepiacról,
Alinea Kiadó Bt., Budapest, 2006
- MOLNÁR Gábor: Gazdasági bűncselekmények, HVG-ORAC Lap- és
Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009
- HORVÁTH Tibor – KERESZTY Béla – MARÁZ Vilmosné – NAGY Ferenc –
VIDA Mihály: A magyar büntetőjog különös része, egyetemi tankönyv,
Korona Kiadó Kft., Budapest, 1999
- KECSKÉS András – HALÁSZ Vendel – BUJTÁR Zsolt: Tőzsdeuniverzum,
HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019
- GÁL István László: A tőkepiac büntetőjogi védelme Magyarországon,
Pécs, 2019
- KONDOROSI András: A gazdasági büntetőjog aktuális problémái, Bíbor
Kiadó Kft., Miskolc, 2018
- TÓTH Mihály: A magyar büntetőjogi kodifikáció történetének néhány
tanulása – az új törvény megalkotásának előestéjén, in: Békés Imre
ünnepi kötet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog és Államtudományi
Kar kiadványa, Budapest, 2000

Zámbó Károly¹

A NORMÁK KELETKEZÉSÉNEK KÉRDÉSE, AZ ÚJ NORMÁK MEGJELÉNÉSÉRE VONATKOZÓ TÁRSADALMI IGÉNY ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN

1. Bevezető gondolatok

Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy milyen kapcsolatban van egymással az igény, ami egy társadalomban megjelenik arra vonatkozóan, hogy új normák jelenjenek meg, azzal a folyamattal, ami az új normákat ténylegesen létrehozza. Mindezt a folyamatot a normarendszerek három nagy csoportjának, a jogi, vallási, és erkölcsi normarendszerek összehasonlító vizsgálatával szeretném áttekinteni.²

Ugyanakkor, amikor a társadalomban megjelenő igényekről beszélünk, akkor fel kell tenni a kérdést, hogy minden igény normatív igény-e, ami egy

- 1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Dr. habil. Birher Nándor Máté tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- 2 A jogi, vallási, és erkölcsi normák összefüggésének vizsgálata eredményes vizsgálati módszertan lehet, nem csak a kereszténység vonatkozásában, hanem más vallások keresztény kultúrkörben történő megjelenésével kapcsolatban is. A Nyugat-Európában egyre hangsúlyosabban jelen lévő iszlám révén valószínűsíthető, hogy meg fognak jelenni a saria jogrendszerhez kötődő intézmények. Ezeknek az intézményeknek az életében a vallási, jogi, és az erkölcsi normák, egészen más összefüggési rendszerben jelennek meg, mint a keresztény és poszt-keresztény szekularizált társadalom intézményeiben. Ilyen értelemben a jogi, vallási és erkölcsi normarendszerek hármasságának vizsgálati módszertanként történő alkalmazása, egyre hatékonyabb alapállása lehet a társadalmi és jogi jelenségek kutatási elemzésének. vö. PAPP Eszter: *A saria – kompatibilis bankok működésének vallási, jogi és erkölcsi aspektusa*, Jogelméleti Szemle 2021/3. 50. https://jesz.ajk.elte.hu/2021_3.pdf (letöltés: 2022.01.04.)

társadalomban megjelenik? Itt azonban meg kell határozni, hogy mit tekintünk normatív igénynek. Nyilván azt az igényt, ami egy olyan magatartás megjelenésére vonatkozik, ami áthatja a társadalmat, amely a társadalomban általánosan megjelenik, nem csak úgy, hogy az egész társadalomban elfogadható, hanem olyan módon, hogy az egész társadalomban elvárható. A magatartási szabály egész társadalmat átfogó mivolta, fogalmi összetevője, és egyúttal feltétele a társadalmi jellegnek, elvárhatósága pedig feltétele a normatív jellegnek. A társadalmi normatív igény ebben az esetben azt jelenti, hogy a társadalomban általánosan megjelenik egy olyan igény, hogy egy magatartási szabály legyen általánosan elvárható az egész társadalomban.³

A kérdést olyan értelemben is meg lehet fogalmazni, hogy egy igény egy adott magatartási formára, amely a társadalomban megjelenik, önmagában létrehozza-e a magatartási normát. Ebben az összefüggésben lehet megvizsgálni a jogi, vallási, és erkölcsi normarendszerek különbözőségét. A jogi norma esetében ugyanis egyértelműnek tűnik, hogy a jogi norma, jogalkotási folyamatok, jogalkotási tevékenységek eredményeként jön létre, nem attól, hogy a társadalomban az igény megjelenik egy normára vonatkozóan. Azonban, hogyha alaposabban megvizsgáljuk a kérdést, láthatjuk, hogy a társadalomban létrejöhetnek olyan változások, amelyek olyan folyamatokat indítanak el, amelyekhez kapcsolódóan normatív, azaz

3 A társadalmi normatív igény legfontosabb összetevője az „össztársadalmiság”. Olyan igény tekinthető igazán normatív igénynek, amely átfogja az egész társadalmat, és nem csak annak egy „szeletét”. Tehát nem arról van szó, hogy egy társadalmi réteg egy speciális értelemben vett igényét, vagy érdekét ki akarja terjeszteni az egész társadalomra, hanem valóban maga az igény olyan jellegű, amely természeténél fogva érinti az egész társadalmat. Ez rámutat az állam szerepére, olyan értelemben, hogy ezek az igények, mivel az egész társadalmat érintik, felvetik azt a kérdést, hogy az állam maga érvényesítse ezeket az igényeket a társadalom egészével. Szilágyi Péter az állam szerepét kiemelkedően az „össztársadalmiság” újratermelésében látja, amely össztársadalmiság normákban és eszmékben is kifejeződik. Így fogalmaz: „(...) Az állam társadalmi rendeltetése továbbá annak is a kifejeződése, hogy a társadalmi újratermelési folyamat nem korlátozódik az anyagi javak termelésére, hanem az össztársadalmiság újratermelését – így többek között szükségletek, normák, intézmények, viszonyok és eszmék újratermelését – is magában foglalja.” vö. SZILÁGYI Péter: *Jogi Alaptan*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 163.

magatartási formákra, azok elvárhatóságára vonatkozó igények jelennek meg. Ezek a folyamatok befolyásolhatják a társadalom közéleti narratíváit, és ilyen értelemben hatással lehetnek a politikai retorikára, és ezen keresztül a jogalkotási folyamatok irányára. Ezt a kérdést tehát vizsgálni lehet a közélet, és a jogalkotás átpolitizáltságának az irányából, ilyen értelemben politológiai módszertannal is lehet közelíteni a kérdéshez.⁴

Azonban, ha olyan módon vizsgáljuk a normák keletkezésének a kérdését, hogy a vallási és az erkölcsi normarendszerekkel való összehasonlításban vizsgáljuk meg a jogi norma keletkezésének társadalmi mozzanatát, akkor gondolkodási módszertanunk a keresztény jogi etika módszertanát fogja követni, és ebben az esetben a vizsgálódás nem politológiai, és nem is elsősorban szociológiai, hanem sokkal inkább filozófiai természetű lesz. Abban az értelemben lesz ebben az esetben a normakeletkezés kérdésének vizsgálata filozófiai jellegű, amilyen értelemben maga az etika is, a filozófiai gondolkodás részét képezi, annak egyik alrendszeréent. Ezt a módszert igyekszem követni gondolkodásom során: elsősorban filozófiai jellegű módszertannal szeretnék közeledni a normák keletkezésének jogelméleti kérdéséhez. Ugyanakkor ezt szeretném esetenként kiegészíteni más látásmódok, és más gondolkodási struktúrák alkalmazásával is. Ilyen értelemben történeti látásmódot is szeretnék alkalmazni, valamint érintőlegesen a teológiából kölcsönzött néhány megfontolást is szeretnék helyenként – megfelelő árnyalásokkal, és a szükséges átértelmezésekkel – alkalmazni annak érdekében, hogy a normakeletkezés, és a normák iránti társadalmi igény összefüggését megfelelő megvilágításba helyezve tudjam tárgyalni.⁵

4 Bozóki András: *Zöld utak* https://www.academia.edu/9915399/Zöld_utak (letöltés: 2022.01.04.)

5 A keresztény etika illetékessége a normák keletkezésének kérdésében azzal magyarázható, hogy az ember a maga méltóságát kiteljesíteni az erkölcs révén tudja. Az erkölcsi normát követő ember azonban eljuthat egy olyan emelkedettségre, amelynek betetőzése a vallási tudatban valósul meg. Erre mutat rá Kuminetz Géza, de azt is jelzi, hogy ez a folyamat fordítva is megvalósulhat, azaz úgy, hogy az Istent megtalált, és hitében kiteljesedő ember, az így megélt élményeinek a hatására erkölcsi belátásokra juthat el. Így fogalmazza ezt meg Kuminetz Géza: „Az emberi személy méltóságát alapvetően erkölcsi tudatának minősége határozza meg. Ennek mintegy előfeltétele az érzelmi érettség és betetőződése a vallási tudat, ámbar e tényezők kölcsönösen és erőteljesen hatnak

2. A normatív igények megjelenésének történelmi háttere

Ha a normatív igények megjelenésének történelmi hátterét vizsgáljuk, először azt kell pontosabban meghatározni, hogy ennek a dolgozatnak az összefüggésében mit tekintünk normatív igénynek. A normatív kifejezés a tudományos szóhasználat szerint követendő magatartási elvárásokat jelent, amelyekbe követendő szabályok, és követendő elvek tartoznak. Ilyen értelemben a normatív igény azt jelenti, hogy egy olyan igény jelenik meg, amely egy követendő magatartási elvárás megjelenésére irányul.⁶

Hogyha követendő elvárásokként határozzuk meg a társadalmi normákat, és a normatív igényt pedig úgy értelmezzük, hogy egy új norma, vagy normák létrejöttére irányuló társadalmi igény jelenik meg, akkor ezzel azt jelentjük ki, hogy ez az igény, amely új norma, vagy új normák megjelenésére irányul, változás következtében jelenik meg. Ez a változás az egész társadalmat érinti, átfogó jellegű változás, és egyúttal történelmi léptékű változás. A változás történelmi jellege azáltal jelenik meg, hogy új norma létrejöttére vonatkozó igénnyel párosul. Olyan változás, amely új norma megjelenésének igényét nem hozza magával, nem tekinthető igazán történelmi változásnak. Az új norma megjelenésének igénye tehát felfogható úgy, mint a változás történelmi jellegének fokmérője. Ugyanakkor a változás, és az állandóság szembeállításának kérdésére külön is ki kell térnünk a normák keletkezésének kérdése kapcsán.

A norma, mint magatartási elvárás magában hordozza az állandóság követelményét. Mint elvárás, követhetőnek kell lennie a normának. A követhetőséghez tartozik az állandóság. Ez összefügg a megismerhetőséggel, megtanulhatósággal. A norma stabilitást kell, hogy kifejezzen egy közösség

egymásra.” vö. KUMINETZ Géza: *Egy tomista jog- és állambölcsélet vázlatja II.*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2018. 62.

6 A magyar nyelv értelmező szótára szerint a normatív kifejezésnek, mint melléknévnek van egy sajtónyelvi jelentése, és egy tudományos jelentése. A sajtónyelvi jelentés szerint a normatív olyan szabályt, eljárást jelent, amely kötelezően megszabja egy utasítás végrehajtását. A 'normatív' melléknévi kifejezés tudományos jelentése szerint követendő szabályt jelent, illetve valaminek a helyes módját megállapító, lerögzítő elvárást, előírást. vö. A magyar nyelv értelmező szótára, ötödik kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. Szerkesztette a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 225.

életében, és az egyén életében is. Ezáltal a stabilitás által, az állandóság által válik követhetővé a norma. Különösen abból a szempontból fontos az állandóság, a stabilitás a normák esetében, hogyha meggondoljuk, hogy a norma olyan szabály, amely véd valamilyen értéket, amely a közösség számára fontos.⁷

Ugyanakkor ezért fontos a normák tekintetében a változás, és különösen a jogi norma esetében a változtathatóság. A változtathatóság által válik egy normarendszer alkalmassá arra, hogy a történelmi léptékű változásokhoz igazodni tudjon. A változtathatóság révén tud a normarendszer megfelelni a közösségek alapértékeit védő funkcionalitásnak. Ahhoz, hogy ez a változás valóban olyan legyen, amely által a norma a védelmi funkcióját teljesíteni tudja, előnyös, ha a normaalkotás előkészítése a társadalmi igények mérésével jár együtt.⁸

A változások, amelyek a normarendszerrel összefüggő igényeket érintik, egyszerre történelmi, és társadalmi. Ha azonban mégis közelebről meg kell határozni a történelmi, és társadalmi változások közötti különbséget, akkor talán azt lehetne mondani, hogy inkább történelmi az a változás, amely háborúhoz, az állam területének, vagy az államformák változásához kapcsolódik. Ugyanakkor inkább társadalmi az a változás, amely az állam területét, alkotmányos berendezkedését nem érinti, hanem valamely belső társadalmi jelenséghez kapcsolódik, mint például a vilájárvány. Az inkább történelmi, vagy inkább társadalmi változás másképpen hat a normákra, és ezért más jogalkotói megközelítést igényel.⁹

7 Tamás András *Legistica* c. művében kitér a jogszabály, és a jogi szabály megkülönböztetésének kérdésére. Eszerint a jogi szabály egyetlen azonosítható tulajdonsága, hogy az általános tartalma a kötelezettség, és a jogosultság, formai kötöttség nélkül. A jogi szabály tehát éppen ez a lényeges vonása, és egyúttal minden más társadalmi normától való különbözősége, hogy a jogi tartalomra irányul. A jogi norma, mint jogszabály ezt a tartalmat konkrét szöveggé meghatározza. E szerint a gondolatmenet szerint, a jogszabály megszövegezett, konkretizált jogi szabály. Ilyen értelemben a jogszabályban konkretizált norma, a jog formális megalkotását megelőzően létezik? A kérdés a jogalkotástan egyik elméleti alapkérdése. Mivel a jogi szabály (még) nem jogszabály, ezért inkább normatív igényként érzem jobbnak meghatározni a jog normatív tartalmának társadalmi előéletét. vö. TAMÁS András: *Legistica – A jogalkotástan vázlatja*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2009. 53.

8 TAMÁS András: i.m. 186-187.

9 A társadalmi változások megítélése sok esetben szubjektív elemeket tartalmaz,

3. Az erkölcs, mint a normatív igény hordozója

Amikor a változás bekövetkezik, és a változás következtében az új normákra vonatkozó igény jelentkezik, ez az igény ölthet olyan tartalmat, amely erkölcsként, erkölcsi normaként nyilvánul meg. A társadalomban megjelenő normatív igény nem rendelkezik azokkal a feltételekkel, amelyek a jogi norma ismérvei. Azonban a jogalkotó az erkölcsi tartalmat formalizálhatja, az erkölcsi norma értékrendjét megfogalmazhatja a jogalkotói tevékenysége révén. Az így létrejött jogi normának erkölcsi alapja van. A jogi etika tárgykörébe tartozik a jog mögöttes erkölcsi alapjának, erkölcsi fedezetének a kutatása.¹⁰

A jogi és erkölcsi normarendszerek kapcsolatának egy fontos kérdését érintjük akkor, amikor a jogi norma erkölcsi alapjának a kérdését szóba hozzuk. A kérdés vizsgálatánál rá kell mutatnunk arra az alapvető különbségre, ami a jogi, és erkölcsi normarendszereket alapvetően megkülönbözteti egymástól. Arról van szó, hogy a jogi norma inkább előíró jellegű, míg az erkölcsi norma inkább leíró jellegű. Ezen kívül rá kell mutatni arra is, hogy a normarendszerek esetében meghatározó az a tekintély, amelyre a norma, mint magatartási szabály visszavezethető. Ez a tekintély a jogi norma esetében az állam tekintélye, az erkölcsi norma esetében pedig a közösség jeleníti meg ezt a tekintélyt. Közösség alatt tág értelemben az emberek együttélésének azon megnyilvánulásait érthetjük, amelyek nem kötődnek közvetlenül az állami élet intézményrendszeréhez. A civil élet közösségeinek meghatározása, és elválasztása az állami fő tekintély intézményrendszerétől azért lényeges, mert ezzel párhuzamosan tudjuk meghatározni a jogi normarendszertől különböző, és attól független erkölcsi normarendszert.¹¹

A civil élet közösségei, kezdve a családi közösségeken, a legtagabb értelemben vett spontán emberi együttélési megnyilvánulásokig, az erkölcsi

mivel a társadalom tagjai szubjektív látásmóddal rendelkező egyének (alanyok), ugyanakkor a modern állam a kormányzási és jogalkotási tevékenységei során tárgyilagosságra, és tárgyyszerűsége törekszik. Ennek az összeegyeztetése is feladata a jogalkotónak, annak érdekében, hogy a megalkotott szabály általánosan elfogadott (elfogadható) legyen. vö. TAMÁS András: i.m. 213.

10 ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Szent István Társulat, Budapest, 2017. 14.

11 BIRHER Nándor – SZABÓ Adrienn: *Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései*, Jel Kiadó, 2004. 84.

rend megnyilvánulásának helyei. Olyan helyek ezek az emberi közösségek, ahol az erkölcsi norma a meghatározó annyiban, amennyiben az életnek olyan területei nyilvánulnak meg, amelyek nem tartoznak a jogi norma közvetlen szabályozási területei alá. Amennyiben azonban olyan igény jelenik meg a közösség életében, amely arra irányul, hogy egy erkölcsileg, morálisan elvárható, és a közösség által elvárt magatartásforma váljék a jog eszközével megkövetelhetővé, és adott esetben kikényszeríthetővé, annyiban beszélhetünk normatív igényről. Arról van szó, hogy az erkölcs rendjében megjelenik egy magatartási elvárás, azzal az igénnyel, hogy az adott magatartás jogi normává váljon. Önmagában az igény meglététől azonban nem válik jogi normává, hanem attól válik jogi normává, hogyha a jogalkotó jogszabályként megfogalmazza, érvényt szerez neki, és hatályba lépteti.¹²

A jogi norma esetében a normatív igény, ami az erkölcs terén jelenik meg, nem hoz létre jogi normát. Az erkölcs terén megjelenő normatív igény erkölcsi normát hoz létre. Az erkölcs normarendjében a normatív igény manifesztálódik magában az erkölcsi normában. Az igény megjelenése, és a norma létrejötte szorosan nem válik el, hanem egy időben mérhető, egységes folyamatként leírható. A normatív igény létrejötte után magának a normának a megjelenése az általánossá válástól és az általános elfogadottságtól számítható. Az általánossá válás, és az általánosan elfogadottá válás alapján lehet kimutatni egy új erkölcsi norma megjelenését. Azonban amennyiben a jogalkotó az erkölcs terén megjelenő normatív igényeket megismeri, és azokat figyelembe veszi jogalkotási tevékenysége során, akkor olyan jogi norma keletkezik, amelynek erkölcsi alapja van. Az, hogy a jogi normának legyen erkölcsi alapja, és minél erősebb erkölcsi alapja legyen, fontos kérdése a jobbiztonságnak, mert ez a szempont a jogi normák betarthatóságával, megvalósíthatóságával van szoros összefüggésben.¹³

4. A vallási normák szerepe a normatív igények kialakulásában

A jogi és a vallási normarendszerek viszonyában két alapvető társadalmi normatív igény jelent meg: az egyik a vallásszabadság, a másik az állami

12 BIRHER Nándor – SZABÓ Adrienn: i.m. 85.

13 FRIVALDSZKY János: *A jog- és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, 2014. 115. https://jak.ppke.hu/uploads/collection/206/file/FJ_Tanulm22_beliv_vegl.pdf (letöltés: 2022.04.03.)

és a vallási szféra szétválasztása.¹⁴ A vallásszabadság kívánalma abban nyilvánul meg leginkább, hogy a vallást szabadon lehessen gyakorolni, és a vallás szabad gyakorlását az állam ne akadályozza. Az állami és a vallási szféra különválasztása pedig azt biztosítja, hogy vallási normák ne bírjanak kényszerítő erővel, és ne legyenek erőszakkal kikényszeríthetőek. Az európai társadalmakban ez utóbbi vívmány annyira egyértelmű, hogy már a megfogalmazása is különösnek hat. Azonban vannak – jellemzően iszlám – országok, amelyekben ez a vívmány még nyomokban sem érvényesül. Ezért amikor a keresztény európai kultúra és az iszlám találkozik, akkor ez a különbség sajátos módon megjelenhet. Ebből jellemzően hangsúlyeltolódás adódhat. Fontos lenne hangsúlyozni, hogy a kereszténység és a muzulmán vallás érdekérvényesítő képességében mutatkozó számottevő eltérés nem okozhatná a kereszténység kulturális háttérbe szorítását. Ami az erre a kérdésre vonatkozó normatív igény, az egyértelmű, hogy az egyensúly a különböző vallási és kulturális megnyilvánulások között.

5. Záró gondolat

A normák keletkezésének, és az új normák keletkezésére vonatkozó társadalmi igény elemzésének a jelentősége elsősorban a jogalkotás szempontjából van jelentősége. A hatástanulmányok, és igény fölmérések fontos összetevői lehetnek annak a munkának, amellyel az új jogszabályok szerkesztését előkészítik. Ennek a munkának a gyakorlati jelentősége abban áll, hogy egy jól átgondolt változás, amely indokolt, azáltal, hogy összhangban van a társadalmi igénnyel, nem generál a társadalomban indokolatlan feszültséget, hanem épp ellenkezőleg, csökkenti a meglévő feszültségeket. Ilyen módon válhat az új norma segítőjévé a társadalmi fejlődés nyugodt és békés előrehaladásának.¹⁵

Felhasznált irodalom:

BIRHER Nándor – SZABÓ Adrienn: *Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései*, Jel Kiadó, 2004.

14 TURGONYI Zoltán: *Természetjogállam – Egy új erkölcsi és politikai közmegegyezés lehetséges elméleti alapjainak vázolata*, Kairosz kiadó, 2021. 217.

15 TAMÁS András: i.m. 253.

- BOZÓKI András: *Zöld Utak* https://www.academia.edu/9915399/Zold_Utak (Letöltés: 2022.01.04.)
- FRIVALDSZKY János: *A jog- és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, 2014. https://jak.ppke.hu/uploads/collection/206/file/FJ_Tanulm22_beliv_vegl.pdf (letöltés: 2022.04.03.)
- KUMINETZ Géza: *Egy tomista jog- és állambölcselet vázlatja II.*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2018.
- PAPP Eszter: *A saria – kompatibilis bankok működésének vallási, jogi és erkölcsi aspektusa*, Jogelméleti Szemle, 2021/3. https://jesz.ajk.elte.hu/2021_3.pdf (letöltés: 2022.01.04.)
- SIMICSKÓ István: *A globalizáció társadalmi kihívásai*, Jogelméleti Szemle, 2020/4. https://jesz.ajk.hu/2020_4.pdf (letöltés: 2022.04.02.)
- SZILÁGYI Péter: *Jogi Alaptan*, Osiris Kiadó Budapest. 2006.
- TAMÁS András: *Legistica – A jogalkotástan vázlatja*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2009.
- ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Szent István Társulat, Budapest, 2017.

